

24

~~Quilant~~

452

13. 190. 160.

* *
GRAMMATYKA
GEOGRAFICZNA

ALBO

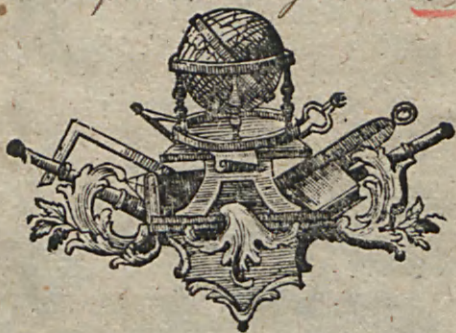
ZBIOR DOKŁADNY

GEOGRAFII

NOWYM UŁOZONY y ZEBRANY
S P O S O B E M.

T O M I.

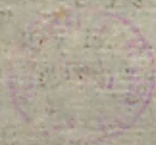
Przez Benigna Ładowskiego M.

w W A R S Z A W I E 1774.

Wydawca
w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey
u XX, Scholarum Piarum.

P-18-0-1064
8°-1385

D O
JASNIE WIELMOZNEY
JMCI PANI
Z HRABIOW KRASINSKICH
D Ł U S K I
STAROSCINY ŁUKOWSKIEY
PANI y DOBRODZIKI.

le bez słusznych przyczyn dzieje się, iż na widok publiczny dzieła iakie wydawający, szukać zwykli najznacznieyszych w swym kraju Osob, ktorymby one poświęcając, takowym ofiarowaniem pracę swoją zaszczytili, y położeniem Znakomitego Imienia na czele pism swoich, one czytającym zalecili. Jakoż każdy widzi, że przezacność Osob takowych, ofiarowane sobie dzieła przyjmujących, zdaie się niejako tychże dzieł z druku wychodzących pożyteczność zaręczać, y Czytelnikow o onych cenie y wartości ubeśpieczać. Z tych to przyczyn nad wyrażenie moje więcej się Tobie Jasnie Wielmożna Mściu Pani Starościno Dobrodziko obowiązany być wyznaię, iż to moje nowym sposobem ułożone Geografii dzieło, przyjąć raczyś, y dozwolić, aby pod światłem Imienia Twoiego na widok publiczny wychodziło; z tych mówię

(a) przy:

przyczyn tej Twojej dobroci, rośnie u mnie y powię-
ksza się szacunek. Bo jeżeli którzy kiedy pism iako-
wych Autorowie mogli sobie, zastony, lustru, y o-
pieki cokolwiek od tych, którym ie poświęcali obie-
cywać, jeżeli mógł z nich który spodziewać się, że
wstawione czyie imię na czele pracy iego przecz-
tane, oney najwymowniejszym zażeczeniem będzie,
onę powabniejszą przed światem uczyni, tedy Ty
Jaśnie Wielmożna Starościno Dobrodziko jesteś, w
ktorey Osobie y Imieniu obficie znayduie się, cokol-
wiek do zaszczytowania najwyżsienitszych Ksiąg po-
żądać można. Mądrość Twoja, która Cie czyni ie-
dną z najoświecenszych Dam naszych Polskich: wia-
domość prawie powszechna, już nauk, już dzieł
przeszłych, już polityki, ktoremi się Państwa rządzą,
juz przyczyn, ktoremi kwitną, lub upadają, nakoniec
tego wszystkiego, co rozum doskonali, co do nieo-
mylnego prawie o rzeczach sądzienia zdolnym czyni;
są to takowe przymioty, iż za Twoim wyrokiem ka-
żdy być może upewniony, że za nim padnie najroz-
sądnieszych wyrok: potwierdzenie Twoie każdy za
prawo y tytuł do podobania się dobrego gustu Sę-
dziom, będzie mógł poczytywać. Zkąd lubo o tym
moim ułożeniu y zebraniu Geografii, nie mogę in-
aczey tylko lichy sądzić, łaska jednak Twoja w przy-
jęciu onego, pod cień Imienia twego, iako mi przez
to samo szacowniejsza jest, tak mi dobrą czyni otu-
chę, że iakieżkolwiek czytającym przynieść może po-
żytek. Te Twoje Jaśnie Wielmożna Starościno łas-
kę, powiększając we mnie inne Twoie zaszczyty; bo
dobroczynność zacnością dobrze czyniących, wzrost
niezmierny bierze. Urodzonaś jest z tego Domu,
ktory co się dawności tycze, pierwszych Narodu Pol-
skiego zasięgając początkow, wiele innych Oniuz w
sławie kwitnący widział powstających Domow, zawsze
Oyczyźnie przychylny, zawsze od niey wysokie hono-
ry, nie iako fawor, ale iako zasługę odbierający.

Ten

Ten tak wysokiego Urodzenia zaszczyt, nie przestając na nim, pomnożyłaś Jaśnie Wielmożna Starościno Dobrodziko własnymi swoimi ozdobami, które Cię w tak wysokim powszechny chwały stopniu posadziły, iż do odbierania dowodów głębokiego poszanowania, żadnego od Przodków Twoich nie potrzebujesz światła, Sama, nie od Fortuny y trefunku losu, ale od Rozumu własnego, y Cnoty przybranymi iasniejąc promieniami. Kto nie wie o prawdziwej Twojej ku BOGU pobożności? kto objaśnienie rozumu Twego znając, nie za osobliwszy Świętey naszej Religii, w tym zwłaszcza bezbożnym wieku poczyta honor, Twoię, którą teyże Religii cześć oddaiesz? komu tajna, komu niedoświadczona serca Twoiego dobroć? Ta sprawuje, iż wyborne umysłu Twoiego cnoty y przymioty, wszyscy z tym nieskończenie większą radością naszą poważamy. Z tey dobroci idzie owa ku poddanym łaskawość, ku niedzielnym politowanie, ku potrzebnym hojność, ku wszystkim uprzejmość, y nikt z Obecności Twoiej, tylko pełen zmieszanej z respektem y podziękowaniem przychyłności nie odchodzi; o tym większym w sobie ku Twęj Osobie poszanowaniu przekonany, ile go Ty przez Twoię łaskawość y przystępność zdajesz się ustępować. Takowe Twoie Jaśnie Wielmożna Pani przymioty iak pięknie świecą, ztowarzyszone z niewychwalonemi Cnotami Jaśnie Wielmożnego JMCI Pana Starosty Męża Twoiego! sprawiedliwość, mądrość, łaskawość Jego, sprawują to, iż do najgłębszego ku Obudwom respektu, do pozyskania powszechnych w tey Ziemi Afektów, takowego Cnot Wszystkich potrzeba było połączenia.

Te to Jaśnie Wielmożna Pani pochwaty, szacowny dla mnie czynią ten honor, który mi świadczyć raczysz, gdy dozwalasz, abym Ci tę moję pracę ofiarował; y mnie osobliwszego ztąd ukontentowania nabawiaasz, gdy, ilekolwiek będzie Czytelnikow

0
łpolitości, y o pierwszey Części Ziemi, czyli EUROPIE; w Drugim zamknę opisanie innych trzech Części, to iest: AZYL, AFRYKI, y AMERYKI z Wyspami do kaźdey należącemi. Co do porządku opisania Kraiow y Państw ten sobie uczynilem: to iest traktuiąc o iakim krain, mowić będę o kaźdego nazwisku, o rozległości, granicach, o naturze powietrza y ziemi, o Towarach, Handlu, Osobliwościach, Arcy-Biskupstwach, Biskupstwach, Akademiach, Obyczaiach, Języku, Rządzie, Herbach y Religii. Rozsądny Czytelnik nie ma zważać, że w takowym Opisanu kraiow, nieznaydzie wszystkich okoliczności dotkniętych, które są pospolicie w winnych Geografach, gdyż to małe dzieło nazwać się tylko może zbiorem tych rzeczy, które się zamykają w Obszernych Tomach. Ze zaś opisywanie zaczynam od tych zawsze Kraiow, które leżą na północ, to tym iedynie końcem czynię, abym pokazał różnicę między Ameryką północną, gdzie mi właśnie przypadnie zakoneczyć in *Polo Arctico*.

Ten tedy iest wykład zamierzenia moiego w tej Książce, którą ofiaruję tym (iakom iuż namienił) ktorym Nauka o Geografii iest wcale nie znana, albo wyraźniey powiem, dla tych, ktorzy iuż w publicznych Szkołach, iuż pod rządem Guwernerow w domowey zostały edukacyi; pewną czyniąc sobie otuchę, że to dzieło służyć im będzie wielce, do łatwego nabycia wiadomości o Geografii powszechney. Zwłaszcza że ten za pierwszy od wszystkich y nayzacnieyszy do edukacyi Dzieci, iest uznany Stopień, aby ich po siódmym dopełnionym roku, uczyć wprzód samych Imion w Geografii znaydujących się, aniżeli umysł dziecięcia, rzeczami doyrzałemu wiekowi, do umienia y wiadomości bardziey służącemi, doskonalić.

W S T Ę P.

Przez opisanie Globu rozumiem dokładne wyłożenie, czyli objaśnienie wszystkich części iego, które go składają, y terminow które się znaydują w Geografii. Cały zaś ten Tomik zamykać będzie pięć Rodzdziałow następującym porządkiem:

- I. Objaśnię wszystkie terminy przez Definicye, których zrozumienie będzie potrzebne do łatwiejszego poznania globu.
- II. Przełożę porządkie liczbę Problematów, które mogą być uczynione o Globie Artystycznym.
- III. Przyłączę rozmaite Teorematy z Geografii, albo prawdy przez nią poznane, a przez poprzedzone Problematy dowiedzione.
- IV. Przebiegnę krótko całą płaszczyznę Globu Ziemskiego, ile jest złożony z wody y ziemi, iako części iego właściwych.
- V. Traktować będę o Europie; mówiąc w szczególności o każdym kraju y Państwach w niej znaydujących się.

WSTĘP

W tym dziele przedstawiamy historię
i rozwój sztuki polskiej od
czasów najdawniejszych do
dni obecnych. Wskazujemy na
wpływy z zagranicy i na
własne siły twórcze.

I. O sztuce w czasach
starożytności i średniowiecza.

II. O sztuce w czasach
nowożytności i oświecenia.

III. O sztuce w czasach
romantyzmu i pozytywizmu.

IV. O sztuce w czasach
młodej polski i o sztuce
dzisiejszej.

V. O sztuce w czasach
ostatnich i o sztuce
przyszłości.

ROZDZIAŁ I.

*Zamyka w sobie niektóre Definicje, konieczne
w Geografii potrzebne.*

XDEFINICJA I. Geografia jest Nauka
bardzo miła y pożyteczna, która
zależy na dostatecznym opisanu po-
wierzchności Globu Ziemskiego, ile jest złożony z
Ziemi y wody.

Ze Geografia z wielu miar godna jest nazwiska
Nauki, albo Scyencyi, y że poznanie iey jest arcy-
pożyteczne y miłe; jest to rzecz od wszystkich tak
za sprawiedliwą uznana, że nie potrzebuie więcej
żadnego wywodu.

Geografia początek nazwiska swego bierze z dwóch
Greckich słow: *Ge*: Ziemia, *Grapho*: pisać: to jest Zie-
mię opisując. Różni się tak od Kosmografii, która
opisuje cały świat ze wszystkim, iako od Choro-
grafii, y Topografii, z których jedna opisuje kraj
w szczególności, druga zaś miejsce tylko samo.

Przez opisanie Ziemi rozumiem poprostu, poło-
żenie, rozległość, podział, y subdywizyą wszyst-
kich Kraiów znaczniejszych, które są rozłożone

na płaszczyźnie Globu z nazwiskami Miast, y znacznieyszych mieysc, do czego mogą nam bydź najlepszym światłem karty Geograficzne. Takie więc opisanie rozmaitych kraioy, o którym mowić zaczynam, nazwać się może Scyencyą Geografii; Względem zaś innych relacyi, które podają o sobie, częścią kraie, częścią ludzie w nich mieszkający, iakimi są napełnione Tomy Geografii; chociaż są poniekąd częścią miłą tej Nauki, jednak ia one, iako ozdoby tylko, a nie właściwe części Geografii odrzucam, Definicją zaś poprzedzoną o umiejętności y poznaniu powierzchni Globu ziemskiego, powściągam do tego rozumienia, ile składa się z ziemi y wody iako istotnych jego części. Zkąd zamyśl moy różni się od Filozofii naturalney, która w ciekawych y przyjemnych wynalazkach swoich, nie kontentuje się roztrząsać tej powierzchni jego, ale ieszcze uważa istotę wewnętrzną ziemi ze wszystkimi Planetami Atmosfery, która ją otacza; y wznosi się aż pod sam Firmament. Do zrozumienia zaś y łatwiejszego pojęcia prawdziwych fundamentow Geografii, zacznę od pokazania całej Machinery Ziemi, pospolicie nazwaney Globem ziemskim, albo artyficyalnym.

DEFINICYA II. Glob ziemski artyficyalny, iest to machina okrągła, zewsząd wypukła, na ktorey wyraża się cała powierzchność Globu, ile składa się z ziemi y wody; dla czego też ten Glob nazywa się *Terraqueus* niby wodo-ziemny; Procz tego nazwać go można Globem ziemskim, dla różnicy między Globem Niebieskim; nazywają go ieszcze globem artyficyalnym, dla rozeznania od globu naturalnego ziemi. Te wszystkie terminy są
tak

tak jasne, że byłaby rzecz zbyteczna, ~~chcieć~~ ie wykładać y objaśniać. Jako y to za mniey potrzebną rzecz bydź sędzę, pokazywać różnicę między naturalnym Globem ziemi, y artycyjalnym, albo twierdzić, że Ziemia zapewne iest okrągła; gdyż ta Propozycja iest nieodmienna, y od wszystkich przyznana. Przestrzegam iednak, że w tym Traktacie przedsię biore zawsze mowić o tym, to iest artycyjalnym, a nie innym g'obie; tak dalece, że ilekroć wspomnę o Globie, nie ma się rozumieć o Globie Niebieskim, tylko o ziemskim, y to artycyjalnym. Ostrzegam także że w niektórych miejscach na powierzchni Globu znajdować będziemy dwa Punkta, z których ieden wystawiać sobie w myśli potrzeba, nad głową, y ten zowie się *Zenit*, a drugi wprost odpowiadający pierwszemu pod nogami, nazywa się *Nadir*. Terminy tych słow, są wzięte od Arabow, których oni używają w swojej Astronomii, w tymże sensie, com dopiero wyraził.

DEFINICYA III. *Oś*, iest to pręt który przechodzi przez środek Globu, y na którym rozumieć potrzeba, że cała Machina obraca się. Nazywa się ośią, że wkoło niey obraca się ziemia. Na globie naturalnym potrzeba sobie tę oś wystawiać przez myśl, na artycyjalnym zaś iest widoczna.

DEFINICYA IV. *Poli*, są to dwa końceu *Osi*, z których ieden nazywa się północny, albo *Arcticus*, a drugi południowy albo *Antarcticus*. *Polus* nazywa się z Greckiego *obrot*, albowiem tenże Polow iest obrot, co y całej maszyny globu. *Polus* północny nazywa się *arcticus*, ztąd że *Arctos* Greckie słowo znaczy *Ursa*, czyli Niedzwiedzica; ponieważ ten Pol przypada w tym miejscu gdzie iest

pewna gwiazda czyli konstellacya , którą Astro-
 nomowie nazwali małą niedzwiedzią. *Polus An-*
tarticus nazywa się z Greckiego, iakoby przeciw-
 ko niedzwiedziy leżący , ponieważ wprost odpo-
 wiada pierwszemu Polowi. A tu pokazawszy Glob
 ziemski , iako machinę okrągłą obracającą się w ko-
 ło swoiey ośi, potrzeba mi ieszcze objaśnić, że ta
 Machina iest otoczona wielą cyrkulami na myśli
 wystawionemi , których rachuję 10. sześć wię-
 kszych , a cztery mniejszych. Większe nazywają
 się : *Horyzon*, *Merydyan* , *Ekwator*, *Zodyak* , y
 dwa kolury , ieden *Solstitiorum*, a drugi *Æquino-*
ctiorum ; Mniejszych iest, dwa Tropiki , y dwa
 Cyrkuły Polarne. A chociaż wszystkie te Cyrkuły
 zhaydują się na Globie , pospolicie iednak do ła-
 twiejszego pojęcia służyć może Machina *Sferą Ar-*
millarną nazwana , która ułożona iest poprostu z
 samych Cyrkułów; na Globie zaś dla ciasności , ie-
 den cyrkul na drugi zachodząc , trudność czyni
 do prędkiego rozeznania.

DEFINICYA V. *Horyzon* iest wielki Cyrkul,
 który przecina Glob na dwie części równe , nazwa-
 ne *hemispherium* albo Pulsferze wyższe , y niższe.
 Nazywa się z Greckiego iakoby kończący; gdyż
 stanąwszy na równinie albo na morzu zakończy
 widok nasz , że daley nic widzieć nie możemy.
Horyzon iest dwoiaki, ieden który podpada zmy-
 słom, a drugi ktorego wystawujemy sobie na myśli.
Horyzon podpadający zmysłom iest ten iakom po-
 wiedział, który zakończy rozległość widoku na-
 szego, tak dalece, że stojącym na równinie, zdaie
 się Niebo wkoło Cyrkul zapadający czynić; *Hory-*
zon umysłowy iest w ten czas , kiedy kto mniema,
 że stoi na samym śródku ziemi , y widzi *hemi-*
spherium

spharium wyższe, czyli całą wewnętrzną Fir-
mamentu. Pierwszy Horyzon wyraża się na Glo-
bie przez Cyrkuł szeroki, na którym procz innych,
są dwa cyrkule pomniejszych, które skazują imiona
Miejsięcy, y liczbę ich dni; Tamże jest ięszcze ie-
den Cyrkuł, na którym są odrysowane 32. wiatry,
albo Punkta kompasu.

DEFINICYA VI. *Merydyan*, jest Cyrkuł wiel-
ki, który przechodzi przez obydwa Pole, y dzie-
li Glob na dwie części równe, z których jedna na-
zywa się *Półsfery* wschodnie, a druga *Półsfery*
zachodnie. Nazywa się Merydyanem, że niby o-
znacza południe, albowiem Słońce będąc pod me-
rydyanem ktoregokolwiek miejsca, czyni zupeł-
ne południe. Tych merydyanow na Globie, jest
pół-cyrkułow 36, które się kończą na obydwóch
Polach. Można ich ile chceć myśla obeymować,
ale zawsze iedentylko z nich wyznaczony być po-
winien, jako pierwszy Merydyan; z kąd każdy
Astronom podług swego upodobania naznacza go
sobie.

DEFINICYA VII. *Ekwator* albo linia porowna-
nia dnia z nocą, jest Cyrkuł wielki, który prze-
dziela Glob na dwie części równe, nazwane *Pół-
sfery* południowe y północne. Nazywa się dlatego
Ekwatorem, że kiedy słońce znajduje się w tym
Cyrkule, tedy równe są dni nocom, a nocy dniom.
Inni nazywają ten cyrkuł *linią*, a osobliwie żegla-
rze, którzy z uważania jego wiele pożytkują. Ten
cyrkuł dzieli się na 360. gradusow, które Glob
wokoło otaczają, rachują się zawsze ku wschodowi,
poczynając od pierwszego Merydiana.

DEFINICYA VIII. *Zodyak*, jest wielki cyr-
kuł szeroki, który na wkoś przecina Ekwatora,

ktorego tyle rozciąga się ku północy, ile go zostało na południe. Nazywa się z Greckiego *Zodyak*, co znaczy Zwierze; albowiem na tym Cyrkule wyrażone są 12, konstellacyi pod figurami rozmaitych Zwierząt. Imiona ich y znaki są te:

Aries, *Taurus*, *Gemini*, *Cancer*, *Leo*, *Virgo*,
♈. ♉. ♊. ♋. ♌. ♍.

Libra, *Scorpio*, *Arcitenens*, *Caper*, *Amphora*, *Pisces*.
♎. ♏. ♐. ♑. ♒. ♓.

Baran idzie przed Bykiem, po Bliźniętach Raki,
Lew przed Panną uchodzi, te są letnie znaki;
Waga chłodzi z Niedźwiedziem, Strzelec zimnem grozi,
Koziorozec lud wiąże, Wodnik Ryby mrozi.

Ze wszystkich Cyrkulow tak na Globie, iako y na Sferze, nie ma szerszego nad ten; który w posród swojej szerokości, ma jeszcze Cykuł jeden, nazwany *Ekliptyka*, a ten jest właściwy cykuł dwonastu znakow, o których dopiero powieźdźiał. każdy zaś z tych znakow zabiera dwonastą część tego cyrkulu y zamyka w sobie 12. Gradulow.

Oprocz tych cyrkulow są jeszcze dwa wielkie, nazwane *kolury*, które się przecinają na samych Polach, na proste Anguly, y dzielą Zodyak na cztery części równe, oznaczające cztery odmiany czyli pory w Roku. Jeden nazywa się *Æquinoctiorum*, a drugi *Solstitiorum*.

DEFINICYA IX. *Tropiki* są dwa pomniejszye cyrkuly, leżące w równej odległości od Ekwatora. Nazywają się *Tropiki* z Greckiego słowa, *obracam*; albo-

albowiem słońce w biegu swoim rocznym przyszedłszy do iednego z tych cyrkulow obraca się ku drugiemu. Przydają się im ieszcze dwa terminy: iednemu *Cancr*, a drugiemu *Capricorni*, dla tego że Zodyak ztyka się w tych dwóch punktach, gdzie znayduią się znaki nazwane *Cancer* y *Capricornus*, każdy z nich iest oddalony od Ekwatora, na 23. graduse y puł.

DEFINICYA X. Cyrkuły *Polarne* są dwa najmniejszye, rownie oddalone od Ekwatora. Nazywają się *polarne*, że są naybliższe Polow. Ten cyrkul, który zbliża się do polu pułnocnego, nazywa się cyrkul polarny *Arktycki*, a drugi *Antarktycki*, z racyi, którą dałem w Definicji IV. mówiąc o Polach. Te są więc cyrkuly, których poznanie iest nam koniecznie potrzebne; ale do zupełnego uwiadomienia o Globie, zostaje ieszcze dwa innych cyrkulow, to iest Cyrkul godzinny, y czwarta część iego.

DEFINICYA XI. Cyrkul godzinny iest to małeńkie kołko, ktore tak iest użyteczne Merydyanowi, iak Pol czyli koniec Osi, służy dyametrowi. Na tym kołku są wyrażone 24. godzin dnia naturalnego, w rowney odległości iedna od drugiey; 12. godzin do południa na połowie zwierzchney, a 12. do pułnocy, na połowie spodniey; tak dalece że godziny przed południem znayduią się na połowie Cyrkułu, ktora obrocona iest na wschod, a drugie od południa, zostają na drugiey połowie cyrkulu ku zachodowi. Kiedy potrzeba nakręcić ten cyrkul godzinny, tedy go należy postawić na samym wierzchu Osi, y obracać razem z Globem. Jak wielki zaś iest pożytek z tego cyrkulu y nakręcania iego, pokaże się to z Problemow, ktore niżej przywiode.

DEFINICYA XII. Czwarta część cyrkulę, jest to częśćka wąska, y szczupła, stosująca się do czwartey części cyrkulę Ekwinokcyalnego. Ten kwadrans cyrkulę dzieli się na 90. Gradusow, z których każdy jest rowny gradusom Ekwatora; potrzebę iego obaczemy potym w ułatwianiu niektórych Propozycyi.

DEFINICYA XIII. Pół cyrkulę płaskiego, stosuje się do połowy Cyrkulę Ekwinokcyalnego. Ten półcyrkulę dzieli się na 180 gradusow, rownych gradusom cyrkulę Ekwinokcyalnego, może się nazywać kwadrantem, czyli czwartą częścią cyrkulę podwoynego, potrzebny jest do ułatwienia wielu Problematów. Nakoniec przydać potrzeba do Globu kompas, który będąc położony horyzontalnie na postumencie Globu, służyć może także do ułatwienia wielu Problematów. Za pomocą tedy tych wszystkich Cyrkulę, o których dotąd mowiliśmy, możemy miarkować, tak szerokość y długość mieysc, iako też Zon y klimatow.

DEFINICYA XIV. Szerokość, jest odległość od Ekwatora do obydwóch Polow; rachuje się na pierwszym Merydyanie, albo Merydyanie Globu. O żadnych terminach w Geografii, nie ma tyle wzmianki, ile o szerokości, która różni się od szerokości południowey y północney. Do rachowania Gradusow szerokości północney zaczynać potrzeba od linii Ekwinokcyalney, a kończyć na stronie Polu Arktycznego; do pomiarkowania zaś szerokości południowey, począwszy od teyże linii, kończyć potrzeba na Polu Antarktycznym, rachując zawsze gradusy szerokości na Merydyanie pierwszym. Cyrkulę na Globie o dziesięć gradusow odległe od siebie, ułożone na Ekwatorze, nazywają się *parallel*

telli szerokości. Lecz oprócz tych, które tam kładą się, potrzeba rozumieć, że cały glob, jest iakoby okryty podobnemi cyrkulami; albowiem każdy gradus szerokości, y każda sześćdziesiąta część gradusa ma się rozumieć że jest wyrażona na niemiannym cyrkule paralelowym, który tam przechodzi. A że szerokość (iakośmy już powiedzieli) jest odległość Ekwatora od obydwóch Polów, idzie zatem że największa szerokość w sobie zawiera Gradusów 90; Więc tedy na powierzchni Ziemi znajduie się zawsze takie mieysce, które odpowiada swemu gradusowi, albo 360. częściom wielkiego okręgu Niebios. To mieysce zaś jest wszędzie iedney rozciągłości w sobie, ale różni się w liczbie tych części, podług rozmaitego sposobu rachowania różnych Kraiów. Poznanie różności tych części, które odpowiada gradusowi ktoremu Globu Niebieskiego, jest koniecznie potrzebne, do pomiarkowania prawdziwey odległości mieysc w różnych stronach. Co iasnie każdy widzieć może w następuiącey Tablicy:

60. Mil ordynaryinyh Włoskich, Angielskich y Tureckich.
20. Leuk Francuzkich wielkich, albo godzinę drogi.
17. Mil y puł Hiszpańskich ordynaryinyh.
15. Mil Niemieckich, Hollenderkich, Duńskich y Polskich.
12. Mil Szweazkich pospolitych.
10. Mil Węgierskich pospolitych.
80. Wortow Moskiewskich.
20. Parazangow Perskich, Arabskich, y Egipsk;
24. Kossow Indyjskich.
250. Stay Chińskich.
400. Inchow Perukańskich.

Na ieden Gradus potrzeba.

H. Borowicki
1.6.0.3

Uwa-

Uważać tu jednak należy, że chociaż te rozmiary odległości są używane w całym świecie, z tym wszystkim nie są jednakowe we wszystkich jakimś Państwach Prowincjach; iako dochodziemy tego z różności Leuk w Prowincjach Francyi, y rozmaitości Mil w Prowincjach Polskich.

DEFINICYA XV. Długość nie innego nie jest tylko odległość pierwszego Merydyana wymierzona na Ekwatorze, kiedy chcę rachować gradusy długości (których się liczy 360.) trzeba zaczynać od pierwszego Merydyana, a kończyć na długości Ekwatora w koło globu. Do ułożenia jednego gradusa długości na Ekwatorze, iako y szerokości na Merydianie, potrzeba 60. mil Włoskich albo 15. Polskich. Nietrzeba tu jednak uważać na stronę, która jest pod Ekwatorem, ponieważ prawdziwa odległość obydwóch stron na wschod y na zachod, zawiera nie mniej mil, iako y tamte dwie pod temiż merydyanami będące. Racya tego oczywista że Merydiany zbliżają się zawsze powoli jeden ku drugiemu, aż na koniec łączą się wszystkie na Polu. Lecz aby kto mógł znaleźć prędko prawdziwą odległość od wschodu na zachod między którąkolwiek stroną, pod takim paralellem szerokości iak jest; przyłączam tu następującą Tablicę, w której kładzie się względem szerokości każdego gradusa, liczba dokładna mil, y ich sześćdziesiąte części, które stośnią się do jednego gradusa Ekwatora; przestrzegając zawsze aby 60. Mil Włoskich rachowało się na jeden Gradus Ekwatora.

[Lat]	[M.]	[S.]	[Lat]	[M.]	[S.]	[Lat]	[M.]	[S.]	[Lat]	[M.]	[S.]
0	60	00	31	51	24	56	33	32	82	08	20
1	59	56	32	60	52	57	32	40	83	07	20
2	59	54	33	50	20	58	31	48	84	06	12
3	59	52	34	49	44	59	31	00	85	05	12
4	59	50	35	49	08	60	30	00	86	04	12
5	59	46	36	48	32	61	29	04	87	03	12
6	59	40	37	47	56	62	28	08	88	02	04
7	59	37	38	47	16	63	27	12	89	01	04
8	59	24	39	46	36	64	26	16	90	00	00
9	59	40	40	46	00	65	25	20			
10	59	00	41	45	16	66	24	24			
11	58	52	42	44	36	67	23	28			
12	58	40	43	43	52	68	22	22			
13	58	28	44	43	08	69	21	32			
14	58	12	45	42	24	70	20	32			
15	58	00	46	41	40	71	19	32			
16	57	40	47	41	00	72	18	32			
17	57	20	48	40	08	73	17	32			
18	57	00	49	39	20	74	16	32			
19	56	44	50	38	32	75	15	32			
20	56	24	51	37	44	76	14	32			
21	56	00	52	37	00	77	13	32			
22	55	26	53	36	08	78	12	32			
23	45	12	54	35	26	79	11	28			
24	54	48	55	34	24	80	10	24			
25	54	24				81	09	20			
26	54	00									
27	53	28									
28	53	00									
29	52	28									
30	51	56									

DEFINICYA XVI. Zony, są to przepasania na powierzchni Globu, paralleli Ekwatorowi, a oddzielone przez cztery mniejsze cyrkły Globu. Nazywają się z Greckiego, iakoby przepasania; albowiem opasują Glob ziemski. Pięć ich się liczy, to jest dwie zimne które są między cyrkłami polar-nemi.

nemi y Polami, dwie umiarkowane, między Tropikami, rozdzielona na dwie części równe, przez Ekwatora. Dawni rozumieli że nie było, tylko dwie Zon utemperowanych na których ludzie mogli mieszkać, twierdząc że gorącość Zony Torrydy równie była nieznosna, iako y zimno frogie dwóch Zon zimnych. W czym zasadzali się na zdaniu Poetty:

Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu :

Nix tegit alta duas . . . Ov. M. I.

DEFINICYA XVII. Klimaty, są to małe Zony na powierzchni Globu wyrażone przez dwa cyrkuly mniemane, które są paralleli Ekwatorowi, y których szerokość jest taka od południa ku północy, iako długość dnia artyficyalnego, w Dyfferencyi od iedney do półtory godziny. Nazywają się Klimaty, z Greckiego nakłaniam; albowiem miarkując klima, potrzeba ciągnąć od Ekwatora, a kończyć czyli nakłaniać ku obydwom Polom. Niechcąc się zaś bawić w wyliczaniu tego co dawni rozumieli o klimatach tak w liczbie, iako y miarkowaniu ich; rozumiem że dosyć jest na tym, uważać iż terazniejsi Geografowie rachują ich 60. to jest od Ekwatora do cyrkulów Polarnych po 24. które pokazują dyfferencyą półtory godziny na długim dniu, a od cyrkulów Polarnych aż do Polow po sześć, które czynią dyfferencyą całego Miesiąca. W pierwszym z tych klimatów słońce świeci nie kryjąc się przez cały miesiąc, w drugim przez dwa, y tak daley aż do sześciu.

A tu roztrząsnąwszy znacznieysze cyrkuly Globu Ziemskiego, y pokazawszy sposoby poznawania szerokości y długości, z Zonami y klimatami, przy-

fę-

stępuję teraz do wykładu, rozmaitego położenia Globu pod imieniem Sfery. To zaś położenie nazywa się troiakiem nazwiskiem: to jest Sfera paralella, Sfera prosta, y na wśkoś.

DEFINICYA XVIII. Sfera Paralella, jest to położenie Globu takie, które mieć powinno trzy własności: 1. aby z Polow był Zenit y Nadir. 2. aby Ekwator leżał na horyzoncie. 3. aby cyrkuly paralelli globu, były paralelli horyzontowi. Mieszkańcy na takowe położenie Sfery, jeżeli którzy znajdują się, są pod oboma Polami.

DEFINICYA XIX. Sfera Prosta jest położenie globu z temi kondycjami: 1. Obydwa Poli powinny przypadać na horyzoncie. 2. Ekwator przechodzi przez Zenit y Nadir. 3. Cyrkuly paralelli, globu są perpendykularnie ku horyzontowi. Mieszkańcy na takie położenie Sfery, są ci którzy żyją pod Ekwatorem.

DEFINICYA XX. Sfera na wśkos, jest położenie Globu z temi własnościami: 1. Jeden z Polow wyżej horyzontu, drugi niżej znajduje się. 2. Część jedna Ekwatora nad, druga zaś pod horyzontem została. 3. Cyrkuly paralelli Globu przecinają horyzon na wśkos. Mieszkańcy takie sfery są ci którzy mieszkają po wszystkich częściach Globu Ziemskiego, oprócz tych którzy są wprost pod Polami y Ekwatorem.

Ale mimo tych rozmaitych położenia globu, uważać jeszcze można Mieszkańców na ziemi względem różnych Merydyanow y Paralellow, które są partykularne ich mieszkaniu, a ci zowią się Antecy, Paryecy, y Antypodowie.

DEFINICYA XXI. Antecy nazywają się ci ludzie, którzy żyją pod temiż merydyanami, ale pod

pod przeciwnemi sobie Paralellami. Takowi Mieszkańcy mają sobie wiele rzeczy przeciwnych. 1. Mają Elewacyą Polu, ale nie jednakowy Pol. 2. Zarówno są oddaleni od Ekwatora, ale różnemi stronami. 3. Mają południe y północ o jednym czasie. 4. U iednych są dni, rowne nocom drugich, y przeciwnie. 5. Części Roku mają sobie przeciwnie; u iednych bowiem Zima w ten czas, kiedy u drugich lato.

DEFINICYA XXII. Parycey są ludzie mieszkający pod iednemiż paralellami, ale pod przeciwnemi sobie Merydyanami. U takich 1. ieden Pol jest rownie podniesiony ku iednym, iako y ku drugim; a drugi Pol rownie oddalony. 2. Zarówno są oddaleni od Ekwatora, każdy swoiey strony. 3. Kiedy iedni mają południe, tedy u drugich północ y przeciwnie. 4. Kiedy u iednych dzień, to u drugich noc. 5. Tak iedni iako y drudzy mają cztery części Roku o iednymże czasie.

DEFINICYA XXIII. Antypody, są ludzie, którzy mieszkają pod merydyanami y paralellami na przeciwko sobie. Tacy 1. mają iedne podniesienie Polu. 2. Są zarowno oddaleni od Ekwatora, ale różnemi stronami *sub oppositis hemisphaeriis*. 3. Kiedy u iednych północ, to u drugich południe, y przeciwnie. 4. U iednych bardzo długi dzień albo noc, a u drugich przeciwnie. 5. Części Roku mają sobie przeciwnie.

Procz tego Dawni uważali mieszkańców Globu, przez różność ich cienia, których dzielili na trzy Classy to jest: na Amfiscyanow, Peryscyanow, y Heteroscyanow.

DEFINICYA XXIV. Amfiscyanie nazywają się ci, którzy mieszkają pod Zoną gorącą, to jest
mie-

między Tropikami; nazywają się z Greckiego, iakoby zewsząd cień mający; albowiem Cień ich zapada na obie strony, to jest na stronę północną y na stronę południową, według nachylenia Słońca na północ lub na południe.

DEFINICYA XXV. Peryscyanie są ci którzy mieszkają pod Zonami zimnemi, to jest między cyrkulami polarnemi y Polami; nazywają się z Greckiego iakoby w koło cień mający, gdyż u nich cień zapada na okolo.

DEFINICYA XXVI. Heteroscyani nazywają się mieszkający pod Zonami umiarkowanemi, albo między Tropikami y Cyrkulami polarnemi; także z Greckiego to nazwisko mają, iakoby cień rzUCAjący z iedney strony, albowiem ich cień niezapada tylko na iedną stronę, to jest na północ jeżeli mieszkają pod zoną umiarkowaną północną, a na południe jeżeli są pod Zoną południową. Dawni uważali także Ziemię względem ich mieszkańców iakoby podzieloną na dwie ręce, na prawą y na lewą. Wielu bardzo chwyciło się takowego podziału; nayprzod Poetowie uważali północ za prawą rękę, a południe za lewą, potym Astronomowie mieli zachód za prawą, a wschód za lewą rękę. Geografowie zaś teraznieysi kładą prawą rękę na wschodzie, a lewą na zachodzie. Ale zaniechawszy tych różności mieszkańców na ziemi, wróćmy się do globu ziemskiego, ktorego płaszczyznę mamy roztrząsać, iako złożoną z ziemi y wod. Te zaś części dzielą się tym sposobem: to jest *Ziemia* na ląd, wyspy, półwyspy, przylądk, międzymorza, y gory. *Woda* zaś na Ocean, morza, Odnogi morskie, przesmyki morskie, ieziora, y rzeki.

DEFINICYA XXVII. Ląd czyli *Continens* iest rozległość znaczna Ziemi tęgiey, zawierająca w sobie różne kraie, Krolestwa, y Stany, w raz z sobą łączące się.

DEFINICYA XXVIII. Wyspa iest część Ziemi tęgiey, otoczona ze wszystkich stron wodą.

DEFINICYA XXIX. Pułwysep albo *Hersonesus*, iest część ziemi tęgiey, otoczona zewsząd wodą, oprócz języka ziemi, który ją łączy z lądem.

DEFINICYA XXX. Międzymorze albo *Isthmus*, iest część Ziemi ciasney między dwoma morzami, która łączy Pułwysep z lądem, y sprawuje społeczność Mieszkańcom.

DEFINICYA XXXI. Przylądek albo góra nad morzem, iest część ziemi wyniesiona w górę nad samym morzem, którey wierzchołek, poşpolicie nazywa się *Cap*, albo punkt ziemi.

DEFINICYA XXXII. Góra, iest wysokość nad strych Ziemi wyniesiona, na okolicę kraiu widoczna, y która choćby była naywiększa, mili iednak Niemieckiey nie doşłaga.

DEFINICYA XXXIII. Ocean iest wielkie y obfzerne zgromadzenie wod słonych, które otaczają znaczną część lądu.

DEFINICYA XXXIV. Morze iest mnieysze zgromadzenie takichże wod, oblewające jaką ziemię, y wyspy na nim znaydujące się.

DEFINICYA XXXV. Odnoga morska albo *Sinus*, iest część morza niby językiem wpadająca między dwie ziemie.

DEFINICYA XXXVI. Jezioro iest zgromadzenie wody głębokiey y zawşze w mieyscu stojącej, otoczone na około ziemią, y nie mające społeczności widomey z morzem.

DEFI-

DEFINICYA XXXVII. Przesmyk morski, albo *Fretum*, jest ciasne morze między dwoma ziemiemi.

DEFINICYA XXXVIII. Rzeka, jest to bieg wody słodkiej, który przyjmuie do siebie wiele innych strumyków, y płynie przez długi przeciąg, aż na koniec wpada w morze, albo w większą od siebie rzekę.

Te są więc terminy do wiadomości potrzebne, krorych w Geografii używać zwykliśmy. Jdziemy teraz do Rozdziału drugiego.

R O Z D Z I A Ł II.

Zamyka w sobie PROBLEMATA, czyli

ZADANIA Geograficzne.

ZADANIE I. **M**iałwszy dyameter Globu artyficyalnego znaydować płaszczyznę jego w kwadracie, y miąższość w Figurze kubicznej.

Pomnażay dyameter przez cyrcumferencyą, a Produkt pokaże ci płaszczyznę Globu. Potym pomnażay ten produkt przez 60. cząstkę dyametra, a z produktu poznasz miąższość. Tym samym sposobem szukać możesz płaszczyzny y miąższości Globu ziemskiego.

PRZYKŁAD. Cyrkumferencya Cyrkułu, do swego dyametru, jest trochę mniej iak 22. do 7. albo wyraźniej mówiąc: iak 314. 159, 265. do 100. 000. 000. To założywszy, Okrąg Globu ziemskiego mając Gradusow 360. a każdy gradus 60. minut albo mil Włoskich, dyameter zaś jest mil 6,375. y puł; Więc Płaszczyzna Globu mieć będzie: 148.510,800.

B

mil

mil Włoskich kwadratowych; a miąższość 170, 181, 000, 900. Mil kubicznych, to jest tyle miąższych kwadratow w mili, długości, szerokości, y miąższości.

ZADANIE II. Nakręcić Glob albo ułożyć na to miejsce, gdzie jesteś.

Położ Glob *in plano*, podnieś Polu według szerokości tego miejsca, potym utknij czwartą część cyrkulu w punkcie Zenit (jeżeli zaś jest kompas, to w postumencie Globu) y nakręć glob tak aby Merydyan obrocił się ku południowi albo północy według indexu kompasu.

ZADANIE III. Znaleść długość y szerokość miejsca danego.

Położ miejsce dane pod jegoż merydyanem, y uważay który będzie gradus Ekwatora; który tedy znajdzie się pod Ekwatorem, ten jest gradus długości miejsca danego; a gradus merydyana, który wprost odpowiada tej stronie, jest właśnie szerokość miejsca danego. Ten zaś gradus będzie południowy albo północny, według miejsca, które jest na północ albo na południe Ekwatora.

PRZYKŁAD. Położmy Warszawę, ktorej chcę wiedzieć długość y szerokość. Nayprzód szukay na Globie Warszawy, potym podsuń ją pod merydyan; a tak znajdziesz gradus merydyanu nad Warszawą prosto leżący, to jest 52. m. 15. a ten jest szerokością Warszawy. Gradus zaś Ekwatora pod Merydyan podsuniony jest długością.

ZADANIE IV. Jak znaleźć słońce w Zodyaku na każdy dzień?

Chcesz wiedzieć w którym Znaku y onego gradu jest Słońce, na przykład dnia 10. Maia, szukay tego dnia na cyrkule horyzontowym, a znajdziesz
że

że na ten dzień przypada 19. gradus Byka; szukay
potym w Eklipcy tegoż samego gradusu, a w nim
jest tego dnia słońce.

ZADANIE V. Jak pewnego dnia znaleźć kraie,
nad któremi słońce jest w południu nad głowami
Mieszkańców?

Znalazłszy na Eklipcy miejsce w którym słońce
tego dnia się znajduje, podsuń je pod merydyan,
y uważay obracając Sferę, które kraie przechodzą
przez ten gradus merydyanu; a te wszystkie tego
dnia, mają słońce nad głowami swych mieszkańców
wiszące.

ZADANIE VI. Jak znaleźć każdej godziny
wszystkie kraie, w których jest wschód, zachód,
południe, północ?

Znalazłszy miejsce słońca w Eklipcy nad gło-
wami świecącego, ustaw je podług szerokości miey-
sca tego; w tym położeniu we wszystkich miey-
scach tykających się strony wschodniej horyzontu
jest zachód, w tykających się zaś strony zachodniej
jest wschód, wleżących pod merydyanem jest połu-
dnie, a na przeciw merydyanu jest północ; na pół-
sferze wyższym jest dzień, a na niższym noc.

ZADANIE VII. Jak znaleźć miejsce, w któ-
rym słońce jest nad głowami, każdej naznaczoney
godziny?

1. Znalazłszy miejsce słońca w Eklipcy na dzień
naznaczony, doprowadź je pod merydyan, y na-
znacz punkt merydyanu korrespondujący miejscu
słońca. 2. Podsuń miejsce w którym się znajdujesz
pod merydyan, a strzałkę kompasową postaw na
godzinie 12. 3. Jeżeli godzina od ciebie naznaczo-
na jest wieczorna obracaj Glob ku zachodowi, aż
poki strzałka kompasowa nie stanie na godzinie na-

znaczoney; mieysce to ma słońce wertykalnie, które się będzie znaydawało pod punktem merydyanu naznaczonym; ieżeli zaś godzina iest poranna, obracay glob ku wschodowi.

ZADANIE VIII. Poznać długość naydłuższych y naykrotszych dni na każdym mieyscu.

1. Podnieś Polu według szerokości mieysca danego. 2. Położ pierwszy gradus (*Canceri*, ieżeli ten gradus znayduje się na pulsferzu pulnocnym, a ieżeli na południowym to *Capricorni*) na stronie wschodniey horyzontu. 3. Nakręć strzałkę kompasu na południe. 4. Obroć Glob ażeby strzałka tykała strony zachodniey horyzontu. 5. Uważay na cyrkule kompasowym liczbę godzin, które strzałka przeszła, a ta iest długość dnia naydłuższego, którego reszta do 24 godzin, iest przeciagiem nocy naykrotzey. Względem zaś naykrotszego dnia a nocy naydłużzey, toż samo Problema można wspak obrocić.

ZADANIE IX. Jak na Globie poznać wschody y zachody każdego dnia, na każde mieysce?

1. Ustaw Sferę podług mieysca naprzykład Warszawy. 2. Znaleziony gradus słońca podsuń pod merydyan, a strzałkę kompasową natychmiast postaw na godzinie południowej. 3. Obracay Sferę na wschod, aż gradus słońca, dotknie się kraiu horyzontu. 4. Patrząc którą godzinę pokazuje strzałka kompasowa; ta znaczy wschod tego dnia na Warszawę. 5. Obracay Sferę na zachod, a poznasz godzinę zachodu.

ZADANIE X. Jak znaleźć wszystkie mieysca Ziemi w których dzień krotszy, niż 24. godziny, iest przez cały rok rownie długi?

Chcesz znaleźć wszystkie mieysca, którym dzień

10. godzin długi świeci naprzykład dnia 12. Lutego tak przyśtań: szukay mieysca na dzień 12. Lutego, znaydziesz 23. gradus Wodnika, znalezione mieysce Słońca podsuń pod merydyan, a strzałkę kompasową postaw w południu; potym obracay sferę na zachod, aż strzałka stanie na godzinie piątej, o ktorey słońce zachodzi we dniu 10. godzin długim: w ten czas podnoś albo spuszczaay merydyan, poki on gradusem 23. wodnika, nie dotknie się horyzontu zachodniego; koniec Osi podniesiony obaczysz, na gradusow 42. szerokości, y nieomylnie wniesiesz, że Kraie pod 42. szerokości północney leżące, mają godzin 10. dnia 12. Lutego.

ZADANIE XI. Jak znaleźć dzień w kraiach zimnych, ktorego Słońce wschodzi na czas długi bez zachodu, albo zachodzi bez wschodu?

Niech będzie mieysce dane naprzykład pod gradusem 80. szerokości północney; w tym przykłady 10. gradusow szerokości jest pod horyzontem, ktore że są w ustępku północnym słońca, trzeba obracać sferę aby ktorykolwiek gradus Eklipyki, częścią wiosenną przechodził przez 10. gradus ustepku słonecznego wziętego na merydyanie; ten gradus będzie 25. Barana, przypadający na dzień 12. Kwietnia ktorego dnia wschod słońca będą miały Kraie pod 80. gradusem szerokości położone. Chcąc zaś wiedzieć dzień zachodu w tymże samym Kraiu, trzeba uważać ktory gradus Eklipyki częścią letnią dotknie się merydyanu pod 10. gradusem ustepku słońca, ten będzie piąty gradus Panny, w którym słońce znayduje się dnia 26. Sierpnia, ten dzień będzie zachodem słońca na mieysce dane. Ztąd łatwo wniesć, że pod 80. gradusem

dusem szerokości dzień jest ustawiczny przez pułpięta Mieśiąca.

ZADANIE XII. Jak znaleźć wielą godzinami południe jest prędzey lub późnief w iednym mieyscu niż drugim ?

Chcefz wiedzieć naprzykład iak prędzey jest południe w Moskwie niż w Warszawie ? Znajdź długość obu Miałt, więkſzą długość Moskwy obroc na godziny (15. gradufow licząc na iedną godzinę, a ieden gradus na 4. minuty) a że długość Moskwy jest więkſza niż w Warszawie 19. gradufami 15. minut; tedy poznafz że w Moskwie prędzey jest południe iedną godziną y 17 minutami niż w Warszawie południe, niż winnym iakim mieyscu na zachod Warszawy leżącym, naprzykład w Lizbonie, Madrycie, Paryżu, Londynie. &c.

ZADANIE XIII. Jak znaleźć kaźdey godziny daney, właściwą godzinę, kaźdemu mieyscu na Swiecie ?

Chcąc wiedzieć ktora jest godzina na kaźdym na Swiecie mieyscu, gdy w Warszawie jest ośma z rana tak poſtąp: względem mieyſc na wſchod Warszawy, podsuń Warszawę pod merydyan, a ſtrzałkę kompasową poſtaw na godzinie ośmey poranney, obracay potym sferę na zachod, y gdy kaźde z osobna mieysce będzie przechodziło przez merydyan, patrz ktorą kompas pokazuje godzinę, a ta jest na ow czas w mieyscu pod merydyanem będącym. Tym sposobem poznafz, że gdy jest godzina poranna 8. w Warszawie, wtedy w Carogrodzie jest godzina 8. minuta 52. w Jerozolimie godzina 8. minuta 57. w Iſpahanie godzina 10. minuta 7. w Petersburgu godzina 8. minuta 43. &c. Jeżeli mieysca ſą zachodnie względem

dem Warszawy, podsunąwszy Warszawę pod merydyan, strzałkę kompasową postaw na 8. wieczorney, a sferę obracay ku wschodowi, uważając którą godzinę strzałka kompasowa pokazuje, a gdy każde w szczególności miejsce przez merydyan przechodzi, poznasz że gdy w Warszawie jest godzina 8. poranna, w Rzymie jest godzina 7. minuta 27. w Paryżu godzina 6. minuta 45. w Limie w Ameryce godzina 1. minuta 28. z północy. Tymże sposobem można pokazać, którą jest godzina na każdym miejscu, gdy jest iedynasta poranna naprzykład w Pekinie stołecznym Chin, gdzie jest południe, gdy w Warszawie 3. z południa.

ZADANIE XIV. Maiąc godzinę daną według pospolitego rachowania godzin, znaleźć godzinę Babilońską, która ma bydz także dana; albo wiedzieć która jest godzina iak słońce zeszło na którym miejscu?

Wiedzieć potrzeba że godzina Babilońska rachuje się od wschodu słońca aż do drugiego wschodu. Do znalezienia tej godziny w każdym czasie y na każdym miejscu, nayprzod podnieś pol według szerokości miejsc danego, a naznaczysz miejsce, które słońce zabiera na Ekliptyce, ułóż go pod merydyanem, y postaw strzałkę kompasu na południe, obracając glob ku wschodowi, lub zachodowi, według godziny podanej, ażby strzałka pokazała godzinę daną. Potym trzymając glob w tymże położeniu, odsuń strzałkę od południa, a glob obroć ze wschodu na zachod, ażby miejsce słońca naznaczone na Ekliptyce, zeszło się z brzegiem horyzontu wschodniego; to uczyniwszy, porachuy na cyrkule

godzinny liczbę godzin, które się znajdują między strzałką y południem ; a ta będzie godzina po wschodzie słońca na miejscu danym, albo godzina Babilońska.

ZADANIE XV. Mając godzinę daną według pospolitego rachowania godzin, iak szukać godziny Włoskiej w czasie danym ?

Godziny Włoskie rachują się od zachodu słońca do zachodu. Do znalezienia takiej godziny, podnieś połu według szerokości miejsca ; a naznaczwszy miejsce, które zabiera słońce na Ekliptyce dnia danego, połóż go pod horyzontem, a strzałkę kompasu postaw na południu. Potym nakręć glob ku wschodowi albo zachodowi według godziny daney, ażby strzałka skazowała godzinę daną ; a trzymając glob w takim położeniu, odsuń strzałkę od południa, y obroć glob stroną wschodnią, ażby znak miejsca słonecznego na Ekliptyce ztykał się z brzegiem horyzontu zachodniego, w ten czas naznacz na kompasie, siła godzin na cyrkule między XII. z góry y od strzałki, rachując od strony wschodniej ; a te są godziny po zachodzie słońca, albo godzina Włoska ktorey chciałeś.

ZADANIE XVI. Niewiedząc naydłuższego dnia miejsca, iak poznać Klima tego miejsca ?

Ustaw na miejsce, ktorego szukasz Klima, na przykład na Warszawę, uważ wiele gradusow cyrkulu tropicznego Raka iest nad horyzontem, dziel te gradusy przez 15. (bo słońce 15. gradusow ubiega na godzinę) a liczba wychodząca z dzielenia, pokaże długość dnia.

Naprzykład : Według szerokości Warszawskiej Grad. 52. m. 15. cyrkul tropiczny Raka, ma nad hory-

horyzontem gradusow 246. dziel tę liczbę przez 15. produkt wynidzie 16. a zostanie frakcyja 6. czyniąca minut 24. Masz tedy dzień naydłuższy w Warszawie, nierachuiąc 8. minut refrakcyi; godzin 16. minut 24. a zatym dziewiąte klima jest mieyscem Wazszawy.

ZADANIE XVII. Jak łatwiey poznać dzień naydłuższy y klima mieysca każdego?

Chcąc naprzykład wiedzieć dzień naydłuższy w Warszawie, ustaw sferę na to Miasto, podprowadź pierwszy gradus Raka pod merydyan, a strzałkę kompasową postaw na godzinie 12. obracay glob pierwey ku wschodowi, a potem ku zachodowi, aż pierwszy gradus Raka dotknie się horyzontu na wschodzie y zachodzie, y obaczysz na kompasie godzinę wschodu y zachodu; Z tych więc wniesiesz długość dnia, a z długości dnia klima.

ZADANIE XVIII. Jak znaleźć klima miesięczne?

Chcesz wiedzieć klima mieysca mającego naprzykład szerokość połnocną 78. gradusow; ustaw sferę na to mieysce, obracay poty, aż znaki Zodyaczne będą przecinały horyzont, te znaki na mieysce rzeczzone dotkną się horyzontu pierwszym gradusem Byka y Panny, ztąd dowiesz się, że tam dzień naydłuższy trwa cztery miesiące, gdyż słońce od pierwszego gradusu Raka, do pierwszego gradusu Panny podnosi się, a przez dwa miesiące spuszcza się. Na to więc mieysce przypada czwarte połnocne miesięczne klima.

ZADANIE XIX. Poznawszy dzień y godzinę zaćmienia słońca, lub miesiąca, znaleźć wszystkie mieysca, na których będzie widziane?

Naznacz miejsce słońca na Ekliptyce dnia danego, tak abyś na przeciwnym iemu punkcie obaczył miejsce miesiąca w którym na ten czas zostaje. Potym szukaj miejsca na globie, w którym słońce jest nad głowami w godzinie naznaczoney, y połoź go na punkcie *Zenit*; a trzymając glob w tey porze, naznacz miejsca, które się znajdują na pulsferzu wyższym, albowiem słońce będzie widziane po większej części w tych miejscach podczas zaćmienia. Względem zaćmienia miesiąca potrzeba szukać Antypodów miejsca, (jako się w ostatnim zadaniu pokaże) które ma słońce nad głowami w godzinie daney, a położywszy go na punkcie *Zenit*, naznacz miejsca, które znajdują się na pulsferzu wyższym globu; albowiem miesiąc będzie widziany w tych miejscach podczas zaćmienia, oprócz jednak tych, które są bardzo bliskie, albo na samym horyzoncie.

ZADANIE XX. Jak ustawić sferę, aby pokazała naprzykład na horyzont Warszawski, Antekow, Peryekow, y Antypody?

Ustawiwszy sferę podług długości y szerokości Warszawskiej, licząc gradusy szerokości Warszawskiej na merydianie, od Ekwatora ku południowi; a gradus 52. m. 15. jest miejscem Antekow Warszawskich; potym obracaj sferę poty, aż iey dolna połowa na 180. Gradusów długości oddalona, stanie na miejscu Warszawy pod merydyanem, w ten czas gradus 52. m. 15. szerokości północney, pokaże Warszawskich Peryekow; a tenże sam gradus szerokości południowej, naznaczy miejsce Warszawskim Antypodom.

Te są tedy znaczniejsze Problematy albo Zadania, które ułatwić się mogą za pomocą Globu ziemskiego.

skiego. Jeżeli zaś kto chce widzieć z nich pożytek: niech czyta Geografią Uniwersalną Wareniusza, z którego y ia wiele Problematów wzięłem, y tu przywiódłem. Idziemy teraz do Teorematów albo Prawd Geograficznych, podług wzwyż uczynionego porządku,

---

ROZDZIAŁ III.

Zamyka TEOREMATA w sobie albo Prawdy Geograficzne.

TEOREMA I. Szerokość ktoregokolwiek miejsca równa się zawsze elewacyi polu na tymże miejscu, y przeciwnie.

TEOREMA II. Elewacya Ekwatora na którymkolwiek miejscu, równa się zawsze szerokości tegoż miejsca, y wzajemnie.

TEOREMA III. Mieysca położone pod linią Ekwinoctyą, niemają nic szerokości, albowiem są terminem od ktorego poczynają się rachować Gradusy.

TEOREMA IV. Mieysce położone wprost pod Polami, mają szerokości, iak może bydz naywięcey, albowiem na nich kończy się liczba szerokości.

TEOREMA V. Mieysca położone wprost pod pierwszym Merydyanem, nie mają nic długości, albowiem długość zaczyna się rachować od pierwszego merydyana.

TEOREMA VI. Mieysca położone tuż pod merydyanem, z strony zachodney, mają naywięcey długości, albowiem na nich kończy się rachować długość.

TEO-

TEOREMA VII. Wszystkie mieysaa położone tak z iedney, iako y drugiey strony Ekwatora, a osobiwie pod iego szerokością, mają mniej albo więcej szerokości, im mniej lub więcej są oddalone od niego.

TEOREMA VIII. Wszystkie mieysca położone po oboch stronach Ekwatora, mają mniej lub więcej długości, im mniej lub więcej są oddalone od pierwszego merydyana.

TEOREMA IX. Mieysce osobne Ziemi, które leży wprost pod przecinkiem pierwszego Merydyana y linii Ekwinokcyalney, niema żadney długości, ani szerokości.

TEOREMA X. Nie masz mieysca na ziemi, ktoreby było oddalone więcej nad 180. gradusow, albo 10, 800. Mil Włoskich.

TEOREMA XI. Nie masz żadnego mieysca, ktoreby było oddalone od swoich Antypodow (biorąc dyametralnie) więcej nad 7200. mil Włoskich, rachuiąc zawsze po 60. mil na ieden gradus.

TEOREMA XII. Horyzon, który podpada zmysłom, często odmienia się za odmianą mieysca.

TEOREMA XIII. Poldyiameter widzialnego horyzontu, odmienia się często, podług refrakcyi promieni słonecznych.

TEOREMA XIV. Wszystkie strony które są na płaszczyźnie globu, pewnych czasów są oświecone od słońca, a innych nie.

TEOREMA XV. Na wszystkich mieyscach globu ziemskiego (oproczone mieysce wprost pod Polami) dni y nocy są zarowno długie, to jest 12. godzin dnia, y 12. nocy, na ten czas kiedy słońce znajduje się pod Ekwatorem.

TEOREMA XVI. Na wszystkich mieyscach położo-

łożonych między Ekwatorem y dwoma polami, dni y nocy nie są nigdy, równe iedne drugim; tylko kiedy słońce iest w znakach Barana y Wagi.

TEOREMA XVII. Im bliższe iest mieysce Ekwatora, tym mniej ma dyfferency, między dniem artyfycyalm y nocą, w tey stronie, a przeciwnie im daley iest oddalone, tym więcej też ma dyfferency.

TEOREMA XVIII. Na wszystkich mieyscach położonych pod iednąż paralellą szerokości, dni y nocy są iedney długości w każdym czasie.

TEOREMA XIX. Trzy albo cztery mieysca mając dane na globie między Ekwatorem y iednym z polow, równo od siebie oddalone, przeciąg dni naydłuższych na tych mieyscach niepowiększa się do ich odległości iednych od drugich.

TEOREMA XX. Trzy mieysca albo więcej mając dane, leżące między Ekwatorem y polami y na ktorzych długość dni niepowiększa się; odległość między Paralellami tych mieysc, nie iest równa.

TEOREMA XXI. Trzy mieysca albo więcej mając dane na globie, ktorzych odległość od Ekwatora do iednego z polow, nierozni się od proporcyi Arytmetyczney; długość naydłuższych dni na iednym mieyscu, nienależy do długości tychże dni na drugim, podług proporeyi ich odległości.

TEOREMA XXII. Na sfrefie gorącej chociaż iakiekolwiek znajdzie się świtanie y zmrok; iednakże pod sfrefami zimnemi toż świtanie y zmrok iest bardzo znaczne; a pod sfrefami utemperowane-

wanemi są w niektórych miejscach bardzo długie, a w niektórych bardzo krótkie.

TEOREMA XXIII. Na wszystkich miejscach leżących pod strefą gorącą, słońce jest nad głowami dwa razy w rok, a pod Tropikami tylko raz; Pod strefami zaś zimnemi y umiarkowanemi nigdy.

TEOREMA XXIV. Na wszystkich miejscach leżących pod strefami zimnemi, słońce świeci co rok pewną liczbę dni, nie zachodząc; a przez drugą równą pierwszej liczbie nigdy nie wschodzi. Przytomność y nieprzytomność słońca tak długo trwa, im bliżej, lub daley te miejsca leżą od Polow.

TEOREMA XXV. Na wszystkich miejscach położonych pod Cyrcułami Polarnemi, słońce świeci w roku zupełnie cały dzień, nie zachodząc, a drugiego dnia nie wschodzi przez cały czas; innych zaś czasów w Roku, wschodzi y zachodzi zawsze na tych miejscach, tak iako y na innych.

TEOREMA XXVI. Na wszystkich miejscach położonych między Ekwatorem y Polm północnym długie dni a małe nocy przypadają zawsze w ten czas, kiedy słońce jest nachylone ku północy, to jest ku Tropikowi *Canceri*; naykrótsze zaś dni, a długie nocy w ten czas, kiedy słońce nachylone jest ku południowi, czyli Tropikowi *Capricorni*.

TEOREMA XXVII. Na wszystkich miejscach leżących między Ekwatorem y Polm południowym, naydłuższy dzień, a naykrótsza noc bywa zawsze w ten czas, kiedy słońce nachylone jest ku południowi, albo Tropikowi *Capricorni*, naykrótszy zaś dzień, a naydłuższa noc, kiedy nachylone jest słońce ku północy, czyli Tropikowi *Canceri*.

TEOREMA XXVIII. Na wszystkich miejscach leżących pod Ekwatorem, cień południowy stojącego

cego prętu perpendykularnie pada na stronę północną pod czas połowy roku, a pod czas drugiej połowy pada na południe.

TEOREMA XXIX. Na wszystkich miejscach leżących pod Ekwatorem, słońce żadnego nie rzucenia w południe, kiedy wchodzi w Znaki Barana y Wagi.

TEOREMA XXX. Cień w południe utkniętego prętu perpendykularnie, jest albo długi, albo krótki, według miejsc, które są albo bliżej albo dalej od Ekwatora.

TEOREMA XXXI. Wiele jest miejsc oddalonych od Ekwatora (byle ta odległość nie przenosiła 66. gradusów szerokości) w wielki obferności Arku horyzontalnego, zamykającego się między punktami wschodu y zachodu.

TEOREMA XXXII. We wszystkich miejscach leżących pod pół-cyrkułem merydyanu, godziny dnia y nocy są zawsze jednakowe.

TEOREMA XXXIII. Na wszystkich miejscach bądź na półsferze północnym, bądź południowym, które leżą pod paralellami przeciwney sobie szerokości, nie są jednakowe części czyli pory roku, iako u jednych, tak u drugich.

TEOREMA XXXIV. Na wszystkich miejscach, które mają Sferę paralelną, cyrkuł słońca na małym dniu jest zawsze paralelny, albo bardzo mało za horyzon przechodzący, *respectivè* do miejsc.

TEOREMA XXXV. Na wszystkich miejscach leżących pod prostą Sferą, Cyrkuł Słońca na małym dniu jest zawsze perpendykularny, albo trochę wyżey nad horyzon respektem tych miejsc.

TEOREMA XXXVI. Na wszystkich miejscach leżących pod Sferą ukośną, cyrkuł słońca na małym

łym dniu jest zawsze ukośny, gdzie przecina horyzon tych mieysc w nierównych węglach.

TEOREMA XXXVII. Jeżeli Dyfferencya długości dwóch mieysc, jest gradusow 15. tedy mieszkający bardziey ku wschodowi tych mieysc, będą rachować tylko godzinę dnia. Jeżeli dyfferencya 30. gradusow, to będą mieli dwie godziny; jeżeli dyff: 45. to trzy; jeżeli dyff: 60. to będą mieli 4. godziny dnia, y tak daley.

TEOREMA XXXVIII. Gdy ieden okręt z Portu puszcza się w drogę ku zachodowi, y czyni okrąg w koło globu, porachowasz czas żegluga tego Okrętu, przybędzie dzień, nim się powrocił. To jest że żeglujący w Okręcie dniem iednym więcey czasu narachuią, niżeli ci co w porcie zostali. Jeżeli zaś przeciwnie puścili się ku wschodowi, ubędzie im dzień, albo że mniej iednym dniem rachować będą, od tych co są w Porcie.

TEOREMA XXXIX. Dwa Okręty z iednego portu, w iednymże czasie czynią krąg w koło globu, ieden płynąc ku wschodowi, a drugi z nich ku zachodowi, na powrot różnić się będą między sobą w sposobie rachowania dwóch dni spelną, mniemając iż się iednego dnia wrocili. Jeżeli dwa razy obroć wkoło globu według drogi morskiej, różnić się będą czterma dniami, y tak daley.

TEOREMA XL. Jeżeli więcey Okrętów będących w iednym porcie w tymże lub innym czasie czynią krąg wkoło globu, iedne z nich płynąc na południe, a drugie na północ, powrociwszy do tegoż portu; żegluga ich nieuczyni dyfferencyi żadney w powrocie iednego od drugiego, ani z tych rachowaniem czasu, którzy zostali w porcie.

Te są więc znaczniejsze Teoremata Geograficzne, albo prawdy oczywiste, dowiedzione iasnie przez poprzedzone Problemata.

ROZ.

R O Z D Z I A Ł IV.

O Płaszczyźnie Globu.

Glob ziemski, o którym tu rozmawiać będziemy [iako dawni
Geografowie, tak y my rozumieć chcemy] składa się
z Ziemi y Wody.

<i>Ziemia dzieli się na,</i>	<i>Woda dzieli się na,</i>
Ląd. Wyspy, Półwyspy,	Ocean, Morza. Odnogi
Miedzymorza, Przylądki	morckie, Cieśniny morckie,
Gory.	Jeziora, Rzeki.

O wszystkich tych częściach, według ich porządku mowieć
zaczynamy.

§. I. O L Ą D Z I E.

X Cztery pospolicie rachują się Łądy, to iest: *EUROPA*,
AZTA, *AFRYKA*, y *AMERYKA*, które są czę-
ściami świata całego.

EUROPA zamyka w sobie :

Skandynawia.	
Moskwę albo Ruś.	na północ.
Francją.	
Niemcy.	<i>Leży</i>
Polskę.	we Środku.
Hiszpanią.	
Włochy.	
Turcyą Europeyską	na Południe.

AZTA zamyka w sobie :

Kray Tatarski.	
Chiny.	na Północ.

Jndye.
Perfią.
Turcyą Azyatycką.

Leży na Południe.

AFRYKA zamyka w sobie :

Egipt. na wschod.

Barbaryą.

Numidyą.

Pustynią Sara.

Nigrycyą.

Nubią.

Gwineę,

Etyopią zewnętrzną.

Etyopią wewnętrzną. na południe.

Leży na północ.
na wschod.
na zachod.

AMERYKA zamyka w sobie :

Mexyk albo nową Hiszpa-

nią, Granadę albo nowy

Mexyk.

Florydę.

Kanadę albo nową Fran-

cyą.

Ziemię Arktycką.

Ziemię tęgą, albo *terram*

firmam.

Królestwo Peruńskie.

Ziemię Amazońską.

Brazylią.

Chili.

Parakwaryą.

Ziemię Magellańską.

Ziemię Antarktycką.

Leży na Północ.

na Południe.

Leży

§. II. O W Y S P A C H.

Znaydujących się w EURORIE, AZYI,
AFRYCE, y AMERYCE.

WTSPY w EUROPIE.

Wysep Skandynawii.	na morzu Bałtyckim.
- Islandzkie.	<i>Leżą</i> na zachod Skandynawii.
- Brytańskie.	na północ Francji.
- Azockie.	na zachod Hiszpanii.
- Szrodziemne.	na południe Eurory.

WTSPY w AZYI.

Wysep Japońskie.	na wschod Chin.
- Filipińskie.	na połud: zachod: Japonii
- Latronum.	<i>Leżą</i> na wschod wysp Filipiń- skich.
- Moluckie.	na południe tychże wysp.
- Sundyckie.	na zachod wysp Moluc- kich.
- Maldywskie.	na zachod wysp Sundy- ckich.

WTSPY w AFRYCE-

Wysep Madagascar.	na wschod Etyopii.
- Hesperides.	na zachod Nigrycji.
- Kanaryjskie.	na zachod Numidyi.
- Madera.	<i>Leżą</i> na zachod Barbaryi.
- Komoro.	na północ Madagascar.
- S. Tomáza.	na zachod Etyopii.
- S. Heleny.	na południe wyspy S. Tomasza.
- Wniebowstąpienia.	na północ wyspy S. Heleny.

WTSPT w AMERTCE.

Wyspa nowa Ziemia.	na pułnoc Kanady.
- Kuba.	na wschod nowey Hisz:
- Jamaika.	na wschod nowey Hiszp:
- Hispaniola.	na wschod nowey Hiszp:
- Karybeyskie.	na wschod Hispanioli.
- Lukaieńskie.	na połud: Florydy.
- Martyniceńskie.	na pułnoc ziemi tegiey.
- Bermudzkie.	na wschod Florydy.
- Ziemia ognista.	na południe Ziemi Magel-
	lańskiey.
- Salomona.	na zachod Peru.
- Kalifornia.	na zachod now: Meksyku.
- Portorico.	na wschod nowey Hiszp:

§. III. O PUŁWYSPACH.

W EUROPIE.

Połwysep Juthland.	Leży nad morzem Niemieckim.
Pułwysep Morea.	Leży nad morzem szródziemn:
Pułwysep Krymea.	Leży nad morzem czarnym.

W AZTI.

Dwa połwyspy Jndyi.	Leży nad Oceanem Indyjskim.
Pułwysep Malaca.	Leży na końcu Pułwyspu Jnd:

W AFRTC E:

Niemasz żadnego Pułwy-	Leży
spu, prócz samey przez	na zachod Azyi.
się Afryki.	

W AMERTCE.

Mexyk albo Amer: pułn:	Leży nad odnogą Hudson.
Peru albo Ameryka połu:	Leży nad Oceanem Magelańsk:

§. IV.

§. IV. O JSTMACH albo MIĘDZY-MORZACH.

W Europie. Jstmus Koryncki.

Moreą z Grecyą.

Jstmus Prekopski.

Krymeą z Tartaryą.

W Azji. Jstmus Malacca.

z Pulwyspem Indyj.

W Afryce Jstmus de Suez.

Afrykę z Azyą.

W Ameryce. Jstmus de

Panama.

Mexyk z Peru.

§. V. O PRZYŁĄDKACH.

W E U R O P I E.

Przylądek Nordking.

na północ Norwegii.

- la Hague.

na półn: Francyi w Normandyi.

- Finis terræ.

na zachod Gallecyi w Hiszpanii.

- Lizard.

Leży. na południe Anglii.

- Stert.

na zachod Anglii.

- Rogue.

na zachod Lizbony w Portugalii,

- S. Wincentego.

na zach: Algabryi w Portugalii.

W A Z T I.

Przyl: Minghau.

na wschod Chin.

- Comorin.

Leży w Krolestwie Malabar.

- Ras-Al-Gat.

na południe Arabii pułstey.

W A F R T C E.

Przylądek Cameli.

na zachod Barbaryi.

Przyląd: Zielony.

- Dobrey nadziei.
- Roket.

Leży na zachod Nigrycyi.
na połud: Kafirryi.
na północ Zangwebar.

W A M E R T C E.

Przylądek Aguada.

- S. Łukasza.
- Victoriæ.

na połud: Florydy.
na połud: Kalifornii.
Leży na połud: Ziemi Mage-
lańskiej.
na połud: Ziemi ognistej.
na połud: Brazylii.

§. VI. O G O R A C H.

W E U R O P I E.

Gory Skars - Field albo

Montes Felices.

Gory Bogłoweńskie.

- Hyperbora.
- Cewineńskie.
- Arwerneńskie.
- Wogen.
- Filshtelberg.
- Schwartzwalden.
- Karpackie.
- Pireneyskie.
- Alpeyskie.
- Apennin.

między Szwec: y Norw:
w Moskwie na połud:
w Moskwie na północ.
we Francyi na połud.
we Francyi na połud.
w Lotaryngii
otaczają Czechy na około
w Szwecyi na połud.
Leży między Polską y Węgry:
między Hiszp: y Francją,
między Włoch: y Franc.
dzieli Włochy od wsch:
na zachod.

- ognista Wezuwiusz
- Balcan.
- Święta.
- Lacha.
- Grampieńskie.

w Królestwie Neapolit.
na północ Macedonii.
na wschod Macedonii.
międ: Tessalią y Maced.
w Szko: nad rzeką Dywa

Gory

Gora Cheviot.	między Szkoc: y Anglią.
- Malverna.	w Anglii w Prowincyi Worcester.
- Peak.	w Anglii w Hrabstwie Derbineńskim.
- Snowden.	w Xięstwie Wallii w Hr: Karnawarneńskim.
- Plinlimon.	<i>Leży</i> w Xiſtwie Wallii w Hrab: Kardyganeńskim.
- Knok-Patrik.	w Irlandyi w Hrabst: Limeryceńskim.
- Stremboly.	na wyspie na zachod Neapolu.
- Ognista Etna.	w Sycylii.
- Ognista Hekla.	na wyspie Islandyi.

W A Z T I.

Gora Jmaus.	w Tartaryi Azyatyckiej.
- Caucasus.	między Tartaryą y Państwem Mogolu.
- Sardonix.	na północ Półwyspu Indyi z tej strony Gang:
- Guaco.	<i>Leży</i> na Półwyspie Indyi z tamtej strony Gangesu.
- Taurus.	ciągnie się przez całą Azję od wsch: na zach.
- Adam.	na wyspie Ceylan.
- Synai.	na Istmie de Suez.

W A F R T C E.

Gory Libijskie.	między Sarą y Egiptem.
- Atlas.	<i>Leży</i> na zachod w Barbaryi.
- Basila.	w Abissynii na północ.
- Amara.	w Abissynii pod Ekwat:
	C4 Gory

Gory Miesięczne.

między Abissynią y Monotapan.

- Teneryffa.

Leżą na wysp: tegoż nazwiska.

W A M E R T C E.

Gory Apalacheńskie.

Leżą między Florydą y Kanadą

Gory Andeyskie.

w Ameryce południowy.

§. VII. O O C E A N A C H.

W E U R O P I E.

Ocean Atlancki.

Oblewa od zachodu na północ.

Ocean północny.

Oblewa od północy na zachod.

W A Z T I.

Ocean Tatarski.

Oblewa od północy na wschod.

- Chiński.

Oblewa od wschodu na połud.

- Indyjski.

Oblewa na południe.

W A F R T C E.

Ocean wschodni.

Oblewa wschodnią Afrykę.

- Etyopeyski.

Oblewa od południa na zachod.

- Zachodni.

Oblewa na zachod Afryki.

W A M E R T C E.

Ocean wielki wschodni.

Oblewa Amerykę wschodnią.

- Spokoyny.

Oblewa Amerykę zachodnią.

§. VIII. O M O R Z A C H,

Morze Bałtyckie.

Oblewa Szwecyą y część Polski.

- Niemieckie.

Oblewa stronę północną Niemiec.

- Irlandzkie.

Oblewa wschodnią Brytanią.

Morze

Morze Szrodziemne.

- Białe.
- Czarne.
- Czerwone.
- Akwitańskie.
- Kaspijskie.
- Perskie.
- Arabskie.

dzieli Europę od Azji.
 część północną Moskwy.
 na wschod między Euro-
 pą y Azją,
 między Egiptem y Arab.
 zachodnią Francją.
 między Persją y Georg.
 na południe Persyi.
 na południe Arabii.

Oblewa

§. IX. O ODNOGACH MORSKICH.

W E U R O P I E.

Odnoga Botnicka.

- Finicka.
- Adryatycka.
- Inflancka.
- Tarentyńska.
- Lepancka.
- Taszowska.

na północ Szwecyi
 na wschod Szwecyi.
 na północ Wenecyi.
 na północ Kurlandyi.
 na północ Włoch.
 na wschod More .
 na północ Samoiedyi.

wpada

W A Z T I.

Odnoga Perska.

- Gaugecka.

między Persją y Arabią.
 między Półwyspami In-
 dyi.

wpada

W A F R T C E.

Odnoga Arabska.

na morzu Czerwonym.

W A M E R T C E.

Odnoga Meksykańska.

- Hudsonska.

między Florydą y Zie-
 mią tęgą.
 między Kanadą y Ziemią
 Arktycką.

wpada

Odnog-

Odnoga Baffeńska.

na północ Ziemi Arktyckiej.

§. X. O CIESNINACH MORSKICH.

W E U R O P I E.

Cieśnina Dorowerneńska	Morze Niemieckie z kanałem Angielskim.	
- Sundycka,	Morze Duńskie z morzem Bałtyckim.	
- Gibraltar.	Morze szrodziemne z Oceanem Atlanckim.	
Bosphorus Thraciæ.	Łączy z Archipelagiem.	Morze czarne z Propontydem.
Hellespont.		Jezioro Meotys, z morzem czarnym.
Cieśnina Kaffeńska.		część Szrodziem: morza z morzem Korfykań.
- Korfykańska.		Odnogą Tafiowską z morzem Lodowatym.
- Waygatz.		

W A Z T I.

Cieśnina Sund.	Łączy	Ocean Indyjski z Oceanem wschodnim.
- Cieśnina Ormus.		Odnogę Perską z Oceanem Indyjskim.

W A F R T C E.

Cieśnina Babelmandel.	Czerwone morze z Oceanem wschodnim.

W A M E R T C E.

Cieśnina Hudson.	Łączy	Odnogę Hudsońską z Oceanem wschodnim.
		Cie-

Cieśnina Davis.

Odnogę Baffińską z mor-
rzem Kanady.

Cieśnina Magellańska.

Łączy Ocean wschodni z Ocea-
nem zachodnim.

§. XI. O JEZIORACH. W EUROPIE.

Jezioro Lagoda.

w Mosk: na wsch: Szwec:

- Ula.

w Szwecyi na pułnoc.

- Pelpus..

w Estonii.

- Wener.

w Szwecyi, na zachod.

- Weter,

w Szwec na zach.

- Melor.

w Szwec: na zach.

- Onega.

w Mosk: na zach.

- Januszwowe Ozero.

w Mosk: na zach.

- Constanca.

w Niemczech na połud.

- Genewa.

w Szwaycaryi na zach.

- Lucerna.

we śródku Szwayc:

- Wiborna.

w Anglii na pułnoc.

- Wittleza.

we śródku w Anglii.

- Neffa.

w Szkocyi na pułnoc.

- Lomonda.

w Szkocyi na połud.

- Gopło.

w Kujawach na pułnoc.

- Luban.

w Infantach na pułnoc.

- Olcha.

w Woiewodz: Mińskim.

W A Z T I.

- Kargatlim.

w Tartaryi na pułnoc.

- Karlar.

w Tartaryi na pułnoc.

- Chiamay.

we śródku Tartaryi.

- Mare-Cang.

w Chinach na wschod.

- Laffa.

w Indyi na pułnoc.

- Aftamar.

w Persyi na pułnoc.

- Babacombar.

w Persyi na pułnoc.

Jezioro

- Burgian. we śródku Persyi.
- Asphalte. w Palestynie na połud.

W A F R Y C E.

Jezioro Elbucyara.	w Egipcie na zachod.
- Libia.	we śródku Sary.
- Guard.	we śródku Nigrycyi.
- Norno.	na wschod Nigrycyi.
- Niger.	w Etyopii wyż: na pułn.
- Aquilunda.	we śród: Etyopii wyż:
- Sachuf.	w Etyopii wyż: na połud.
- Zaare.	w Etyopii niż: na połud.
- Zambre.	w Etyopii niż: na połud.
- Zafon.	w Etyopii niż: na połud.

Znajdują się

W A M E R Y C E.

Jezioro Nicaragua.	w nowey Hisz: na połud.
- Lacus Mexicus.	we śród: nowey Hiszp:
- Parime.	w Ziemi tegiey na wsch.
- Titycaca.	w Państwie Peru na połud.
- Eupana.	w Parakwaryi na pułnoc.
- Jroquis.	w Kanadzie na połud.

Znajdują się

§. XII. O R Z E K A C H.

W E U R O P I E.

<i>W Szwecyi.</i> Dalkarlus.	w odnogę Botnicką na wschod.
Kimi.	w odn. Botnic: na połud.
Torno.	tamże na południe.
Cahys.	tamże na południe.
<i>W Moskwie.</i> Wolga.	w Mor: Kaspi: pod Astrac:
Dnieper.	w M: czarne pod Oczak:
Dzwina.	w M: białe pod Archang:
Don albo Tanais	w Jezioro Meotyczne.

wpada.

We

We Francyi Sekwana.

Ligeris.

Rodan.

Garumna.

wpada
w Kanał Angiel: na pułn:
Normandyi.
w Morze Akwitańskie.
w M. Szrodziemne.
w M. Akwitańskie.

W Niemczech. Dunay

Men.

Ren.

Odra.

Elba.

Elma.

Wizurgis.

wpada
w M. czarne na wśch.
w Rzekę Ren na zachod.
w M. Niemieckie.
w M. Bałtyckie.
w M. Niemieckie.
tamże.
tamże.

W Polszcze. Wiśła.

Niemen.

Bug.

Warta.

Narew.

Prypeć.

Dunaiec.

wpada
w Morze Bałtyckie.
w M. Bałtyckie.
w Narew pod Pułusk:
w Odrę pod Kiszynem.
w Wiśłę pod Zakroczym:
w Dnieper pod Czarnoby:
w Wiśłę po wyż: Opato:

W Hiszpanii. Jberus.

Xucar.

Guadalagwir.

Guadiana.

Tagus.

Durius.

Minho.

wpada
w Morze Balearskie pod
Tortozą.
w Morze szrodziemne po
niżey Walencyi.
w Ocean Zachodni.
w Ocean zachodni.
w Ocean zachodni pod
Lizboną.
w Ocean zachodni pod
Miastem Porto.
w Ocean zach: pod Ka-
minhą.

We

We Włofzech. Padus.
Arnus.

Tyber.

Vulturnus.

w Odnogę Wenecką.
w Odn: Genuęską pod
Pizą.
w M. Toskań: pod Rzym:

w Morze śródziem: pod
Kapua.

W Turcyi Europ: Dniestr.

W Szkocyi. Spey.
Dea,

W Anglii. Tamefis.

Humber.

Tyna.

Twede.

W Hibernii. Schanon.
Sauran.

W A Z T I.

W Tartaryi. Oby.

Janiszewa.

W Chinach. Crocus.
Kiang.

w Morze czarne pod Bia-
łogrodem.

w M: Niemieckie.
w M: Niemieckie.

w M: Niem: pod Londy-
nem.

na wschod Morza Nie-
mieckiego.

na wschod morza Nie-
mieckiego.

na wschod morza Nie-
mieck:

na zach: pod Limeryk.
na wsch: pod Waterford.

w Cieśninę Weygatz, na
północ,

w morze Lodowate na
północ.

w Ocean wschodni.
w Ocean wschodni.

W Indy-

<i>W Indyach.</i> Ganges.		w Odnogę Gangecką.
Indus.		w Morze Perlskie.
<i>W Persyi.</i> Oxus.	wpada	w Odnogę Perlską.
Hydaspes.		w Morze Perlskie na południe.
Araxes.		w Morze Perlskie na południe.
<i>W Turcyi Azyat:</i> Tygrys	wpada	w Odnogę Perlską.
Eufrates.		w Odnogę Perlską.

W A F R Y C E.

<i>W Egipcie.</i> Nil.		w Morze frzodziemne.
<i>W Nigrycyi</i> Niger.		w Jezioro Burneńskie.
<i>W Abissynii.</i> Cuama.	wpada	w Ocean wschodni.
Magadoxo.		w Ocean wschodni.
Zambre.		w Ocean wschodni.

W A M E R Y C E.

<i>We Florydzie.</i> Louislochi		w Odnogę Meksykańską.
<i>W Ziemi tęgiey.</i> Orynoka		w Ocean wschodni.
<i>W Brazylii.</i> Real.	wpada	w Morze Brazylskie.
<i>W Kraini Amaz:</i> Amazon.		w Ocean wschodni.
<i>W Parakwaryi.</i> Plata.		w Ocean Magellański.

R O Z D I Z A Ł V. O E U R O P I E.

Ład Europy podzielam na 8. wielkich Części,

to iest na

Skandynawią.	Polkę,
Moskwę Europeyską.	Hiszpanią.
Francyą.	Włochy.
Niemcy.	Turcyą Europeyską.

*Do tych przyłączam naywiększe Wyspy w Europie ;
to iest Wielką Brytanią , złożoną z Anglii , Szkocyi
y Hibernii , y inne Wyspy Europeyskie.*

§. I. O S K A N D Y N A W I I.

SKANDYNAWIA Rozciąga się od wschodu na zachod na mił
260. a od południa na puł noc na mił 360.

Dzieli się na trzy części ; to iest SZWECYĄ ,
DANIĄ Y NORWEGIĄ.

S Z W E C Y A. K.

M. S. Sztokolm

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamyka te.		<i>Leży.</i>
Gottya.	Kalmar.	na wschod Gottyi.
Szwecyą albo U-	Sztokolm.	na połud: Uplandyi
plandyą.		
Laponią	Tornia.	na połud: Laponii.
Finlandyą.	Abo.	na zach: Finlandyi.

POWIATY

MIASTA.

Gottya zamyka te.		<i>Leży.</i>
Skania.	Lund.	na połud: Skanii.
Blekingia.	Chrysryania.	na zachod Blekingii.
		na zach:

Zamyska te
Hallandya.
Smalandya.
Ostrogotyja.
Westrogotyja.
Dalia.
Wermelandya.

Halmsztad.
Kalmar.
Norkoping.
Gottenburg.
Daleburg.
Karolsztad.

na zach: Hallandyi.
na wschod Gorttyi.
na pułn: Ostrogotyji.
na zach: Westrogot:
nad Jezior: Wener.
nad Jezior: Wener.

POWIATY

MIASTA.

Szwec: przez się Zamyska te
Sudermania.
Nerycja.
Westmania.
Uplandya.
Gestrycja.
Dalekarlia.
Helsingia.
Medelpadia.
Jemptia.
Angermania.
Botnia.

Nikopinga.
Orebra.
Westeras.
Sztokolm.
Gewalia.
Hedemora.
Hudwikswald.
Sundswald.
Frosön.
Hernesand.
Uma.

Leży.

nad morzem Baltyc:
we środku Neryc:
nad morzem Baltyc:
nad morzem Baltyc:
nad odnogą Botnic:
na pułnoc Westm:
nad odnogą Botnic:
nad odnogą Botnic:
we środku Iempc:
na wschod Angerm:
nad odnogą Botnic:

POWIATY

MIASTA

Finlandya Zam: te
Kaiania.
Tawastya.
Finland: przez się.
Nilandya.
Sawolaxya.
Kexholmia pułn:

Calienburg.
Tawasta.
Abo.
Borgo.
Nyslöd.
Leża.

Leży.

nad Ulą izejorem.
we środku Tawas:
na zachod Nilandyi.
nad odnogą Finick:
na południe Sawol:
na pułnoc Kekshol:

POWIATY.

MIASTA.

Lapon: zamyska te.
Uma Lapmark.
Pitha Lapmark.
Ula Lapmark.
Tornia Lapmark.
Kimi Lapmark.

Uma.
Pitha.
Ula.
Torni.
Kimi.

Leży

nad odn: Bornicką.
- - Botnicką.
- - Botnicką.
- - Botnicką.
- - Botnicką.

DANIA.

M. C. Rosenhaga

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamyska te.

Islandya pułn: Rypen.

D

Leży.

nad morz: Niemiec:
Kieśc:

Kieſt: Slezwickie.
Zelandyą y Fionią
wyspy.

Slezwik.
Kopenhaga

na połud: Jutland:
na wsch: Zelandyi.

Jutlandya
Zamyka te.
POWIATY.
Alburgeński.
Wiburgski.
Archuzański.
Rypeński.

MIASTA.
Alburg.
Wiburg.
Archuz.
Rypen.

Leży.
na pułn: Wiburgu.
na zachod Arhus.
nad morz: na wsch:
na południe Archus.

Xieſt: Slezwi:
Zamyka te
POWIATY.
Apenradeński.
Tunderceński.
Flensburski.
Huzumeński.
Eydersztadeński.
Glottorpeński.

MIASTA.
Apenrad.
Tunder.
Flensburg.
Huzum.
Fonningen.
Slezwik.

Leży.
na wschod Tunder.
na zachod Apenrad.
na pułn: Slezwiku.
na zachod Slezwiku.
na zachod Slezwiku.
na połud: Jutlandyi.

na Wyspach
sq. te.
POWIATY.
Zelandya.
Fionia.

MIASTA.
Kopenhaga.
Odense.

Leży.
na zachod Zelandyi.
we ſrzedku Fionii.

N O R W E G I A. *Chryſtyania*

Zamyka te.
POWIATY.
Aggerhuzeński.
Bergeński.
Drontheymeński.
Wardeński.

MIASTA.
Chryſtyania.
Bergen.
Dronthem.
Warthus.

Leży.
na połud: Jutland:
na zach: Norwegii.
na zachod Nidrozyi.
na pułn: Norwegii.

*Uczyniwszy podział y ſubdywizye Skandynawii ;
przyſtępię do opisanja ſzczegulnego Szwecyi , Da-
nii, y Norwegii.*

S Z W E C Y A.

NAZWISKO. Szwecya część dawney Skandy-
nawii, graniczy na wschod z Moſkwą, na zachod y
pułnoc

pułnoc z Norwegią, na południe z Cieśniną Sundycką y częścią morza Bałtyckiego. Nazwisko swoje prowadzi od dawnych Mieszkańców nazwanych *Suenones*, *Suevi*, albo *Suetidi*.

POWIETRZE. W Szwecyi powietrze jest zimne, ale w bliskości Jezior y morza, jest bardzo czyste y zdrowe. Antypody Szwecyi, jest część znaczna Oceanu spokojnego.

ZIEMIA. Kray Szwedzki leży między klimatami pułnocnymi 11. y 27. Nie urodzajny w Zboża y inne owoce, a to częścią dla zimna y gruntu piaszczystego, częścią ze gory, lasy, jeziora częste, y bagna wielkie, większą połowę tego Krolestwa zabierają. Ten jednak niedostatek nadgradzają bardzo dobre pastwiska dla owiec y bydła rogatego, które tam jest daleko mnieysze niż w innych Europy Kraich, południa bliższych. Jeziora napełnione rozmaitemi Rybami, gory okryte lasami, żywią wiele niedzwiedzi, wilków, rysiw, kun, łosiów, y innych zwierząt. Wkruszcze zaś tak obfituje ten kray, że mu ledwie który w Europie wyrowna; osobliwie w Miedź, żelazo, y magnes.

TOWARY. Przez towary rozumiem te rzeczy, które się w ich kraju znajdnią, iako to: Skory bydlęce y kozłowe, futra przednie rozmaite, łoie, wołki, miody, &c.

HANDEL. Szwecya handluie z Francją, z ktorey bierze wino, ocet, sol, papier, frukta różne, płotno, cukier, srebro, złoto, y jedwab; z Polski bierze zboże wszelkiego rodzaju; z Anglii sukna, z Hollandyi korzenie, co wszystko biorą na zamian Miedzi, ktorey dostatkim ztąd wywożą, tudzież za drzewo y materyały Okrętowe, których Hollendrzy wiele potrzebuia do żeglowania. Port

ieden tylko nayznaczniejszy iest w Sztokolmie; prawa dla Kupcow zaieżdżających do Sztokolmu są bardzo uciążliwe, dla czego też y kupcy rzadko w tę stronę uczęszczają.

OSOBLIWOSCI. *1mo.* W Szwecyi są dwa Zegary wielkie, osobliwszey roboty, ieden na Kościele Katedralnym w Upsalu, a drugi na Kościele Sw. Wawrzeńca w Lundunie. Te Zegary inwencyi y roboty Gaspara Bartolina, pokazują nietylko dni, godziny, y minuty, ale też obroty Planet, ze wszystkimi ich skutkami, y osobliwzemi ciekawościami. *2do.* Niedaleko Gottenbergu iest sławna Katarakta, to iest woda z wysokiey bardzo gory z wielkim impetem y grzmotem, w przepaścisty doł spadająca; po ktorey tamteysi Mieszkańcy spuszczać zwykli wielkie drzewa na swoją potrzebę. *3tio.* W południowey Gotyi znayduie się takie jezioro, w któryw woda iest kleyka, a wrzuciwszy co w nią, spali na węgiel. *4to.* Opisuia niektórzy, że w Laponii Szwedckiey iest takie jezioro, na którym się znayduie tyle Wysep ile dni w Roku.

ARCYBISKUP: Arcybiskup w Szwecyi ieden tylko: *Upsalski.*

BISKUPOW. Jest 8. to iest: Gottenburski, Strzegnecki, Wexyoneński, Lundeński, Linkopingski, Sareński, Aboneński, Wiburgski.

AKADEMII iest 2. w Upsalu y w Abo.

OBYCZAIE. Szwedzi z natury są zdrowi y mocni, sama konstytucya czyni ich sposobnemi do woyny. Z początku wcale nie mieli dobrego porządku w Woysku, ani karności; całą moc y potęgę zasadzając na gromadnym Chłopstwie; Aż dopiero Gustaw Waza y lego Następcy wprowadzili porządek przez niektórych Officyerow Cudzoziemskich.

skich. Jakoż wkrótce potym ich męstwa y odwagi doświadczyły Sąsiedzkie Narody: Niemcy, Polacy, Duńczykowie, y Moskale. Szwedzi Nauką prawną, lekarską, y handlem osobliwie Szlachta, dziwnie się brzydzą. Młodź Szlachecka po zakończonych naukach uczy się Polityki, y nabywa wiadomości w sprawach y Interesach Publicznych, osobliwie przy Kancellaryi Koronney, sprawując urząd Pisarkow, Regentow, Sekretarzow &c. Pospolstwo pospolicie zabawia się około rzemioł y uprawy roli.

JĘZYK. Szwedzi pospolicie mówią językiem Teutońskim, który jest grubszy od Niemieckiego. Dystryngwowani mówią językiem czystym Niemieckim; w Finlandyi mają swoy gruby język, iako y w Prowincyach północnych.

RZĄD. Szwecya poniosłszy wiele zamieszania y Rewolucyi, przez Sąsiedzkie Narody, które ją klucily; wzięła na koniec przed się Formę Rządu Monarchicznego, pod którym dotąd została, y uczyniła się groźną Sąsiadom, acz ze stratą swoją, gdyż Infant, Ingryi, y Karelii Moskwie ustąpić musiała. Krol Szwedzi temi czasami profitując z zakłócenia Moskwy z Turkiem, uczynił się nie tylko Dzieńczynym, ale też absolutnym nad swemi poddanymi Monarchą; mocny jest osobliwie na ziemi, gdzie Woyska regularnego trzyma na 50. tysięcy, w potrzebie zaś może mieć y więcej, gdyż profity żołnierz pospolicie bywa zaciągany z Chłopow. Oficerowie trzymają Zamki y Dobra znaczne w Państwie, z których dochody mają na miejsce płacy woyskowej. Gwardya asystuje Krolowi, ktorey Krol ze swego skarbu płaci. Tytułuje się Krolew Szwedzkim, Godzkim, Wandalskim, W. Xiążęciem

ciem Finlandyi, Estonii, Karelii, y Panem Ingryi. Obywatele tego Państwa dzielą się na sześć Stanów, to jest: na *Principes sanguinis*, Szlachtę, Duchownych, Woysko, Mieszczanów, y Pospolstwo; te wszystkie Stany wchodzą do Parlamentu przez Deputatów, y dzielą się na 4. Izby. *Pierwsza* dla samey Szlachty, w ktorej przyduie Marszałek Wielki. *Druga* dla Duchownych, gdzie przyduie Arcybiskup Upsalski. *Trzecia* dla Obywatelów Miast, gdzie zasiada ieden z Konsulów, albo Radnych Panów Sztokolmskich. *Czwarta* dla Kawaleryi Woyskowej, w ktorej zasiada ieden z pośrodku ich wybrany. *Trybunatów* w Państwie ustanowionych jest 5. *Pierwszy* nazywa się *Sąd Krolewski*, gdzie zasiada sam Krol, albo z ramienia iego wysadzony. Tu rozstrząsają się sprawy, ktore zachodzą między Szlachtą, Senatorami y Officyerami wyższymi. *Drugi* nazywa się *Consilium Bellicum*, w którym rozstrząsają wszelkie okoliczności, ktore należą do wojny; tu sam Feld-Marszałek przyduie. *Trzeci* nazywa się *Sąd Kanclerski*, z kąd wychodzą pod Imieniem Krola, Uniwersały, Ustawy, Kommisye, y inne Patenta, gdzie sam Kanclerz zasiada. *Czwarty* nazywa się *Trybunał Admiralski*, do ktorego należą sprawy y interesy morskie, pod prezydencyą samego Admirala. *Piąty* nazywa się *Trybunał Skarbowy*, gdzie się rozstrząsają interesy tyczące się skarbu publicznego; tu zasiada Podskarbi Wielki.

Herby. Jest Tarcza wielka na 4. tarcze mniejsze podzielona; na pierwszej y czwartej są trzy Korony złote, dwie leżą porządkiem, a trzecia pod niemi, w polu błękitnym. A ten herb jest dla samey przez się *Szwecyi*. Na trzeciej y drugiej tarczy w polu srebrnym, jest Lew w złotej koronie z otwar-

tą paszczą; dla *Finlandyi*. We śródku wielkiej Tarczy, jest jeszcze jedna Tarcza podzielona na cztery pola; gdzie w pierwszym y czwartym polu, jest Lew w złotej koronie z otwartą paszczą y wyciągnionym tężykiem; a ten herb jest dla *Palatynatu Rheni*. W drugim y trzecim polu, jest 21. sztuczek srebrnych porządkiem ułożonych; a ten herb dla *Bawaryi*. Na hełmie zaś wielkiej Tarczy, jest Korona Krolewska, ozdobiona ośmiu florefami, y osadzona na półcyrkule utknionym w jabłku szczerzotym; 10 zaś jabłko utrzymują po bokach dwa Lwy złote, w złotych koronach. Napis nad całą Tarczą jest: *Dominus Protector meus!*

RELIGIA. Panująca Religia w Szwecyi jest M. Lutra, którą wszystkie Stany Krolestwa y Prowincye przyjęły, za powodem Gustawa I. Wazy; oprócz Laponii Szwedzkiej, gdzie Obywatele tamteysi po większej części, do tych czas zostają w ślepotcie Pogańskiej. Wiara S. do Szwecyi najpierwej przyńsiona była Roku 829. za staraniem y gorliwością S. Ansgaryusza, Biskupa Bremeńskiego, do czego mu był powodem Cesarz, Ludwik pobożny.

D A N I A.

NAZWISKO. Dania część Skandynawii, u dawnych zwana *Chersonesus Cimbrica*, graniczy na wschod z Morzem Bałtyckim, na zachod z morzem Niemieckim, na północ z Cieśniną Sund; a na południe z częścią Niemiec. Nazywa się od tych dwóch słów: *Danc-Marches*, to jest brzegi Mieszkańców, które przedtym posiadali dawni Batawowie, y Saxonowie.

POWIETRZE. Dania toż samo powietrze ma co jest w Szwecyi, zimne wprawdzie, ale bardzo

zdrowe. Antypody tego kraiu, iest część Oceanu spokojnego.

ZIEMIA. Kray Duński leżący pod 10. 11. y 12. Klimatami pólnocnemi, iest dosyć obfity w zboża y Pastwiska, Ryb, ptastwa y zwierza rozmaitego ma dostatkiem; Bydła rogatego także y Owiec wiele żywi; Konie Duńskie u całej Europy są w szacunku.

TOWARY. Kraiowe towary są te: Ryby, łoy, skory rozmaite, broń wojenna, y materiały okrętowe.

HANDEL. Dania handluie z Francją, Hiszpanią, y Portugalią; bierze od nich: Sol, wino Francuzkie, papier, złoto, srebro, iedwab, y medykamenta do Aptek potrzebne; a wzajemnie udziela im: łoiu, przedziwa, stokwizmu, masła, syra, skor &c. Hollendrzy biorą z tąd wiele Wieprzow, owiec, a osobiwie Bydła, ktore u siebie wypasłszy, przywożą na powrot, y wiele na tym zarabiaią. Kupcy Francuscy mają tu dla siebie tę dystrykcyą, że Portowego na Sundzie nie płacą, do trzech Miesięcy swego tam przebywania. Port w Kopenhadze, iest naylepszy ze wszystkich, co są na morzu Bałtyckim; nie przeto iednak handlownieyszey od tych co leżą na Pobrzeżu tegoż morza.

OSOBLIWOSCI. Niedaleko Miasta Slezwisku, są rozwaliny sławnego niegdyś muru y fosy, ktore Gottricius Krol Duński, przed 900. lat kazał zrobić, dla załony od Saxonow, ktorzy często do iego kraiu wpapali. 2do. W Glottorp iest osobiwfszy Glob miedziany, mający dyametru pólnastey piędzi; inwentowany od iednego Xiążęcia Holsztyńskiego nakształt koła, ktorym wodę ciągną, wyrażone są na nim iśnie Obroty wszystkich Planet. Tamże iest y drugi Glob, ktorego dyameter 6. piędzi;

dzi; wyrażone są na nim Systemata iednego Astro-
noma Duńskiego, podług reguł Mechaniki. Są ie-
szcze y inne instrumenta Astronomiczne bardzo cie-
kawe, w Kopenhadze, na około schodów Krolew-
skiego Pałacu. Te same Schody są godne wspomnie-
nia, gdyż tak są misternie układane, że można po
nich karetą wiechać na górę; czego nieraz doświad-
czano. 3to. W Kopenhadze iest sławny Skarbiec
Krolewski o ośmiu appartamentach, napelniony ro-
żnemi ciekawościami, których nie mogąc dla szczy-
pkości mieysca wyliczać, o kilku tylko krotko na-
mienię. 1mo. Na blazie żelazney są wyrżnięte
wszystkie żyły y Arterye ciała ludzkiego, tak kształ-
tnie, że kolor y wyrażenie ich wydaie się, iakby
były naturalne. 2. Pałac z Hebanu bardzo piękny y
misterny, a co nayosobliwsza, że od pewnego
Duńczyka niewidomego zrobiony. 3. Kubek dre-
wniany delikatnie toczony, w który wchodzi sto
innych kubkow ieden na drugi, a każdy z nich tak
iest cienki, że się y dotknąć nie można bez zepsucia.
4to. Są dwa naczynia do picia bardzo ciekawe na-
kształt kozich rogów; iedne szcerozłote waży 102.
Uncyi Złota, wysokie na piędź dobrą, bierze w sie-
bie pułtory kwarty; po wierzchu są wyrażone figu-
ry Hieroglificzne, nadzwyczajnych ludzi, z kąd
można wniesć, że to było naczynie, ktorego Po-
ganie używali do Ofiar. Drugie srebrne, waży bli-
sko cztery liwry, nazwane *Cornu Oldenburgicum*;
Te naczynia znalezione są w ziemi, w Powiecie Ry-
pińskim, Roku 1639. 5to. Jest w tymże Skarbcu
Machina Planet Niebieskich/ która się obraca na sprę-
żynie, y pokazuje na wszystkie czasy, to iest: prze-
szły, terażniejszy, y przyszły, prawdziwy Stan
Obrotów Niebieskich, według Systema Kopernika,
z objaśnieniem długości y szerokości każdej Pla-
nety

nety, tudzież zbliżenia, oddalenia, y prawdziwego ich miejsca na Niebie, z wielą innemi ciekawościami. Oto. Tamże jest Machina poznawania Zaćmienie, którą obraca jeden tylko pierścionek; ta pokazuje Rok, dzień, y długość Zaćmienia Słońca, lub miesiąca, każdego czasu, czyli to zaćmienie już przeszło, czyli dopiero ma być. Obydwie te maszyny inwentowane y dokończzone są przez dowcipnego wielce Olausą Romera, Profesora Matematyki w Kopenhadze. 7mo. Jest jeszcze Machina Kopernika z dokładnym wyrażeniem Systema jego. Ta machina będąc zawieszona obraca się; a mając Słońce nie wzruszenie stojące w centrum, daie widzieć obrot dzienny y roczny całego Okręgu Ziemi, pokazując razem odmiany, które Miesiąc czyni w koło ziemi, przez 29. dni y 12 godzin. Na ostatek w tym Skarbcu jest wiele Medalow, tak dawnych iako y teraźniejszych. Teraźniejsze są wszystkie Duńskie, począwszy od Krysłyerna I. aż dotąd; dawne zaś są wszystkie Rzymskie od Juliusza Cezara, aż do Aureliusza Wiktoryna.

ARCY-BISKUPSTWO, Jedno tylko w Kopenhadze.

BISKUPSTW Pięć, to jest: Słężwickie, Arhuszeńskie, Alburgskie. Rypińskie, y Wiburgskie.

AKADEMII Dwie, to jest: w Kopenhadze y w Kiel.

OBYCZAIE. Duńczykowie są wzrostu pięknego, dowcipni, odważni, do uczenia się języków Cudzoziemskich y innych Nauk sposobni, pyszni, skryci, ku Cudzoziemcom ludzcy, w iedzeniu, y picu niewstrzemięzliwi. Naymilsza ich zabawa, jest Rolnictwo, handel, y wychowanie koni y bydła. Białogłowom Duńskim Cudzoziemcy przyznają, piękność y urodę, pracowitość w domu, przyjemność

w po-

w posiedzeniu, wierność w Małżeństwie, y skromność w Panieńskim stanie.

JĘZYK. Język Duński ma początek od Teutońskiego, którym pospolicie tylko Połpółstwo mówi; Dystryngwowani zaś mówią czystym językiem Niemieckim; z Cudzoziemcami zaś traktując, mówią po Francusku.

RZĄD. Krol w tym Państwie bywał zawsze przez Elekcyą dawany, aż do Roku 1629. lubo zwyczajnie wybierano do Tronu, bliższego ze krwi Krolewskiej. Ale Fryderyk III. wybiwszy się z pod mocy Szwedzkiej, ktorzy sobie już byli przywłaszczyli Kopenhagę, ogłosił swoy Tron dziedzicznym dla swojej Familii, czego się Szlachta Duńska uchwyciwszy, dotąd trzyma. Prawa Duńskie są bardzo chwalebne, albowiem są krótkie y do zrozumienia łatwe, w czym przechodzą Ustawy y Prawa wszystkich krajow. Zasadzają się gruntownie na słuszności y nie składają więcej Xiąg nad iedną, y to *in 4to*. Duńskim językiem. Tak zaś są iadne, że każdy może uważać y osądzić swoją sprawę, nie potrzebując Patrona albo Prokuratora. Jedna sprawa nie może się tak ciągnąć, aby nie była zakończona w iednym miesiącu. Jakoż ztąd mają wielkie zalecenie, ale z drugiej strony mają wielką nieprzyzwoitość w sobie: Naypierwszy albowim Artykuł tego Prawa jest, aby Krol miał moc explikowania y odmieniania tych Praw, iak mu się tylko będzie zdawało. W Danii są cztery Trybunały do rozrządzenia sprawiedliwości, tak w sprawach Cywilnych, iako y kryminalnych, a te są: *Byefoughts*, *Heredsfoughts*, *Landstag*, y Prawo naywyższe. Pierwszy Trybunał decyduje sprawy, ktore trafiają się po Miastach lub po innych miejscach; *Drugi* dla spraw Woylkowych; *Trzeci* jest niby

niby wyższy w Prowincyi, do którego pierwsze dwa appellują; *Czwarty* zaś najwyższy, który się sędzi w Kopenhadze, składa się z najpierwszey Szlachty, czasem sam Krol na nim zasiada. Procz tego jeszcze, jest Sąd Admiralski, dla spraw morskich, a drugi Skarbowy względem dochodów publicznych.

HERBY. Jest Tarcza wielka podzielona na 4. Pola: *W Pierwszym* Polu złotym są złote serca rzucane tu y owdzie, y trzy Lwy w koronach złotych, naieżone z wyciągniętemi językami; a ten herb dla Danii. *W Drugim* polu czerwonym Lew w górę wspięty z otwartą paszczą w koronie złotej, trzymając w łapie topór, u którego jest toporzyisko złote: dla Norwegii. *W trzecim* polu złotym Lew stojący z otwartym pyskiem, nad dziewięcią sercami porządkiem ułożonemi, dla Gotyi. *W czwartym* polu lazurowym są trzy korony złote dla Szwecyi. Pod spodem zaś tarczy jest jeszcze jedno pole czerwone, na którym jest Smok w koronie złoty z otwartym pyskiem; dla Finlandyi. Procz tego we środku Tarczy wielkiej, jest jeszcze tarcza pomniejsza podzielona na 4. Pola. *W pierwszym* polu srebrnym są dwa Lwy złote stojące, dla Xięstwa Ślązkiego. *W drugim* polu czerwonym, baranek srebrny, trzyma w zębach Chora-giewkę srebrną, z krzyżykiem u wierzchu, dla Jutlandyi. *W trzecim* polu czerwonym, Ryba w srebrnej koronie, dla Islandyi. *W czwartym* polu czerwonym, Łabędź srebrny z otwartym dziobem, mający na szyi koronę złotą, dla Stormach. Na ostatek we środku pomniejszey Tarczy, jest jeszcze nie wielka tarcza podzielona na dwa pola; *W jednym* złotym są dwie pochodnie złote; dla Delmenhorst. *W drugim* lazurowym, jest krzyż srebrny

brny kończyły, dla Oldenburgu. Tarcza wielka leży na krzyżu wielkim srebrnym mającym napis dawny Królestwa Duńskiego; pod tym zaś krzyżem y Tarczą wielką jest Zbroja Dytmara, którego osobę reprezentuje Kawaler srebrny zbroyny. Cała tarcza obwiedziona jest słoniową kością; na Helmie korona złota, z ośmiu floresami wspiera się na złotych kuli, z napisem: *Pietas & Justitia coronat!*

RELIGIA. W Danii Religia panująca M. Lutra, od Fryderyka II. w przeszłym wieku wprowadzona y rozkrzewiona po wszystkich Prowincjach Królestwa, tak dalece, że żadney Religii inney obrządkow. nie wolno czynić w całym Państwie, wyjąwszy niektóre schronienia pozwolone Francuzom, którzy mają swoy Kościół w Kopenhadze; y małą liczbę Katolików Rzymskich, którym pozwolono mieć swoję Kaplicę w Mieście Glickstad. Wiara Sw. Katolicka najpierwey przyniesiona była do Danii, wpośród XII. Wieku, za staraniem Adryana IV. Papieża.

N O R W E G I A.

Chryściana.

NAZWISKO. Norwegia część dawney Skandynawii, graniczy od wschodu ze Szwecyą, na zachód y północ z Oceanem północnym, a na południe z morzem Niemieckim. Nazywa się Norwegia, od tych dwóch słow: *Nord Way*, iakoby droga na północ.

POWIETRZE. W Norwegii powietrze nadzwyczaj jest zimne, dla czego kraj ten nie jest osiadły, y nie bardzo zdrowy. Antypody Norwegii, jest część Oceanu spokojnego.

ZIEMIA. W tym kraju leżącym między 12. y 27. klimatami północnymi, zimno nieznosne przyczyną

na jest nie urodzaju, tak dalece, że Pospolstwo rybami tylko żyje, z których sobie nawet chleb pieką, Kray cały okryty jest gęstemi lasami, gorami y okropnemi skałami, gdzie po dolinach wypasają trzody bydła y owiec, ktoremi żyją.

TOWARY. W tym kraju towary zależą na futrach przednich, y połowie ryb rozmaitych, tudzież na materyałach Okrętowych, ktore upostronnych mieniają na zboże, wino, frukta, y inne żywności.

HANDEL. Handlują z Duńczykami, Szwedami, a osobliwie Hollendrami, dowożąc im miedzi, żelaza, stokwizmu, y innych ryb; od których biorą na zamian: korzenie, wino, sol, gorzałkę, ocet, tabakę. Wina zażywają Hiszpańskiego, ale naywięcej Francuzkiego. Porty znaczniejszy są: w Bergen, w Chryścyanii, y w Drontheym.

OSOBLIWOSCI. Imo. Niedaleko Drontheym jest jezioro znaczne, w którym woda nigdy nie marnie, ale nawet wśrzed zimy, jest tak ciepła, że się można w niej kąpać. zdo. Powyżey Norwegii, nie daleko wyspy *Hittesen*, pod 68. gradusem szerokości, jest znaczny bardzo y niebezpieczny Wir, czyli zakręt wody, nazwany *Maalxtrom*, a po żeglarsku *Umbilicus*. Ten Wir jest wielce fatalny Okrętom zbliżającym się ku niemu, osobliwie pod czas wzburzenia morza; albowiem na ten czas woda krąg czyni iak na dwie mile, a kręcąc się w koło z wielkim impetem przyciąga do siebie gwałtem co napadnie. A iako pod czas fluxu wpada raptem w lochy podziemne, tak pod czas refluxu z tąż gwałtownością rozlewa się po morzu, że na ten czas wrzuciwszy iak naywiększy ciężar w wodę, tedy niepoydzie na dół, ale z impetem na brzeg wyrzucony zostanie. Rybacy w ten czas wiele ryb dostają;

ią, gdyż wyrzucone na wierzch nie mogą trafić na dół, dla nawałności zakrętu wody. 3tio. Przed sto lat w niektórych Powiatach Norwegii, odkryto krusiec srebrny, ale natychmiast kazano zasypać. W roku 1630. znaleziono w jednym miejscu bryłę srebra 3272. talarow ważącą; a w innym miejscu drugą bryłę ważącą 5000, talarow; obydwie te bryły dla pamiątki zachowane są dotąd w Skarbcu Królewskim w Kopenhadze.

ARCYBISKUP: Jeden tylko Drontheymeński.

BISKUP: Trzech, to jest: Obsłoweński, Bergeński, y Stawangereński.

OBYCZAJE. Norwegianie byli przedtym rozbojnikami morskimi, groźni pułnocnym Narodom; teraz są słabi, prości, y nieumiejętni; do pracy y trudow przyzwyczajeni, w handlu szczerzy y obyczajni, podług ich manieri; Cudzoziemcy rzadko do nich uczęszczają. W pułnocnych stronach, czyli Laponiach tak Szwedzkiey iako y Duńskiej, nie mają Miast, ale żyją pod szałasami, y w licznych gromadach przechodzą z miejsca na miejsce dla polowania. Zwierze mają osobliwsze, nazwane *Rafinet*, podobne do Kozła dużego, którego mięsem żyją, a skórą odziewają się, zaprzęgają go do sanek, gdyż wozow nie znają dla ustawicznej zimy, któremu to zwierzowi w biegu, by najszybszy koń, nigdy nie wystarczy.

JĘZYK. Język którego używają Norwegianie, niczym nie różni się od języka którym mówią polspolicie w Danii.

RZĄD. Ten kraj był niegdyś sobie osobny, nikomu nie hołdując; ale po przyłączeniu się do Królestwa Duńskiego w Roku 1387. został pod władzą tegoż Monarchy, który oprócz Gubernatorów Prowin-

wincyi, wyznacza im ieszcze Vice-Reja dla rządu całego kraju; który rezyduje zawsze w Bergen.

HERBY. O herbach dla Norwegii, powiedzieliśmy już mówiąc o Danii.

RELIGIA. Nauka M. Lutra w Norwegii, w tenże czas przyjęta jest; co y w Danii. W Laponiach są prócz bałwochwalców Katolicy, ale nie podobni do prawdziwych katolików, przez swoje gusła, y zabobony. Wiara S. Katolicka do tego kraju przyńfiona była w ten czas naypierwey, kiedy y do Szwecyi.

C. M. S. Moskwa.

§. II. O M O S K W I E.

Moskwa Europeyska z Inflantami Moskiemskimi y Estonią rozciąga się wzdłuż na mil 215. wszerz zaś od południa na północ, na mil 440.

PROWINCYE.

STOLECZNE.

	Rygska.	Ryga.	Leży.
	Petersburgską.	Petersburg.	nad Uściem Duny.
			na wyspach rzeki Newy.
te.	Rewelską.	Rewel.	nad odnogą Finicką.
	Wielki Nowogr.	Wełyki Nowohorod.	na połud: Petersb.
	Archangel pułn:	Archangel.	nad morzem białym.
	Moskuę.	Moskuę.	we śrzod: Państwa.
Zamyka	Smoleńską.	Smoleńsko.	nad Dnieprem.
	Kiiowską.	Kiiow.	nad Dnieprem.
	Biłogorodzką.	Biłohorod.	na wschod Kiiowa.
	Woronowską.	Woronez.	na północ Kiiowa.
	Nyzy-Nowogorodzką.	Niesna-Nowogorod.	na wschod Moskwy.

M O S K W A.

NAZWISKO. Moskwa albo Ruś zaciągająca wiele Sarmacyi Europeyskiej, graniczy od wschodu z Tartaryą Wielką, od zachodu z Szwecyą, y Polską

Polską na północ z Oceanem lodowatym, a na południe z Tartaryą mnieyszą. Nazwisko tego kraju pochodzi od dawnego Narodu w nim nazwanego *Moschi*, albo *Mosques*. Rusi nazwisko także pochodzi od Narodu nazwanego: *Rosci* albo *Russi*.

POWIETRZE. Powietrze jest bardzo zimne, osobliwie w Prowincyach północnych, gdzie śniegi y lody trwają przez trzy części Roku, w południowych zaś mają ciepło umiarkowane. Antypody Moskwy jest Ocean spokojny.

ZIEMIA. Rozległy kraj tego Państwa leżący pod 8, 9, 10, 11, y 12, Klimatami północnymi, ma dosyć równiny, na ktorey po większey części są izejora, bagna y gęste lasy, osobliwie ku północy; dla nieznośnego zimna, wiele kraju jest nie urodzajnego; w Prowincyach zaś południowych a osobliwie z Polską ztykających się, obfituje w Zboże, bydło, zwierzynę, ryby, sol, y inne do pożywienia rzeczy potrzebne. W całej Rosyi rachuje się Miast 354. y 20. Millionow Ludzi; To iednak pewna że daleko większa część kraju jest pusta y nieosiadła.

TOWARY. Moskiewskie towary za granice wychodzące są: Futra iak nayprzednieysze, Ryby, kawior, skory, wosk, miód, łoy, mydło, konopie, len, potaż, Rhubarbarum. &c.

HANDEL. Moskale handlują z Hollendrami, Anglikami, Persami, y Chinczykami, lubo teraz handel Chiński prawie zaniedbany. Dostawiają im futra, woły, skory, przedziwo, łoie, wołki, miody; a wzamian biorą wino, tabakę, płotna cienkie, sukna przednie &c. Port w Moskwie nayślawniejszy jest w Archangel.

OSOBLIWOSCI. *imo:* W Astrahańskiej y Kazańskiej Prowincyach, znajduią się nadzwyczajne Me-

lony, które Naturaliſtowie, Ruſkim ięzykiem nazywają *Baranec*, to ieſt mały baranek. Jakoż to nazwiſko im bardzo ſłuży; gdyż naturę baranka mają, y ciepło naturalne w nich takie ieſt, że pożeraią wſzyſtkę trawę y zioła wkoło nich będące. Pręci-ki zaś drobne powtykane w owoc, ſprawują, że ſię ſkorka po nich zakręca y fryzuje iak wełna. Kawalek ſkorki z tego Ziolożwierzka ieſt w Skarbcu Krola Duńskiego w Kopenhadze zachowany za nayoſobliwſzą ciekawość. Tak zaś te ſkorki wyprawu-ia, iako y ſkory baranie, tak dalece że ciężko rozeznać od prawdziwych ſkor, y bardzo wielu u-żywiają tych ſkorek zamiast futra pod ſuknie. 2do. W Stolicy Moſkwie przy iedney Cerkwi, ieſt Dzwon nazwany Jwan welyki, największy w caley Europie, ważyący 160. tyſięcy funtow; który Roku 1701. pod czas pożaru spadł na ziemię, y rozłupał ſię. 3tio. Nad Wolgą ieſt Miasto Caryczyn, od koto-rego Piotr I. zaczął był ciągnąć Kopanicę, dla złą-czenia Wolgi z Donem, ale dla ſkalitego gruntu, musiał zaczęte dzieło porzucić. 4to. W Inſlantach ieſt Miasto Narwa, przy którym Roku 1700. Szwedzi w 8000. zbili 100,000. Moſkalow.

METROPOLICI.

Nowohorodzkoi.
Rossyouskoi.
Kazańskoi.
Sarskoi.

ARCYBISKUPI.

Wolodoskoi.
Rezańskoi.
Sudałskoi.
Twerskoi.
Syberskoi.
Astrachańskoi.
Pleskowskoi.
Kiiowskoi.

MIASTA.

Wełykołuſkoi.
Harouſtawskoi.
Sunatskoi.
Pondoskoi.

MIASTA.

Weliko-Premſkoi.
Moromſkoi.
Turroſkoi.
Kalińskoi.
Tobolſkoi.
Terskoi.
Shorſkoi.
Kiiow.

Rexydecye ich są te.

BISKUPOW Jest dwóch, Manaſterow w których Czercy mieſzkaia jest 619. Dla Czernic zaś jest 223. Cyrkwi w całym Państwie rachuią na 18. tysięcy sto pięćdziesiąt y ſześć.

AKADEMII Dwie, w Petersburgu y Kiiowie.

OBYCZAJE. Moskale konſtytucyi mocney y hartowney, z przyrodzenia podeyzzrliwi, ſrodzy, żyjący nie koſztownie, y ślepo poſlušni ſwoim Generalom. Przedtym poſpolicie miano ich za Narod gruby, zabobonny, y nieumieiętny; w tey proſcie długo trwali z taką zaciętością, iż mieli za naywiękſzą hańbę ćwiczyć ſię w Naukach y dochodzić iakich doſkonałości; Ale teraz wſzyſtko ſię odmieniło za ſtraniem Piotra I. Alexewicza, który pozwoilił Szlachetney młodzieży ćwiczyć ſię w Naukach wyzwolonych, y umiętności ięzykow Cudzoziemſkich. W Szkołach publicznych uczą naywięcey ięzyka Łacińskiego, y Greckiego. Wſpomniony Monarcha chcąc reformować Państwo ſwoie, zwiedził *incognito* wiele Dworow Europeyſkich, ſzczegulnie tym końcem, aby ſię był nauczył ſposobu woiowania, tak lądem iako y morzem; ale naywięcey mu dopomogli do tego Karol XII. Krol Szwedki, który zwyciężając nieprzeſtannie Moskalców, nauczył ich wojować ze ſławą. Jakoż teraz można ſpodziewać ſię, że temperament gruby y nieumieiętny tego Narodu, może z czaſem odmienić ſię y wydoſkonalić.

JĘZYK. Moskiewſki ięzyk pochodzi od ięzyka Słowiańskiego, ale ieſt tak zepſuty y pomieszany, że rodowici Słowacy z trudnością go mogą zrozumieć. W ceremoniach ſciągających ſię do Religii, zachowuią ięzyk Grecki. Dyſſyngwowani mowią ięzykiem Francuſkim y Niemieckim.

RZĄD. Moskwa długo pod ciężkim ięczała ſa-

mowładztwem. Piotr I. zacząwszy polerować Na-
 rod, różne Polityczne poczynił ustawy; Piotr III.
 nastąpiwszy po Elżbiecie I. Roku 1762. w puł ro-
 ku panowania swego, znaczne Szlachcie nadał wol-
 ności; Katarzyna II. dziś panująca wstępując na
 Tron przyrzekła uroczyscie nic w sprawach wa-
 żnych nie stanowić bez Rady Senatu, któremu Piotr I.
 1724. wszystkie wewnętrzne Państwa sprawy powie-
 rzył; a Elżbieta I. powagę (z której przez różne
 panowania odmiany był wyzuty) przywrociła Roku
 1741. ustanowiwszy do spraw Cudzoziemskich Radę
 Gabinetową, y w niej przodkowanie Kanclerzowi
 W. przysądziwszy. KATARZYNA II. dziś panująca,
 postanowiła pod własną swoją prezydencją Radę
 do spraw politycznych y wojennych. Panujący w
 Moskwie Monarcha mocą Prawa od Piotra I. dane-
 go, może Następcę po sobie podług upodobania
 mianować, a prawego następcę oddalić, pod temi
 dwoma warunkami: aby Następcą mianowany wy-
 znawał Wiarę podług Obrządkow Greckich, y Cu-
 dzoziemskiego nie podsiadał Tronu. Do rozrządze-
 nia Sprawiedliwości w Państwie jest sześć Kommi-
 syi czyli Trybunałow ustanowionych, do których
 należą osobne Prowincye, y osobni Prezydenci.
Pierwszy wyznaczony jest dla Posłow Cudzoziem-
 skich, *Drugi* dla interesow Wojskowych, *Trzeci*
 dla dochodow publicznych, *Czwarty* dla utrzyma-
 nia y pomnożenia handlow, *Piąty y Szósty*, dla roz-
 sądzenia wszystkich spraw tak Cywilnych iako y
 Kryminalnych. A lubo Monarcha Moskiewski posia-
 da prawie większą część Kraiu pustego, znaczne
 iednak zbiera dochody tak z podatkow, iako też
 z Austeryi publicznych y browarow, które wszy-
 śtkie Car trzyma na sobie zawsze. Woyska regular-
 ne-

nego rachują na 200,000; w potrzebie może mieć y czterekroć sto tysięcy.

HERBY. Orzeł czarny o dwóch głowach z rozpiętymi skrzydłami w polu złotym; na piersiach ma tarczą, na ktorej stoi kawaler srebrny zabijający Smoka. Na głowach Orlich są dwie korony, y trzecia między głowami we środku, a to dla Moskwy, Astrakan, y Kazan.

RELIGIA. Moskale zaszczycają się tytułem Chrześcian według Obrządku Kościoła Greckiego, ale mieszają do niej wiele Ceremonii śmiesznych y zabobonnych. Najswiętszey Pannie y S. Mikołaiowi oddają cześć prawie Boską, tymże sposobem czczą y Krzyż S. który w modlitwach bez przestanku powtarzają; Pochodzenia Ducha S. nie przyjmują; Oycę S. za Głowę Kościoła nie uznają. Procz niektórych świąt, obchodzą iak nayuroczyściey pięć Świąt wielkich do roku, wktóre czytają Pismo Sw. z Liturgiami S. Bazylego, y Homiliami S. Chryzostoma. Wigilii ani Suchedni, ani Soboty nie poszczą, ale za to mają niektóre posty po kilka Niedziel, iako to: Filipówkę, Petrowkę, Spasówkę, y Wielki Post. Religia Grecka wprowadzona naypierwey do tego Kraiu przez W. Xiężnę Olchę, Roku 955. ale wielka część Poddanych w Azji iest Machometanśka, a ieszcze więkſza Pogańſka.

§. III. O F R A N C Y I.

Francya rozciąga się wzdłuż, od wschodu na zachod na mil 186. w szerz od południa na północ mil 177. dzieli się na 12. Prowincyi wielkich; z których 4. leżą na północ, 4. we śródku, a 4. na południe.

NA PUŁNOC.

STOŁECZNE.

Pikardya.
Normandya.
Wyspa Francuska.
Szampania.

Ambian.
Rotomag.
Paryż.
Remy.

Leży.
nad R. Somma.
nad Sekwaną.
nad Sekwaną.
nad R. Wezła.

WE SRZODKU.

STOŁECZNE.

Brytania.
Xięst: Aurelianefs.
Burgundya.
Prowin: Lugduńska.

Rennes.
Aurelian.
Dyion.
Lugdun.

Leży.
na wschod Brytanii.
nad Ligerą.
na pułn: Burgundyi.
nad Rodanem.

NA POŁUDNIE.

STOŁECZNE.

Akwitania.
Langwedocya.
Delfinat.
Prowancya.

Burdegala.
Toloza.
Gracyanopol.
Aix.

Leży.
nad Garonną.
nad Garonną.
na pułn: Delfinatu.
na zach: Prowancyi.

Każda z tych Prowincyi dzieli się znowu na Powiaty osobne.

P I K A R D I A.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
Tyerracheński.
Wermandeński.
Santerreński.
Ambianeński.
Kaletski.
Ardreński.
Bolonieński.
Pontyniaceński.

Guisse.
Vermand.
Perona.
Amiens.
Calais.
Ardres.
Bolonia.
Abbeville.

Leży.
na wsch: Pikardyi.
na wsch: Pikardyi.
na pułnoc Pikardyi.
nad R. Somma.
nad cieśn: Kaletańs:
na pułnoc Pikardyi.
nad kan: Angielsk:
nad uściem Sommy.

NOR-

NORMANDYA.

POWIATY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Kalidobeski.
 Rotomagenski.
 Gizortenski.
 Ebroiceski.
 Konstancyenski.
 Kadomeński.
 Alenkoneński.

Caudebec.
 Rouen.
 Gisors.
 Evreux.
 Coutances.
 Caen.
 Alencon.

nad Sekwaną.
 nad Sekwaną.
 na wsch: Normand;
 na wsch: Normand;
 na zach: nad morz;
 na pułn: Normand;
 na połud: Normand;

WYSPA FRANCYI.

POWIATY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Lauduneński.
 Swessyoneński.
 Bellowaceński.
 Wexyneński.
 Walezyeński.
 Wyspa Francyi.
 Wadykassenski.
 Gatyneński.

Laon.
 Soisson.
 Beauvais.
 Pontoise.
 Senlis.
 Paryż.
 Melun.
 Montargis.

na pułnoc wyspy.
 - - - wyspy.
 - - - wyspy.
 - - - wyspy.
 - - - wyspy.
 nad Sekwaną.
 na wschod wyspy.
 na południe wyspy.

SZAMPANIA.

POWIATY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Reteński.
 Remeński.
 Witryneński.
 Katalauneński.
 Bryeński.
 Senoneński.
 Treceński.
 Lingoneński.

Rhetel.
 Rheims.
 S. Dizier.
 Chalons.
 Provins.
 Sens.
 Troyes.
 Langres.

na pułn: Szampanii.
 na pułn: Szampanii.
 na wsch: Szampanii.
 nad R. Marną.
 na pułn: Szampanii.
 na zach: Szampanii.
 we śrzed: Szampanii.
 na połu: Szampanii.

BRYTANIA.

POWIATY.

MIASTA.

Leży.

Doloński.
 San-Maleński.

Dol.
 S. Malo.

na pułn: Brytanii.
 na pułn: nad morz;

Zamyka te.
 Bryaceński.
 Redoneński.
 Nanneteński.
 San-Poleński.
 Trekoreński.
 Kornubieński.
 Wanneteński.

Brieux.
 Rennes.
 Nantes.
 Brest.
 Treguier.
 Cornouaille.
 Vannes.

na pułn: Brytanii.
 na wschod Brytanii.
 nad Ligerą.
 na zachod Brytanii.
 na pułn: Brytanii.
 na połud: Brytanii.
 na połud: Brytanii.

XIĘSTWO AURELIANSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Cenomaneński.
 Perchieński.
 Karnoteński.
 Windocynowski.
 Andegaweński.
 Turoneński.
 Blezeński.
 Aurelianowski.
 Niwerneński.
 Alteński.
 Engolizmeński.
 Piktawski.
 Bitaryceński.

le Mans.
 Mortaigne.
 Chartres.
 Vendome.
 Angers.
 Tours.
 Blois.
 Orleans.
 Nevers.
 la Rochelle.
 Angouleme.
 Poppiers.
 Bourges.

Leży.
 na zach: Aurelianu.
 na pułn: Aurelianu.
 na pułn: Aurelianu.
 na zach: Aurelianu.
 nad Ligerą.
 nad Ligerą.
 nad Ligerą.
 nad Ligerą.
 nad Ligerą.
 nad morz: na zach:
 na połud: Aureliani:
 we środ: Prowinc:
 na połud: Aureliani:

XIĘSTWO BURGUNSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Antyzydoreński.
 Semurceński.
 Diwioneński.
 Kastelioneński.
 Maryskoneński.
 Augustoduneński.
 Bressyeński.
 Belliceński.
 Xięstwo Dąbskie.

Auxerre.
 Semur.
 Dijon.
 Chalon.
 Macon.
 Autun.
 Burg.
 Belley.
 Trevoux.

Leży
 na pułn: Burgund:
 na pułn: Burgund:
 na wsch: Burgund:
 we środ: Burgund:
 nad Rodanem.
 na zachod: Burgund:
 na wschod: Burgund:
 na połud: Burgund:
 na zachod: Bressyi.

PROWINCYA LUGDUNSKA.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Lugduński.
 Belioceński.
 Seguzaneński.
 Arwernia wyż:
 Arwernia niższa.
 Burboński.
 Marchieński.

Lion.
 Beaujeu.
 Feurs.
 Clermont.
 S. Flour.
 Bourbon.
 Guerat.

Leży.

nad zbieżeniem So-
 nu y Rodanu.
 na pułn: Lugdunu.
 na połud: Lugdunu.
 na zach: Lugdunu.
 na połud: Lugdunu.
 na pułn: Lugdunu.
 na zach: Lugdunu.

A K W I T A N I A.

POWIATY.

MIASTA.

Wrzaz z Gaskonią Zamyka te.
 Akwitański.
 Wiasateński.
 Agineński.
 Ruteneński.
 Santoneński.
 Petrogoreński.
 Lemowiceński.
 Kadurceński.
 Landeński.
 Alberteński.
 Kondomeński.
 Armeniaceński.
 Gareteński.
 Labureński.
 Gaskoński.
 Konweneński.
 Nawarreński.
 Suleński.
 Bearneński.
 Bigoreński.
 Konserański.

Bourdeaux.
 Bazas.
 Agen.
 Rhodéz.
 Saintes.
 Perigueux.
 Limoges.
 Cahors.
 Dax.
 Albert.
 Condom.
 Auch.
 Verdun.
 Bayonne.
 Ayre.
 Lombes.
 St. Jean.
 Maulecons.
 Pau.
 Tarbes.
 St. Bertrand.

Leży.

nad Garonną.
 na pułn: Akwitani.
 nad Garonną.
 na wsch: Akwitani.
 na pułn: Akwitani.
 na pułn: Akwitani.
 na pułn: Akwitani.
 na wsch: Akwitani.
 nad R. Adour.
 na pułn: Gaskonii.
 na pułn: Gaskonii.
 na wsch: Gaskonii.
 nad uściem Adour.
 nad R. Athurus.
 nad rzeką Adour.
 na wsch: Gaskonii.
 na połud: Gaskonii.
 na połud: Gaskonii.
 we śrzod: Gaskonii.
 we śrzod: Gaskonii.
 na pułn: Gaskonii.

LANGWEDOCYA

POWIATY.

MIASTA.

Foxeński.
 Ryweński.
 Tolozański.
 Albiński.
Zamyka te. San-Papuleński.
 Narboneński.
 Biterreński.
 Monspelieński.
 Nemauzeński.
 Cewineński.
 Gibaleński.
 Welauneński.
 Wiwareński.

Foix.
 Rieux.
 Toulouse.
 Alby.
 S. Papoul.
 Narbonne.
 Beziers.
 Montpellier.
 Nismes.
 Alaix.
 Mende.
 le Puy.
 Viviers.

Leży.
 na połud: Langw.
 na zachod Langw:
 nad Garonna.
 nad R. Tarną.
 na zachod Langw:
 nad morz: na wsch:
 na wschod Langw:
 na wschod Langw:
 na wschod Langw:
 na pułn: Monspel:
 na pułnoc Langw:
 na pułnoc Langw:
 na pułnoc Langw:

DELFINAT

POWIATY.

MIASTA.

Grezywodeński.
 Embruduneński.
 Brygancyeński.
 Gapeński.
 Wieneński.
 Walentyneński.
 Dyozeński.

Grenoble.
 Embrun.
 Briançon.
 Gap.
 Vienne.
 Valence.
 Die.

Leży.
 nad R. Jsara.
 nad R. Druencya.
 na wsch: Delfinatu.
 na połud: Delfinatu.
 na pułn: Delfinatu.
 na zach: Delfinatu.
 we śrzed: Delfinatu:

PROWANCYA.

POWIATY.

MIASTA.

Arauzeński.
 Awenioneński.
 Apteński.
 Forkalweński.
 Segestreński.
 Arelateński.
 Saloneński.
 Akwisexteński.
 Regeński.
 Sanicyeński.

Orange.
 Avignon.
 Apt.
 Forcalquier.
 Sisteron.
 Arles.
 Salon.
 Aix.
 Riez.
 Senez.

Leży.
 na zach: Prowancyi.
 na zach: Prowancyi.
 na zach: Prowancyi.
 na pułn: Prowanc:
 na pułn: Prowanc:
 na zach: Prowancyi.
 na zach: Prowancyi.
 na zach: Prowancyi.
 we srzed: Prowanc:
 na wsch: Prowanc:
 Glan-

Glandeweski.
Marsyliński.
Tuloneński.
Foro-Julieński.
Wincyneński.
Antypoleński.

Glandeve.
Merscille.
Toulon.
Frejus.
Vence.
Antibes.

na wsch: Prowanc:
na zach: Prowancyi.
na połud: Prowanc:
na wsch: Prowanc:
na wsch: Prowanc:
na wsch: nad morz:

*Przyłączam tu jeszcze do tych 12. Prowincyi ,
inne Prowincye nabyte , ktore stykają się z Francją ,
iako to :*

Flandrya Francuska.
Artezya.
Alsacya.

Lotaryngia.
Hrabstwo Burguńskie.
Hrabstwo Ruffyłońskie.

FLANDRYA.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Lilietęński.
Hannonia Fran-
cuska.
Kameracenski.

Lille.
Valenciennes.
Cambrai.

Leży.
na pułnoc Artezji.
na wschod Flandryi.
na połud: Flandryi.

ARTEZYA

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Artezyeński.
Santomereński.

Arras.
S. Omer.

Leży.
na południe Flan-
dryi.
na pułnoc Artezji.

LOTARYNGIA.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Lotaryngia przez
się.
Xieśwo Barskie.
Biskupstwo Tul-
skie.
Bisk: Werdeński:
Bisk: Motskie.

Nancy.
Bar-leduc.
Toul.
Verden.
Metz.

Leży.
we szrod: Lotaryng:
na zachod Lotaryng:
na zachod Lotaryng:
na pułn: Lotaryng:
na pułn: Lotaryngii.

ALSACYA.

Zamyka te.	POWIATY.	MIASTA.	
	Alsacki.	Strasbourg.	Leży na wschod: Alsacyi.
	Sutgowieński.	Colmar.	na połud: Alsacyi.

H R A B S T W O B U R G U N S K I E albo Franche-Comté.

Zamyka te.	POWIATY.	MIASTA.	
	Wezuncyński.	Besançon.	Leży. we środku Frasz. comté.
	Salineński.	Salins.	na południe Frasz. comté.
	Sanklodyeński.	S. Claude.	na połud: Fraszcz.

H R A B: R U S S Y L O N.

To Hrabstwo ustąpione jest Francyi przez Traktat Pireneyski w R. 1659. stołeczne iego jest,
PERPINIAN.

F R A N C Y A.

NAZWISKO. Francya przedtym zwana Gallia, od imienia Gaulow albo Celtow dawnych iey Mieszkańców. Graniczy na wschod z Niemcami, na zachod z Oceanem, na północ z Flandryą Niemiecką, a na południe z Hiszpanią y morzem szrodziemnym. Wielu Autorow zgadza się, że nazwisko Francyi, pochodzi od Narodu Frankow, który posiadał tę Prowincyą, w Niemczech, która dotąd zowie się Frankonią; ci bowiem wpadając często do Gaulow, zawoioowali ich sobie, y Kray nazwali Francyą.

PO-

POWIETRZE. W tym Kraiu powietrze iest czyste, umiarkowane, y zdrowe o czym z doświadczenia twierdzić można, gdyż to Krolestwo nie iest tak skłonne do powietrza, lub inney zarazy, iako inſze Narody w Europie. Około Monspelium zwykli zażywać powietrza, zamiast lekarſtwa, na nieſtrawność żołądka. Antypody Francyi, iest część Oceanu ſpokoynego.

ZIEMIA. Kray tego Państwa leżacy pod 7. 8. y 9. klimatami pańnocnymi, iest bardzo żyzny, roſkoſzny y pięknymi rzekami oblany. Obſituie w zboże, w iarzyne, różne leguminy, kwiaty, owoce wyborne, wina, oliwę, ſol, przedziwo &c. Pola ma odkryte, Ogrody różnemi drzewami zaſzczepione, w łaſach ma mnoſtvo rozmaitego Zwierza; w Gorach kruſzcze żelazne, ołowiane, miedziane, y ſrebrne, także farby różne y kamienie drogic.

TOWARY. Znaczniefze towary w kraiu ſą: ſol, ryby, wino, frukta, różne ſukna, płotna, przedziwo, papier, iedwab, bydło, konie &c. materye iedwabne, wſtęgi, y tym podobne rzeczy ktore w ſwoich Fabrykach robią.

HANDEL. Francya będąc między dwoma Morzami, to iest Oceanem zachodnim y Morzem ſrzodziemnym, wielki prowadzi handel tak ze Wſchodem iako y z Ameryką. A lubo ſama tak obſituie we wſzytko, że nigdy nie może wypotrzebować tego, co ma w ſwoim kraiu, handluie iednak z poſtronnemi, nie tak z potrzeby, iako bardziej z ludzkości, chcąc y drugim ſwoiey obſitości udzielić; od ktorych wzamian nie bierze tylko te rzeczy, bez ktorychby ſię mogła obeysć, y ktore tylko ſłużą do zbytku y delikatności. Miasta nayhandlowniefze we Francyi ſą: Breſt, Lorient, Marſylia, Ruſſella, Lugdun, y Paryż. W ſamym Paryżu bywa Jarmark

Jarmark dwa razy na Rok, to jest: na S. Germana, y na S. Wawrzyniec: targi dwa razy w tydzień, gdzie przedają wszystkie rzeczy do pożywienia potrzebne; Kompanii czyli Cechow Kupieckich rachuje się sześć, wyjąwszy Winiarzow, którzy się z niemi łączyć nie mogą; Rzemieślniczych zaś Cechow będzie więcej niż 120. oprócz uprzywilejowanych, którzy dla swego Rzemiosła nie tracą wszelkich prerogatyw. Obywatelow w Paryżu rachuje się blisko miliona, y tyleż Kamienic; w całym Państwie zaś ludzi ma być 20,000,000.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Arelacie jest do tych czas Słup albo Obelisk, od Rzymian z Egiptu sprowadzony, wysoki na 52. stop, szeroki u spodu na 7. od dyamentu, cały zaś jest z jednolitego Kamienia. 2do. W Delfinacie jest Droga publiczna iak na dwie mile od Brygancyi idąca, ciosanym kamieniem ułożona, które to dzieło przypisują jedni Juliuszowi, a drudzy Annibalowi. 3tio. Jest Tarcza wielka okrągła srebrna, którą załowiono w Rodanie pod Awenionem R. 1665. od Dyamentu szeroka na 20. calow, waży na 21. Funtow, zrobiona przed lat tysiąc dziewięćset kilkadziesiąt; reprezentuje Scypiona Afrykana, połową płaszcza okrytego, trzymającego w ręku Kopię; przed nim zaś stoją Officyerowie Rzymscy y Hiszpańscy, namawiający go, aby się zaślubił z pewną Damą. Gdyż ta tarcza ofiarowana była temu Wodzowi po przywroceniu, w niewolą zabranej bardzo urodziwej Damy, to jest żony Allucyusza Xiążęcia Celtyberow. 4to. Pod Gracyanopolem jest takie źródło, w którym woda zdaie się wrzeć, y taka jest gorąca, iak ukrop. W okolicy zaś Aurelianu, są takie wody, iż któredy płyną, tam się zaraz robi kamień; włożywszy zaś w taką wodę kawałek srebra, to się wydaie, iakoby było

było złoto. 5to. W Akwitanii są góry zazwane: *Montes de Canzac*, które się tyle razy zapalaia, ile razy deszcz pada. Nakoniec przydać można do innych ciekawości Pałace Krolewskie, a osobliwie w Wersalu o 4. mile od Paryża, gdzie Zamek, ogród, kaplica, y galerya są podziwienia godne. W Paryżu są cztery Place publiczne, które także między ciekawościami mieścić się mogą. 1mo. *Plac Krolewski*, na którym Ludwika XIII. 2do. *Plac Wandowski*, na którym Ludwika XIV. pośagi na koniach stoia. 3tio. *Plac Zwycięzki*, ozdobiony pośagiem Ludwika XIV w szatach, których Krolowie Francuzscy na Koronacyi używaią; Zwycięstwo kładzie mu Koronę na głowę, a cztery Narody w kaydanach widzieć się dają pod nogami. 4. *Plac Ludwika XV.*

ARCY-BISKUPSTW: rachuje się we Francyi 18. to iest.

Paryski Primas Francyi.
Lugdunski Prymas Gaulow.
Rotomageński Xiążę y Par Francyi.
Senoneński Xiążę Par Francyi y Legat Apostolski.
Remeński Prymas Normandyi.
Turoneński.
Biturycyński.
Albigeński.
Burdegalski.

Augustański.
Narboneński.
Tolozański.

Akwisgrański.
Embrodunowski.
Wienneński.
Arelateński.
Wezuncki.
Kameraceński.

BISKUP: Biskupow ktorzy są Szufaganami wspomnionych Arcy-Biskupow, rachuje się we Francyi 112. to iest:

ARCY-BISK: PARYSKIEGO.
Karnoteński.
Aurelianowski.
Meldeński.

Blezeński.
ARCY-BISK: LUGDUNSK:
Augustodunowski.
Lingoneński.

Kabilloneński.
Maryskoneński.
Dywioneński.
Sanklodyeński.

ARCY-BISK: ROTOMAGENS:

Baioceneński.
Arauzeński.
Ebroiceński.
Sagineński.
Lexowieński.
Konstancyeński.

ARCYB: SENONENSKIEGO,

Treceński.
Antyzodoreński.
Niwerneński.
Betuneński.

Ci zaś: Meteński.

Tuleński.
Werduneński.

Sz Szuffr: Arcyb: Trewisk:

ARCYB: REMENSKIEGO.

Swessyoneński.
Lauduneński.
Katalauneński.
Sylwanekteński.
Bellowaceński.
Ambianeński.
Nowioduneński.
Bologneński.

ARCYB: TURONENSKIEGO.

Cenomanieński.
Andegaweński.
Redoneński.
Nanneteński.
Qwimpeński.
Wanneteński.
San-Maleński.
Bryaceński.
Trekoreński.
Doleński.
Sanpoleński.

ARCYB: BITURYCENSKIEGO

Klaromonteński.
Łemowiceński.

Sanfloreński.
Anicyeński.
Tuteleński.

ARCYB: ALBIGENSKIEGO.

Kastreński.
Mendeński.
Ruteneński.
Kadurceński.
Wabrezyeński.

ARCYB: BURDEGALSKIEGO.

Piktawski.
Santoneński.
Engolizmeński.
Petrokoreński.
Agineński.
Kadomeński.
Sarlateński.
Rupelleński.
Lucyoneński.

ARCYB: AUGUSTANSKIEGO

Akweński.
Atryeński.
Wiasateński.
Baioneński.
Konweneński.
Konsuraneński.
Iezyniaceński.
Laskoreński.
Olerneński.
Tarbineński.

ARCYB: NARBONENSKIEGO.

Karkassoneński.
Alekteński.
Alezyeński.
Bitterreński.
Agateński.
Luteweński.
Monspeliński.
Nemauzeński.
Useteński.
Sanpontyński.
Perpiniaceński.

ARCYB: TOLOZANSKIEGO.

Apamieński.

Mirapineński.
Montalbaneński.
Wawreński.
Sanpapuleński.
Lombezański.
Ryweneński.

ARCYB: AKWISGRANSK:

Apteński.
Reieński.
Forojuliaceński.
Capineński.
Segestreński.

ARCYB: EMBRODUNENSK:

Dyniaceński.
Glandeweński.
Wincyneński.
Sanicyeński.
Grassaneński.

ARCYB: WIENNENSKIEGO:

Walencyeński.
Dyanieński.
Gracyanopolitański.
Wiwareński.

ARCYB: ARELATENSKIEGO:

Marsylieński.
Arauzyneński.
Kastrodunefski.
Teloneński.

ARCYB: WEZUNCKIEGO:

Bellijoceneński.

ARCYB: KAMERACENSK:

Atrebateński.
Sant-Omereński.
Strażburgski.
Kwebeczeński.

*- Do tego Francya ma Opaństw 700. Klasztorow
14,700. Przeorstw 1240. y 240. Kommendorstw
Maltańskich.*

AKADEMII rachuje się 24. ktore są w nastę-
pujących Miastach.

w Paryżu.
w Burdegali.
w Piktawie.
w Aurelianie.
w Bituryce.
w Arelacie.
w Andegawie.
w Kondom.
w Monspelium.
w Kadurku.
w Nannecie.
w Flexyi.

w Strażburgu.
w Remis.
w Walencyi.
w Akwisgranie.
w Awenionie.
w Mussyponcie.
w Tolozie.
w Perpinianie.
w Duaku.
w Doli.
w Arauzyi.
w Vesuntium.

OBYCZAIE. Francuzi są grzeczni, szczerzy, do-
wcipni, niemniey mają sposobności do wszystkich
Nauk, iako y do dzieł odważnych. Scyencye u
nich

nich od lat pułtoraſta, ſtały na naywyższym ſtopniu doskonałości, w których kochają ſię nie tylko mężczyźni, ale y Damy. Tym iednak ich pięknym przymiotom y zaſzczytom uymnia ceny, żywość zbytnia, niepomiarowane czci pragnienie, lekkość, a nadewſzyſtko smakowanie w naganney roſkoſzy, uciechach, y lekkich zabawaeh.

JĘZYK. Francuki język ſkłada ſię z Łacińskiego, y wielu ſłow Niemieckich y Gockich; wydoſkonany nie dawno przez Akademią Krolewſką fundowaną w Paryżu. Język ten tyle ma w ſobie gładkości y przyjemności, że ieſt w całej Europie y po wſzytkim prawie ſwiecie naywziętſzy, tak dalece że nawet y Scyencye wſzyſtkie na ten język przeſzły.

RZĄD. Francya ſtarożytnego Celtow Narodu Oyczyzna; naprzod od Rzymian zawoiowana, a potym od Frankow naiechana, y opanowana, do tych czas pod iednowładnym zoſtaie rządem, który od założenia Monarchii, z trzech rożnych Familii 67. Krolow ſprawowało, to ieſt: z Familii Mero-wingow Krolow 22. z Karolowingow 13. z Kape-tyngow zaś y z teraźniejszy Ludwikiem XVI. Krolow 32. Od pierwſzey Krolow ſwych Familii dzielona; od drugiey w znakovitych częściach na obſzerne Państwa rozdana; za trzeciey pod zupełnie iednowładny Rząd, zwolna przychodzić poczęła, y do tey potęgi przyſzła, że za Panowania Ludwika XIV. ſtała ſię ſtraſzną całej Europie. Zawſze rząd Monarchiczny zoſtawał przy Krolu, a Rada albo głos doradny przy Seymach Narodowych, ktore naprzod Parlamentami, potym Stanami Generalnemi nazywały ſię; a Roku 1614. zgola uſtały. Składały ſię zaś z Panow y Szlachty, to ieſt Lennikow ſamym Krolom ſtraſznych, a często od nich

nich mocniejszych ; porzym z Duchowieństwa y Deputatow Mieyskich. Parlamenta Francuskie teraznieysze po Roku 1300. ustanowione , oprócz nazwiska , nic pospolitego nie mają z Parlamentami dawnymi , czyli Seymami Narodowemi. Za naszych iednak czasow odważyły się wdzierać do Mocy Prawodawczej , ale od Ludwika XV. odmienione , nowemi przepisami ściśnione , y do pierwiastkowej powinności są przyprowadzone. Władza Krolewska na tych gruntownych Państwa zasadza się Prawach: 1mo. Ze Krol panujący , iest iedynym źródłem y początkiem wszelakiey mocy ; a wszystkie Urzędy od niego ustanowione , namiestniczym ią sprawują sposobem. 2do. Ze Korona Francuzka iest następna , spadając na naybliższego panującego Krola Potomka lub krewnego , y nie może być według upodobania iego , nikomu odkazana. 3tio. Ze taż Korona nigdy nie pada na kądziel ; przez Prawo nazwane : *Lex Salica*. 4to. Ze Krol żadnego kraiu nie może oddać od Korony. 5to. Ze wszystkie Dobra dostają się Koronie , ktore przed osiągnięciem Tronu posiadał.

Wszystkie publiczne Krolestwa Francuzkiego sprawy , w różnych roztrząsają się Radach. 1mo. Na Radzie pokojowej stanowi się pokoy , lub wojna , przymierza zaczepne , odporne , handlowne , y inne wszelakie Posłow expedycye , większey wagi sprawy Krolestwa wewnetrzne , y wszystkie Stanu materye. 2do. W Radzie Koronney Stanu , decydują się spory prawne , kassacye dekretów otrzymanych w Parlamentach , albo edyktow od nich wydanych , y wszystko to , co do utrzymania porządku Sądow , y sprawiedliwości poddanym ostrzeżenia należy. 3tio. Rada spraw wewnetrznych Krolestwa , ma sobie wydzielone sprawy , suppliki poddanych ,

skargi na Wielkorządzców, rząd Prowincyi, wydanie Przywilejów na urzędy cywilne. 4to. *Rada Skarbowa* interesuje się skarbem, podatkami, mennicami, monetą. 5to. *Rada handlowa*, zawiaduje handlem y wszystkim co się do handlu stosuje. Naywyższy dozór nad Radami, y należącemi do nich sprawami, po Krolu mają cztery Ministrowie, których nazywają Sekretarzami Stanu. *Sekretarz morski*, ma pod swym dozorem y staraniem żeglugę morską, siły morskie Francuskie, porty, y w nich zbrojownie, handle które się morzem prowadzą, wszystkie Osady za Europą y Rząd Korsyki. *Sekretarz Domu Krolewskiego*, należy do Domu y Dworu Krolewskiego, do Duchowieństwa y rozdawania godności Kościelnych. *Sekretarz spraw wojskowych*, ma w mocy swojej Wojsko, sprawy wojskowe, artylleryą, zbrojownie, zamki, y wszystkie twierdze lądowe, pensye, rozdanie urzędów Wojskowych, pobór na majątek każdego włożony, stada Krolewskie y poczty. *Sekretarz spraw Cudzoziemskich*, zawiaduje wszystkiemi do Posłów Expedycyami, pensyami, y z Dowrami Cudzoziemskimi korespondencyą. Oprócz tego całe to Państwo podzielone jest na 38. Wielkorządztw, któremi rządzą Generalowie Wojskowi depeudujący od samego Krola. Parlamentow we Francyi rachuje się 12. dla których miejsca są wyznaczone w następujących Miałtach:

w Paryżu.
w Tolozie.
w Rotomagu.
w Gracyanopolu.
w Burdegali.
w Dywionie.

w Akwisgranie.
w Redonie.
w Palum.
w Mecie.
w Wezuncyum.
w Duaku.

Te Parłamenta dla rozmaitości materyi y spraw do sądzenia, dzielą się na wiele Izb sądowych, iako to osobliwie Parlament Paryski dzieli się na 10. Izb. 1mo. Na *Wielką Izbę*, w ktorey sami Pares Francyi zasiadają. 2do. na *Izbę*, w ktorey zasiadają stołecznych Miałt Pretorowie, y rozstrządają sprawy Cywilne, ważące więcey niż tysiąc Liwrow. 3tio. Na *Izbę kryminalną*, w ktorey się sądzą apelujący z niższych Izb, w materyi Kryminalney. Oprócz tych trzech Izb, iest ieszcze innych pięć nazwanych *Inquisitionis*, gdzie się sądzą sprawy ciągnące za sobą świadkow. Na koniec są ieszcze dwie Izby nazwane *Postulationis*, do których należą sprawy Uprzywileiowanych tylko Osob. Krol Francuski trzyma pierwsze mieysce między Monarchami Europeyskiemi, y nie ustępuje go nikomu, procz Cesarza Niemieckiego. Tytuł iest: *Christianissimus Rex, & Primogenitus Ecclesie*. Woyska regularnego ma 200,000. Jnatry roczney więcey niż 300. Milionow Liwrow, a liwr ieden czyni dwa Złote Polskie.

HERBY. Dla Krolestwa Francuskiego, iest Tarcza, na ktorey w błękitnym polu są trzy Lilie złote, dwie porządkiem, a trzecia pod niemi; Tarczę zaś otaczają łańcuchy Orderow S. Michała y S. Ducha. Na Helmie iest szyszak złoty we szrodku otwarty, nad którym iest Korona nakształt Cesarzkiej mająca ośm promieni ztykających się z podwoyną Lilią; co wszystko unoszą dway Aniołowie w ubiorze Lewitow. Cały zaś herb iest pod *Auriflammeum*, albo Chorągwią Krolestwa Francuzkiego z tym napisem: *Ex omnibus floribus elegi mihi lilium; lilia neque laborant, neque nent!*

RELIGIA. We Francyi Religia Panująca, iest wiara S. Katolicka. Wszystkie Ustawy Synodu Try-

denckiego są tu przyjęte, co zaś należy do karności Kościelney, Prawa Koronne y Przywileie Kościoła Gallikańskiego, nie we wszystkich punktach ią przyjęły. Kalwini mieli przedtym pozwolony sobie wolny obrządek swoiey Religii, przez kilka Edyktow podpisanych od Krolow Francuskich, a mianowicie przez Edykt Nanneteński w Roku 1598. od Henryka IV. wydany; ale Ludwik XIV. rewokował go przez Deklaracyą w Miesiacu Pazdzierniku Roku 1685. uczynioną, zabraniając publicznych obrządkow Religii Protestanckiey, y przykazując wszystkim swoim poddanym pod surową karą, aby nie wyznawali żadney Religii procz Rzymskiej Katolickiey. Po tey deklaracyi nastąpiło zruynowanie Kościołow Kalwińskich, co przymusiło wielu z nich do opuszczenia swey Oyczyzny. Wiaara S. Katolicka naypierwey przyniesiona jest do Francyi przez S. Dyonizego, który był pierwszym Biskupem Paryskim.

C. §. IV. O N I E M C Z E C H. *M. S. Wiad.*

Państwo Niemieckie, od południa na północ, rozciągga się na mil Francuskich 200. od wschodu na zachód ledwie nie tyleż. Pod tytułem Niemiec zamykam 9. Cyrkulow niżej wyrażonych: Czechy, Morawią, Łuzacyą y Szląsk, które to części są oraz podziałem całego Państwa.

	CYRKUŁY.	STOŁECZNE.	Leży.
Państwo Niemieckie Zamyka te.	1. Austryacki.	Wiedeń.	nad Dunaiem.
	2. Bawarski.	Minchen.	nad Jser.
	3. Szwabski.	Auszpurg.	nad R. Lech.
	4. Frankofski.	Norimberga.	na wsch: Frankonii.
	5. Gorn: Saxonii.	Wittemberg.	nad Elbą.
	6. Doln: Saxonii.	Hannower.	na zach: tegoż cyrk:
	7. Westfalski.	Minden.	nad Wezer.
	8. Doln: Renu.	Manheim.	nad Renem.
	9. Gorn: Renu.	Frankfurt.	nad Menem.
	Krolest: Czeskie.	Praga.	nad Mołdawą.
	Szląsk.	Wrocław.	nad Odrą.
	Morawia.	Ołomuniec.	na wschod Pragi.
	Łuzacya.	Bautzen.	nad Sprą.

Każda znowu z tych Części Państwa Niemieckiego, dzieli się na udzielne Xięstwa, Biskupstwa, Hrabstwa y Stany, które dla łatwiejszego spamiętania, porządkiem następującym wyliczać zaczynam:

C. A U S T R Y A C K I.

	STANY.	MIASTA.	Leży.
Zamyka te.	Arcyxiest: Austr:	Wiedeń.	nad Dunaiem.
	Xięstwo Styryi.	Gratz.	nad Moerą.
	Xięst: Karyntyi.	Klagenfurt.	nad Glaną.
	Xięst: Karnioli.	Laubach.	nad R. Laubach.
	Hrabs: Tyrolskie.	Inspruck.	nad R. Jnn.
	Bisk: Bryxyeński.	Bryxen.	na wsch: Inspurg:
	Bisk: Trydenckie.	Trydent.	na połud: Inspurg:

C. BA-

C. B A W A R S K I.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Xięstwo y Elekt.
 Bawarskie.
 Xięs: Neugbursk:
 Arcyb: Salisburg:
 Bisk: Ratysboneń:
 Bisk: Passawskie.

Minchery.
 Neuburg.
 Salisburg.
 Ratysbona.
 Passau.

Bisk: Fresingęńsk: Fresingen.

nad R. Jser
 - Dunaieł.
 - R. Saltzach.
 - Dunaieł.
 - Zbiegem Du-
 naiu y R. Inn.
 - R. Jser.

C. S Z W A B S K I.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Xięstwo Wirten-
 berskie.
 X. Firsztensbersk:

Sztutgard.
 Firsztensburg.

nad Nękrą.
 na południe Sztut-
 gardu.

X. Hohen-Zolle-
 rańskie.

Zollern.

na południe Sztut:
 na pułnoc Sztutg:

X. Oeltyngęńs:

Oeltyng.

X. Mindelhey-
 meńskie.

Mindelheym.

na wsch: Sztutg:

Hrabstwo Wald-
 burgskie.

Waldbourg.

na wsch: Sztutg:

Zamyka te.
 Hrabstwo Kenig-
 zeckie.

Keniksek.

na wsch: Sztutg:

Hrab: Rehbersk:

Gemund.

na pułn: Sztutg:

Margr: Badeńskie.

Baden.

na zachod: Sztutg:

Margrabst: Bur-
 gawskie.

Burgau.

na wsch: Sztutg:

Margrabstwo Of-
 fenburgskie.

Offenburg.

na zach: Sztutg:

Bisk: Auszpursk:

Auszpurg.

na wsch: Sztutg:

Bisk: Konstanc:

Mersburg.

nad Jeż: Konstantz.

Opac: Kempteńs:

Kempton.

na wschod Sztutg:

Powiat Brysgo-
 wieński.

Brysak.

na zachod Sztutg:

Pow: Iustynęńs:

Justingen.

na wschod Sztutg:

Pow: Ulmeński.

Ulm.

na wschod Sztutg:

Baronat Fugge-
 reński.

Babenhausen.

na wschod Sztutg:

Baronat Limpurs:

Limpurg.

na pułnoc Sztutg:

C. FRAN.

C. FRANKONSKI.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Pow: Nuremberg:	Nuremberg.	na wsch: Frankonii.
X. Szwarzenberg:	Szwarzenberg.	we szrodku - -
Bis: Bambergskie.	Bamberg.	we szrodku - -
Bisk: Wirtzburgs:	Wirtzburg.	na zachod - -
Bis: Aychsztađen:	Aychsztađ.	na południe - -
Marg: Anszpachs:	Anszpach.	na południe - -
Margrabst: Kulmbaceńskie.	Kulmbach.	na wschod - -
Hrab: Reyneckie.	Reinek.	na zachod - -
Hrabst: Wertheymeńskie.	Wertheim.	na zachod - -
Hrabst: Hohenloefskie.	Hall.	na zachod - -
Hrabs: Papenhey-meńskie.	Papenheim.	na południe - -
Hrabst: Hennebergieńskie.	Henneberg.	na pułnoc - -

Zamyka te.

C. GORNEY SAXONII.

STANY.

MIASTA.

Leży.

X. Elekt: Saskie.	Wittenberg.	nad Elbą.
Margrab: Misnii:	Drezno.	nad Elbą.
Langrab: Turyng:	Erfurt.	na zachod Miśnii.
X. Anhaltyskie.	Dessau.	nad Elbą.
Xięs. Koburskie.	Koburg.	na połud: Cyrkuła.
Marchią Brandeb:	Betlin.	nad Sprą.
Pomeran: Pruską.	Szczecin.	nad Odrą.
Pomeran: Szwed:	Stralsund.	nad morz: na pułn:

Zamyka te.

C. DOLNEY SAXONII.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Xięs: Brunświck:	Brunświck.	nad R. Ockier.
X. Halbersztadzk:	Halbersztad.	na połud: Cyrkuła.
X. Magdeburgskie.	Magdeburg.	nad Elbą.
Elek: Hannover:	Hannover.	nad Leiną.
		Xię: Lu-

Xię: Luneburgsk:	Luneburg.	nad Elbą.
Xię: Brzemeńsk:	Bremen.	nad Weser.
Biskupstwo Hildesheimskie.	Hildesheim.	na zach: Cyrkułu.
X. Holsztyńskie.	Hamburg.	nad Elbą.
X: Meklembursk:	Wisnar.	nad Morz: Bałtyck:

C. WESTFALSKI.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.	Xięst: Kliwskie.	Kliwia.	na zach: Cyrkułu.
	X. Juliackie.	Juliers.	na połud: Cyrkułu.
	X. Westfalskie.	Arensberg.	na wsch: Cyrkułu.
	X. Mindeńskie.	Minden.	nad Weser.
	X. Fryzyjskie.	Emden.	nad morz: Niemiec:
	X. Bergeńskie.	Dusseldorf.	nad Renem.
	X. Ferdeńskie.	Ferden.	nad Allera.
	X. Muńskie.	Murs.	na zach: Cyrkułu.
	Bisk: Leodyjskie.	Leodium.	nad Mozą.
	Bisk: Munstersk:	Munster.	we śrząd: Cyrkułu.
	Bisk: Osnabruck:	Osnabrug.	we śrząd: Cyrkułu.
	Bisk: Paderbońsk:	Paderbona.	na wsch: Cyrkułu.
	Hrab: Teklenbur:	Teklenburg.	we śrząd: Cyrkułu.
	Hrabs: Hoyaceńs:	Hoya.	nad Weser.
	Hrab: Lingenkie.	Lingen.	nad R. Eimbs.
	Hr: Oldenburgsk:	Oldenburg.	na pułn: Cyrkułu.

C. DOLNEGO RENU.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.	Elekt: Mogunck:	Maintz.	nad Renem.
	Elekt: Trewirsk:	Trewir.	- Mozella.
	Elekt: Kolońskie.	Colonia.	- Renem.
	Elekt: Ryńskie.	Heydelberg.	- R. Neker.

C. GORNEGO RENU.

STANY.

MIASTA.

Leży.

Zam: te.	Biskupstwo Wormackie	Wormak.	nad Renem.
			Bisk-

	Bisk: Spireńsk:	Spira.
	Bisk: Bazyleńsk:	Brondrut.
Zamyka te.	X. Cweybruck:	Cweybrug.
	X. Symmereńsk:	Simmern.
	Landgr: Haskie.	Kassel.
	X. Weldenkie.	Weldentz.
	Hrab: Hanawsk.	Homburg.
	X. Darmsztadz:	Darmsztad.
	Hrab: Nassawsk:	Nassaw.
	X. Opac: Fuldeń:	Fulda.

nad Renem.
 na zachod Cyrkuła.
 na południe Cyrk:
 na zachod Cyrk:
 na pułnoc Cyrk:
 na pułnoc Cyrk:
 we śródku Cyrk:
 na południe Cyrk:
 na zachod Cyrk:
 na wschod Cyrk:

Kr. C Z E S K I E.

CYRKUŁY.

MIASTA.

Leży.

	Prageński.	Praga.
	Bolesławski.	Bolesława.
	Hradecki.	Keñigsgartz.
	Chrudymski.	Chrudim.
Zamyka te.	Czasławski.	Czaslau.
	Kaurzymiski.	Kaurzym.
	Bechiński.	Bechin.
	Pracheński.	Prachatitz.
	Pilseński.	Pilsen.
	Ziatecki.	Ziateck.
	Litomierzycki.	Leutmeritz.
	Rakonecki.	Rakonitz.
	Podiebracki.	Podiebrad.
	Hebski.	Heba.

nad Mořdawa.
 na pułnoc Pragi.
 na wschod Pragi.
 na wschod Pragi.
 na południe Pragi.
 na południe Pragi.
 na południe Pragi.
 na południe Pragi.
 na zachod Pragi.
 na zachod Pragi.
 na pułnoc Pragi.
 na zachod Pragi.
 na wschod Pragi.
 na wschod Pragi.

M O R A W I A.

CYRKUŁY

MIASTA.

Leży.

	Ołomucki.	Ołomuniec.
	Prerowski.	Prerawer.
	Hradyski.	Aradyszter.
	Breneński.	Brunner.
	Znaymski.	Znaymer.
Zamyka te.	Jgławski.	Jglaver.

we śródz: Morawii.
 na wsch: Ołomuńca:
 na południe Ołom:
 na zachod Ołomuń.
 na zachod Ołomuń:
 na zachod Ołomuń:

LUZA-

L U Z A C Y A.

CYRKULEY.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Budyszyński.
 Gerlicki.
 Luckawski.
 Gubeński.
 Lubbeński.
 Kalawski.
 Spremberski

Budyszyn.
 Gerlic.
 Luckawa.
 Guben.
 Lubben.
 Kalau.
 Szpremberg.

na połud: Luzacyi.
 na wsch: Budyszynu
 nad R. Geylą.
 na pułn: Luzacyi.
 na zach: Gubenu.
 na połud: Lubenu.
 we śrzod: Luzacyi.

S Z Ł A S K.

*Dzieli się na wyższy y niższy, w którym zamyka
 Xięstw 19. te znowu dzielą się na osobne Cyrkuty,
 w których wyliczaniu, dla szczupłości nieysca, roz-
 szerzać się nie będę.*

W Y Z S Z Y S Z Ł A S K.

XIĘSTWA.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Cieszyńskie.
 Opawskie.
 Karnowskie.
 Opolskie.
 Raciborskie.
 Bylickie.

Cieszyn.
 Opawa.
 Karnow.
 Opolu.
 Raciborz.
 Bilicz.

na połud: Szlaska.
 na połud: Szlaska.
 na połud: Szlaska.
 nad Odrą.
 na połud: Szlaska.
 na połud: Szlaska.

N I Z S Z Y S Z Ł A S K.

XIĘSTWA.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.
 Wrocławskie.
 Brygskie.
 Głogowskie.
 Jawerskie.
 Lignickie.
 Munsterbergskie.
 Neyskie.
 Elzkie.
 Saganckie.
 Swidnickie.
 Wolawskie.
 Trachenbergskie.
 Karolackie.

Wrocław.
 Brzeg.
 Głogow.
 Jawer.
 Lignicz.
 Munsterberg.
 Neysk.
 Elsk.
 Sagan.
 Swidnicz.
 Wolaw.
 Trachenberg.
 Karolack.

nad Odrą.
 nad Odrą.
 nad Odrą.
 na zach: Wrocław:
 na połud: Wrocław:
 na zachod: Opola.
 na połud: Wrocław:
 na połud: - -
 na pułn: - -
 na zach: - -
 na pułn: - -
 na wsch: Głogowa-
 nad Odrą.

N I E M.

N I E M C Y.

NAZWISKO. Niemcy albo Germania grani-
czy na wschod z Polską, na zachod z Francją, na
północ z Danią y częścią morza Bałtyckiego, a na
południe z Szwaycaryą, y Włochami. O początku
nazwiska, pominawszy rozmaite Autorow Zdania,
rozumiem że Mieszkańcy tego kraju byli nazwani
Germani, od Rzymian, bądź dla tego, że to był Na-
rod uczciwy, bądź dla wyrażenia tym słowem,
że byli Bracią Gaulow, Sąsiadow Rzymskich.

POWIETRZE. Powietrze jest zdrowe y umiar-
kowane bardziey jednak zimne niż ciepłe, zwłaszcza
nad morzem. Antypody Państwa Niemieckiego, jest
Ocean spokojny.

ZIEMIA. Kray ten leżący, pod 8, 9, 10, y 11.
Klimatami północnymi, co do obfitości różni się,
podług różności położenia jego. W Cyrkułach po-
łudniowych, y we środku Państwa, iako to w Cyr-
kułach dolnego y gornego Renu, dziwnie obfituje
w wina, owoce, y zboża, ale w Cyrkułach półno-
cznych ziemia nie jest ze wszystkim sposobna do uro-
dzaiow dla zimna. W pospolitości jednak mówiąc,
cały kray obfituje we wszystkie rzeczy do wyży-
wienia potrzebne. Nie schodzi Niemcom na wy-
bornych winach, zwłaszcza nad rzekami Nekre y
Renem, na wodach mineralnych tak ciepłych iako y
zimnych, na minerach srebrnych, miedzianych, cy-
nowych, żelaznych, y żywym srebrze. W całym
Państwie rachuje się Miast 2300. Wsi 80,000. y 24.
Miliony Obywatelow.

TOWARY. Znacznieysze towary są te: piwa
dobre, wełna, Sukna grube, Materye Wełniane,
Konie, owce, przędziwo, wino, y rozmaite ma-
nufaktury żelazne.

HANDEL. Cały handel w tym Państwie zawisł na rozmaitych (przędach y manufakturach stalowych, mosiężnych, miedzianych, złotych, srebrnych, płutnach cienkich, niciach, materyach iedwabnych, y wełnianych, suknoch, tabace, y porcelanach Saskich. Sztuki złotnicze naywyborniey robią w Aufzpurgu; sprzęty drobne w Noremberdze; piwo przednie w Brunświku: Rury do strzelby, Armaty, kule, granaty, bomby, y inne ammunicye, naywięcey robią w Kolonii. Z Erfurdu wywożą blachy rozmaite, do wszelkich robot zdadne, y statki Rzemieślnicze naymocnieysze. Do tego przydać można Miasta Anzeatyczne, w których *Commercium* iest naywiększe w całej Europie.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Zrzodła osobliwsze, z których iest iedno w Westfalii, niedaleko Paderbony, które zwierchu pokrywa się materyą tłustą y zsiadłą, którą chłopci smarują wozy zamiast smoły. To zrzodło ma też y tę osobliwość, że się kryie przez 24. godzin dwa razy, a potym w sześć godzin powraca z tak wielkim impetem, że może mleć bezpiecznie razem we trzech młynach, niedaleko zrzodła umyślnie na to wystawionych. Procz tego iest wiele innych Zrzodeł wielce szacownych, dla skutkow, które czynią w przywracaniu zdrowia ludziom, iako to: w Statgardzie, w Witembergu, w Akwisgranie &c. 2do. Jeziora, iakie iest w Karnioli *Czirnicer* nazwane, długie na 2. mile Niemieckie, a szerokie na iednę; w którym naydują się wielkie lochy podziemne, do których woda y ryby co roku ustępują w miesiącu Styczniu, a powracają nazad we Wrześniu. Drugie Jezioro iest w Swewii w Hrabstwie Walburgskim, w którym woda iest tey natury, że skro Rybacy zapuszczają śleci, zaraz ie w popioł obraca y pali. 3tio Bu-
dynki

dynki wspaniałe, a mianowicie Kościoły Katedralne, iaki jest naprzykład w Magdeburgu, który ma 49. Ołtarzow, albo w Ulmie, gdzie są bardzo ciekawe Organy, o których powiadaia, że są wysokie na stop 93. a szerokie na 28. szesnaście jest Miechow, y tak wielkie piszczałki, że dyameter ich będzie na 13. calow. 4to. Skąły y kamienie osobliwsze, które dobyte z Ziemi, mają figurę rozmaitych zwierząt y postaci ludzkich. Pod górą *Kalenburg* o dwie mile od Wiednia znajduia się kamienie podobne do drzew z gałęziami; a drugie tamże tak są przezroczyście iak cukier lodowaty. 5to. Wiele jest Skarbcow rozmaitemi ciekawościami, a osobliwie Pałac ieden w *Inszpurgu*, a drugi w *Dreźnie*; ale ten wiele szkody poniośł podczas wojny Pruskiej w Roku 1756. 7mo. W Moguncyi konferwuią osobliwszą ciekawość, to jest kartę *Pargaminową*, na ktorej jest 12. Charakterow, z wielą miniatur y rysunkow piorem wyrażonych przez *Tomasza Szuwickera*, który z urodzenia nie mając palcow y dłoni u Rąk, to w wszystko wyraził.

ARCY-BISK: Arcy-Biskupow rachuię się 8. to jest:

Moguncki.
Trewirski.
Koloński.
Salizburski.

Bremeński.
Magdeburski.
Wiedeński.
Prageński.

BISKUPI. Biskupow rachuię się dwudziestu sześciu, to jest:

Leodyjski.
Monasteryeński.
Mindeński.
Osnabrudzki.
Neuburski.

Spireński.
Wormacki.
wircburgski.
Aytsztadeński.
Hildesheyemeński.

Pader.

Paderboneński.
Konstancyeński.
Bambergeński.
Fryzygeński.
Ratyzboneński.
Passawski.
Trydencki.
Bryxyeński.

Lubecki.
Ołomuniecki.
Litomierzycki.
Fuldeński.
Hradecki.
Wrocławski.
Auszpurski.
Halbersztadzki.

AKADEMIE. Akademii rachuje się 36. z tych jest Katolickich 17. Dyssydenckich 16. y dwie pomieszane ; Miaśta w których są fundowane ; są te:

KATOLICKIE.

Bamberg.
Kolno.
Dyllingen.
Ingolsztad.
Insburg.
Lewen.
Moguncya.
Ołomucz.
Paderbona.

Freyburg.
Fulda.
Gratz.
Praga.
Salizburg.
Trewir.
Wiedeń.
Wirtzburg.

DYSSYDENCKIE.

Frankfort nad Odrą.
Gyzen.
Gottynge.
Dyzburg.
Erlangen.
Grafswald.
Hall.
Helmstad.

Jena.
Kyll.
Lipsk.
Marburg.
Rynteln.
Rostock.
Tubingen.
Wittemberg.

W Erfurdzie y Hilderberdze są pomieszane na połowę.

OBYCZAJE. Niemcy są przyśtoyney postaci, stateczni, y rzetelni w dotrzymaniu słowa, a nadewszystko gorliwi o utrzymanie szczerości.
Sposo-

Sposobni są do attakowania, y wytrzymania trudów wojstkowych, nie są zbytnią rozumu ostrością zaszczyceni, zdatni iednak do handlu y kunsztów rzemieślniczych. W wynaydowaniu sztuk Rękodzielnych są bardzo dowcipni, przez ktore to wynalazki wielu z tego Narodu wślawiło się. Między innemi, prochu do strzelania fatalny wynalazek im się przypisuje; ktorego wynalazca był Mnich iedn, nazwiskiem *Bertholdus Schwartz*; ten czyniąc przypaukiem nad ogniem experyment Chemiczny w naczyiniu glinianym, zmieszawszy salitrę, siarkę, y inne materyały tym podobne, doszedł: że może z tego być proch sposobny do strzelania. Także Niemcy przypisują sobie, że oni pierwsi wynalezli Sztukę Drukarńską: lubo Hollenderczykowie sprzeczaia się o to z niemi utrzymuiąc, że *Laurentius Coster*, rodem z Miasta Haſlem, naypierwszym iest Druku wynalazcą; iakoż zważywszy rzecz, przyznać potrzeba, że Niemcy dopiero od Hollenderczykow tę sztukę przeięli, y u siebie w Moguncyi wydoskonalili.

JĘZYK. Niemiecki język przedtym Teutoński zwany, iest bardzo dawny, ktorego używaią tak Panowie iako y Żołnierze; bardziey iednak służy Generalom niż Ministrom; podzielony iest na wiele Dyalektow różniących się od siebie, z kąd wielu Królestw języki w Europie biorą swoy początek od języka Niemieckiego. W Misnii y całej prawie Saxonii, iest naywybornieyszy język Niemiecki.

RZĄD. Państwo Niemieckie zamyka w sobie 300. Zwierzchności, albo udzielnych Państw, różniących się od siebie, ktore wszystkie (a przynajmniej większa daleko część) holduią iedney najwyż.

wyższej głowie , za którą uznają Cesarza Rzymsko-Niemieckiego , przy którym Rząd jest Monarchiczny. Obierany bywa wolnie większością głosów od 9. Elektorów , trzech Duchownych , to jest Arcy-Biskupów Mogunckiego , Trewirskiego , y Kolonńskiego ; sześciu Świeckich , Krola Czeskiego , Xiążąt Bawarskiego , y Saskiego , Margrabi Brandenburskiego , Hrabi Woiewody Ryńskiego , y Xiążęcia Hannowerskiego , który jest Krolew Angielskim. Ci wszyscy Elektorowie y inni udzielni Panowie składają Rzeszę Niemiecką , która rządzi się Prawem powszechnym Imperii , czyli prawem Cywilnym Rzymskim , złączonym z Prawem Ustaw y Konstytucyi na różnych Seymach ustanowionych. Procz tego każdy Stan udzielny ma swoje prawa , którym tylko własni Poddani podlegają , S-ym generalny pospolicie bywa w Ratysbonie , który się składa z trzech Stanów , to jest : z Elektorów , Xiążąt udzielnych , y Miast Wolnych. Powagę zaś całą Państwa podzielić można na pięć *Classes* z których się składa , a te są : Cesarz , Elektorowie , Xiążęta Duchowni , Xiążęta Świeccy , y Miasta wolne.

I. Cesarz posiada Krolestwo Czeskie prawem Elekcyi , a Węgierskie prawem nabytym. Na Krola Węgierskiego zwykł Koronować Syna swego , albo Brata , albo w niedostatku tych , kogo z najbliższych krewnych ; teraz jest Matka Cesarza , Marya Tereffa Krolową Węgierską. Także za życia swego obiera Krola Rzymskiego , jeżeli Elektorowie chcą y na to zgadzają się , który tym samym staie się naturalnym Sukcesorem Tronu Cesarzkiego. Władza czyli powaga Cesarzka dużo teraz jest zmniejszona , przez Ugody y Traktaty poczynione między nim y Xiążętami Imperii. Alubo sam tylko Cesarz ma władzę rozdawać honory , udzielać

tytuły Xiażąt, wolnością nadawać Miasta, fundować Akademię, y tym podobne w Państwie czynić porządki; iednakże względem stanowienia Prawa, albo nakładania podatkow na inne Stany, nie ma wcale mocy. Na Seymie zasiada wraz ze wszystkimi Stanami, a podług niedawnych ustaw, nie może wchodzić w Traktaty z postronnemi Monarchami, ani wydawać woyny, bez powszechney wszystkich Elektorow zgody. Dla utrzymania powagi Korony Cesarzkiey, usługują mu nayspierwsze Xiażęta Imperii, każdy osobnym tytułue się urzędem. Cesarzowi daie się tytuł Augusta, y Posłowie wszystkich Dworow y Stanow ndzielnych w Europie, usługuie pierwszego miejsca Posłom Jego.

II. Elektorow iakom iuż namienił, iest Dzieciom, których urzędy są te: 1. *Elektor* Moguncki iest Arcy-Kancelrzem S. R. L. przez Germanią, y Dyrektorem Collegium Elektorskiego, który na Seymie ma miejsce po prawey stronie Cesarza; przedtym koronował Krolow Czeskich. 2. *Elektor* Trewirski iest Arcy-Kancelrzem przez Galią, ma pierwszy głos do wotowania na Elekcyi Cesarza, y podczas Seymu siedzi na przeciwko niego. 3. *Elektor* Koloński iest Arcy-Kancelrzem przez Włochy, zabiera pierwszy głos do wotowania pod czas Elekcyi Krola Rzymskiego, ktorego sam koronuje, y miejsce ma po lewey stronie Cesarza. 4. *Elektor* Krol Czeski, iest Arcy-Cześnikiem, zasiada na Elekcyi Cesarza; a pod czas Koronacyi, idzie tuż za Cesarzem albo za Krolew Rzymskim. 5. *Elektor* Xiażę Bawarski, iest Arcy-Stolnikiem pod czas Koronacyi, niesie iabłko złote przed Cesarzem. 6. *Elektor* Xiażę Saski iest Arcy-Marszałkiem, niesie miecz dobyty przed Cesarzem. 7. *Elektor* Margrabia Brandeburski, iest Arcy-Podkomorzym, niesie berło przed

Cesarzem. 8. *Elektor* Woiewoda Ryński, iest Arcy-Podskarbm, pod czas Koronacyi rozrzuca pieniądze między Polspółstwo. 9. *Elektor* Xiążę Hanno-werski, a oraz Krol Angielski, iest także Arcy-Podskarbm Państwa Niemieckiego. Ci Xiążęta mają więcej powagi, y Przywileiow, niżeli inni Pano-wie w Imperium; Mają moc nietylko obierania Ce-sarza y Krola Rzymkiego, ale nawet y strącenia go z Tronu, gdyby co wykroczył przeciw Złotey Bul-li. Podczas zaś bez-Krolewia, dwóch Elektorow, to iest Saski y Bawarski mają moc władania całym Państwem; pierwszego powaga rozciąga się na Cyrkuły północne, a drugiego na Cyrkuły południowe.

III. Xiążęta Duchowni, oprócz trzech pier-wszych Elektorow, są ci: Arcy-Biskup Salisbur-ski, Biskup Leodyeński, Monasteryeński, Spireński, Wormacki, Wirzburgski, Osnabrudzki, Bambergeński, Paderboneński, Fuldeński, W. Mistrz Krzyżacki Orderu Teutońskiego, W. Mistrz Orderu S. Jana, Xiążęta Opaci Kamoioduński, Prymski, Sztabloski, Korweyski, y wielu innych Opatow, tudzież Xiążęta Proboszczowie, Elwangeński, Berchtolgadeński, y Weysenburgski, ktorzy wszyscy w Beneficy-ach y Dobrach swoich mają władzę absolutną *in temporalibus*. Elekcyja na rozmaite Urzędy y Do-stoieństwa w tych Beneficyach należy do własnych ich Pryncypalow, iako Xiążąt udzielnych. Wszyscy Ci Xiążęta mają głos w Rzeszy Niemieckiej.

IV. Xiążąt Świeckich mających głos w Rze-szy rachuje się 61. z ktorych znacznieysi są: Pier-wszy Arcy-Xiążę Austryi, potym Xiążę Lunebur-ski, Wittemberski, Meklemburgski, Sax-Lawenburg-ski, Margrabia Badeński y Kulmbaceński, Landgraf Hasiyi, Xiążęta Fryzyi, Nasławski, y Anhalteński, Hrabia Sztolmski y Awensburski, y wielu innych

Xiąż-

Xiążąt, Margrabiów, Landgrafów, Grafów y Baronów, którzy wszyscy są udziałni w Państwach swoich.

V. Miasta wolne są dwoiakię, albo Imperyalne, albo Anzeatyczne: Imperyalne są te które mają w swoim herbie Orła Imperii; y które mają moc posyłania swoich Posłów na Seym. Anzeatyczne są te, które na końcu XIII. Wieku uczyniły z sobą ligę, y przyrzekły bronić się y wspomagać wzajemnie w czasie potrzeby, tudzież prowadzić handel porządny, któryby był pożyteczny tak im samym, iako y całemu Państwu. Takowe Towarzystwo urosło było aż do liczby 24. Miast, które miały wielkie przylecie, y władzę udziałną każde u siebie. Dzieliły się te Miasta na 4. Cyrkuły, które nazywały się imieniem czterech Miast pryncypalnych, to jest Lubek, Kolonia, Brunświk y Gdańsk, Ale to Towarzystwo po upłynionych dwóchset lat upadło; teraz nie jest tak mocne y porządne.

Co do rozśądzenia Sprawiedliwości w Państwie Niemieckim, są dwa Trybunały najwyższe, to jest Imperyalny y Wiedeński: Trybunał Imperyalny składa się z piętnastu Sędziów nazwanych Assessorów, z których jednego Cesarz nominuje Prezydentem y czterech podaje Assessorów, każdy z Elektorów naznacza po jednym, a piętnastego nominują inni Xiążęta y Stany Imperii. Do tego Trybunału należą sprawy zachodzące między Xiążętami, y te które są appellowane od niższych Sądów; Mieysce dla tych Sądów jest wyznaczone w Spirze; Trybunał Wiedeński agituje się w Wiedniu, należą do niego także sprawy apellowane od niższych Sądów, y też ma powagę co y pierwszy. Na tych obydwóch Trybunałach w liczney asystencyi Sędziów, z których wielu jest Religii Kalwińskiej,

Sam Cesarz zasiada y d kreta feruie, iako najwyższy Sędzia; w niebytności zaś Jego, Deputaci, ktorzy trzymają przed sobą Berło Cesarskie, iako znak Namieśtniczey ich powagi. Procz tego jest wiele innych partykularnych w Państwie Sądow, które rządzą się Prawem Imperii, a te zależą na wielu Konstytucyach dawnych, iakie są: *Bulla Aurea*, Pokoy Passawski, Traktaty Westfalskie, Prawo Saskie ułożone od Karola W. y Prawo Rzymskie, czyli *Codex Justiniani*. Wszyscy Xiążęta y Stany udzielne w Państwie mają swoje osobne Jurisdikcyę, oprocz tylko, że w niektórych sprawach mogą ich Poddani apellować do wyższego Trybunału, z dwóch wzwyż wspomnionych. Cesarz ma intraty roczney 40. Millionow Zł: Dobrey Monety; Woyfka rachuje podług Konstytucyi w Roku 1702. 80. tysięcy w pokoju; w czasie wojny może mieć 120. tysięcy.

HERBY. Dla Cesarstwa jest Orzeł czarny dwoygłówny w polu złotym z rozdartym dziobem, trzymający w szponach prawey nogi miecz goły y berło Cesarskie, a w lewey Jabłko złote z krzyżem. Nad głowami Orła jest Korona Cesarzka mająca na wierzchu jabłko złote z krzyżykiem; Dwie głowy Orła rozpiętego, znaczą Państwo Wschodnie y Zachodnie z tym napisem: *uno avulsó, non deficit alter!* Nad hełmem zaś jest napis: *Pax & salus Europæ!* Dla Królestwa Czeskiego, w polu czerwonym jest Lew Srebrny z otwartym pyskiem y ogonem rozdartym założonym na krzyż, w koronie złotey najeżony. Dla Morawii jest Orzeł srebrny y czerwony w polu błękitnym. Dla Luzacyi wyższey jest mur złoty z czarnemi liniami w polu błękitnym: a dla niższey Woł czerwony w polu białym. Dla Szląska jest Orzeł czarny w koronie w polu złotym, mający napiersiach połowę miesiąca srebrnego. RE-

RELIGIA. *Jus Publicum Imperii* pozwoliło wolny obrządek trzech Religii w Państwie Niemieckim, to jest Katolickiey, Luterskiey, Kalwińskiey; są nawet niektóre miejsca gdzie tych trzech Religii obrządki, odprawiają się w jednymże kościele y jednego dnia, y nie jedney jednak godziny. Odmiana czyli Reforma Religii zaczęła się w Niemczech przez M. Lutra w Roku 1517. a przyjęta najpierwey od Elektorow Saskiego, Brandeburskiego, Xiążęcia Wojewody Ryńskiego, Landgrafta Hassyi, Xiążęcia Brunświckiego, y większey części Miast Wolnych. Co potym było przyczyną ustawiczney wojny y zamieszania względem Wiary Świętey y duchownych do kościoła należących, aż do Roku 1525. ktor go stanął Pokoy w Pałsawie, gdzie Religia Protestancka przyjęta była w Protekcyą, po kiby cały interes nie był lepiej ułatwiony na następującym Seymie. Roku 1555. złożony był Seym w Aufzpurgu, na ktorym uchwalono, aby strony nie czyniły sobie żadney natarczywości y gwałtów w materyi Religii, y aby Dobra y dochody Kościelne (w ktore się byli Protestanci powdzierali przed Traktatem Paślawskim) zostały w ich ręku. Co potym w Roku 1648. przez Traktat Westfalski potwierdzono. Wielką na ten czas krzywdę ponośli Kościół S. aż gdy Francuzi wszedłszy z Woyskiem do Państwa Niemieckiego wiele Miast odebrali, y po kilka razy plac otrzymali, dopiero złupiwszy dobrze z mocy y dostatkw Protestantów, wskrzesili y utwierdzili znowu wolny Obrządek Religii Katolickiey; Co potym potwierdził Traktat Ryświcki, gdzie Plenipotenci Protestantcy w raz z Cesarzskimi włożyli klauzulę, przez ktorą pozwolili, aby Religia Katolicka wolny obrządek miała w tych Miastach, ktore Francya wrocić miała Cesarzowi y ca-

Iemu Państwu. A lubo Protestanci nierychło potym manifestowali się przeciwko tey klauzuli y podpisanemu od siebie Traktatowi ; z tym wszystkim ta proteścacya nic nie szkodzi Religii Katolickiey , do do utrzymania się przy swoim. Prowincye Niemieckie nie w iednym czasie przyięły Wiare S. za opowiadaniem wielu z Apostołów , a osobliwie S. Tomasz nazwanego *Dydymus*.

W. R. L. M. S. Amsterdam.

§. V. O H O L L A N D Y I.

Hollandya albo Bellgium Fœderatum , wraz z Flandryą albo Belgium Catholicum , rozciąga się wzdłuż na mil 38. a wszerz na 24. Hollandya dzieli się na siedm Prowincyi , to jest :

PROWINCYE.	STOŁECZNE.	Leży.
Hollandya.	Amszterdam.	nad morzem.
Zelandya.	Middelburg.	na zach: Zelandyi.
Utrecht albo Trajectum.	Utrecht.	nad R. Rhyn.
Zutfania y część		
Gieldryi.	Zutphen.	nad R. Jssel.
Transisalanja.	Dewenter.	nad R. Jssel.
Fryzya.	Leowardya.	na pułnoc Fryzyi
Groninga.	Groningen.	we śrzed: Groning:

H O L L A N D Y A.

NAZWISKO. Hollandya przedtym zwana Batawia , graniczy na wschod z Niemcami , na zachod y pułnoc z Morzem Niemieckim , a na południe z Flandryą. Początek nazwiska pochodzi od słowa : *Ocland*. Ktorem się nazywa wyspa iedna na morzu Bałtyckim , ktorey mieszkańcy będąc wielkimi rozbójnikami morskiemi y tamte morza często napaściując , nakoniec w tym tu kraju osiedli y nazwali Hollandyą.

POWIE-

POWIETRZE. W tym kraju powietrze po-
spolicie jest grube y wilgotne, z racyi obfitości wa-
porow, które pochodzą z jezior y kanałów ktorych
tu jest wielka moc ; z kąd teyże wilgoci przypisać
potrzeba febry częste , ktorym podęgać zwykli
tamteysi Obywatele. Antypody Hollandyi, jest część
Oceanu spokojnego.

ZIEMIA. Ten kray jest położony bardzo ni-
sko, to jest pod poczynającym się Klimatem 10. puł-
nocnym; z kąd ziemia naturalnie jest wilgotna y ba-
gnista , a zatym do urodzaiow niesposobna. Z tym
wszystkim Obywatele tamteysi przez porznięte w
wielu mieyscach kanały , uczynili grunt bardzo spo-
sobny do uprawy, y pastwiska , dla tegoż mają li-
czne bardzo trzody , y stada rozmaite , osobliwie
krow Ollenderskich.

TOWARY. Można przyznać że w tym kraju
nie masz żadnego towaru z własnego gruntu, procz
masła y syra przedniego ; Ale względem Manufaktur
bardzo użytecznych, które u siebie utrzymuie , y
do ktorych materyały sprowadza z innych krajow,
tak wielki prowadzi handel, iakiego w całym świe-
cie znaleźć trudno , iakoż przyznać potrzeba że
Hollandya jest iakoby Magazynem naydroższych y
naylepszych towarow w całej Europie.

HANDEL. Hollandya bardzo mało z swego
kraiu towarow udziela postronnym, gdyż iakośmy
iż powiedzieli, same tylko trzody y fabryki roz-
maite , czynią im intratę. Wełna którą zbierają w
swym kraju nigdy nie wystarcza do tylu Fabryk ,
dla czego muszą zakupować z Niemiec, z Anglii, z
Polskiey, y ze wschodnich Kraiow. Płotna Hol-
lenderskie nie wszystkie są z przedziwa krajowego,
ani w swoich tylko robione fabrykach, ale ie spro-
wadzaią z innych krajow , a potem u siebie blichu-
ią

ią w Mieście Harlem: Do Fabryk iedwabnych nie mają wiele u siebie iedwabiu, ale naywięcey sprowadzają z Indyi y Persyi, gdzie naywiększy prowadzi handel, lubo w Azji, Affryce, y Ameryce niemasz prawie takiego kraiu, gdzie by swoich Osad y Emporyow Hollendrzy nie mieli. W Europie morze Baltyckie dla ich wygody prawie iest wyznaczone, albowiem procz zboża y innych żywności ktore z tamteyszych kraioy sprowadzają, dostają ieszcze wszelkich Materyałow potrzebnych do Okrętow y żeglowania. Na zamian zaś przywożą z sobą materye różne. sukna, medykamenta, cukier, wino, płotna, nici, syry, &c. We wschodnich krajach Hollendrzy, aż do 17. wieku, nie mogli mieć Commercium, tylko pod znakiem Francuskim, ale od Roku 1612. poczęli nie tylko na wschodzie ale y wszędzie uczyćszczać pod swoimi herbami. Na wschodzie nayznacznieysze mają Emporium w Smyrnie. W Affryce stolicę handlu mają w Przylądku *Bonaë spei*, w tey stronie naywięcey handlują z Etyopią y Gwineą, z kąd biorą piasek złoty, kości słoniowe, gumę, miedź, strusie pióra, y naydelikatnieysze farby. W Japonii sami tylko Hollendrzy handlują, lubo handel ich iest ieszcze szczupły y bardzo okryśiony. Stolicę handlu w tym Państwie mają na wyspie iedney, nie daleko Miasta *Nankazagi*, także w *Suracie* y *Jawie* mają bardzo znaczne Emporia.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Wielka liczba kanałow z wielkim kosztem rzniętych, ktore są wielce użyteczne tak do uprawy roli, iako y drog publicznych. 2do. W Harlem mieście, gdzie sposob drukowania naypierwey był inwentowany; chowają naypierwszą Książkę, ktora wyszła z Druku, to iest exemplarz *de Officiis* Cyserona. 3tio. We wsi nazwanej

ney *Losdun*, są dwie wanny mosiężne, w których Don-Gwilhelm Szufiragan Trewirski ochrcił w Roku 1276. trzyśta sześćdziesiąt y pięć dzieci, to jest 182. synów, y tyleż corek, y iednego hermafrodyta, ktore to dzieci Hrabina de Heneberg corka Florentego IV. Hrabi Hollandyi, razem wydała na świat. Jedno z tych dzieci konserwują w Skarbcu Krolewskim w Kopenhadze; z tym wszystkim teraznieyszego wieku krytycy, mają tę rzecz za zmyśloną. 4to. *Stadium* albo plac do ubiegania się do mety z kamienia ciosanego niedaleko miasta *Mestrich*, który podobny jest do Pałacu, wykowany w wielkiej skalie, którą wspierają we śródku kolumny graniaste na 20. stop wysokie, między ktoremi są ulice wielkie y kryjówki, do których się schraniają Mieszkańcy podczas zbliżającego się nieprzyjaciela y wojny. 5to. Między osobliwościami tego kraju Miasto Leydę pomieścić można, ktore jest y bardzo dawne, y wiele ciekawych rzeczy konserwuje w swojej Akademii, iakie są; 1. Dwie skóry ludzkie, iedna z mężczyzny, a druga z niewiastry, wyprawne nakształt skor bydlęcych, gdzie też z takiey skóry są boty zrobione umyślnie. Tamże jest skora człowieka wyprawna na pergamin. 2. Koszula zrobiona z wnętrzości ludzkich. 3. Dwie Mumie Egipskie bardzo dawne, ktore są ciała dwoch Krolow Egipskich. 3. Jest dwie lamp grobowych, z zwiętą trumien bardzo dawnych od Rzymian y Egipcyan zostawionych. 4. Wszystkie muskuły, żyły y junktury ciała ludzkiego, wyrobione z wielką pracą przez Profesora *Stalpertwander*. 5. Zwłoki ludzi z ciała opadłe, tak dobrze do tych czas w junkturach spoione, że doskonale poznać można, iż ten człowiek za życia miał nogi y ręce pokurczone. Naostatek jest Portret malowany iednego gbura Pruskiego, który z z gniewu

gniewu utopił w sobie noż na 10. calow długi, a po dobytciu z wnętrzości noża, żył jeszcze ośm lat.

ARCYBISKUP: W Hollandyi iedno tylko było Arcy-Biskupstwo Trajekteńskie, ale teraz tytuł tego tylko zостаie.

BISKUP: Arcy-Biskup Trajekteński miał pięciu Szuffraganów, których rezydencye były w De-wanter, w Gronindze, w Harlem, w Leuwarden, y w Middelburgu.

AKADEMIE. W Hollandyi Akademii rachuje się pięć, to jest: w Leydzie, w Utrechcie, we Francker, w Gronindze, y w Harderswick.

OBYCZAJE. Hollendrzy mają dowcip od natury sobie dany, do wszystkiego sposobny; zkąd w żadnym wieku, płci, y stanie, nie znajdzie takiego, któryby się około iakiey użyteczney rzeczy nie bawił. Jakoż przez ten przedziwny dowcip tyle do swego kraju sprowadzili manufaktur zyskujących, y tak wielkie z całym światem prowadzą handle, że przyszli do niezmiernych bogactw, które ich czynią wielce potężnemi.

JĘZYK. Hollenderski język pochodzi z Teutońskiego, do ktorego wiele jest przymieszanych słów Francuskich y Łacińskich. Cudzoziemcy nie mają chęci y smaku do tego języka.

RZĄD. Hollandya za całą Rzeczpospolitą wzięta, rządzi się kształtem Demokratycznym; składa się z siedmiu Prowincyi udzielnych wieczney iedności przymierzem w Utrechcie 1579. zawartym, z sobą złączonych, z których każda ma własny rząd, prawa, dochody, woysko, sądy, rady, biie mone-tę, nakazuje podatki, y całą Ekonomią polityczną udzielnie rozrządza; wyiawwszy przymierza z Potencjami Cudzoziemskimi, sprawy pokoju y wojny; gdyż te materye przymierzem Utrechtskim zостаiają

zostają przy Seymie Narodowym albo Stanach Generalnych z Posłów 7. Prowincyi złożonych, które to Stany sprawują Rząd Demokratyczny, y mają pięć Rad niższych sobie podległych.

Seym albo Stany Generalne z Deputarow 7. Prowincyi sprzymierzonych złożone, odprawiają się ustawicznie w Hadze, wyiawszy wakacye; każdej Prowincyi wolno na ten Seym posyłać tak wiele Posłów, ile iey się podoba, ale w Izbie Seymowej dla każdej Prowincyi, iedne tylko iest krzesło, y ieden głos. Posłowie zdania swoje dają według przepisu y rozkazu siedmiu Rad Prowincyalnych; te siedm Rad biorą moc swoją od 67. Izb albo rad mniejszych. W Geldryi są trzy Izby Szlacheckie, y 13. Miejskich, w Zelandyi 6. Miejskich. *Étc.* Na Radzie Stanow Generalnych Prowincye przez swych Posłów prezydują kolejno, według ustanowionego przodkowania; pierwsza Geldrya, druga Hollandya *Étc.* Kolej się zaczyna od połnocy Niedzieli, a kończy się o tymże samym czasie Niedzieli następujący. Prezydent tygodniowy daje audyencyą Posłom Cudzoziemskim, odbiera od nich pisma pamiętne, a od Obywatelów supliki, każe one czytać w Radzie, podaje do roztrząśnienia materye, zbiera głosy y rezolucyą Stanow ogłasza.

Do tego w Hollandyi są Rady powszechne Rzeczypospolitey, pod dependencyą Stanow generalnych. I. Rada Stanu (oproczyć Stadhudera, który na wszystkich Radach ma prawo zasiadać) składa się z 12. Deputatow, iednego Podskarbiego generalnego, który iest dożywotnim, y iednego Deputata Szlachty. Geldrya na tej Radzie ma Deputata iednego, Hollandya 3. Zelandya 2. Utrecht 1. Fryzya 2. Transisalania 1. Groninga 2. Każdy Deputat ma ieden głos, prezydencya idzie kolejno; Deputatow

tatow obierają Prowincye, a Stany generalne kre-
densują; każdy ten urząd osiągaący przyśiega że
dobro powszechne całej Rzeczypospolitey będzie
przenosił nad szczególne Prowincyi, do którego do-
bra powszechnego zdania swoje wszystkie stosować
przyrzeka. Rada Stanu w materyach sądowych nie
ma wyższego od siebie Trybunału, Stany jednak
generalne mają moc rozstrząsać oney dekreta, ro-
wnie iak wszystkich innych. Ta Rada pisze listy,
daie swoje zdanie, przekłada Stanom generalnym
wszystkie potrzeby Rzeczypospolitey, wykonywa
wszystko to, co one stanowią w sprawach Żołnier-
skich, Skarbowych, &c. Podczas wojny ieden z
tey Rady z kilką Deputatami Stanow generalnych
przydaie się ku pomocy y radzie temu, który ma
Woysko Rzeczypospolitey pod swoją kommandą.
II. Rada Skarbowa za zezwoleniem 7. Prowincyi,
ku pomocy Rady Stanu ustanowiona, składa się z
2. Deputatow każdej Prowincyi; zawiaduje docho-
dami publicznymi, wpisuie rozporządzenia Rady
Stanu, y odbiera rachunki od Poborców. III. Ra-
da Rachunkowa zabawia się wydatkiem pieniędzy na
woysko, y rachunkami. IV. Rada Menniczna prze-
strzega, aby moneta wszystkich Prowincyi, ieden
miała wewnętrzny szacunek, y była bita podług
figi Rzeszy Niemieckiej. V. Rada Admiralska ma
pod swym rządem siły morskie Rzeczypospolitey.
Według zdania y przepisu Rady Stanu, wystawuie
Flotty, uzbraia y one wysyła na morze; zwierz-
chność swoją rozciąga na morze, odnogi y rzeki,
sądzi sprawy z zatonięcia okrętów, rozbojów &c.
wynikające; handel morski w osobliwzhey na pieczy;
składa się z Deputatow Miast: Amsterdamu, Rot-
terdamu, Middelburga, Harlingi y Horny z Eniks-
huysen na przemianę dzieli się na 5. Izb, w rzeczo-
nych

nych Miastach ustanowionych, w których Admirał, albo Vice-Admirał zawsze prezyduje. Hollandya zamyka w sobie Miast 113. Wsi 1400. y około dwóch Milionow Obywatelow ; woyska rachuje 40,000. y 30. Okrętow wojennych; Intraty roczney 21. milionow Czerw: Złot.

HERBY. Siedmiu Prowincyi sprzymierzonych, iest lew złoty z otwartym pyskiem, trzyma wiedney łapie miecz, a w drugiej pęk z siedmiu strzał, z napisem : *Concordiâ res parvæ crescunt !*

RELIGIA. W Hollandyi wŹszytkim Sektom ktore na Źwiecie znaleŹć Źię mogâ , pozwolone sâ wolne obrzâdki. Panuiâca zaŹ Religia y ktorâ publicznie Hollendrzy wyznaia , iest KalwiŹska. Wiara Źwiêta zaŹczepiona byâ w tych Prowincyach, w ten sam czas co y w Niemczech.

N. S. S. VI. O F L A N D R Y I. *PAND.*

Flandrya albo Belgium Catholicum zamyka w sobie te.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży

Xiêstwo Geldryi.	Ruremunda.	nad Możâ.
X. Brabanckie.	Bruxella.	nad Sennâ.
X. Luxemburskie.	Luxemburg.	na wsch: Xiêstwa.
X. Limburskie.	Limburg.	na poŹud: Xiêstwa.
Hrabstwo Flandryi.	Gand.	nad zbiegiem Skaldy y Lizy.
Hrabst: Hannonii.	Mons.	we Źrodku.
Hrabst: Namurskie.	Namur.	nad Możâ.
Margr: Antwerpsk:	Antwerpia.	nad Skaldâ.
PaŹskwo MaliŹskie	Malina.	nad Dylâ.

F L A N D R Y A.

NAZWISKO. Flandrya przedtym zwana Gallia Belgica, teraz graniczy na wschod z Niemcami, na zachod z morzem Niemieckim , na poŹnoc z Hollandyâ,

dyą, a na południe z Francją. Według niektórych Autorów nazywa się od Flandeberta synowca Kłodyona II. Króla Francuskiego, który panował na początku piątego wieku; ale inni twierdzą że Flandrya nazywa się od Flandryny żony Hilderyka II. Xiążęcia *de Buc*, y wielkiego Rządcy Flandryi, który żył za Panowania Karola y Ludwika pobożnego.

POWIETRZE. We Flandryi powietrze może się razwać zdrowym, jednakże wilgoć ziemi, sprawia mgły częste, któreby dużo szkodziły Mieszkańcom, gdyby wiatry wschodowe nie osuszały powietrza. Antypody Flandryi jest Ocean spokojny.

ZIEMIA. Kray ten leżący pod 9. Klimatem południowym, nie jest wszędzie jednakowy, może się jednak nazwać urodzajny, y we wszystko obfitujący; rodzi zboża, ma winnice y wiele różnego rodzaju owoców, w niektórych miejscach znajduje się ruda żelazna, ołów, marmur y inne drogocenne kamienie.

TOWARY. Najznaczniejsze towary są z manufaktur, które robią w kraju, iako to: materye, sukna przednie, blondyny, płutna cienkie, kamloty y wstęgi rozmaite.

HANDEL. Flandrya nie prowadzi handlow z postronnemi, tylko z Sąsiadami swemi, iako to z Francuzami, Hollenderczykami y Anglikami.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Miasto Stołeczne Flandryi *Gand*, nad zbiegiem Skaldy y Lizy, przez różne Kanały dzieli się na 26. Wysp złączonych z sobą 300. mostami, co jest wcale osobliwysza. 2do. W Antwerpii jest Kościół wspaniały pod tytułem N. PANNY, w którym jest 66. Kaplic. 3tio. W Brukseli jest sławna Galerya, w której Echo powtarza się 15. razy raz po raz. 4to. W Biskupstwie Leodyeńskim,

skim, we Wsi *Spa*, są bardzo sławne wody ku zdrowiu służące.

ARCY-BISKUP: We Flandryi jeden tylko jest Arcy-Biskup Maliński.

BISKUP: Biskupów rachuję się ośmiu, to jest:

Antwerpski.
Gandaweski.
Brugeński.
Iprenski.

Ruremundzki.
Boleduceński.
Tornaceński.
Namurski.

AKADEMIE. Tych jest 2. to jest: Lowańska y Leodyeńska.

OBYCZAJE. Obywatele tego kraju są pomieszani z Hiszpanami, Francuzami y Hollenderczykami, z kąd też y obyczaje mają pomieszane z tych trzech Narodów.

JĘZYK. We Flandryi językiem mówią narodowym, nazwanym *Lingua Bello-Gallica*, który jest podobny nieco do Francuskiego, ale wielą słów Hiszpańskich y Hollenderskich napchany.

RZĄD. Ponieważ tego kraju Prowincye iedne należą do Rzeczypospolitey Hollenderskiej, drugie do Arcy-Xiążąt Austryi, więc y Rząd mają stołujący się do swoich Pryncypałów.

HERB. Prowincye Flandryi tegoż używają herbu, co y Hiszpania.

RELIGIA. We wszystkich Prowincyach jest panująca Religia Katolicka.

§. VII. O SZWAYCARACH.

Szwajcarya zamyka w sobie 13. Kantonow, kraie nabyte, y kraie sprzymierzone. Wzdłuż rozciąga się na mil 75. wszerz na 40.

KANTONY.

STOŁECZNE.

Uri.
Underwald.
Schwitz.
Zug.

Altdorf.
Stantz.
Schwitz.
Zug.

Fryburgski.
Solurański.
Lucerneński.
Zurychtański.
Bazylejski.
Szafhauzeński.
Berneński.
Claris.
Appenzell.

Fryburg.
Solura.
Lucerna.
Zurych.
Bazylea.
Szafuza.
Berna.
Claris.
Appenzell.

Leży.

nad R. Russ.
nad iez: Lucerną.
nad Mutta.
nad ieziorom tegoż imienia.
na pułn: Kantonu.
nad R. Aara.
nad iezior: Lucerną.
nad ieziorom Zurich.
nad Renem.
nad Renem.
nad R. Aara.
we śrzod: Kantonu.
nad R. Sitera.

KRAIE NABYTE.

MIASTA.

Hrabst: Badeński.
Woytost: Freyen.
Woytost: Emter.
Turgowia.
Rintalia.
Hrab: Sargańskie.
Gasteria.
Powiat: Lugański.
Pow: Lokarneński.
Pow: Mendrezyn.
Pow: Magański.

Bada.
Bremgarten.
Mayenfeld.
Frawenfeld.
Reineck.
Sargans.
Utnach.
Lugana.
Lokarna.
Mendrizza.
Magia.

Leży.

nad Limatą.
na zachod Zurich.
na pułnoc Lucerny.
nad R. Turą.
nad Renem.
nad Sarą.
nad iezior: Zurich.
nad iez: Luganio.
nad iez: Lokarno.
na połud: Lugany.
na pułn: Lokarny.

KRAIE SPRZY-
MIERZONE.

MIASTA

Opactwo Święto-
Galskie.
Rzeczpospolita
Gryzońska.

S. Gallen.
Jlantz.

Leży.

we śrzod: Opactwa.
nad rzrod: Renu.
sg te.

Rzpl: Walezyisk: Sion.
 Rz: Genewska. Genewa.
 X. Newemburgs: Newemburg.
 X. Walengeńskie. Wallangin.

niedaleko Renu.
 nad jezior: Geneve.
 nad jez: Neuchatel.
 niedaleko Newemb:

S Z W A Y C A R Y.

NAZWISKO. Szwaycarya w Łacińskim języku nazwana *Helvetia*, od dawnego Narodu Helwetow w tym kraju mieszkającego; graniczy na północ y wschod z Tyrolem y Szwabami, na południe z Sawoyą y z Włochami, na zachod z Hrabstwem Burguńskim.

POWIETRZE. Szwaycaryi powietrze wysokiemi otoczoney gorami, iest umiarkowane, bardziej jednak zimne niż ciepłe.

ZIEMIA. Kraj gorzyſty y lasami zarosły nie wydaie tak wiele zboża, aby onym mogły być krajowe potrzeby opędzone, muszą Szwaycarowie za swoje masło y fery, ktore z licznych trzod zbierają, kupować chleb od Niemcow, Włochow, y Francuzow.

TOWARY. Znacznieysze w kraju towary są: Ptaſtwo leśne, zwierzyna, ryby, konie, woły, płotna, a nadewszystko masło y fery, ktore dziwnie kraj zbogacaia. Sol maia w Kantonie Berneńskim, ale ta nie wystarcza krajowi, zkąd muszą ia brać z Lotaryngii, Tyrolu, y Burgundyi. Po wielu też mieyscach pagorki zasadzone winnicami, nie złe wina rodzą.

HANDEL. Szwaycarowie dalekich handlow nie prowadzą, tylko z swoiemi sąsiadami, od ktorych za swoje towary, biorą w zamian potrzebne rzeczy dla siebie, jako to sukna, materye. &c.

OSOBLIWOSCI. 1mo. O milę od Fryburga iest Puſtelnicze mieszkanie w ſkale wyrobione, czyli Dom wielki z Kościołem w ſkale wycięty na 63.

stop długi, y 36. szeroki, z dzwonnica na 70. stop wysoką. To dzieło ieden Pustelnik zaczął, a drugi w przeciągu lat 25 dokończył, na początku tego wieku. 2do. W Kantonie Lucerneńskim jest góra Pilatowa, nad jeziorem tegoż nazwiska, w którym podług Szwaycarow powieści. Poncyusz Pilat z rozpaczę się utopił. 3tio. W Kantonie Berneńskim jest wioska nazwana *Habsburg*, z ktorey wyszedł Dom Austriacki, na Karolu VI. 1740. w męskiej płci wygaśly. 4to. O puł mile od Szafuzy, przy Zamku *Lauffen*, Ren ciałnemi spięty skalami, z wielkim szumem, z wysokiey góry spada na doł. 5to. W bliskości Miasta Bady, znayduie się łąka, z ktorey wielką moc kamiennych kostek do grania wykopują.

ARCY-BISUKP: Arcy-Biskupa nie ma żadnego.

BISKUP: Biskupow rachuje 5, to jest: Bazylejski, Lauzański, Koirski, Churski, y Syoneński.

AKADEMIE. Są trzy: Bazylejska, Lauzańska, y Altdorfska.

OBYCZAIE. Wzrost większy od miernego, grubość, siła, zwięzłość, y szerokie ramiona właściwe Szwaycarom, czynią ich do trudow woj-skowych y żołnierskiej służby zdawniemi; do tego odwaga y wierność przez tyle wiekow doświadczona w Szwaycarach, czyni im u postronnych Narodow wielką zaletę. Jakoż niemal wszyscy Europeyscy Monarchowie, mieć chcą w swym żoździe Szwaycarow, straż osob swych im powierzając. Szwaycarowie nad zyski naywiększe y życie własne przenoszą wolność narodową; umowy ze wszelką pilnością potypelnia, poki im przyrzeczenia od innych uczynione pełnią się, te gdy ustają, na żadne okoliczności czasu y mieysca nie uważają. Postronni

Pisa-

Pisarze nie wielką Szwaycarom przyznają zdarność do nauk; ale w tym wieku Szwaycarowie pokazali; niemnieyszą do broni, iako y do piora sposobność. Niewiaſtom Szwaycarskim nie braknie jani wdziękow, ani przymiotow, ktore plec żeńską czynią miłą y szacowną. Maią pracowitość od przyrodzenia, a płodność od kraju położenia; z kąd pochodzi że Szwaycarowie dla wielkiej w ſwym kraju ludności, pozwalają Obywatelom w Cudzoziemską zaciągać ſię ſłużbę; w tym zaciągu liczą temi czasy, na 80. tysięcy Szwaycarow.

JĘZYK. Szwaycarowie ięzyk mają Narodowy gruby, który ſkłada ſię z wielu ſłow Włoſkich, Francuſkich y Niemieckich.

RZĄD. Kantony Szwaycarskie: Uri, Schwitz, Underwald, Zug, Glaris, Appenzel, rządzą ſię Demokratycznie, gdzie każdy Kanton ma ſwych Urzędnikow obranych na ſchadzkach Kantonu. Inne zaś wſzystkie Kantony nakſtałt Prowincyi Hollenderſkich ſprzymierzone Rząd mają Aryſtokratyczny. Wſzystkie zaś wraz wzięte ſkładają Rzeczpoſpolitą, ktora ſprawy do wſzystkich Kantonow ſciągające ſię na 5. rożnych Seymach traktuje. 1. Seym powszechny wſzystkich Szwaycarow to ieſt 13. Kantonow y ich przymierznikow, ktory odprawuie ſię gdy idzie o przyięcie iakiego Miasta lub kraju, do Ligi powszechney Szwaycarskiej. 2. Seym 13. Kantonow Szwaycarskich, w Badzie odprawuie ſię raz w rok, w ſprawach ktore do całości ligi Szwaycarskiej y dobra wſzystkich Kantonow ſciągają ſię. 3. Seym ſiedmiu Kantonow Katolickich, odprawuie ſię w Lucernie, w ſprawach Kantonom Katolickim poſpolitych, wten czas tylko, gdy potrzeba. 4. Seym 4. Kantonow Kalwińſkich ſkłada ſię w Arawie, tak że tylko w potrzebie. Z Kantonow zaś Glaris y

Appenzel, Katolicy z katolickimi, a Kalwini z kalwińskimi łączą się Kantonami. 5. Seym nadzwyczajny wszystkich Kantonów, gdy Minister Cudzoziemski zwoływa Kantony, dla przełożenia im jakiej sprawy Pana swego, gdzie na ten czas powinien Deputatów swoim podejmować kosztem. Rzeczpospolita Gryzonów tymże prawem rządzi się co y Szwajcary, z ktorými sprzymierzili się w R. 1491. Rzeczpospolita Genewńska także sprzymierzona z Szwajcarami, bardzo ma rząd podobny do nich; Naywyższa powaga Rzeczypospolitey iest przy Radzie, która składa się z dwóchset Osob, z między ktorých wybierają 25. Osob, ktorzy składają inną Radę; z tych znowu wybierają 4. Urzędników Sendykami zwanych, ktorzy Rzeczpospolitą rządzą; Oprócz niektórych interessow publicznych jako to: wydawania woyny, stanowienia pokoju; y bronienia sprzymierzonych; gdzie nic decydować nie mogą, tylko przez Radę naywyższą.

HERB. Każdy Kanton w Szwajcaryi, ma swoy herb szczegulny, w ktorých wyliczaniu szerzyć się nie chce,

RELIGIA. W siedmiu Kantonach Szwajcarskich, to iest: Fryburgskim, Solurańskim, Lucernańskim, Zurichańskim, Bazyleyskim, Szafuzańskim, y Berneńskim panuje Wiara S. Katolicka. We czterech: Uri, Underwald, Schwitz, y Zug, Kalwińska; a w Glaris y Appenzel, częścią Katolicka, częścią kalwińska.

A. M. S. Krakow. Warszawa
§. VIII. O POLSzcze.

X Lubo dzis granice Polskiey są odmienione y zmniejszone przez pamiętny Traktat Podziału w Roku 1772. między trzema Sąsiedzkimi Potencjami,

mi ; to iest Jozefem II. Cesarzem Niemieckim, Katarzyną II Imperatorową Rosyiską, y Fryderykiem III Krolem Pruskim w Podzdam zawarty ; (przez ktory z iedney strony odpadł od Polski Spiż, Woiewodztwo Krakowskie prawe cale, Sedomirskiego znaczna część i, Ziemie, Halicka y Przemyśka, Woiewodztwa Ruskiego, Bełskiego y Podolskiego część ; z drugiey strony Prusy Polskie cale z Przyległościami po Rzekę Notecz, a w W. X. Lit. Woiewodztwa : Połockie, Mścislawskie, y Witebskie prawie cale) ia jednak trzymając się dawnych opisaní granic Polskich, podług uczynionego wzwyż porządku, o Polsce traktować zaczynam.

X POLSKA. Wzdłuż od ostatniey krainy, albo brzegu Kurlandyi, do uścia Rzeki Jaorliki wpadającej w Dniestr, rozciąga się na mil 220. Wszierz zaś od Mścislawia do Sternberga Miasta Brandeburskiego na mil 200.

Dzieli się Polska na trzy części, czyli Prowincye Wielka, to iest: na Wielko-Polskę, Mało-Polskę, y W. X. Litewskie. Każda znowu z tych Prowincyi dzieli się na Woiewodztwa, te zaś na Powiaty, y Ziemie, ktore prawie wszystkie od Miast biorą swoje nazwiska.

W I E L K O - P O L S K A.

WOIEWODZTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Poznańskie.	Poznań.	nad Wartą.
Kaliskie.	Kalisz.	nad R. Prosną.
Sieradzkie.	Sieradz.	nad Wartą.
Łęczyckie.	Łęczyca.	nad rzodź: Bzury.
Brzesk. Kujawsk.	Brześć. <i>Pruski?</i>	na wschod Gopła.
Jnowrocławskie.	Jnowrocław.	nad R. Notecz.
Płockie.	Płock.	nad Wisłą.
Rawskie.	Rawa.	nad R. Rawą.
Mazowieckie. ?	Warszawa. <i>Mazowie</i>	nad Wisłą.
Chełmińskie. ?	Chełmno. ?	nad Wisłą.

Malborskie. ?
Pomorskie.
Gnieźnieńskie. ?

Malborg. ?
Gdańsk.
Gniezno. ?

nad R. Nogat.
nad R. Motławą.
na południe Copta.

MAŁO-POLSKA.

WOIEWODZTWA.

STOŁECZNE.

Zamyka te.
Krakowskie. ?
Sandomierskie. ?
Lubelskie. ?
Podlaskie.
Ruskie.
Bełskie.
Wołyńskie.
Podolskie.
Kijowskie.
Bracławskie.
Czarniechowskie.

Krakow. ?
Sędzimirz. ?
Lublin. ?
Drohiczyn.
Lwow.
Bełz.
Zuck.
Kamieniec.
Kijow.
Bracław.
Czarniechów.

Leży.
nad Wisłą.
nad Wisłą.
nad R. Bystrzycą.
nad Bugiem.
we śród: Wdztwa.
we śród: Wdztwa.
nad Styrem.
nad Smotryczem.
nad Dnieprem.
nad R. Bog.
pod Mosławą.

M. S. W. X. LITIEWSKIE. *Wilno.*

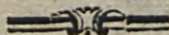
WOIEWODZTWA.

STOŁECZNE.

Zamyka te.
Wileńskie.
Trockie.
Smoleńskie.
Połockie.
Nowogrodzkie.
Witebskie.
Brzeście.
Mścislawskie.
Mińskie.
Inflantzkie.
X. Zmudzkie.
X. Kurlandzkie.

Wilno.
Troki.
Smoleńsk.
Połock.
Nowogrodek.
Witebsk.
Brzeście.
Mścislaw.
Minsk.
Dyneburg.
Rożenie.
Goltyna.

Leży.
między Wilną y
Wilenką Rieczk:
nad Ieziołem.
nad Dnieprem.
nad Dzwina.
na pułnoc Wdztwa.
nad Dzwina.
nad Bugiem y Mu-
chawcem.
nad R. Sozą.
nad Swiśtoczą.
nad Dzwina.
na wschod Zmudzi.
nad R. Windawą.

Kurlandia Kurlandzka i Kurlandzka.
I. PRO.

I. P R O W I N C Y A.

W. P O Z N A N S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Poznański.
Wschowski.
Kościański.
Wałecki.

Poznań.
Frauštadt. *Wschowa*
Kościan.
Wałecz.

Leży.
nad Wartą.
na granicy Szląska
nad R. Obrą.
między błotami.

W. K A L I S K I E.

POWIATY

MIASTA.

Zamyka te.

Kaliski.
Nakielski.
Pyzdrowski.
Koniński.

Kalisz.
Nakło.
Pyzdry.
Koniń.

Leży.
nad Prosną.
nad Notecz R.
nad Wartą.
na północ Kalisz.

W. S I E R A D Z K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Sieradzki.
Szadkowski. ?
Piotrkowski.
Radomski. ?
Ziemie Wieluńs.
Pow: Ostrzeszów:

Sieradz.
Szadek. ?
Piotrkow.
Radomsk. ?
Wieluń.
Ostrzeszów.

Leży.
nad Wartą.
nad Wartą.
na wsch: Sieradza,
na połud: Piotrk:
na zach: Piotrkowa
nad Prosną.

W. Ł Ę C Z Y C K I E.

POWIATY

MIASTA.

Zamyka te.

Łęczycki.
Brzeziński. ?
Orłowski.
Jnowiecki. ?

Łęczyca.
Brzeziny. ?
Orłow.
Jnowódz. ?

Leży.
nad rzodk: Bzury.
na połud: Łęczycy.
na połud: Łęczycy.
nad Bzurą.

W. B R Z E-

W. BRZESKIE KUJAWSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Brzeski.
Kowalski.
Radziejowski.
Przedeczki.
Kruświcki.

Brześć.
Kowal.
Radziejow.
Przedecz.
Kruświca.

Leży.

na wschod Gopła.
na pułnoc Gopła.
na wschod Gopła.
na zachod Gopła.
nad Gopłem.

W. JNOWROCŁAWSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Jnowrocławski.
Bydgoski.
Ziemie Dobrzyń.
Powiat Lipiński.
Powiat Słonski.

Jnowrocław.
Bydgoszcz.
Dobrzyń.
Lipne.
Słonsk.

Leży.

nad Noteczą.
nad R. Brdą.
nad Wisłą.
na pułnoc Dobrzyń.
na pułnoc Dobrzyń.

W. PŁOCKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.

Płocki.
Bielski.
Raciazki.
Sierpski.
Płoski.
Srzeński.
Międzyborski.
Mławski.

Płock.
Bielsk.
Raciaz.
Sierpc.
Płonsk.
Srzeńsk.
Międzybórz.
Mława.

Leży.

nad Wisłą.
nad R. Mławką.
nad Wkrą.
nad Wkrą.
nad Wkrą.
na wsch: Płocka.
na pułnoc Płocka.
nad R. Mławką.

W. RAWSKIE.

ZIEMIE.

MIASTA.

Zamyka te.

Rawska.
Sochaczewska.
Gostyńska.
Pow: Gombiński.
Xstwo Łowickie.

Rawa.
Sochaczew.
Gostyń.
Gombin.
Łowicz.

Leży.

nad R. Rawą.
nad Bzurą.
nad Bzurą.
na wschod Łow:
nad Bzurą.

W. MA-

W. MAZOWIECKIE.

ZIEMIE.

MIASTA.

Zamyka te.
 Czerska.
 Warszawska.
 Wiską. ?
 Wyszogrodzka.
 Zakroczymska.
 Ciechanowska.
 Łomżyńska. ?
 Rożańska.
 Liwska.
 Nurska.

Czersk.
 Warszawa.
 Wiczna. ?
 Wyszogrod.
 Zakroczym.
 Ciechanow.
 Łomża. ?
 Rożan.
 Liw.
 Nur.

Leży.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 na pułnoc Warsz.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 na pułnoc Warsz.
 nad Narwią.
 nad Narwią.
 nad R. Liwem.
 na połud: Łomży.

W. CHEŁMINSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Chełmiński.
 Toruński.
 Grudziądzki.
 Radzyński.
 Kowalewski.
 Ziemi: Michałowi.

Chełmno.
 Toruń.
 Grudziądz.
 Radzyń.
 Kowalewo.
 Neumark. *Neumeniark.*

Leży.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.
 nad Wisłą.

W. MALBORSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Malborski. ?
 Elbląski.
 Sztumski.
 Kiszporski. ?
 X. Warmiński.

Malborg. ?
 Elbląg.
 Sztum.
 Kiszporg. ?
 Helsberg.

Leży.
 nad Nogatem.
 nad jeziorom.
 nad R. Frischau.
 nad R. Frischau.
 nad R. Pregier.

W. POMORSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te.
 Tczewski.
 Nowski. ?
 Gdański.
 Swiecki. ?

Tczewo.
 Nowe. ?
 Gdańsk.
 Swiecie. ?

Leży.
 nad Ferzą.
 nad Wisłą.
 nad Motławą.
 nad Wisłą.
 Tuchol-

Tucholski.
Człuchowski.
Mirachowski.
Pucki.
Kościerzynski.
Skarszewski.
Butowski.
Lemburski.

Tuchola.
Człuchów.
Mirachów.
Pucko.
Koscierzyna.
Skarszew.
Butów.
Lavenburg.

nad Brdą.
nad Brdą.
na zach: Gdańska.
nad morzem.
przy uściu Ferzy.
nad R. Ferzą.
na granicy Pomer.
na gran: Pomeranii.

W. GNIEZNIENSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zam: Gnieźnieński.
Kępiński.

Gniezno. ?
Kępiń.

Leży.
na połud: Gopła.
na połud: Gniezna.

II. P R O W I N C Y A.

W. KRAKOWSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Krakowski.
Sądecki.
Biecki.
Proszowski. (wielki)
Xiężki.
Czechowski.
Lelowski.
Szczerzecki.
X. Oświęcimskie.
X. Zatorskie.
X. Siewierskie.
Starost: Spizkie.

Krakow.
Sądecz.
Biecz.
Proszowice. ?
Xięża.
Czechow.
Lelow. - 14.
Szczerzec.
Oświęcim.
Zatorz.
Siewierz.
Podoliniec.

Leży.
nad Wisłą.
nad Dunajcem.
nad Rabą.
na wsch: Krakowa.
nad Dunajcem.
na wsch: Krakowa.
nad R. Białą.
na wsch: Krakowa.
na zachod Krakowa.
na zachod Krakowa.
nad rzodł: Wartę.
nad R. Poprad.

W. SANDOMIRSKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Sandomirski.
Wiślicki.
Pilźnieński. ?
Radomski.
Opoczyński. ?
Chęciński. ?
Ziem: Stężycką.

Sandomirz.
Wiślica.
Pilzno. ?
Radom.
Opoczno. ?
Chęciny. ?
Stężyca.

Leży.
nad Wisłą.
nad Nidą.
nad Wiśłoką.
na pułn: Sandomirz.
na zach: Radomia.
na zach: Radomia.
nad Wisłą.

W. LU-

W. LUBELSKIE.

POWIATY.

Zamyka te. Lubelski. ?
Ziemię Łukowsk.
Pow: Urzędowsk.

MIASTA.

Lublin. ?
Łukow.
Urzędow.

Leży.

nad Bystrzycą.
na północ Lublin.
na połud: Łukow.

W. PODLASKIE.

ZIEMIE.

Zamyka te. Drohicka. ?
Mielnicka.
Bielska.
Powiat Brański.
Pow: Tykociński.
Powiat Surazki.

MIASTA.

Drohiczyn. ?
Mielnik.
Bielsk.
Brańsk.
Tykocin.
Suraz.

Leży.

nad Bugiem.
nad Bugiem.
nad granicą Brzesk.
na zachod Bilska.
nad Narwią.
nad Bugiem.

W. RUSKIE.

ZIEMIE.

Zamyka te. Lwowska.
Przemyska. ?
Sanocka.
Halicka.
Chełmska.
Zydaczewska.

MIASTA.

Lwow.
Przemysł.
Sanok.
Halicz.
Chełm.
Zydaczew.

Leży.

we śróz: Wdztwa.
nad Sanem.
nad Sanem.
nad Dniestrem.
na wsch: Lublina.
nad Dniestrem.

W. BEŁSKIE.

POWIATY.

Zamyka te. Bełski. ?
Grabowiecki.
Horodelski. ?
Lubaczewski.
Ziemię Buska.

MIASTA.

Bełz. ?
Grabowiec.
Horodło. *dk*
Lubaczew.
Busk.

Leży.

we śróz: Wdztwa.
nad Bugiem.
nad Bugiem.
na Południe Bełzu
na północ Lwowa.

W. WOŁYŃSKIE.

POWIATY.

Zam: te. Łucki.
Włodzimirski.
Krzemieński.

MIASTA.

Łuck.
Włodzimierz.
Krzemieńec.

Leży.

nad Styrem.
na zachod Łucka.
na południe Łucka.

W. PO-

W. P O D O L S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zami. te. Kamieniecki.
 Latyczewski ?
 Czerwonogrodz:

Kamieniec.
 Latyczow. ?
 Czerwonogrod.

Leży.
 nad Smotryczem.
 nad Bohem.
 nad Dniestrem.

W. K I J O W S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zami. te. *Kijowski*
 Zytomirski.
 Owrucki.

Kijow.
 Zytomirz.
 Owruetz.

nad Leży. *Dnieprem*
 na połud: Owruca.
 nad R. Noryn.

W. B R A C Ł A W S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zami. te. Bracławski.
 Winnicki.

Bracław.
 Winnicz.

Leży.
 nad R. Bohem.
 nad R. Bohem.

W. C Z E R N I E C H O W S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zami. przedt: Czerniechowski.
 Nowogrodzki.

Czerniechow.
 Nowogrod.

Leży.
 pod Moskwą.
 pod Moskwą.

III. P R O W I N C Y A.

W. W I L E N S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te. Wileński. ?
 Oszmiański.
 Lidzki.
 Wilkomirski.
 Brastawski.

Wilno. ?
 Oszmiana
 Lida.
 Wilkomierz.
 Brastaw.

Leży.
 między wilią y Wil:
 na wschod Wilna.
 na południe Wilna:
 nad R. Świętą.
 nad izeziorem.

W. TRO-

❧   ❧   ❧

W. TROCKIE.

127

POWIATY.

MIASTA.

Zamknięte.

Trocki.
Kowieński. ?
Grodzieński.
Upitski.

Troki.
Kowno.
Grodno.
Poniewież.

Leży.
nad izeiorem.
nad zbłegiem Wilii
y Niemnu.
nad Niemnem.
na pułnoc Kowna.

W. NOWOGRODZKIE.

POWIATY.

MIASTA.

Zamknięte.

Nowogrodzki. ?
Słonimski.
Wołkowyski.
Xieśt: Słuckie.
X. Nieświeskie.

Nowogrodek. ?
Słonim.
Wołkowysk.
Słuck.
Nieświesz.

Leży.
na pułn: Słonimia.
nad Szczara.
na zach: Nowogrod:
nad Słuczą.
na pułnoc Słucka.

W. MSCISŁAWSKIE.

*Samo przez się, bez Powiatow, Stołeczne Mści-
sław nad Sozą.*

W. BRZESKIE.

Zamknięte.

POWIATY.
Brzeski.
Piński.

MIASTA.

Brześć.
Pińsk.

Leży.
nad Bugiem.
nad Piną.

W. MINSKIE.

Zamknięte.

POWIATY.
Miński.
Mozyrski.
Reczycki.

MIASTA.

Mińsk.
Mozyr.
Rohaczew.

Leży.
nad Swisłoczą.
nad Prypecią.
nad Dnieprem.

W. WITEBSKIE.

Zamknięte.

POWIATY.
Witebski.
Orszański. ?

MIASTA.

Witebsk.
Orsza. ?

Leży.
nad Dzwina.
nad Dnieprem.
W. SMO.

Lomża, Lomżyński,

W. S M O L E N S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zam.: Smoleński.
Starodubowski. ?

Smoleńsk.
Starodub. ?

Leży.
pod Moskwą.
pod Moskwą.

W. P O Ł O C K I E.

Samo przez się bez Powiatow. Stołeczne Połock, nad Dzwina.

W. I N F L A N T S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te: Dyneburgski. ?
Derpski. ?
Wendeński. ?
Parnawski.

Dyneburg. ?
Derpt. ?
Wenda. ?
Parnaw.

Leży.
nad Dzwina.
pod Moskwą.
pod Moskwą.
pod Moskwą.

ODPADŁY ZAS OD POLSKI.

X. Z M U D Z K I E.

Zmudź cała dzieli się na 28. Powiatow z których znaczniejsze.

POWIATY.

MIASTA.

Zamyka te. Miednicki. ?
Iragolski. ?
Szawelski. ?
Wieloński.
Rosieński.
Widuklewski.
Kietczyński. ?
Połagowski.

Miedniki. ?
Iragol.
Szawle.
Wielona.
Rosienic.
Widoły.
Kietmy. ?
Połaga.

Leży.
na pułn: Rozienia.
nad Niemnem.
na pułn: Rozienia.
nad Niemnem.
na wschod: Zmudzi.
na połud: Rozienia.
na zachod: Rozienia.
nad morzem.

K U R L A N D Y A.

Zam.: X. Kurlandyi.
X. Semigallii.
Pow: Piltynski.

Goldynga.
Nirawa.
Piltyn.

nad Wierdawa.
nad R. Scula.
na pułn: Coltyngi.

POL.

P O L S K A.

NAZWISKO. Polska część znaczna dawney Sarmacyi Europeyskiej, graniczy na wschod z Tarytaryą mnieyszą y częścią Moskwy; na zachod ze Szląskiem y Pomeranią, na północ z morzem Baltyckim y częścią Moskwy, na południe z Węgrami, Transylwanią, y Moldawią. Pominąwszy różne zdania Autorow o początku nazwiska Polski, to mi się zdaie bydź naypodobnieysze, że się Polska nazywa od *Pola*; to słowo albowiem w Słowiańskim ięzyku znaczy polowanie. Jakoż żaden Narod przedtym nie kochał się tak w polowaniu, iak Polacy.

POWIETRZE. W tak rozlegley krainie, powietrze nie może być iednostayne, ani rownych części roku wydzielac; bardziey nazwać się może zimne, niż gorące, gdyż zima ze wszystkich części roku iest naydłuższa. W kraich ku północy y wschodowi zbliżonych, iako w całej Litwie y Kurlandyi są tylko dwie pory roku, to iest zima y lato; w Prowincyach Koronnych Jesień y Wiosna krotko trwaią, y ledwie się co od zimy różnią, która iest w kraich południowych Europy. Takowe powietrza umiarkowanie sprzyia zdrowiu, oprócz niektórych kraiw błotnistych y wodą zalanych, osobliwie na Polisiu. Antypody Kraiow Polskich, iest Ocean spokojny.

ZIEMIA. Kray tego Państwa leżący pod 9. y 21. Klimatami północnymi, ze wszystkich prawie kraiow w Europie ma nayurodzaynieysze grunta, na których obfite y żyzne zbierają żniwa. Na Podolu, Wołyniu, y Ukrainie tak iest rola tłusta, że bez nawozu y pracowitey uprawy, buyne przynosi urodzaię. Słowem żyzności Polskiej ztąd można
I
brać

brać miarę; że po opędzonych domowych potrzebach co roku za granicę różnego wychodzi zboża. najmniej 100. tysięcy łasztów. Drugie tyle biorą gorzalnie, na których Żydzi pospolicie wielką moc wypalają gorzałki. Kray Polski obfituje procz tego w pastwiska dobre, na których koni stada, y trzody liczne Wołów, krow, świni y owiec, wypasają; samych wołów co rok na 80. tysięcy za granicę przedają. Lasy obfitują we wszelką zwierzynę y ptactwo rozmaite; góry po wielu miejscach mają w sobie kruszec srebrny, żyły złote, miedź, żelazo, cynę, ołów, merkuryusz, lazur, y Marmur rozmaitego koloru. W Wieliczce y Bochni są Zupy solne na całą Europę sławne, z których co roku szafują Soli beczek, blisko dwakroć sto tysięcy. Procz tego sol Rуска, albo warzona robi się w Samborzu, Drohobyczy, y po innych miejscach na Rusi. Rudy żelazne y kuźnice najlepsze są w Końskich, Przysusze, Drzewicy y po innych wielu miejscach, w Małopolszcze. Na Tatrach znajdują się zioła różne do Aptek, y Kamienie drogic, iako to dyamenty, rubiny, achat, fardyk, onich, iaspis, granaty, topazy, szafiry &c.

TOWARY. W Polsce towary pospolicie są te: Miody, wołki, łoie, anyże, tytiuny, futra, materiały okrętowe, len, konopie, wełna, sol, potaż, a osobliwie pszenica y inne zboża.

HANDEL. Polska ma tylko trzy Porty, kteremi handel prowadzi, to jest: Wisłą do Gdańska, Niemnem do Krolewca, a Dzwina do Rygi, na Statkach zboże y różne towary krajowe spuszcza; gdzie w zamian bierze korzenie, wino, śledzie, śtokwisz, sukna y rozmaite Materye. Żydzi najwięcej w Polsce prowadzą handel, zaieżdżając

po

po przednieysze towary do Frankfortu, Wrocławia, Berlina, Lipska, y innych Miast Handlownych.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Na Ukrainie, Podolu, Wołyniu, y Litwie znayduie się Czerwiec, albo robaczki czerwcowe farbierskie, okrągłą y trochę mnieysze od ziarka Polskiego pieprzu, które na końcu Czerwca lgną do korzenia pewnego Ziela *Sporysz* nazwanego, y w ten czas bywają zbierane. Przedtym Hollendrzy y Weneci bardzo wiele tego zakupowali z Polski do farbowania szarlatu y karmazynu, teraz tych robaczek maia dostatkem z Ameryki. 2do. Niedaleko Kiiowa znayduia się Lochy w ziemi czyli Pieczary, podobne do Katakumb Rzymskich, w których od dawności leżą ciała umarłych w całości, nie są jednak tak czarne y twarde iak Mumie Egipskie. 3tio. W południowych Prowincyach są takie miejsca, gdzie wykopuią naczynia z Ziemi od natury urobione, iako to: dzbanki, garnuszki, miseczki, które z dołu dobyte twar-dnieią iak kamień. 4to. Niedaleko Lwowa znayduie się las kamienny, gdzie znayduia bardzo wiele kłocow ieżących y wiorow kamiennych, które za spuszczeniem ze pnia, albo odcięciem obracaią się w kamień. 5to. W Wieliczce y Bochni są postrzeżone Zupy solne w Roku 1252. które rozciągaią się w Ziemi od wschodu na zachod na 6. tysięcy, od południa na północ na 2. tysiące, a w głąb na 700. stop. Gatunek soli w nich iest troiaki, to iest; zielony, szymbikowy, y kryształowy, a ten iest naylepszy. Na Wielko-Polskę y Mało-Polskę wychodzi co rok tey soli więcey iak 20. tysięcy beczek. 6to. W Starostwie Spiskim są wody bardzo zdrowe, y rozmaitych przymiotow, do których tak z Polski iako y z innych krajow ieżdżą dla poratowania zdrowia. W Drużbakach są do tego porządne laznie,

łaznie, przy których iest Sadzawka, w ktorey woda ktoredy płynie, kamień za sobą robi. 7mo. W Warszawie znaydujące się osobliwości, dla szczupłości miejsca zamilczam, między ktoremi nayznaczniejsza iest Biblioteka wielką liczbą Książ ozdobiona, y założona od Załuskich znacznym kosztem, dla Dobra publicznego.

ARCY-BISKUP: Dwoch tylko Arcy-Biskupow iest w Polsce, Gnieźnieński y Lwowski.

BISKUP: Biskupow Polskich iest piętnastu, to iest:

Krakowski.	Zmudzki.
Kujawski.	Chełmiński.
Poznański.	Chełmski.
Wileński.	Kiiowski.
Warmiński.	Kamieniecki.
Płocki.	Infłantski.
Łucki.	Smoleński.
Przemyski.	

Procz tego Arcy-Biskupow obrządku Greckiego iest trzech, to iest: Kiiowski, który iest Metropolitą całej Rusi, Połocki, y Smoleński. Biskupow siedmiu: Włodzimirski, Lwowski, Chełmski, Łucki, Przemyski, Piński, y Brzeski Litt. Opatow Łacińskich 15. Opatow Greckich 16. z ktorych 12. nominuie Krol, a czterech obierają Mnichy.

AKADEMIE. Procz licznych w Polsce Szkół y Konwiktow, z ktorych naypryncypalnieyszy iest w Warszawie Nobilium nazwany, są ieszcze cztery Akademie publiczne to iest:

Krakowska.	Wileńska.
Zamoyska-	Poznańska.

OBYCZAIE. Polacy są talii piękney, słuszni, mocni, ludzcy, poważni, szczodrzy, dobrzy byli Żołnierze y mężnego serca. Jakoż po tyle razy iawne swego męstwa dali dowody, białac się z Tur-

Turkami, Kozakami, Szwedami y Moskwą, tak w przeszłym wieku, iako y późniejszy czasów. Szlachta możniejsi, lubią się stroić, paradować, y żyć podług dochodów uczciwie; tak zaś są wspaniałego umysłu, że bardziey rozrzutni, niż skąpi nazwać się mogą. Szanują się wzajemnie, y każdemu respekt za respekt oddawać zwykli; Cudzoziemców cztymują y poważają; Dziwnie są gorliwi o Wiarę, Wolność y utrzymanie Praw swoich; ale w tym nagany godni, że wielu okrucieństwo wyrządzają nad ubogim ludem sobie poddanym, traktując ich iako niewolników swoich, y mając w ręku ich życie y śmierć. Także niepomiarowane y zbytne zażywanie wolności przyczyną jest wielkiego w Państwie nieporządku y bezradności, która przyprawia o upadek Ojczyznę. Ten zaś naysławobny w Polakach jest przymiot, że starają się aby Młodzież ćwiczyła się w językach Łacińskim, Francuskim, y Niemieckim, w których bardzo wielu doskonalić się zwykło. Damy zaś Polskie tak są ciekawe w naukach, że nie tylko w językach Cudzoziemskich, ale nawet w Filozofii, Historii, Polityce y Geografii bardzo wiele z nich doskonałych znajduje się.

JĘZYK. Polacy wiodąc swój początek od Słowianów, mówią też językiem Słowiańskim, ale dla szczupłości y niedostatku słów w tym języku, muszą pożyczać słów Niemieckich, Łacińskich, y Francuskich, osobliwie w terminach Rzemieślniczych. Ten język dla Cudzoziemców jest trudny do wymawiania doskonałego, z przyczyny wielu bardzo konsonantów, które go napęniają. Litwini mają własny język, który się składa nawięcej z słów zepsutych Łacińskich. Ruś także używa swego języka grubego, mało co różniącego się od Moskiewskiego.

skiego. Naydoskonalszy y naypiękniejszy w swoim dyalekcie język Poltki jest w Woiewództwie Sandomirskim.

RZĄD. Krolestwo Polskie wiecznym iedności przymierzem z Litwą złączone zawsze pod iedynowładnym zoltawalo panowaniem. Za Kazimierza W. Senat; za Familii Jagellońskiej Szlachta do spraw publicznych wchodzić zaczęły. Po śmierci Zygmunta Augusta R. 1572 postać Rzeczypospolitey na się wzięło. Za Jana Kazimierza dopuszczona iednego Poselskiego głosu powaga, iakie sprawila skutki, każdy baczny widzi y utylikuie Obywatel. Rząd terazniejszy Krolestwa Polskiego obierającego sobie wolnym głosem Krolow, ani się w cale Monarchicznym nazwać może, ponieważ Krolowie nie mają abolutney władzy: ani Arystokratycznym, gdyż nie sami w nim rządzą Senatorowie, ani też Demokratycznym, gdzie przy samym Gminie zoltaie moc Prawodawcza; ale raczey zmieszanym z tych wszystkich, kiedy Senat y Rycerstwo wraz z Krol'em decydują Interessa Państwa. Rzeczpospolita tedy takowa składa się ze trzech Stanow, Krolewskiego, Senatorskiego y Rycerskiego; do Krola należy rozdawanie zasłużonym w Oyczyźnie Wakansow, tak Duchownych, iako y Swieckich; interessowanie się Mennicami lubo przez Zygmunta III. do dyspozycyi Rzeczypospolitey było przedtym oddane, teraz zaś na Seymie Koronacyi w R. 1764. Krolowi jest zlecone. Krol żadnym sposobem nie może wypowiadać wojny, w traktaty z sąsiedzkimi Potencjami wchodzić, y Następce do Tronu podawać, bez iednomyslnego wszystkich Stanow zezwolenia. Stan Senatorski naypierwszą po Krolu ma powagę, przy którym w krzesłach zasiadając, zdania swoje daie; do Senatu wcho-

*Drugą postać
liba bywa
wzta*

wchodzą nayprzod Arcybiskupi y wszyscy Biskupi, potym Woiewodow 36. między ktoremi Kasztelan Krakowski y Starosta Zmuydzki mieści się; Kasztelanow Krzeszłowych 35. y Kasztelanow niższych 49. Nakoniec do Senatu wchodzą także Ministrowie Stanu, to iest: Marszałkow wielkich 2. Kanclerzow 2. Podkanclerzych 2. Podskarbiach 2. Marszałkow nadwornych 2. Z pośród tych Senatorow każdy Seym, albo (gdy ten nie dojdzie) Rada Senatu, wyznacza 28. do rezydencyi przy boku Krolewskim, to iest; Biskupow 4. Woiewodow 8. Kasztelanow wyższych 8. y niższych także ośmiu; z ktorych Duchowni przez puł roku, pod karą sześciu tysięcy, Swieccy przez trzy Miesiące, pod karą 2. tysięcy grzywien, absentować się ode Dworu niepowinni. Stan zaś Rycerski składa się ze 4- Hetmanow, dwoch Koronnych y dwoch Litewskich, ieżeli nie wchodzą do Senatu, potym z Posłow po Woiewodztwach obranych, z Urzędnikow Koronnych y Litt: potym z Woiewodztw, Powiatow, Ziem, y całego Stanu Szlacheckiego; Z tych tedy trzech Stanow Polskich wespół na Seymie Zgromadzonych iedna formuie się Rzeczpospolita. Seymy w Polsce są kilkorakie. Nayprzod Seym Ordynaryiny ktory przypada co dwa lata, dwa razy w Warszawie, a trzeci raz w Grodnie, y trwa przez sześć Niedziel; Potym Seym Extraordinaryiny, ktory w nagley y gwałtowney potrzebie składany bywa; Seym Konwokacyi po śmierci Krola, Seym Elekcyi przy obieraniu Krola; Seym Koronacyi przy Koronowaniu tegoż odprawia się. Przed każdym z tych Seymow odprawiają się Seymiki po Woiewodztwach nazwane Przedseymowe, ktore pospolicie poprzedzają Seym sześcig Niedzielami. Procz tego bywają Sey-

*Liberté
veto.*

miki Deputackie, gdzie Deputatów na Trybunał, Gospodarskie na których obierają Urzędników Ziemskich, y Relacyne gdzie każdy Posel swemu Woiwodztwu czyni relacyą o sukcesie odprawionego Seymu. Na wszystkich tych publicznych zjazdach, jeden może swoim głosem zatamować y popścić wszystkie innych najzbawiennieysze obrady. Do rozkładzenia sprawiedliwości są ustanowione Trybunały w Piotrkowie, w Lublinie, we Lwowie, w Poznaniu, w Grudziądzu, y w Nowogrodku, na których sądzą się sprawy kryminalne, sukcesyjne y inne większey wagi.

HERBY. Herb Korony Polskiej jest tarcza podzielona na cztery pola, w pierwszym y czwartym polu czerwonym jest Orzeł srebrny w Koronie złotej dla Polski; w drugim y trzecim polu jest Rycerz w srebrney Zbroi, trzymając w prawey ręce pałasz dobyty, a w lewey tarczą, siedzący na koniu srebrnym z podkowami złotemi y siadzeniem niebieskim, dla Litwy. Na helmie Korona Krolewska, ozdobiona ośmią floresami, y utwierdzona na czterech półcyrkulach kończących się na gałce złotej z krzyżykiem; nad którą jest ten napis: *Habent sua sidera Reges!*

RELIGIA. W tym Krolestwie panująca Religia, jest Katolicka Rzymska; z tym wszystkim mieszczą się tu rozmaici Dyflydenci, iako to w Prusach Lutrzy, w Wielkiej Polšce Kalwini, na Rusi Symatycy, w Litwie Tatarzy, żydzi zaś po całej Polšce są zagęszczeni. Wiara S. przyniesiona jest do Polski różnemi czasy, R. 900. za Mieczysława I. w Polšce, R. 1200. w Inflantach R. 1386. za Władysława Jagiełła w Litwie, za Kazimierza IV. Jagellończyka w Prusach, na Rusi zaś pod ten sam czas co y w Inflantach zaszczerpiona była. Krol tytułuje się *Orthodoxus*, Krolestwo całej *Antemurale Christianitatis*.

§. IX. O P R U S A C H.

Krolestwo Pruskie rozciąga się wzdłuż od północy na południe, na mil 60, a wszęsz od zachodu na wschod na mil 50. Dzieli się na trzy Cyrkuły; czyli na Samlandyą, Nantangią, y Hokerlandyą.

S A M L A N D Y A.

	POWIATY.	MIASTA.	
<i>Dzieli się na.</i>	Samlan: przez się.	Krolewicz.	<i>Leży.</i>
	Sklawonią.	Memel.	nad Preglą.
	Nardyą.	Labiawa.	nad gran: Zmudzka. nad R. Deme.

N A N T A N G I A.

	POWIATY.	MIASTA.	
<i>Dzieli: na.</i>	Nant: przez się.	Brandenburg.	<i>Leży.</i>
	Bartonią.	Bartenstein.	nad odnogą morską.
	Sudawią.	Johanesburg.	nad R. Alle.
	Galindyą.	Wildenberg.	nad jeziorom. nad R. Omulef.

H O K E R L A N D Y A.

	POWIATY.	MIASTA.	
<i>Dzieli: na.</i>	Hokerl: przez się.	Holland.	<i>Leży.</i>
	Pomezanią.	Kwidzyn.	na wschod Elbląga. nad Wisłą.

P R U S S Y.

NAZWISKO. Podług niektórych Pifarzow Borussowie czyli Prussowie w Wieku X. wyszedłszy z Rusi, w tym osiedli kraiu, y nazwisko teraznieysze nadali. Prussy graniczą na północ z morzem Bałtyckim y Xięstwem Zmuydzkim; na wschod z Litwą y Podlasiem, na południe z Mazowszem y Ziemią Dobrzyńską, a na zachod z Prussami Polskimi. Antypody Pruss, iest Ocean spokojny.

PO-

POWIETRZE. Wtym kraju powietrze iest zimne bardziey niż utemperowane, a przytym iest wilgotne dla obfzernych iezior y błot.

ZIEMIA Kray ten prawie cały napelniony samemi lasami, bagnami y ieziorami, grunta ma piaszczyste y nieurodzayne; iednakże Obywatelow przemyśl y twarda praca, do wydawania pomyslnych przymusza urodzaiow; lasy pełne są niedzwiedzi, łosior, jeleni, sarn, bawolow; jeziora napelnione rozmaitemi rybami, po łakach zaś liczne stada koni, y trzody wolow wypasają się.

TOWARY. W tym kraju towary są pospolicie te: zboża, woły, krowy, konie, len, konopie, y burstyn który na brzegu morskim zbierają.

HANDEL. Pruscy handlują z Danią, Szwecyą y Moskwą, którym udzielają procz towarow wzwyż wspomnionych, towary grube wełniane y płotna, ktore po swoich Fabrykach robią, a to częścią w zamian innych towarow, częścią za pieniądze, ktorých dużo potrzebują tamteysy Obywatele do opłacania ciężkich y na wiele rodzajow podzielonych podatkow. Port mają ieden w Memel, a drugi Frisch nazwany, w którym okręty Kupieckie zapłaciwszy cło Krolowi Pruskiemu stawaiają, y towary na statkach małych Preglą do Krolewca 7. mil odległego przesyłają, a na odwrot Krolewieckie towary przewożą.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Pomeranii są dwie wśie: Tanneburg y Grunewalda, między ktoremi Władysław Jagiello sławną z Krzyżakami ztoczył bitwę, na ktorey 50. tysięcy trupem, y samego Mistrza na placu położył. 2do. W Samlandy iest Miasto Tapiewo na gorze przy Pregli, z Zamkiem z kamienia ciosanego, w którym są złożone Papieiry publiczne Krolestwa. 3tio. Także w Samlandy iest

ieſt Miasto Welawa , ktore Traktatem między Koroną Polſką , y Fryderykiem Wilhelmem Elektorem Brandeburſkim zawartym Roku 1657. ieſt wſławione.

BISKUP: Przedtym było Biſkupow dwoch:

Sambieński, y Pomeziański.

AKADEMIE. Akademia iedna w Krolewcu.

OBYCZAIĘ. W tym kraiu Obywatele z rozmaitych Narodow ſą pomieſzani, iako to Sarmatow, Scyrow, Krzyżakow, Weſtfalanow, Saſow, Hugonotow, Brandeburezykow, Litwinow y Polakow, Zkąd teſz w nich rozmaite ſą ſkłonnoſci y obyczaje. Rodowici Pruſacy, ktorzy w ſamym zoſtali ſię gminie, ſą mocni, poſtaci przyſtoyney, pracowici, wſtrzymieźliwi, ſpoſobni do wytrzymania trudow wojennych, y dobrzy żołnierze.

JĘZYK. Dyſtyngwowani mowią ięzykiem Niemieckim; Proſtaćwo zaś ma gruby ięzyk pomieſzany z Słowiańskiego y Litewſkiego ięzyka.

RZĄD. W Pruſach tak pod Krzyżakami do Roku 1525. iako pod Margrabiami Brandeburſkimi Korony Polſkiej hołdownikami do Roku 1657. (ktorego Traktatem Weſtfalſkim od hołdu zoſtali uwolnieni; a R. 1701. Krolewſką godnoſcią przyozdobieni) zawſze Rząd był Monarchiczny. W teraźnieyſzym czaſie, Sprawy polityczne Kroleſtwa, należą do Regencyi Krolewſkiej, a Żołnierſkie do Generalnego kommendanta.

HERBY. Tarcza ieſt, na ktorey Orzeł czarny rozpięty ma około ſzyi Koronę złotą, a na pierſiach literę R. w polu ſrebrnym; w iedney ſzpornie trzyma berło, a w drugiej iabłko złote z krzyżkiem na wierzchu.

RELIGIA. W Kroleſtwie Pruſkim Religia pańująca ieſt Luterſka, a procz tego, wolno tam wſzelkiej Religii mieſcić ſię.

§. X. O PORTUGALII.

Portugalia rozciąga się wzdłuż z południa na północ na mil. 100. a w szersz od wschodu na zachód na mil 40. Dzieli się na sześć Prowincyi.

PROWINCYE.

STOLECZNE.

12 fe.
Antradura.
Transmontana.
Beira.
Extremadura.
Transtagana.
Algarbia.

Braga.
Braganza.
Lamega.
Lizbona.
Ewora.
Tawira.

Leży.
na północ Lizbony.
na północ Lizbony.
niedal: R. Durius.
przy uściu R. Tagu.
na wschód Lizbony.
nad morzem.

P O R T U G A L I A.

NAZWISKO. Portugalia przedtym zwana Luzytania graniczy na wschód z Hiszpanią, na północ z Gallicyą, a na zachód y południe z Oceanem Atlantyckim. Nazywa się od Miasta *Porto*, które przed tym nazywano *Portukale*.

POWIETRZE. W Portugalii powietrze jest umiarkowane y zdrowe.

ZIEMIA. Kraj ten leżący między końcem piętego, y początkiem siódmego Klimatów północnych, nie jest bardzo żyzny w zboża, gdyż jest suchy y gorzysły; rodzi jednak dostatkim cytryn, pomarańczy, migdałów y wszelkiego rodzaju owoców, obituie także w wina wyborne, oliwę, y morwowe drzewa, których naywięcey w tych stronach rośnie.

TOWARY. Znacznieysze towary w kraju są: konie szacowne, sol, marmury, kamienie drogie, kruszcze ołowiane, alunowe, y cynowe. Po wielu miejscach są y szyby złote y srebrne, ale dla łatwiejszego ich sprowadzania z Afryki, y Brezylji, leżą nietykane.

HANDEL.

HANDEL. Portugalczycowie¹ największy handel prowadzą ze wschodniemi Państwami y Osadami swemi które we wszystkich trzech częściach Świata mają. Zawożą do nich Europejskie towary, a z tamtąd biorą cukier, tabakę, imbir, indygot, brezylię, y farby malarzkie, medykamenta, perły, korale, y kamienie drogie. Procz tego Portugalia w Europie z Hollendrami trzyma handel, dodając im przedziwa, wina, oliwy, anyżu, rodzyneków, figów, pomarańczy, cytryn, y innych towarów.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Na wierzchu góry iedney jest jezioro, które wyrzuca kawalki Okrętów, chociaż to jezioro odległe jest od morza na mil 12. 2do. O ośm mil od Konimbryki, jest takie źródło, które wszystko pożera y przeciąga do siebie. 3tio. W Transtaganie Prowincyi jest Miasto *Owryka*, przy której Alfons I. w Roku 1139. zbawiony piąciu Królów Saraceńskich, pierwszym Królem Portugalskim był obwołany.

ARCY-BISKUP: Są ci: Lizboński, Bragancki y Eworaceński.

BISKUP: Biskupów rachuje się dziewięciu, to jest:

Mirandeński.

Wizaneński.

Leiraneński.

Elwaneński.

Portoneński.

Portalegreński.

Konimbryceński.

Faroneński.

Lameganeński.

AKADEMIE. Są te: Lizbońska, Eworaceńska, Konimbryceńska.

OBYCZAIE. Portugalczyców wzrost wyśoki y składny, szpeci cera żółtawa, którą w nich sprawia powietrze gorące, a bardziey ieszcze, zwłaszcza w ludziach gminnego urodzenia, powinowactwo z Murzynami. Ostrość rozumu y dowcip, przenikający są Portugalczyców udzielone od przyrodze-

rodzenia, a łakomstwo y żądza zbierania lichwiarstwem bogactw, od pokrewieństwa z żydami. Wstrzemięźliwości są ośobliwey, skryci w radach, miłosierni ku swoim krewnym, podeyrzliwi w pożyciu Małżeńskim, bardzi w szczęściu, zuchwali w nieszczęściu, nieumiarkowani w zemście, szydzący z drugich w posiedzeniu, przystępni Cudzoziemcom, nie prędcy do gniewu, ale nieubлагani w gniewie aż do wściekłości. Równie pyszni iak y Hiszpani, ale mniej roztropni, a bardziej zabobocnni. Lud proſty niezwyuczaynie ſkłonny do kradzieży.

JĘZYK. Portugalski język ieſt gruby y nieprzyjemny, pomieſzany z ſłow Hiszpańskich y Francuſkich.

RZĄD. Kroleſtwa Portugalskiego rząd ieſt Monarchiczny, ktory do ſtanowienia Praw, wzywa trzech Stanow Kroleſtwa: Pierwſzy ieſt Pański złożony z Xiążąt, Margrabiow, Hrabiow, Miniſtrow Krolewſkich y Prezydentow Trybunałow; drugi Duchowny, ſkłada ſię z iednego Patriarchy, 3. Arcybiskupow Portugalskich, z ktorych Bragański ieſt Prymaſem, 2. Arcybiskupow Goańskiego y S. Salvatora w Brezylji, 9. Biskupow Portugalskich, 4. Brezylſkich, y 6. Affrykańskich; trzeci Stan Mieyſki, ktory ſię ſkłada z Deputatów Miast, mających Prawo wchodzić do Rady powszechney Narodu. Prawa gruntowe Kroleſtwa Portugalskiego poczęły ſię wraz z Kroleſtwem R. 1640. uſtanowione na walnym ziezdzie w Lamego; a te są: 1. Korona Portugalska ieſt dziedziczna. 2. Syn pierworođny naſtępnie po Oycu w linii proſtey, a gdy ten umiera wprzod niź Ociec, tedy drugi Syn Tron oſiada. 3. Wniedoſtatku Synow, Corka Krolewſka bierze Koronę, y ieſt obowiazana iść za małżarodowitego Portugalczyka, ktory nie dzieli ſię z nią

Tro-

Tronem, ani nazywa się Krolową, poki mu Syna nie powiie; ieżeli zaś obiera Cudzoziemca za męża, Prawo traci do Korony. Woylka regularnego Krol Portugalski trzyma 24. tyfiące, Obywatelow w Państwie rachnie się na pułtora miliona.

HERBY. Krolestwa Portugalskiego Herb iest, Tarcza wielka na ktorey są pięć Tarczy srebrnych w polu błękitnym ułożone na krzyż. Naokoło tarczy wielkiey w polu czerwonym iest 7. wież złotych, trzy na wierzchu, a na bokach po dwie, na spodzie Tarczy iest lilia zielona położona na krzyż, na Helmie Korona Krolewska z napisem *Pro Rege & Grege.*

RELIGIA. W całym Krolestwie Religia panująca Katolicka; pozwolone iednak są wolne obrządki żydom y Dyfzydentom. Anglicy niedawno wystawili wspaniały zbor w Lizbonie.

R. M. P. Madryt.
§. XI. O H I S Z P A N I I.

Hiszpania rozciąga się od południa na pułnoc na mil 180. a od wschodu na zachod na mil 170. Dzieili się na 13. Prowincyi, z ktorych przedtym wiele zaszczycało się tytułem Krolestw, a te są:

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

<i>We śrz: Nad M. rz:</i>	Gallicya.	Kompostella.	na zachod Gallicyi.
	Asturya.	Owiedo.	we śrzod: Asturyi.
	Biskaia	Bilbao.	na pułnoc Biskai. :
	Andaluzya.	Sewilla.	nad R. Gwadalakw:
	Grenada.	Grenada.	we śrzog: Prowinc:
	Murcy.	Murcy.	nad R. Segurą.
	Walencya.	Walencya.	nad Morzem.
	Katalonia.	Barcellona.	nad Morzen.
	Nawarra.	Pampelona.	na pułn: Nawarry.
	Arragonia.	Saragossa.	nad Jberem.
	Kastylija nowa.	Madryd.	nad R. Manzanarą.
	Kastylija dawna.	Burgos.	na pułnoc Kastylii.
	Legiona.	Leon.	na pułnoc Legiony.

H I S Z P A N I A.

NAZWISKO. Hiszpania przedtym nazwana Jberya, teraz graniczy na wschod y południe z morzem Szrodziemnym, na zachod z Portugalią, a na północ z Oceanem Atlantykiem y Gorami Pirenejskimi. O nazwisku Hiszpanii pominawszy różne zdania Pisarzow, to będzie naypodobniejsze, że pochodzi od Miasta *Hispalis*, teraz nazwanego Sewillą, które przedtym było Stołecznym całego kraiu.

POWIETRZE. W Hiszpanii powietrze jest ciepłe, suche, y zdrowe, słońce zawsze wypogodzone wznieca upały tak wielkie, że czasem y pławne rzeki wysychają. Takowe zaś gorąca trwają przez pół pięta Miesiąca, to jest od połowy Maia, aż do ostatku Sierpnia. Antypody Hiszpanii jest część nowej Zelandyi.

ZIEMIA. Kray Hiszpański leżący pod słońcem y siodmym Klimatami północnymi, jest suchy y nieurodzayny, częścią dla gęstych lasow, y piaszczystych gor, częścią dla małej liczby Mieszkańcow; ten iednak niedostatek zboża, nadgradza obfitość rozmaitych owocow, y wina przedniego. Nie schodzi też Hiszpanii na żupach solnych, minach żelaznych, cynobrowych, a nawet złotych y srebrnych, ktorych Hiszpani nie dobywają, mając Amerykańskie kraie żyzne y bogate w złoto, z kąd do Hiszpanii niezmierne przychodzą bogactwa, a z Hiszpanii po całej rozlewają się Europie. Prowincye zaś nadmorskie tak są we wszystko obfite y wesole, iż ie Raiem ziemskim nazywać zwykli.

TOWARY. Znaycznieysze towary w kraiu są te, wino, oliwa, cukier, iedwab, bawełna, tabaka, szafran, pomarańcze, y wszelkiego rodzaju owoce;

owoce; konie Hiszpańskie, wełna Segowska, iedwab Grenadzki, Kurdyban kordubeński, len y konopie Andaluzańskie, miedź y żelazo Biskayskie, wszędzie wielki znayduią szacunek y odbyt.

HANDEL. Morze oblewające większą część Hiszpanii, czyni ją kraiem do prowadzenia handlow wielkich sposobnym; Porty morskie są y częste y dobrze opatrzone, nayznaczniejszy są w Bilbas y Kadyx. Handel Hiszpania prowadzi dwojaki, ieden z Francją, Anglią, y Hollandyą, a drugi daleko znaczniejszy trzyma w Ameryce z Meksykiem y Peru, do których to Państw, ładowne wysyła Okręty z towarami Europeyskimi, a ztamtąd bierze w zamian złoto, srebro, y inne nieprzeliczone bogactwa.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Kompostelli iest wspaniała bardzo Kościół y grob S. Jakoba Apostoła większego, do którego wielu z Europy pielgrzymować zwykło Chrześcian. 2do. W Kastylii nie daleko Miasta Burgos iest sławne Opactwo nazwane *Las-Hueglas*, w którym naymniey mieszka 150. Zakonnice z nayprzedniejszych Domow Hiszpańskich. Xieni ma pod sobą 17. Klasztorow Panieńskich, 12. Kommenderyi Kawalerskich, y iest Pania nad 50. Miasłami- 3tio. O sześć mil od Madrytu iest Eskuryal, czyli Klasztor Hieronimianow od Filipa II. na cześć S. Wawrzyńca zbudowany, z mieszkaniem dla Krola y Dworu Krolewskiego. 4to. W Murcyi iest Kościół Katedralny, w którym iest więcej niż 400. Kaplic, przy którym iest Klasztor dziwnie wspaniały y osobliwą formą wystawiony.

ARCY-BISKUP: W Hiszpanii Arcy-Biskupow iest 8. to iest:

Kompostelski.
Sewilleński.

Grenadeński.
Walencki.

K

Tarra-

Tarragoneński.
Saragocki.

Burgozyeński.
Toledoński.

BISKUP: Biskupow w Hiszpanii rachuje się 42.
znacznieysi są ci:

Owiedeński.
Lugoneński.
Mondonedeński.
Kordubeński.
Kartageński.

Barcellonański.
Tarrakoneński.
Tortozaneński.
Pampeloneński.
Salamancki.

AKADEMIE. Wszystkich Akademii jest 20.
nayznacznieysze są:

w Sewilli.
w Grenadzie.
w Walencyi.
w Lerydzie.
w Saragossie.
w Huesce.

w Barcelonie.
w Murcyi.
w Tarragonie.
w Kompostelli.
w Toledzie.
w Salamance.

OBYCZAIŁE. Między wszystkimi Europejskimi Narodami, Hiszpani mogą być stawieni za przykład rzetelności, cierpliwości, statku, y cnoty. Ze Szlachectwa swego zbytecznie chępią się, rolnictwem y wszelkimi ręcznemi rzemiosłami gardzą, w postawie nadto są poważni, na umysle pyszni, zbytecznie zatopieni w kobietach, opieszali w czynach wojennych, y nabożni aż do zabobonow.

JĘZYK. Hiszpański język pochodzi od języka Łacińskiego, ale dziwnie jest nieprzyjemny y popsuły dla wielu słow Gockich y Maurytańskich, ktoremi jest napchany.

RZĄD. W Hiszpanii za panowania Gotow, Koronę dawała wolna Elekcyja, a ztąd okropne na kray wynikały skutki. Pierwszy Pelagiusz w niedostępnych Asturyi gorach, założył Tron dla potomstwa swego oboiej płci, dziedziczny, który
przez

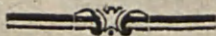
przez małżeństwa nayprzod wszedł w Dom Raku-
ski, a potym Burboński, ktorego gdyby linia Hi-
szpańska wygaśła, warowane jest po nim następstwo
Domowi Sawoyjskiemu. Krol Hiszpański tak jest
iedynowładny, że może rozkazywać y rządzić bez
dolożenia się Stanow Krolestwa y swoiey Rady. Je-
dynie tylko obowiązany jest zachować Prawa grun-
towe, ktore Stanom poprzyśięga przy osiągnięciu
Tronu. Stany Krolestwa nazwane *Las Cortes*, od
Karola V. z mocy prawodawczey wyzute, do
czczych prawności ledwie są używane. Krolowie
iednak Hiszpańscy nic nie czynią bez rady Ludzi, w
kierowaniu Spraw publicznych doświadczenie mają-
cych. Według zaś różności spraw, różne też są
w Państwie Rady. 1mo. Rada Gabinetowa dla spraw
Cudzoziemskich y domowych Stanu Krolestwa ty-
kających się. 2. Rada Stanu Koronna, przed którą
przychodzą sprawy lenne Koronne, oddanie wet za
wet nieprzyjacielowi, pensya Posłom &c. 3to. Ra-
da Woyskowa. 4to. Rada Kastyllańska, albo nay-
wyższy Hiszpański Trybunał, podzielony na 4. Izby
y dwie Kancellarye, Grenateńską y Wallizoletań-
ską. 5to. Rada Indyjska do wszystkich spraw Sądo-
wych y politycznych zachodzących w Osadach Hi-
szpańskich w Ameryce y Azyi należąca. 6to. Rada
Skarbowa, do ktorey na 4. Izby podzieloney wszy-
stkie sprawy skarbowe, cła, podatki, taxi, pobory,
y rachunki Poborców należą. 7mo. Rada Budowni-
cza nad wszystkimi Pałacami Krolewskimi, gma-
chami publicznymi, lasami &c, przełożona. 8vo, Ra-
da Nawarska jest Trybunałem naywyższym na Kro-
lestwo Nawarskie, w Pampelonie osadzona. 9no.
Trybunał Inkwizycyi sędzi sprawy kacerckie, blu-
źnierstwa, zabobony y tym podobne. Krol Hiszpań-
ski rachuje Intraty roczney 168. Milionow, woyska

regularnego sto tysięcy, obywatelów w całym Państwie na pół osma miliona.

HERBY. W Hiszpanii każda Prowincya ma osobny swoy herb; Krolestwa zaś całego jest Tarcza wielka podzielona na 4. pola, w pierwszym y trzecim czerwonym polu jest wieża murowana, w drugim y czwartym polu srebrnym jest lew złoty, wspięty do góry w Koronie. We środku tej tarczy jest jeszcze tarcza pomniejsza, na której w polu błękitnym są trzy Lilie złote. Na hełmie jest Korona Krolewska; całą zaś tarczę wielką otacza łańcuch Orderu złotego Runa; po obydwóch stronach Tarczy są Kolumny Herkulesowe z napisem: *Plus! ultra!*

RELIGIA. W całej Hiszpanii panująca Religia jest Katolicka. Wszystkie inne Religie są wygnane z Państwa przez Trybunał S. Inkwizycyi, który z początku najprzód był ustanowiony na samych tylko Żydów y Maurow, którzy po przyjętej raz Wierze S. wracali się do swoich błędów, ale potem rozciągnął swoją powagę na wszystkich heretyków; za którą to gorliwość Papież Krolom Hiszpańskim nadali Tytuł: *Catholicissimus*. Wiara S. do Hiszpanii przyniesiona jest przez S. Jakoba Apostoła, we cztery lata po śmierci Chrystusa Pana.

§. XII. O W Ł O C H A C H.

Włochy, Dzielią się na trzy części, to jest: na Włochy wyższe, albo Lombardya, na średnie, y niższe.

W Y Z S Z E.

PANSTWA.

STOŁECZNE.

Zamykaig te.
X. Sawoyskie.
X. Piemonckie.
X. Montsferack:
X. Medyolańsk:
X. Parmeńskie.
X. Modeńskie.
X. Mantuańskie.

Chamberi.
Turyn.
Kazał.
Medyolan.
Parma.
Modena.
Mantua.

W. Pańs: Weneckie.
W. Rzpłtę Genueń:

Wenecya.
Genua.

Leży.
na zachod Xięstwa.
nad zbiegiem Rzek
Doryi y Po.
nad Rzeką Po.
we śrzod: Xięstwa.
na wsch: X. Paćm:
na pułnoc Xięstwa.
na wysp: R. Mincya
otoczoney.
na morzu Adryat:
nad morzem.

S R Z E D N I E.

PANSTWA.

STOŁECZNE.

Zamykaig te.
Stan Papieski.
X. Toskanii.
Rzpłtę Luceńską.
Rzpłtę: Święto-
Maryńską.

Rzym.
Florencya.
Luka.
S. Marino.

Leży.
nad Tybrem.
nad Arną.
na pułnoc Pizy.
w X. Urbisfiskim
nad morzem.

N I Z S Z E.

Zem: te.
Krolestwo Nea-
politańskie.

Neapol.

nad morzem szrod-
ziemnym.

Z tych Państw dzielią się jeszcze na osobne Powiaty y Hrabstwa, iako to:

X. SA.

X. S A W O Y S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

<i>Dzieli się na te.</i>	Sawoyski.	Chamberi.	<i>Leży.</i> na zach: Xięstwa.
	Genewski.	Anneci.	nad ieziorem tegoż nazwiska.
	X. Szablańskie.	Tornon.	nad iez: Genewsk.
	Hrabstwo Taran- tezyiskie.	Moutiers.	nad R. Jser.
	Hrab: Mauryeńs:	S. Jan Mauryeński.	na południe X. Sa- woyskiego.
	Pow: Fausygneń:	Faussigni.	na pułn: X. Sawoy- skiego.

X. P I E M O N C K I E.

POWIATY.

MIASTA.

<i>Dzieli się na te.</i>	Margr: Salussańs:	Salussa.	<i>Leży.</i> na połud: Turynu.
	Hrab: Niceńskie.	Nica.	nad morzem.
	X. Oneliańskie.	Onelia.	na zachod Turynu.
	Margr: Suzańsk:	Suza.	na pułnoc Turynu.
	X. Aostańskie.	Aosta.	na pułnoc X. Pie- monckiego.
	Hr: Kanawezańs:	Jurea.	nad R. Doria.
	Państw: Wercels:	Wercella.	na wschod Turynu.
	Hrab: Asteńskie.	Asta.	na wschod Turynu.

X. M E D Y O L A N S K I E.

POWIATY.

MIASTA.

<i>Dzieli się na.</i>	Komeński.	Come.	<i>Leży.</i> nad ieziorem tegoż nazwiska.
	Pawezański.	Pawia.	na połud: Medyol:
	Kremoneński.	Kremona.	nad Rzeką Po.
	Angerski.	Anghiera.	nad iez: Maggiore.
	Lomeliński.	Lodi.	na wsch: Medyol.
	Nowareński.	Nowara.	na zach: Medyolanu.
	Medyolański.	Medyolan.	we śród: Xięstwa.
	Tortoneński.	Tortona.	na połud: Medyol:
	Hrab: Bobbieński:	Bobbio.	na połud: Medyol:

P A N S T W O W E N E C K I E.

PROWINCYE.

MIASTA.

Leży.

Bergamsk.

Bergamo.

na zachod Wenecyi,

Kremask.

Krema.

nad R. Serją.

Breściana.

Brześcia.

na południe teyże

Prowincyi.

nad R. Adigą.

Dzieli się na te.

Weroneza:

Werona.

Poleczyna Rowi-

gańska.

Rovigo.

nad R. Adigą.

Pow: Padewski.

Padwa.

nad R. Brentą.

Wincentyna.

Wicença.

między rzekami Ro-

roną y Bachigliona.

Trewizany.

Trewiza.

nad R. Piawą.

Feltryna.

Feltri.

na pułn: Wenecyi-

Belluneza.

Belluna.

nad Piawą.

Kadoryn.

Kadora.

nad R. Piawą.

Eriula.

Udyn.

na pułn: Wenecyi.

Dalmac: Weneck:

Spalatra.

nad odn: Wenecką.

S T A N P A P I E S K I.

PROWINCYE-

MIASTA.

Leży.

Kamp: Rzymska.

Rzym.

nad Tybrem.

Patrym: S. Piotra.

Witerb.]

na pułn: Rzymu.

X. Kastreńskie.

Gastro.

na zachod Rzymu.

Pow: Orwietąś:

Orwietą.

na pułn: Rzymu.

Ziemia Sabińska.

Magliano.

na wschod Rzymu.

Pow: Peruziański.

Peruz.

na pułnoc Rzymu.

Umbrya.

Spolet.

we śrzod: Umbryi.

Marchia Ankońs:

Ankona.

nad odn: Wenecką.

X. Urbińskie.

Urbini.

we śrzod: Xięstwa.

Romania.

Rawenna.

nad odnogą Wenec:

Pow: Bononński.

Bononia.

na zach: Rawenny.

X. Ferrarskie.

Ferars.

na pułn: Bononii.

Zamyka te.

X. T O S K A N S K I E.

POWIATY,

MIASTA.

Leży.

Florenski.

Florencya.

nad Arną.

Pizański.

Piza.

nad morzem.

Dzieli na te.

K R O L:

KROL: NEAPOLITANSKIE.

PROWINCYE.

MIASTA.

Leży.

Dzieli się na te.
Labour albo La-
wora.
Abruzza.
Apulia.
Kalabrya.

Neapol.
Akwila.
Bar.
Kozenza.

[ziemn:
nad morzem śród-
na pułn: Abruzyi.
nad odnogą Wenec:
na zach: M. śródz:

W Ł O C H Y.

NAZWISKO. Włoska Ziemia przedtym zwa-
na *Hesperia*, albo *Latium*, teraz graniczy ze wszech
stron z morzem śródziemnym, oprócz strony puł-
nocney, która się styka z częścią Francyi y Niemiec.
Nazywa się kraiovym ięzykiem *Italia*, podobno od
Itala dawnego Sycylii Krola, który porzuciwszy
tę wyspę, miał się przenieść w sam środek Wło-
skiej Ziemi, y od swego imienia nazwać Italią.

POWIETRZE. W tym kraju powietrze iest
czyste y zdrowe we wszystkich prawie Prowincyach,
procz Stanu Papieskiego, który podlega grubemu
y niezdrowemu powietrzu. Antypody Włoch iest
Ocean spokojny.

ZIEMIA. Tego Kraiu Ziemia leżąca pod 6. y
7. klimatami pułnocnymi iest bardzo żyzna, y ro-
dzi obficie, różnego rodzaju zboża y owocow.
Lasy prawie przez cały rok nieprześciągają się ziele-
nieć, w których dostatkiem iest rozmaitego zwie-
rza; ogrody pełne zioł, kwiatow y rozmaitych o-
wocow, słowem całe Włochy mogą się nazwać we-
solym y rokosznym ogrodem. Miała zaś w tym
kraiu liczne, tak są wspaniałe y piękne, że zamil-
czyć niemogę tych tytułow, które im są nadane;
iako to: Rzym Święty, Neapol Szlachetny, Fló-
rencya piękna, Bononia tłusta, Liworna handlo-
wna, Werona miła, Luka ozdobna.

TO-

TOWARY. Znacznieysze towary we Włoszech są : Wino, Zboże, ryż, alun, iedwab, aksamit, kitayki, atłasy, kamloty, barchan, oręże, szkło, y inne tym podobne.

HANDEL. Włochy genéralnie biorąc (wyiawszy Rzeczpospolitę Wenecką) nieprowadzą handlu z Jndyami ani z Ameryką, procz Sąsiadow swoich, ktorym oddają naywięcey towarow z Fabryk y manufaktur swoich, ktorych w kraiu swoim mają dostatkim, iako to : Bergama gdzie robią przednie obicia, Florencya gdzie są Fabryki materyalne iedwabne, osobliwie zachwalone kitayki ; Luka y Genua sławna oliwą przednią, Bononia y Modena handluia mydłem wybornym, a Parma masłem y syrami w całej Europie zachwalonemi. Porty nayślawnieysze we Włoszech są w Liwornie y w Genuy. Wenecyama port własny, w handlu zaś nieustępuje nayhandlownieyszym w Europie Państwom.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Droga Nazwana *Via Appia*, ciągnie się przez pięć mil, iadąc z Rzymu do Brunduzium, którą ciosanym kamieniem uślać kazał Appius Claudius pod czas konsulatu, swoim kosztem. Druga *via Flaminia* teyże długości, iadąc z Rzymu do Aryminu, trzecia *Via Æmilia* iadąc z Aryminu do Bononii, od Emiliusza Lepida uślana kamieniem ciosanym. 2do. W Aryminie na śrzod Rynku leży kamień tenże sam, na ktorym stoiąc Juliusz Cezar miał mowę do swoich żołnierzy, zachęcając ich aby przeszli przez Rubikon Rzeczkę przeciwko Rzymowi. 3tio. W Rzymie są dwa wielkie Obeliski ieden przed bramą nazwaną *Populi*, a drugi przed Kościołem S. Jana Lateraneńskiego, te dwie pamiątki Starożytności pokazuią obaliny sławnego Cyrkułu wielkiego, który był od Tarkwiniusza zaczęty, od Juliusza y Augusta powiększony, a od Trajana

Trajana y Heliogabali Statuami y kolumnami ozdobiony. 4to. Na Kapitolium między rozmaitemi ofobliwościami, które się dotąd konserwują, jest blacha albo tablica miedziana, iedna z tych na których były wyryte Prawa nazwane dwunastu tablic. Potym kolumna Kamienna iedna z tych, które zwano *Milliarium*, ztąd że ie stawiano na publicznych traktach, od czego Rzymianie poczęli rachować Mile, nazywając ie *lapides*. Naostatek w Państwach Włoskich są ieszcze y inne ofobliwości, a ofobliwie pamiątki Starożytności, ale ich dla szczupłości mieysca wyliczać nie chcę.

ARCY-BISKUP: W Stanie Duchownym najwyższa dostojność jest Papieża, którego zowiemy Oycem S. y dwóch Patryarchow Weneckiego y Akwileyskiego; po tych idą Arcy-Biskupi tym porządkiem:

Medyolański.
Turynieński.
Tarentyński.
Bonoński.
Genueski.
Florencki.
Pizański.
Urbineński.
Fiermeński.
Rawenneński.
Neapolitański.
Kapueński.
Salerneński.
Amalpeński.

Sarreteński.
Kietyneński.
Launeński.
Mansfreteński.
Bareński.
Ancyreński.
Benewenteński.
Interamneński.
Brunduzyeński.
Orranteński.
Rossaneński.
Kosenzaneński.
Nazareteński.
Regineński.

BISKUP: Każdy z wzwyż wspomnionych Arcy-Biskupow, ma swoich Suffraganow, czyli Biskupow, których pominawszy nazwiska, liczbę tylko ich kładę; to jest Biskupow Włoskich generalnie rachuje się 269.

AKADEMIE. We wszystkich Państwach Włoskich rachują się Akademie w następujących Miastach.

w Rzymie.	w Medyolanie.
w Bononii.	w Mantuy.
w Ferrarze.	w Padwie.
w Peruzie.	w Wenecyi.
w Florencyi.	w Tycynie.
w Pizie.	w Neapolu.
w Parmie.	w Salernie.
w Syennie.	w Weronie.

OBYCZAJE. Włosi którzy przed tym cały świat byli zawoiowali przez swoją odwagę y męstwo, teraz są ze wszystkich w Europie Narodów najmniej bitni, y do wojny nieposobni. Zdobi jednak Włochów w pospolitości polor, rostopność, dowcip, wstrzemięźliwość, głęboka polityka, y posobność do wszystkich nauk y kunsztów wyzwolonych, w których oni ze wszelką czwiczą się łatwością, a inne narody celują w Architekturze, Malarstwie, snycerstwie, muzyce, krasomowlkiej y wierszopifarskiej nauce, y czystości języka łacińskiego. W stroju są skromni, w okazałościach Pałaców y pomieszkania zbyt expensujący, w jedzeniu y picciu bardzo oszczędni. W tym zaś cnią swoją sławę y dobre przymioty, że są łakomi, mściwi, skryci, zdraycy, zawiśni, podeyrzenia pełni, y że gotowi rzeczy najsświętszych na złe zażyć, dla dopięcia swych замыслов. y oszukania nieprzyjaciół. Zaś o niewiaściach Włoskich pospolite jest przysłowie we Włoszech: że w Kościele święte, w w Ogrodzie iak kozy swywolne, w domu złe iak diabły, na ulicy iak Annioly, a w oknach iak Syreny.

JĘZYK. We Włoszech mówią językiem Włoskim, który pochodzi z Łacińskiego w tych krajach języka

języka przedtym Oyczystego. W Xięstwie Toskańskim język włoski iest nayczystszy y naydoskonalszy.

RZĄD. We Włoszech Rząd iest rozmaity, podług rozmaitości Państw sobie udzielnych, więc dla lepszego oświecenia o każdym z osobna mówić zaczynam: *Stan Papieski* zostaje pod rządem Monarchicznym Oycy S. który do kaźdey z swoich Prowincyi wysyła Gubernatorów, sam zaś ma naywyższą władzę tak w Duchownych iako y świeckich interessach. Papież tytułuje się Oycem S. Namieśnikiem Xstusowym, Głową Kościoła S. Patriarchą w'chodnim y zachodnim, Prymasem całych Włoch, Metropolitą wszystkich Biskupow, czyli Suffraganow Stolicy Apostolskiey, y Biskupem Kościoła S. Jana Lateraneńskiego. *Krolestwo Neapolitańskie* ma swego Krola, który lubo hołduje Papieżowi y na znak hołdu co rok posyła Szlapaka białego, y 7000. dukatow w kiesie; iednakże w Państwie rząd iest zupełnie Monarchiczny y udzielny. Rady zwyyczajne są Krolewskie nie Krolestwa. *W Wenecyi* Rząd iest Arystokratyczny, gdzie wszystka władza iest przy Szlachcie na 4. rzędy podzieloney, pod zwierchnością Doży, albo dożywotniego Xięcia. Trzy Rady to iest, wielka, Gabinetowa, y Senat, są prawidłem Rządu Arystokratycznego. 1mo. Rada wielka składa się z całej Szlachty Weneckiey oprócz Prokuratorow, zgromadza się kaźdego dnia świętego, obiera na wszystkie urzędy, nie głosem ale losowaniem, stanowi prawa &c. 2do. Rada Gabinetowa składa się z 26. Osob, z Doży, 6. Konsyliarzow, 3. Prezydentow Trybunałskich, 6. Mędrcom wielkich, 5. Mędrcom lądowych, y pięciu Mędrcom porządkowych. Ta Rada daie audyencyą Posłom Cudzoziemskim, Deputatom Miałt, y wo-
dzom

dzom wojskowym; przyimuie supliki, y odpowiadana na nie, jako y Posłom według zdania Senatu danego na piśmie; zwolywa nadzwyczajnie Wielką Radę y Senat, daie im materyą do roztrząśnienia, ale sama nic nie stanowi. 3tio. Senat albo *Pregadi* do ktorego wchodzi 120. Senatorow, Rada Gabinetowa, trzy Trybunały, a w każdym iest po 40. Osob, y Rada *Deci*, albo dziesięciu Mężow, ktora iest naywyższym Sądem na obwinionych o występki Stanu y na samego Dożę, gdyby był obwiniony. Ten tedy Senat ma moc wypowiadać wojnę, stanowić pokoy, nakazuie podatki, naznacza cenę monecie, rozdaie wszystkie urzędy żołnierskie na lądzie y morzu, obiera y wysyła Posłow do Dworow Cudzoziemskich, y wszystkie materye od Rady Gabinetowey podane ułatwia. Każdemu Senatorowi wolno otworzyć swoje zdanie y zbiciać swych Kolegow zdania; Urząd Senatorski trwa tylko przez Rok. *W Rzeczypospolitey Genueskiej* także iest Rząd Arystokratyczny ustanowiony przy Doży dwoch letnim, y dwoch Radach. Jedna Rada zowie się Wielka przy ktorey iest zwierzchność kraiowa, składa się ze 700. Szlachty wybraney; Druga Rada mnieysza zamyka 200. Osob Szlacheckich wybranych z wielkiej Rady. Senat Genueski nazwany *Signoria* składa się z Doży, 12. Senatorow, 8. Prokuratorow, y wszystkich tych, ktorzy sprawowali urząd Doży. Doża na lat 2. obrany bywa koronowany; ostatniego Grudnia drugiego roku kończy swoją godność, na ktorej niemoże być potwierdzony, ani przed pięcią lat drugi raz obrany. Dnia osmego po skończoney godności, Syndykowie rządu przeszlego Doży roztrząsają, a gdy się w nich co nieprawnego pokaże, tedy przeszły Doża do rady nowego niewchodzi. Przy
boku

boku Doży zawsze mieszkają dway Prokuratorowie, bez których on nic czynić niemoże. Naofstatek w Genuy iest jeszcze rada złożona z 7. Inkwizytorow Stanu, którzy powinni odwracać przeciwnie zamyśły publiczney wolności y spokoyności. Dotego do spraw wojennych należy 6. urzędnikow, do zboża 5. do Galer 5. do Okrętow 5. do murów, drog, y Portow morskich 5. a do żywności y porządku także pięciu. *Rzeczpospolita Luceńska* rządzi się kształtem Arystokratycznym; Powagę kraiową sprawuią: *Genfalonier* albo Doża dwochmiesięczny, W. Rada złożona z 160. a mała z 36. Szlachty, y Senat z 9. Starcow złożony. *Rzeczpospolita S. Maryna* iest rządzona przez dwóch kapitanow, którzy w puł roku się odmieniają; y przez wielką Radę z 60. Obywatelow złożoną. *W. Xięstwo Toskanii* ma swego Xiążęcia, z Domu Austryackiego który iest naybogatszy y naysilniejszy ze wszystkich Xiążąt Włoskich. *X. Piemońskie* należy do Xięcia Sabandy; *X. Monsferrateńskie* do Xięcia Mantuy; *X. Medyolańskie* do Krolowy Węgierskiej; *Parmeńskie* ma swego Xięcia, który hołdnie Papieżowi, placąc corocznie tyfiąc talarow w hołdzie; *X. Modeny* ma także swego Xiążęcia, który hołduje Cesarzowi Niemieckiemu; *X. Mantuy* szczyci się swoim Xiążęciem, który także iest hołdownikiem Cesarza. *X. Sawoyskie* do Krola Sardyńskiego &c.

HERBY. Lubo Państwa Włoskie, każde z osobna mają swoje herby, ia jednak o znaczniejszych tylko tu namienię: 1mo. Ociec S. iako naysilniejszy Xiąże Patrymonii S. Piotra ma za herb na tarczy w czerwonym polu Tyarę albo triregnum złote, u ktorego na wierzchu iest krzyż perlami wysadzany, wkoło zaś Tyary otaczają trzy korony

rony Krolewskie , a na spodzie leżą klucze S. Piotra na krzyż położone. 2do. W. X. Toskanii ma za herb tarczą w błękitnym polu , na ktorey stoi sześć baryl złotych otwartych , po dwie na bokach , a po iedney na wierzchu y na spodzie. Na helmie jest korona ozdobiona trzema liliami złotemi. 3tio. Dla Rzeczyprspolitey Weneckiey jest herb ; Tarcza na ktorey w polu błękitnym stoi lew złoty ze skrzydłami , trzymając w pazurach księgę w srebro oprawną. 4to. Dla Rzeczypospolitey Genueskiej jest herb , na tarczy w czerwonym polu krzyż srebrny , tarczę zaś unoszą dwa gryfy złote.

RELIGIA. We wszystkich Państwach Włoskich panująca Religia jest Katolicka Rzymska. żydom pozwolone są obrządki Starozakonnego Prawa , dla których w Rzymie raz w tydzień bywa Kazanie ku ich nawroceniu , na którym powinni być wszyscy przytomni , albo przynajmniey po iedney osobie z każdego Domu wysłać. Wiara S. naypierwey do Rzymu przyniesiona jest przez S. Piotra Apostoła , za panowania Klaudyusza Cesarza.

§. XIII. O WĘGRACH. *M. S. Bada.*

Węgry wzdłuż od Wschodu na zachod rozciągają się na mil 120. a wszczx od pułnocy na południe na mil 80. Dziela się na Węgry dolne y górne , a te znowu na 4. Cyrkuky , y należące do nich Prowincye.

CYRKUŁY.

STOŁECZNE.

Leży.

Sie. Przeddunayski.
Zadunayski.
Przedtyszański.
Zatyszański.

Presburg.
Edenburg.
Koszyce.
Temeswar.

nad Dunaiem.
na zachod Węgier.
na pułnoc Węgier.
na wschod Węgier.
P R Q.

PROWINCYE.

STOŁECRNE.

Skławonia.
Kroacya Węgier:
Dalmacya Węg:
Transylwania.

Warasdyn.
Karlstadt:
Zenga.
Hermanstadt.

Leży.
nad Drawą.
na połud: Warad:
nad morzem.
na połud: Transylw:

W E G R Y.

NAZWISKO. Węgry albo *Hungaria* przed tym zwana *Pannonia* graniczy sama przez się z Transylwanią na wschod, z Austryą, Styryą y Morawią na zachod; na północ z Polską y Szląkiem, a na południe z Skławonią y Serwią. Nazywa się w Łacińskim języku *Hungaria* od Narodu *Hunnów* w tym kraju osiadłego.

POWIETRZE. Ta część Węgier, która na północ zachodzi, chociaż zimna, czystym jednak świeżym się powietrzem; część zaś ku południowi pomknięta, częściej podlega zarazie od Turków pochodzącej; lubo z drugiej strony, częste gorączki y febry nie tak upały, iako Obywatelów niewstrzemięzliwość przynosi. Antypody tego kraju jest Ocean spokojny.

ZIEMIA. Kraj ten leżący pod siódmym y ósmym Klimatami północnymi, obfituje w różnego rodzaju zboża, w tabakę, w wyborne wina, w pastwiska, bydło, konie, woły, owce, delikatne owoce &c. Góry z bogatych składają się z złoty, srebrnych; miedzianych, żelaznych, ołowianych, merkuryuszowych, cynobrowych, spiglasowych, siarczanych, kuperwascowych, solnych, magnezowych, alabastrów, y marmurowych. Rzeki tak obficie pędzą drobne miedziane cząstki, że żelazo do nich wrzucone w miedź zdają się obracać. Lasy są pełne rozmaitego zwierzia y ptactwa.

TOWA-

TOWARY. Nayznacznieysze Towary w tym kraju są: wina przednie, y kruszce wzwyż wspomniane, a osobliwie Miedzi, ktorey dostatkiem ztąd na całą Europę wychodzi.

HANDEL. Kraj Węgierski dalekim będąc od morza, nie prowadzi handlu z Postronnemi, tylko z Sąsiadami swemi, którym naywięcey dodaje wina y miedzi; w zamian zaś bierze od nich, materye, sukna y inne towary, ktorych fabryk u siebie nie ma.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Na wielu mieyscach w Węgrzech, a osobliwie w *Budzie* przedtym stołecznym kraju, są bardzo zdrowe wody, a przy nich wspaniałe y wygodne łaźnie, do ktorych wielu dla poratowania zdrowia z różnych Europy stron udawać się zwykli. 2do. W wyższych Węgrzech pod *Kremnitz* iest zrzodło, w ktorym woda zawsze iest gorąca iak ukrop. 3tio. Po różnych mieyscach w tym kraju są wody wytryskujące z opoki, osobliwszey natury, z tych są niektóre, co żelazo trawia do szczeru, tak dalece że koniom podkowy czasem w takiej wodzie rozpluwają się 4to. Bliśko Miasta *Eperies* w wyższych Węgrzech są dwa zrzodła śmiertelne, w ktorych woda tak iest zaraźliwa, że za zbliżeniem się do nich, zabija bydła, zwierza, y ptaśtwo, z kąd dla bezpieczeństwa są obmurowane y zawsze zamknięte.

ARCY-BISKUP: W Węgrzech samych przez się iest dwóch Arcy-Biskupow, to iest: Strygoński y Kałoczki. W Prowincyach zaś do Węgier należących iest trzech Arcy-Biskupow Katolickich, a jeden Grecki.

BISKUP: W Węgrzech przez się rachuje się Biskupow 13. w Prowincyach zaś albo Illiryi Węgierskiey 24. Katolickich, y 10. Grekich.

AKADEMIE. Akademii nie ma żadney.

OBYCZAJE. Obywatele węgierscy z różnych Narodów złożeni, to jest ze Scytów, Słowaków, Kroatów, Serbów, Rusaków, Włochów, Niemców, y Wołochów, charakterem y skłonnością przyrodzoną bardzo między sobą różnią się. W pospólności iednak można o nich mówić że są postanowienia ciała krwisto-cholerycznego, z kąd mają umysł żwawy, ognisty do gniewu, zapalczywości, y dzieł odważnych, a częstokroć zuchwały bardzo, niż do nauk y kunsztów skłonny. Cnoty y wady Węgom zwyczajne są: hardość, umysłu wyniosłość, męstwo, odwaga, czci zbyteczna żądza, wesołość y inne własności Narodowi wojennemu przyrodzone.

JĘZYK. Węgrzy mają język własny, który jest bardzo gruby, y pomieszany z językow różnych narodów. W niektórych Prowincjach mówią językiem Słowiańskim, Niemieckim y Łacińskim,

RZĄD. Przedtym Węgry szczyliły się własnym Krolem, którego sobie wolnie obierały, teraz należą do Domu Austriackiego, y mają Cesarzową Niemiecką za Krolową swoją, która niemi Monarchicznie rządzi. Stany Państwa Węgierskiego dzielą się na 4. rzędy: Pierwszy rząd zawiera Prałatów y Duchownych to jest: Arcybiskupów 2. Biskupów 13. Opatów 10. y 9. Proboszczów. Drugi rząd składają Panowie najpierwsi Węgierscy y Baronowie; trzeci Szlachta, a czwarty Miasta wolne. Te wszystkie Stany co trzy lata, zgromadzają się do Preszburga, iako Miasta Stołecznego całych Węgier, na Sejm walny.

HERBY. Herb Krolestwa węgierskiego jest tarcza; na ktorej w czerwonym polu są cztery Strefy srebrne, y krzyż leży srebrny.

RELI-

RELIGIA. Panująca Religia w tym Królestwie jest Katolicka Rzymska; z tym wszystkim Lutrom, Kalwinom, Żydom, y Machometanom po wielu mieyscach pozwolone są Obrządki ich Religii. Wiara S. w tych krajach była przyjęta na początku Wieku II. za opowiadaniem S. Woyciecha Arcybiskupa Praskiego.

C. M. S. Konstantynopol.
§. XIV. O TURCYI EUROPEYSKIEY.

Państwo Tureckie w Europie wraz z krajami holdującemi, rozciąga się od zachodu na wschód na mil 200. a z południa na północ mil 250. Dzielę się na Turcyą południową, y północną, y Państwa holdownicze.

TURCYA POŁUDNIOWA.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.
Macedonia.
Albania.
Epir.
Tessalia.
Liwadya.
Morea.

Salonika.
Scurari.
Delwino.
Janna.
Lebadia.
Korynt.

nad morzem.
na północ Albanij.
na Południe Alban.
na północ Tessalii.
na połud: Liwadyi.
nad odn: Lepancką:

TURCYA PÓŁNOCNA.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.
Bessarabia.
Kroacya Tureck:
Dalmacya Tureck:
Bośnia.
Serwia.
Bulgaryja.
Romania.

Oczakow.
Wichacz.
Moztar.
Bagnaluk.
Belgrad.
Zofia.
Carogrod.

nad uściem Dniepr:
na północ Kroacyi.
we śrz: Dalmacyi.
na półn: Bośni.
nad zbiegiem Dunaju y Sawy.
na połud: Bulgaryi.
nad cieśniną Carog:

PANSTWA HOŁDOWNICZE.

PANSTWA.	STOŁECZNE.	Leży.
Tartarya Europ:	Baciesaray.	na brzegu Krymu.
Moldawia.	Jassy.	nad Prutem.
Walachia.	Targowisk.	na pułnoc Walachii.
Rzplt: Raguzahs:	Raguza.	nad odnogą Wenec:

TURCYA EUROPEYSKA.

NAZWISKO. Turcyja Europeyska przedtym zwana Grecyą, teraz graniczy na zachod z Odnogą Wenecką, Dalmacyą Wenecką, y Kroacyą Węgierską; na południe z morzem Srzodziemnym; na wschod z Archipelagiem y morzem czarnym, a na pułnoc z Węgrami y Polską. Nazywa się Turcyą Europeyską dla różnicy Państw Tureckich w Azyi będących.

POWIETRZE. W tak rozległym Państwie y rozmaitych Prowincyach, podług położenia ich, różne też jest powietrze, bardziey iednak gorące, niż zimne, a zatym mniej zdrowe. Antypody Turcyi Europeyskiej jest Ocean spokojny.

ZIEMIA. We wszystkich prawie Prowincyach Tureckich grunta są żyzne, po większey iednak częsci, leżą odłogiem dla gnuśności Turkow, y uciemiężenia Chrześcian pod niemi w niewoli żyjących.

TOWARY. Nayznacznieysze towary w Turczach są: Bakalie, iedwabie, oliwa, kawa, wino, miód, wołk, tytiuń, skory, krowy, woły Wołoskie, y materye iedwabne y bogate, ktore po fabrykach swoich robią.

HANDEL. Turcy nieprowadzą dalekich handlow, procz z Saśiadami swemi ktorym dodają swoich towarow, a wzamian biorą od nich inne, ktorych u siebie nie mają.

OSO.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Konstantynopolu iest osobliwsza pamiątka starożytności, to iest *Hypodromus*, albo miejsce gonitwy, na którym są kolumny z hieroglifikami y kolos Egipski z całkowitego kamienia, na 15. stop, a drugi miedziany na 14. wysoki; po bokach tego hypodromu są dwie kolumny iedna historyczna nazwana ztąd, że wiele iest na niej wyrytych wojen y dzieł wojennych; a druga porfirowa, którą Konstantyn W. kazał przenieść z Rzymu. 2do. W Grecyi iest gora nad morzem nazwana *Athos* albo święta, iedna z najwyższych w Europie, Mnichami Greckimi osadzona. Rachuią tam we 22. Klasztorach, y 40. pustelniczych mieszkaniach Mnichow z różnych Narodow na 6000. którzy ostre życie prowadzą, z pracy rąk swoich żyją, y daninę Porcie płacą. Pustelnicy zaś z ostrością życia łącząc odludność, zawrotu głowy dostają, y w dziwackie wpadają myśli; Z tego miejsca naywięcey Mnichow wychodzi do rządu Dyecezyi. 3tio W Carogrodzie iest Pałac W. Sultana nazwany *Saraiem*; iest to gmach bardzo rozległy y wspaniały w którym rezyduią Cesarzowe y inne Damy Tureckie, zawsze zamknięte; od wielkiej bramy którą do tego Pałacu iest wniście; Państwo Tureckie nazywa się *Portą Ottomańską*. 4to. Na Archipelagu iest Wyspa *Mikouli*, na ktorey ludzie we 20. lat łysieją; Damy zaś za naywiększy urody wdzięk poczytają, mieć nogi grube, y dla tego po 6. par pończoch noszą.

ARCY-BISKUP: W Turcyi Europeyskiej iest Patriarcha Konstantynopolitański, Arcy-Biskupow 16. Greckich, z których znaczniejsi są: Chalcedoneński, Tarseński, Koryntcki, Adryanopolitański, Teslaloniceński, Sofineński, Raguzanski &c.

BISKUP: W Turcyi Europeyskiej w Prowincjach

cyach hołdowniczych rachnie się Biskupów 22. znaczniejsi są: Pozegański, Belgradzki, Bakoński, Kattareński, Kaffeński y Gotyneński.

AKADEMIE. W całym Państwie nie ma Akademii żadney.

OBYCZAIE. Obywatele Prowincyi Tureckich w Europie są rozmaitych Narodów a osobliwie z Greków, Turków, y Tatarów, złożeni, zazym o obyczajach każdego Narodu w szczególności mówić zaczynam: *Grecy* przedtym sławni w dzieła wojenne, nauki, y inne ćwiczenia wcale chwalebne, teraz dla uciążliwego iarzma Tureckiego zgnuśniali, y za naypodleyszych z ludzi są poczytani. Bawiący się handlem nie dotrzymują słowa, y zawżze starają się oszukać, tak dalece, że im sami Turcy nie wierzą, y szalbierstwem ich się brzydzą. *Turcy* wzrostu miernego są poważni, wstrzemięzliwi, próżnowaniem bawiący się, między sobą ludzcy, ale względem Chrześcian dumni y hardzi, do zbytku y rokoszy przywiązani; ku Cudzoziemcom ludzcy y uczynni; kiedy kogo witają, kładą rękę nad czołem, y całym sobą trochę nachylają się; Godnieyszym ukłon oddają schylając się aż do ziemi, y całują końce szat ich. Mają sobie za wielką hańbę mieć głowę odkrytą, dla czego Zawoiów nie zdeymują, chyba na osobności; W siedzeniu y chodzeniu lewą stronę mają za godnieyszą; pod czas przechadzki nie powracają nigdy tą ścieżką, którą przeszli, ale inną; za naywiększą rozrywkę mają z łuku strzelać y pociski rzucać. *Tatarowie* Europeyscy dzielą się na Tatarów Krymskich, Nahayskich, Budziackich, y Oczakowskich; wszyscy prawie są podobni do Kałmuków, wzrostu średniego, płaskiego a szerokiego nosa, twarzy śniadożółtawey, oczu czarnych zapadłych, gęby

gęby wąskiey, brody rzadkiey, ktorey nigdy nie go-
lą, brwi gęstej, która im oczy zakrywa. Woy-
nę z Nieprzyjaciółami swemi rozboynicznym spofo-
bem toczą, paląc Miałta y wsie, zabijając ludzie
stare, a młode w niewolą prowadząc, które potym
zaprzedają Turkom, Małą wprowadzie Miałta y wsie,
ale po większey części mieszkaia w stepach, dzie-
lą się na hordy, chałupy z iednego mieysca na dru-
gie na wozach przewożą, wielkie trzody bydła,
owiec, wielbłądow, y koni stada chowaią, wielu
z nich mleko kobyle za naywiększy specyal y or-
dynaryiny napoy piia.

JĘZYK. W Turcyi Europeyskiey troiaki jest
język: Grecki, Turecki y Tatarski; Grecki tera-
źniejszy bardzo różni się od dawnego, częścią dla
pronuncyacyi daleko inszey, częścią dla wielu słow
Tureckich do niego przymieszanych. Turecki ję-
zyk jest gruby y nieprzyjemny, pochodzi od Arab-
skiego, Syryjskiego y Ormiańskiego. Tatarski po-
dobny trochę do Tureckiego, pochodzi od języka
dawnych Scytow.

RZĄD. Państwo Tureckie na zwalinach Ce-
sarstwa Greckiego zasiałde od Roku 1300. Sultanom
z Familii Ottomańskiej poddane, mieczem, a bar-
dziej ieszcze przez zwady y podłość z niewie-
ściałych Grekow nabyte, jest pod rządem despoty-
cznym, żadnemi Prawami nie okryślonym. Wszy-
scy tego Państwa Obywatele Chrześcianie, Turcy,
y żydzi są Sultana panującego niewolnikami; wo-
ła iego jest prawem poddanych, którym w dzie-
ciństwie fałszywą wbiaia maxymę, że niemasz
chwalebniejszego męczeństwa, iako umierać z ro-
skazu Sultana, y że takowy prosto idzie do Nieba
A lubo Sultan we wszystkich sprawach sam ieden
rozrządza, iednakże są niektóre ustanowione rady

tak polityczne, iako Sądowe; iako to: wszystkie sprawy wewnętrzne y Cudzoziemskie, tudzież potrzeby lądowe y morskie, roztrząsaia się na radzie prywatney Sultańskiej *Galibe-Divan* nazwanej, która się odprawuie w Szaraiu każdey Niedzieli y we wtorek. Na tey radzie zasiada siedm wielkich Ministrów, a czasem y Mufty od Sultana wezwany; których zdania wysłuchawszy Wezyr wielki, opowiada one Sultanowi, a ten według swego upodobania stanowi. *Oya-Divani*, iest rada wolna Narodowa, którą Sultán pod czas, dla wielkich interessow składa; na ten czas wszyscy Miniſtrowie, urzędnicy, Baszowie, Officyerowie wojskowi, y ludzie prawni na tym zasiadaią Dywanie. *Wielki Dywan*, iest naywyższy Turecki Trybunał, na którym W. Wezyr prezyduie, y wszystkie sprawy tak Ziemskie, iako gardłowe rozsądza cztery razy na tydzień, w poniedziałek, wtorek, srzodę, y sobotę. Po Prowincyach rządzą *Sengiacy* od Sultana wysadzeni; w *Moldawii* iest Hospodar od Turkow postanowiony, który corocznie płaci haracz 66,500. talerow w pieniądzach, a 15,000. talerow w miodzie, wosku, smole, łoiu y płatnie, oprócz tego upominki przy obięciu Hospodarstwa wynoszą na 120,000. talerow. Na wojnę powinien Hospodar Mutański w osobie swojej stawić się w siedm albo ośm tysięcy ludzi. *Hospodara Wołoskiego* także stanowi y zrzuca Cesarz Turecki, któremu płaci haracz daleko większy niż Hospodar Mutański, summa wynosi na 180. tysięcy talerow, oprócz wykupienia się na Państwo y trzechletnich upominkow. *Tatarowie Europejscy* zostaią pod rządem Hana Tatarskiego, który hołduje Sultanowi Tureckiemu, pod obowiązkiem służby wojenney na każdą potrzebę. Rzeczpospolita

lita Raguzañska zostaie pod protekcyą Cesarza Tureckiego, rząd ma Arystokratyczny, Senat składa się z 60. Senatorow, Doża nazywa się Rektorem, y co dwa miesiące bywa obierany. W hołdzie płacą Raguzanie co rok Sułtanowi Tureckiemu 24,000 Cekinow; procz tego Wenetom, Cesarzowi Niemieckiemu, y Papieżowi opłacają się.

HERB. Cesarz Turecki iako Monarcha Państwa Ottomańskiego, ma za herb; puł miesiąca srebrnego na wierzchu zawoju osadzony z trzema piorami Strusiem i napisem: *Donec totum impleat orbem!* Han Tatarski ma za herb: trzy Gryfły złote w piaszczyстым polu z otwartym pyskiem.

RELIGIA. Lubo w Turcyi Europeyskiej znajdują się Chrześciance Greckiego y Rzymskiego Kościoła, Dyssydenci y żydzi; panująca jednak Religia jest Machometañska, którą Machomet z Religii Katolickiej, błędow Pogańskich y Żydowskich ułożył, w Xieęgę wielką albo *Alkoran* zamknął. Tego Alkoranu naygłówniejsze Artykuły są: Obrzezanie, post, modlitwa, iałmużna, pielgrzymstwo, y wstrzymanie się od wina y wieprzowego mięsa.

1mo. *Obrzezanie*. Ze wszystkich Obrządkow obydwóch Testamentow, iedno tylko trzymają Obrzezanie, rozumiejąc że bez niego nikt być zbawionym nie może.

2. *Post*. Procz zwyczajnych postow, jest ieden Wielki post nazwany *Ramadan*, który przez niedziel cztery poszczą, co dziewięć Miesięcy; przez ten cały czas ani iedzą, ani piją, aż po zachodzie słońca, chronią się wszelkich interessow, zabaw światowych, wstrzymują się od palenia tytiuniu, prowadząc życie ostre y surowe, trawia większą część czasu w Meczetach na modlitwie, y rozumieją że przez ten cały Miesiąc bramy Niebieskie są otwarte, a piekielne zemknięte.

3to. *Modlitwa*. Ta wielce im od swego Prawodawcy jest zalecona, który ich nauczał że jest kluczem do Raiu, podpora Religii, y przykazał im pięć razy na dzień modlić się, do czego by też naywiększe y naypilniejszy interessa nie powinny być przeszkodą. 4to *Jalmużna*. Każdy Turczyn obligowany jest dać setną część z dochodów swoich na ialmużny dla wyżywienia ubogich; procz tego czynią wielkie składki z dobrej chęci, y litują się bardzo nad nędznymi, a to nie tylko nad ludźmi ale nawet nad bestyami. Ztąd psy, koty, konie, wielbłądy, y inne zastarzane bydła, w publicznych szpitalach umyślnie wystawionych z wielkim staraniem żywią y konserwują. 5to *Pielgrzymstwo*, iakie czynią do Mekki, gdzie jest grob Machometa; którą podróż każdy raz w życiu swoim powinien odprawić, albo przynajmniej na swoim miejscu posłać kogo innego. W tę podróż bardzo gromadne kupy ludzi zgromadzać się zwykły, tak dalece że ich czasem się zbierze na 40. lub 50. tysięcy, nad ktoremi Sultan postanawia Kommendanta, dla uchronienia się iakiego tumultu, albo nieporządku w tak znaczney liczbie. Ten Officer iedzie siedząc na wielbłądzie, trzyma w ręku A koran materyą złotą okryty, wielbłąd zaś tym samym staie się poświęconym, który na powrot idzie luzem wstęgami y kwiatami ustroiony, y już do śmierci nie życzwią go do żadney roboty. Oprocz tego nawiedzają Turcy Jerozolimę, ale to bardziey z ciekawości, niż z nabożeństwa; Doline Jozefatową mają także w poszanowaniu, y wierzą że ta w czasie będzie miejscem Sądu uniwersalnego. 6to. *Wstrzymanie się od wina* jest przykazaniem Alkoranu, ale go mało kto zachowuje, albowiem możniejsi piją dostatkiem wina po swoich domach, byle drudzy nie widzieli; wieprzowym zaś mięsem bardzo się brzydzą, y nie iedzą.

§. XV. O A N G L I I. *M. P. Londyn.*

Anglia, ze Szkocyą procz Hibernii, rozciąga się wzdłuż na mil 170. szerokość największa mil 90. Dzieli się na trzy wielkie Prowincye to jest Anglią przez się, Szkocyą, Hibernią, y Xieństwo Galskie; te znowu dzielą się na osobne Hrabstwa, iako to:

A N G L I A.

HRABSTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamykate.	Kornubia.	Launceston.	nad morzem.
	Dewonia.	Exeter.	nad Rzeką.
	Dorcestrya.	Dorchester.	na połud: Donestr:
	Hantonja.	Winchester.	we śrzod: Hrabst:
	Somerzecya.	Bristoll.	na pułn: Hrabstwa.
	Wiltonja.	Salesbery.	na południe Hrab:
	Borcherya.	Reddenhad.	nad Tamezą.
	Oxfordya.	Oxford.	nad Tamezą.
	Glocerstya.	Glocester.	nad R. Sewern.
	Monumecya.	Monumeth.	nad Sewern.
	Herefordya.	Hereford.	nad R. Rydall.
	Warwick.	Warvik.	we śrzod: Hrabst:
	Staforđya.	Staforđ.	we śrzodku Hrab:
	Salopenzya.	Schrowelbury.	nad R. Sewern.
	Cestrya.	Chester.	nad odn: Flinteńską.
	Worcestrya.	Worcester.	nad R. Sewen.
	Lankastrya.	Lancaster.	na pułnoc Hrab:
Zamykate.	Westmorya.	Kendall.	na południe Hrab:
	Kumbrya.	Carlile.	we śrzodku Hrab:
	Nothumbrya.	Neukastel.	na wschod Hrab:
	Durham.	Durham.	na pułnoc Hrabst:
	Yorck.	Yorck.	nad R. Humber.
	Linkolnia.	Lincoln.	we śrzodku Hrab:
	Nottingham.	Nottinga.	nad R. Trent.
	Darby.	Darby.	na południe Hrab:
	Leucestrya.	Leucester.	we śrzodku Hrab:
	Rutlandya.	Okham	we śrzodku Hrab:
	Northamptonia.	Northampton.	na południe Hrab:
	Huntyngha.	Huntyngh.	nad R. Onse.
	Berfordya.	Berford.	na pułnoc Hrab:

Bokin-

Zamyka te.
 Bukinghamia.
 Hertfordya.
 Middlesexa.
 Surrya.
 Suthexia.
 Kantuarya.
 Essexya.
 Cambrydga.
 Suffolcya.
 Nordfolcya.

Bukingham.
 Hertford.
 Ior dyn.
 Sutwarek.
 Chichester.
 Kantenbury.
 Colchester.
 Cambrydge.
 Ipzwich.
 Norwich.

na pułnoc Hrab:
 na wschod Hrab:
 nad Tamezą Rzeką.
 we śródku Hrab:
 nad morzem.
 na wschod Hrab:
 na pułnoc Hrab:
 na południe Hrab:
 na wschod Hrab:
 na pułnoc Hrab:

XIĘSTWO WALLH.

HRABSTWA.

STOLECZNE.

Zamyka te.
 Flinteńskie.
 Denbingeńskie.
 Montgomerens:
 Anglezeńskie.
 Karnaneńskie.
 Merwineńskie.
 Kardyganeńskie.
 Karnardeńskie.
 Penbrokeńskie.
 Radnoreńskie.
 Brechineńskie.
 Glamorgeńskie.

S. Asaph.
 Denbing.
 Montgomery.
 Beumaris.
 Karnarwan.
 Harlach.
 Kardygán.
 Karnarden.
 Penbrock.
 Radnor.
 Breknok.
 Kardiff.

Leży.
 na pułnoc Xięstwa.
 na pułn: Hrabstwa.
 na wschod Hrab:
 na wschod Hrab:
 na pułnoc: Hrab:
 nad morzem.
 nad morzem.
 na południe Hrab:
 na południe Hrab:
 na zachod Hrab:
 na wschod Hrab:
 nad morzem.

S Z K O C Y A.

HRABSTWA.

STOLECZNE.

Szkocya południowa.
 Gallowadya.
 Nidysdalia.
 Anandya.
 Eskedalia.
 Lidalia.
 Tuedya.
 Mercya.
 Lauderdalia.
 Twedya.
 Glotiana.
 Killen.

Kirkudbrigt.
 Dumfreis.
 Annand.
 Eusdale.
 Hermitag.
 Jedburg.
 Duns.
 Laudert.
 Peblis.
 Glasquo.
 Aire.

Leży.
 nad morzem.
 nad morzem.
 nad morzem.
 we śródku: Hrabst:
 na pułnoc Hrab:
 na pułnoc Hrab:
 na pułnoc Hrab:
 na pułnoc Hrab:
 na pułnoc Hrab:
 nad odnogą morską.
 na zach: Hrabstwa.

Zamyka

<i>Zamyka te.</i> Arrieta.	Burgenne.	na pułnoc Hrab:
Lothiana.	Edynburg.	nad odnogą morską.
Sterlingia.	Sterlin.	na pułnoc Hrab:
Renfronia.	Renfrew.	na pułnoc Hrab:
Cunighamia.	Jrwin.	nad morzem.
Wyspa Butche.	Rothsay.	we śródku Wyspy.
Wyspa Arania.	Arran.	na wschod Wyspy.
Półwysep Kant:	Kilcheran.	na pułn: pułwysp:

Leży.

<i>Szkocya pułnocna Zamyka te.</i> Fifa.	S. Andrews.	nad morzem.
Mentheit.	Dublin.	na pułudnie.
Lewinia.	Dumbarten.	nad morzem.
Argatelia.	Innera.	nad odnogą.
Perthia.	Perth.	nad morzem.
Serathernia.	Abernethy.	nad odnogą morską.
Albania.	Dunkekl.	na wschod.
Lorna.	Dunstag.	nad morzem.
Mernis.	Berwey.	nad morzem.
Angusia.	Dunde.	na pułnoc.
Gurea.	Gawri.	we śródku.
Atholia.	Blaire.	we śródku.
Marla.	Aberdeen.	nad morzem.
Badenoch.	Riwen.	we śródku.
Lochbria.	Inverlochy.	na pułudnie.
Buchania.	Peterhad.	nad morzem.
Banfia.	Banff.	na pułnoc.
Moravia.	Elgin.	na pułnoc.
Rossia.	Tain.	na wschod.
Sutherlandya.	Dornock.	nad odnogą.
Strathnavernia.	Strathi.	na pułn: nad morz:
Cathanesia.	Wyck.	na wsch: nad morz:

J R L A N D Y A.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

<i>Zamyka te.</i> Ultonia.	Londondery.	nad R. Mourn.
Lagina.	Dublin.	na wsch: Irl: nad m.
Konnachia.	Galliway.	na pułud: Prowinc:
Momonie.	Limerick.	nad odnogą morską.

Każda z tych Prowincyi dzieli się na Hrabstwa, których rachuje się 32.

ANGLIA

A N G L I A.

NAZWISKO. Anglia przedtym zwana Brytania W. dla różnicy między Brytanią Prowincją Francuską, na wschod ma Niderland, Niemcy, Danią, y Norwegią, na północ Ocean północny na zachod Irlandyą oddzieloną Kanałem S. Jerzego, a na południe kanał Angielski. Nazwisko Anglii pochodzi od Anglow Narodu Niemieckiego w Saxonii niższey będącego, którzy wielką część tego kraju podbiwszy, podzielili na siedm Krolestw; ale Egbert idący z tegoż Narodu złączywszy w jedno te Krolestwa, uczynił się pierwszym Monarchą Angielskim, y wydanym edyktem w Roku 800. cały ten kraj nazwał w swoim języku *England*, co znaczy Anglia.

POWIETRZE. W Anglii y Szkocyi powietrze jest grube, mgliste, y zimne; odmiana powietrza bardzo bywa często tak dalece że czasem we 24. godzinach cztery pory roku, jedna po drugiej następują Grzmoty, pioruny y błyskawice, prawie nigdy nie bywają. Wiatr zachodni przez trzy części roku często deszcze y powietrze napędza wilgotne; wiatr południowy na wiosnę w ludziach bydło, y owcach szkodliwe sprawuje skutki. W Irlandyi powietrze umiarkowane, ale dla gęstych jezior, bagnów y morza, bardzo wilgotne; Antypody całej Anglii jest Ocean spokojny.

ZIEMIA. Ten kraj leżący pod Klimatami północnymi jest obfity we wszystko; ma wielkie równiny, na których są gaie dla rozrywki y polowania umyślnie zostawione, grunta wszędzie uprawne y zasiane zbożem, a odłogi y łąki wielkimi okrywają się trzodami owiec y bydła rogatego. W żadnym i Europy kraju tak wiele y tak delikatney

tney nie znayduie się zwierzyny, y rozmaitego ptactwa; iak w Anglii, wilkow tylko iednych w całej Anglii nie znaydzie. Anglia niedostatek wina nadgradza dobrym piwem y iablecznikiem, wody mineralne pomocne zdrowiu ludzkiemu ma po wielu mieyscach; także obfituie w minery frebrne, cynowe, ołowiane, y węgle ziemne, ktore mocno z bogacają kray. Rolnictwo rozumne y doświadczeniem Fizyki oświecone, początek u Anglikow wzięło.

TOWARY. Nayznaczniejszy towary w Anglii są: Zboża wszelkie, owoce, szafran, pszczoły, owce, konie, syr, masło, skury, piwo w całej Europie zachwalone y sławne. Manufaktury y rzemiosła Angielskie, dowcip, przemysł, y nie spracowaną Narodu pilność pokazują, ale odbytu wielkiego nie mają dla wysokiey ceny, którą sprawiają podatki wielkie.

HANDEL Anglią naybogatszym w Europie czyni Krolestwem handel, ktory prowadzą we wszystkich czterech częściach świata. Anglicy handlują naywięcey cyną, suknem y piwem przednim; Kupcom obcym nie pozwalają w swoim kraiu handlować aby go z pieniędzy nie ogołacaili; inni zaś którzy mają Commertium z niemi, bezpiecznie do nich zaieżdżają y biorą towary Angielskie, a to więcej na zamian, niżeli za pieniądze. Anglicy w różnych stronach mają umys'nie założone emporya, samym prawie suknem napełnione; iako to w Dodraku w w Hollandyi dla Niemcow, w Smyrnie dla Persow y całego wschodu, w Archangel dla Moskwy y Kraiow północnych. Z Francyi biorą wino, oliwę, y materye tych fabryk, ktorych u siebie nie mają; z Hollandyi płutna, papier, z północnych kraiow drzewo, żywicę, przedziwo y inne materyały okrętowe. Miasta w Anglii portowe y nayhandlowniej-

wniejsze są: Londyn, Brystoll, Neufzatel, y Sunderland.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Londyn Miasto Stołeczne Państwa, iedno z najpiękniejszych y najsławniejszych na świecie, w którym rachują ulic 7000, Parafii 136. Rynkow wielkich 16. Domow 130. tysięcy, y więcej niż milion Obywatelow. 2do. W Londynie są dwa mosty z kamienia ciosanego, ieden łączy Londyn z Soutwarkiem 900. stop długi, 30. szeroki, na 20. arkadach, z obu stron tego mostu są murowane sklepy kupieckie; Drugi most Westminsterki na 15. arkadach. 1223. stop długi, a 45. szeroki. 3tio. Kościoły, Katedralny S. Pawła w Londynie, y Opacki, S. Piotra w Westminsterze, grobem królów zaszczycony, są godne dla wielkości y architektury podziwienia Cudzoziemców. 4to. W Mieście Salisbury jest Kościół Katedralny, który tyle ma drzwi, ile jest miesięcy w roku, okien ile tygodni, kolumn y pilastrow ile dni. 5to. W Irlandyi żadnych nie ma iadowitych godzin ani węzów, które nawet z kąd inąd tu przyniesione zaraz zdychaia; a w drzewie Irlandzkim żadne robaki nie rodują się. 6to. O ośm mil od Kolren Miasto w Hrabstwie Antrimiejskim jest ciekawa osobliwość czyli droga nazwana *Geanta*, którą niewiem iak nazwać, czy dziełem ludzkim, czyli też dziełem natury. Ta droga idzie spodem gory wysokiey, dosyć opodal od morza leżacey, długa na stop 600, a szeroka na 120, wysoka miejscami na stop 36. a miejscami na 15. Ten loch podziemny ma w sobie więcej niż tysiąc kolumn, na których cała gora wspiera się, a te są rozmaitey figury y wielkości, naywięcej iednak *pentagonow*, y *hexagonow*, ale wszystkie stoją bez porządku. 7mo. W Irlandyi po wielu miejscach znayduia w ziemi rogi niezwyčajnie wiel-

wielkie, z tych ieden znaleziono nie dawno, ktorego wzdłuż jest stop 10. a dziesięć calow wszerz. Zkąd wnoszą niektorzy że przedtym w tym kraju były Jelenie Amerykańskie, nazwane *Moose*. 8vo. Po wielu mieyscach w Anglii znayduie się minerał węglany, który podobny jest do kamieni czarnych, mający w sobie materią tłustą podobną do smoly; z tych węgli robią guziki do sukien, trzonki do nożow, y tym podobne. 9no. w Hrabstwie Penbrochineńskim jest port nazwany Mi ford, który co do obżerności y bezpieczeństwa dla Okrętow, wszystkie porty w Europie przechodzi. 10mo. Na południe wyspy iedney z Orkadzkich nazwaney Swinna, jest ieden Wyr sławny czyli zakręt wody, a drugi między Ylą y Jurą Wyspami Westernińskimi. Te wyry są straszliwe y niebezpieczne dla żeglujących, osobliwie w pierwszych trzech godzinach fluxu morskiego; to zaś zapewne dziać się musi dla podziemnych lochow ukrytych w morzu.

ARCY-BISKUP: W Anglii jest dwoch Arcybiskupow: Kantuariyski y Yorceński. W Szkocyi także dwoch: S. Jędrzeia, y Glaskoweński. W Irlandyi 4. to jest: Ardmageński, Dublineński, Kasselieński y Athloneński. Arcybiskup Kantuariyski jest Prymasem całej Anglii; Yorceński ma także tytuł Prymasa, ale nie całej Anglii. Arcybiskup Ardmageński jest Prymasem Irlandyi.

BISKUP: W Anglii Biskupów jest 25. Londyński ma pierwsze mieysce po Arcybiskupach. W Szkocyi rachuię się Biskupow 12. W Irlandyi zaś 24.

AKADEMIE. W Anglii są dwie Akademie bardzo sławne, nazwane: *Universitates*, iedna Oxfordzka, a druga Kambrydzka. Ktore wspaniałością fabryk, dostatkow, przywileiow, liczbą St-

dentow, bibliotek y uczonych ludzi, z naypierwszemi w Europie rownaią się. Akademia Oxfordzka po różnych w Państwie Miastach ma swoich Kollegiow czyli Szkol publicznych 24. Akademia Kambrydzka rachuje takichże Kollegiow 16. W Szkocyi są cztery Akademie to jest: S. Jędrzeia, Aberdeńska, Edynburska, y Glaskoweńska W Irlandyi jedna tylko Akademia w Dublinie.

OBYCZAJE. Anglicy, Szkotowie, y Irlandczycowie, pod iednemi żyjąc prawami y rządem, iednę mając Oycyznę, iednym mówiąc ięzykiem, powinnyby się wzajemnie kochać; atoli tak się nienawidzą, iakby byli obcemi y sobie zawisnemi. O dobrych y złych skłonnościach trzech Narodow można mówić: że Anglicy są obdarzeni przenikającym y byстрыm rozumem, szczerzy, y otwarci, sprawni y niezwyciężeni na morzu, odważni na ziemi, wposiedzeniu milczą, o rządzie gruntownie piszą, politykę do gruntu przenikają. Szkotowie są wierni, grzeczni, przyjacielscy, w posiedzeniu mili y zabawni; Irlandczycy są dowcipni, ludzcy y wspólniali. Te są dobre skłonności trzech Narodow, następują złe: Anglik jest ponury, melancholik, do zemsty y okrucieństwa skłonny, wiele o sobie rozumie, Narod swoy nad wszystkie inne przenosi; zawsze ma głowę zaprzątnioną uwagami politycznemi, kocha Oycyznę y wolność Narodową aż na zbył, zapominając o interesach y potrzebach domowych, y podając w niebezpieczeństwo wolność osobistą, przez śmiałe y niebaczone mowy, pisma, y postęпки; Irlandczyk pełen jest próżności, a Szkot dumy.

JĘZYK. Angielski ięzyk jest pomieszany z dawnych ięzykow Tętońskiego, Normandzkiego y Brytońskiego, z początku był gruby y nieprzyjemny,

iemny, teraz tak jest wydoskonalony, że równać się może Francuskiemu, gdyż bardzo wiele uczonych Xiążek wyszło z druku, terażniejszego wieku w tym języku. W Szkocyi y Irlandyi pospolstwo mowi dawnym językiem Brytonow, Dystrygowani zaś używają języka Angielskiego.

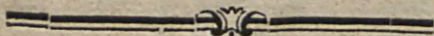
RZĄD. W Anglii Rząd jest Monarchiczny przy Krolu dziedzicznym, który ustawy dwóch Izb Parlamentowych potwierdza albo odrzuca, sam jednak Praw nowych stanowić, dawnych znosić, ani podatkow nakazywać nie może. Rząd Arystokratyczny jest przy Izbie gorney, która składa się z Xiążąt krwi Krolewskiej, dwóch Arcybiskupow, 24. Biskupow, 16. Parow Szkoekich, y 141. Lordow Angielskich, co wszystko wynosi na 203. Osob. Rząd Demokratyczny, jest przy Izbie dolney, która się składa z 553. Deputatow od Hrabstw, Miast, portow Morskich, Akademii, y 45. Deputatow Szkoekich. Te dwie Izby są Parlamentem Angielskim, stanowią prawa y wszystkie sprawy decydują większością głosow; Podatki zaś sama tylko Izba dolna uchwała. Z Hrabstwa nie może być Deputat m, jeżeli nie ma intraty roczney 3,150. talarow bitych, a z Miasta, jeżeli nie ma 1574. Procz tego przydana jest Krolowi Rada Koronna Stanu do rządzenia Państwa, y wykonywania Ustaw krajowych, która składa się pospolicie z 60. Osob. Na tej radzie wszystkie czynności Krola, prawne y nieprawne, roztrząsane bywają. Krol Angielski Woyska regularnego trzyma 36. tysięcy. Intraty tylko tyle ma, ile mu Parlament Angielski wyznaczy, pospolicie jednak naznaczają mu 8000,000 funtow Szterlingow, co uczyni milion sześć kroć sto tysięcy Czerw: Złotych.

HERBY. Krolestwa Angielskiego herb jest

Tarcza wielka podzielona na cztery pola, w pierwszym y czwartym polu, ktore się znowu przecinają na cztery części; to jest: na pierwszey y drugiej są trzy lilie złote, w polu błękitnym, na trzeciej zaś części y czwartey w polu czerwonym są trzy lwy złote w biegu. A ten herb dla samey Anglii. Na drugim polu srebrnym jest lew wspięty z otwartym pyskiem, dla Szkocyi. Na trzecim polu błękitnym leży lutnia ze srebrnemi strunami dla Irlandyi; na hełmie korona królewska. Przed złączeniem W. Brytanii w jedno, rozmaicie te herby układane były, ale po wyniesieniu a tron Ierzego I. króla całej Anglii, przydano jeszcze herby Domu Brunswickiego to jest: z iedney strony tarczy w polu błękitnym stoi lew wspięty w koronie złotej, odziany płaszczem z litej materyi podszytym kastorem; z drugiej strony stoi lednoroziec srebrny także do góry wspięty, na szyi ma koronę, do ktorej jest przywiązany lancuszek złoty, spuszczone od karku do ziemi. Ten zaś lew y lednoroziec stoją na postumencie, na którym jest osadzona tarcza, y napis po Francusku: *Dieu! et mon drit!*

RELIGIA. W Anglii panująca Religia jest Kalwińska, z tym wszystkim mieszczą się tam rozmaite Sekty; Katolicy znaydują się, ale skrycie. Przedtym całe to Państwo było katolickiey Religii, ale za powodem Henryka VIII, króla Anglii zupełnie od kościoła odpadło. Twierdzą że Wiara S. w te kraie przyniesiona naypierwey, za czasow Tyberyusza Cesarza.

§. XVI. O WYSPACH ZACHODNICH.

WYSPY.

MIASTA albo miejsca znaczniejsze.

Leżq.

na wschod Anglii.

WYSPY HEBRYDZKIE TO IEST.

Leżq.

na zachod Szkocyi.

WYSPY ORKADZKIE TO IEST :

Leżq.

na północ Szkocyi.

WYSPY SZOTLANDZKIE TO IEST :

Leżq.

WYSPY.

MIASTA, albo miejsca znaczniejsze.

Leżq.

na południe Anglii.

Na morzu Niemieckim są te.

Na morzu Niemieckim:

Na M. Niemieckim:

Holy.
Farne.
Coquet.
Skapay.
Thanet.le vieux Fort.
la vielle Tour.
Coquet.
Quinburg.
Thanet.Lewis.
Nuizt.
Southvist.
Skiel.
Mull.
Iura.
Ila.
Arran.
Man.
Anglesey
Wyspy Scylli.Classernis.
Sollos.
Ormoclet.
Kilvorie.
Dowartt.
Terbat.
Dunuivag.
Tyrhillen.
Ramsey.
Newbourg.
Kasthlug.Hoy.
Romona.
Westra.
Skanda.Kirkwall.
Gro kirk.
Ladyk.Mainland.
Yell.
Vust.Ylesbourg.
Burraw.
Frangort.Wight.
Porthmut.
Portland.
Jersey.
Garnezey.
Aurigney.Newport.
S. Hilarii.
S. Piotra.
Alderna.

WYSPY AZOCKIE TO JEST:

Na Ocie: Atlanc: są te:
 S. Michała.
 Panny Maryi.
 Tercera.
 Gratosia.
 S. Jerzego.
 Pico.
 Tyal.
 Floreza.
 Cuero.

Stołeczne wszy-
 stkich Wysp Azo-
 ckich jest Angra
 na Wyspie Terce-
 ra.

Leżą.

na zach: Portugalii.

Wyrachowawszy Wyspy na zachod Europy leżące, przystępuję do opisanja niektórych z nich znaczniejszych.

WYSPY HEBRYDZKIE.

Pospolicie tych Wysp rachują 44. ktore Solinus y Pliniusz nazywa Wyspami Westerfskimi, dla tego że są położone naprzeciw Szkocyi. Te Wyspy powietrze mają czytte y zdrowe ale grunta do urodzaiów y obfitości nie wszędzie iednako-
 we; Obywatele tamteysi mówią ięzykiem Irlandz-
 kim, w stroiu y obyczajach są podobni do Guralow
 Szkockich; wszystkie te wyspy należą do Krola
 Angielskiego.

WYSPY ORKADZKIE.

Tych wysp rachują bardzo wiele, z ktorych
 jest 26. na ktorych ludzie mieszkają; inne zaś na-
 zwane *Holmskie* służą tylko do pastwiska dla trzód,
 wszystkie te wyspy mają powietrze czytte y zdro-
 we, grunta zaś na nich iedne są piaszczytte, a dru-
 gie błotniste y mokre; z tym wszytkim rodzi się
 tu wiele owsa y ięczmienia, żyta zaś y innego
 ziarna bardzo mało. Mieszkańcy ięzykiem mówią
 własnym, ktory pomieszany jest z słowami Gockie-
 mi y teutońskimi; żyją w wielkiej oszczędno-
 ści

ści y prostocie- Te wyspy nayprzod zwiedzili Rzymianie, potym opanowali Piktonowie, aż na koniec dostały się w ręce Duńczykow. Ale Krystjern IV. Krol Duński ustąpiwszy wszelkich pretensyi do nich, z racyi zaszłego Maryażu Iana IV. z Siostrą Iego, oddał mu wiecznemi czasy, zkład do tych czas te wyspy należą do Krola Angielskiego, który do rządu wyznacza im Gubernatora.

WYSPY SZOTHLANDZKIE.

Pod tym nazwiskiem zamyka się wysp 46. y skał 40. na dwudziestu wyspach są mieszkańcy, inne zaś dodają postrwiśka dostatkiem; powietrze mają zdrowe, y ludzie długo na nich żyją. Szlachetnieysi, którzy z obcych Kraiow tam się poprzemnosili, używają ięzyka Szkockiego; pospolstwo zaś które pochodzi od Norwegianow, mowi ichże ięzykiem. Wszystkie te wyspy należą do Szkocyi, nad ktoremi postanawia Krol Angielski Gubernatora.

WYSPA MANI.

Ta wyspa przedtym od Ptolomeusza nazwana *Monæda*, wystawiona jest zewsząd wiatrom morskim zimnym y przenikającym; ziemię ma sposobną do uprawy y rodzenia wszelkiego zboża; Mieszkańcy tey wyspy są szczęśliwi ztąd, że nieznają żadnych Proceślow prawnych; zachodzące albowiem sprawy roższadają w krotkich słowach Sędziowie nazwani *Demsters*, bez żadnego pisania y expensy prawney. Jeżeli zaś trafi się sprawa bardzo zawila, to ją odsyłają do 12. Sędziow nazwanych *Keys*. Ta wyspa należy do Krola Angielskiego, y ma swego Biskupa.

WYSPA ANGLEZY.

Ta wyspa od Rzymian nazywana była *Mona* mieszkali na niej dawni Druidowie; ma ziemię żyzną, która rodzi wszelkie ziarno, a osobliwie żyto, z kąd Obywatele Xięstwa Walii, nazywają ją Szpiklerzem swoim, gdyż pod czas głodnego roku do niej zaieżdżają po zboże. Liczy się za Hrabstwo Xięstwa Wallii, y zostało pod rządem Króla Angielskiego.

WYSPA WICGHT.

Tę Wyspę Rzymianie nazywali *Vellia*, powietrze ma dobre, y obfituje we wszystko; przedtym miała swego Króla, ale teraz jest częścią Hrabstwa Hantonskiego, y zostało pod rządem Króla Angielskiego.

WYSPY JERSEY, GARNESEY,
AURIGNEY.

Te Wyspy przedtym należały do Xięstwa Normandzkiego, do których zawsze czynił sobie pretensye Król Angielski; aż na koniec w Roku 1180. przyłączone są do Korony Angielskiej, przez Henryka I. mimo różnych sposobów, ktorzy Francuzi chcieli utrzymać przy sobie. Ziemia obfituje w zboża y owoce, a osobliwie Jabłka, z których robią iablecznik, ktorego za ordynaryiny napoy używają. Powietrze tak jest zdrowe, że Obywatele tamteysi żadnego niezażywają lekarstwa; ktorzy pospolicie bawią się uprawianiem roli, y robotą około iedwabiu, a kiedy Anglicy są zabawni wojną z Francuzami, naten czas bawią się rozboiem morskim.

WYSPY

WYSPY AZOTES.

Portugalczykowie naypierwey te Wyspy odkryli y te nazwiłko im nadali, dla tego że nanich wielką moc lastrzębi znaleźli; powietrze mają zdrowe, ziemię obfitą w zboża y rozmaite owoce; Mieszkańcy tych wysp są rodem Portugalczykowie, mają Biskupa Angreńskiego, który jest Szufraganem Arcybiskupa Lizbońskiego; zostają pod rządem Krola Portugalskiego, od którego wyznaczony Gubernator rezyduje w *Angrze* na wyspie *Tercera*. Wszyscy są Religii Katolickiey.

§. XVII. O WYSPACH PUŁNOCNYCH.

WYSPY SZWEC: MIASTA. albo mieysca znaczniejsze.	
<i>Na M. Baltyckim.</i> Rugen.	Bergen.
Ocland.	Borkholm.
Gotland.	Wisby.
Oesel.	Arnsberg.
Daghio.	Dageroth.
Aland:	Kastelholm.

WYSPY DUNSK: MIASTA. albo mieysca znaczniejsze.	
Zelandya.	Kopenhaga.
Fionia.	Odenza.
<i>Na Morzu Baltyckim.</i> Lalandya.	Rutkoping.
Falzttria.	Nikopinga.
Mona.	Stege.
Amack.	Sundhy.
Bornholm.	Rotrum.
Langelandia.	Naxow.
Guldebourg.	- - -
Arroe.	Riess.
Samzoe.	Kolby.
Anhout.	- - -
Lessow.	Wetterek.
Huen.	Huen.
Salholm.	- - -

Fermeren.

Na Oceanie Północnym.
 Fermeren.
 Alsen.
 Nortztrant.
 Fora.
 Sylt.
 Rom.
 Fanoe.

Bord.
 Luderbourg.
 Ham.
 Ulersen.
 Morzum.
 S. Clemens.
 Mordig.

Leż.

WYSPY NORWEGII. MIASTA albo miejsca znaczniejsze.

Na Oceanie Północnym.
 Maggeroya.
 Surroya.
 Samiana.
 Hitteren.
 Carmen.

Kieling.
 Suirweor.
 - - -
 - - -
 - - -

Leż.

WYSPY NA MORZU ŁODOWATYM.

Na Oceanie Północnym.
 Islandya.
 Wyspy Ferro, to
 jest :
 Swino.
 Strom.
 Santwage
 Sando.
 Sudera.
 Fulo.
 Borda.

STOŁECZNE.

Skalholt.

Leż.

- - -
 - - -
 - - -
 - - -
 - - -
 - - -
 - - -
 - - -

Wszystkie te Wyspy procz *Islandyi* y *Wysp. Ferro*, nazywają się wyspami *Skandynawii*, powietrze mają zimne, kraj nieurodzajny, wyjąwszy *Zelandyą* y *Fionią* o których obszernie powiedzieliśmy wyżej mówiąc o *Danii*. Jedne z nich zostają pod rządem *Krola Duńskiego*, drugie należą do *Szwecyi*; znaczniejsze mają *Gubernatorów* od tychże *Krolow* wysadzonych; Religia we wszystkich panuje *M.]Lutra*. Wyspy *Ferro*, których rachuje się 25. należą do *Krola Duńskiego*, y są sławne tym, że *Geografowie* naznaczają na nich pierwszy *Merydyan*.

an. Wyspa Jslandya iest zimna , nieurodzayna ,
brzozy tylko y iałowiec rodząca , mieszkają na
niey ludzie mali , proźniacy wielcy , uparci , y dla
niedostatku wychowania głupi ; tak mężczyźni ia-
ko y białogłowy w iednakowym chodzą stroiu , nay-
większa ich zabawa ryby łowić , ktoremi tylko pra-
wie żyją. Maią dwóch Biskupow Skalhótzkiego
y Hollskiego , zostają pod rządem Vice-Reja , od Kro-
la Duńskiego wyznaczonego , który rezyduje w
Miescie *Bestode* , Sekty są Luterskiey. Na tey wy-
spie iest gora *Hekla* , która śniegiem y lodem za-
wsze okryta , płomienie śiarczyfte wyrzuca bardzo
często.

§. XVIII. O WYSPACH POŁUDNIOW:

WYSPY BALEARNE to iest : MIASTA albo Mieysca Zuaczniey

Na Morzu Szrodziemnym.	Majorka.	Majorka.	na wsch: Hiszpanii.
	Minorka.	Cytadella.	
	Ywika. potym.	Jwika.	na połud: Genuy.
	Korsyka.	Bastya.	na połud: Korsyki.
	Sardynia:	Cagliari.	
	Sycylia.	Palermo.	na połud: Włoch.
	Malta.	Walleta.	na połud: Turcyi.
	Kandya.	Candya.	na wschod: Kandyi.
	Cypr.	Nicosia.	
	Corfu.	Corfu.	na zachod: Turcyi.
	Cephalonia.	Argostoli.	
	Zante.	Zante.	

Leżą.

Na Archipelagu.	Rhodus.	Rhod.	
	Scarpanto.	Scarpanto.	na połud: Turcyi.
	Cerigo.	Cerigo.	
	Lango.	Lango.	
	Samos.	Samo.	
	Delos.	Delos.	
	Chio.	Chio.	
	Mitilena.	Mitilena.	
	Tenedos.	Tenedos.	na połud: Turcyi
	Stalimene.	Stalimene.	[Europeysk:
	Nigrypont.	Nigrypont.	

Wyrachowawszy wszystkie Wyspy, które na południe Enropy leżą, o niektórych w szczególności mówić przedsięwziąłem; a najprzód:

WYSPY BALEARNE.

Te Wyspy powietrze mają zdrowe, obfitują w sol, wino, korale, y rozmaite owoce, mają Biskupa, który rezyduje w Majorce, y jest Suffraganem Arcybiskupa Tarrakoneńskiego, gdzie też jest y Akademia, sławna. *Żwika y Majorka* zostały pod rządem Króla Hiszpańskiego. *Minorka* od Roku 1708. należy do Anglików. *Fermentera*, dla wielu gadzin y węzów od ludzi opuszczona. Obywatele tych wysp są Hiszpanie, wszyscy są Religii Katolickiej y Obyczajów Hiszpańskich.

WYSPA KORSIKA.

Ta Wyspa Roku 1769. od Genuńczyków Francuzom traktatem umownym uступiona; dzieli się na 68. powiatów, w których się znaydnie 112. tysięcy Obywatelów. Powietrze na tej wyspie jest grube y niezdrowe, grunta górzyste y twarde, po dolinach iednak jest dostatkiem wina, oliwy, zboża, migdałów y innych owoców. Korsykańie z przyroczenia są zawzięci, mściwi, y próżniacy, niewiaśly same, wszystkie prace, nawet y rolnicze po wielkiej części podeymują, wieśniacy latem na owocach, rybach y mięsie, a w zimie na chlebie jęczmiennym y kasztanach przeżyją. Port piękny y handlowny mają pod Miastem *Bonifacia*. Biskupów mają dwóch: *Nabioneńskiego y Ajazeńskiego*. Językiem mówią Włoskim, Religii są Katolickiej.

WYSPA SARDYNIA.

Ta Wyspa dzieli się na dwie części to jest: na *Capo di Cagliari*, y na *Capo di Lugoduri*, rozciąga się wzdłuż na mil 50. wszerz na 20: powietrze ma wcale nie zdrowe dla bagnow wielkich, które tu w tym nieludnym kraju znaydują się. Grunta ży-

zne z bogactw Sardynią różnym zbożem, winem, oliwą, y delikatnymi owocami; w gorach znajdują się minery ołowiane, żelazne, y alunowe; przy brzegach tej wyspy łowią się korale, sardale, y inne morskie ryby. Obywatele tego dosyć ubożego kraju, handlują najwięcej zbożem, wełną, bydłem, końmi, koralami, rybami, syrem y masłem; Obyczaje mają grube, dowcip do najsubtelniejszych nauk zdalny; Szlachta zaszczycona przywilejami, żadnych nie płaci podatków, ale tylko te na same Miasta y wsie spadają, z kąd wynika nędza y ubóstwo oraczów, kupców, y rzemieślników. Ta wyspa podlega rządowi Monarchicznemu y udzielnemu, Króla Sardyńskiego, który rezyduje w Turynie w Xięstwie Piemońckim we Włoszech, iako Stołecznym wszystkich Państw Jego. Arcybiskupów rachuje 3. y tyleż Biskupów; Religia panuje na tej wyspie Katolicka Rzymska.

WISPA SYCYLIA.

Sycylia długa na mil 60, a szeroka 40, dzieli się na trzy Prowincje, to jest: *di Demona*, *di Noto*, *di Mazara*. Obsiada we wszystko, tak dalece że przedtym była nazwana szpiklerzem Rzymskim, powietrze ma bardzo zdrowe, wielorakie minery, morze rybne; handluje najwięcej iedwabiem. Obywatele tej wysep są dowcipni, y prze-myślni, ale w przedsięwzięciach swych nie trwali. Zostają pod rządem Króla Neapolitańskiego, który się tytułuje Królem obydwóch Sycylii. W Wigilię S. Piotra, kiedy Posel Królewski oddaje hołd Stołicy Apostolskiej, w Mowie swojej do Papieża żadney wzmianki nie czyni o Sycylii, ponieważ Król Sycylijski ma to Królestwo za udzielne y pod lenność niepodpadające, o co się Prokuratorowie Skarbu Papieskiego zawsze protestują. Król zaś dla tej przyczyny nie bierze inwestytury na Sycylię,

ani

ani w niey Nuncyuszowi Papieskiemu dopuszcza Sędziowskię powagi, którą ma w Krolestwie Neapolitańskim. Ta wyspa Arcy-Biskupow rachuje trzech Biskupow siedmiu, y Akademią jednę w Katanie; Religia panuje Katolicka.

WYSPA MALTA.

Ta wyspa długa mil 7, szeroka 4. po brzegach ma mocne Zamki, fortece y porty, które bronią przyścęgu nieprzyjacielowi. Ziemia na całej wyspie jest sucha, y do urodzaiow nie sposobna; obituie jednak w owoce delikatne, miód, kmin, owies, y bawełnę; powietrze ma zbyt gorące. Ta wyspa nayprzod wraz z Sycylią od Kartageńczykow dostała się w moc Rzymską; Saraceni potym opanowawszy Sycylią, podbili razem y Malte, ale niedługo od Rogeniusza Hrabi Sycylijskiego wypędzeni zostali. W dalszym czasie opanował był tę wyspę Krol Tunetański, którą Karol V. Cesarz, zdobywszy, Roku 1530. Kawalerom S. Jana Jerolimskiego wypędzonym z Rodu przez Turkow, prawem lennym oddał; zostaje tedy dotąd pod rządem Monarchicznym W. Mistrza Maltańskiego, który w sprawach Zakonu tyczących się, naradza się z Radą nazwaną świętą. Na znak zaś hołdu co roku w dzień wszystkich SS. przez swego Posła, oddaje Vice-Rejowi Sycylijskiemu jednego Sokoła. Zakon Maltański składa się z 7. Narodow; a te są: Prowancki, Arweński, Francuski, Włoski, Aragoński, Kastylski, y Niemiecki. Dzieli się na trzy Stany, to jest na Kawalerow, Kapelanow, y sług wojskowych; Kawalerowie powinni być stanu Szlacheckiego y wywodzić się ze czterech Pokoleniow po Oycu y Matce, noszą broń, wojuią z Turkami, y trzy Zakonne czynią szluby; Kapelani y słudzy wojskowi, mogą być urodzenia ucziwego, choć nie Szlachetnego. Obywatele tey wyspy są religii Ka-

to-

tolickiey, mają dwóch Biskupow Malteńskiego y Waletteńskiego, w stroiu y obyczaiach naśladią Sycylińczykow; pospolstwo mowi ięzykiem Arabskim, Szlachetnieysi zaś Francuskim y Włoskim, ktorego nawet w Aktach publicznych używają.

WYSPA KANDYA.

Ta Wyspa przedtym zwana *Kreta*. Roku 1669 po długiey y krwawey wojnie Wenetom od Turkow wydarta, powietrze ma nie ze wszystkim zdrowe, obfituie w żyto, oliwę, wino, y wszelkie owoce, handluie winem Muszkatel, cukrem zwanym Kandysbrot, miodem, woskiem, gumą, oliwkami, daktylami, y innemi fruktami. Obywatele tey wyspy złożeni z Turkow y Grekow, ięzyka y obczaiow używają tychże Narodow, zostają pod rządem Gubernatora od Sultana wysadzonego; przed tym na tey wyspie nim Turcy ją posiedli, był Arcybiskup, y 9 Biskupow, ale teraz nie ma żadnego, y Religia panuie Machometañska; mieyscami są Chrześcianie *Ritus Græci*.

WYSPA CYPR.

Ta Wyspa od obfitości Cyprowego drzewa nazwana Cyprem, dzieli się na siedm Krolestw, ktore przed tym miały swoich Krolow; Jod Persow, Egipcyanow y Saracenow zawoiowana, potym od Chrześcian im odebrana, Roku 1458. Wenetom dostała się, ktorem Roku 1571 Selim II. Sultan Turecki wydarł, y do tych czas pod iarzmem Ottomańskim zostaje. Powietrze ma niezdrowe y gorące, ale grunta wydaia żyzne zboża, owoce, cukier, oliwę y wina przednie: Obywatele handluia nawięcey bawełną bardzo delikatną, iedwabiem, oliwą, szafranem y Rhumbarbarum. Arcy-Biskupa mają iednego y trzech Biskupow *Ritus Græci*, gdzie też po więkzszey części mieszczą się Machometanie.

WYSPA RHODUS.

Ta Wyspa długa na mil 20. szeroka na 10. sławna przedtym miedzianym Kolossem Słońcu poświęconym, który dla osobliwszey wielkości y wysokości, był między siedem cudów świata policzony. Mieszkańcy tey wyspy, tak się byli wślawili umiejętnością żeglowania, y wynalezieniem reguł do tego służących, że Rzymianie dowiedziawszy się o nich, kazali one wpisać w *Digesta Romanorum*. Po wzięciu Jerozolimy przez Saracenow, Kawalerowie szpitalu S. Jana, przeniesli się byli na tę wyspę Roku 1309. y byli Panami iey aż do R. 1522. Kiedy Soliman II. za zdradą iednego Portugalczyka opanował ją. Odtąd tedy Rodyczykowie zostali pod rządem Cesarza Tureckiego, który im posyła Bafzę swego.

WYSPA CORFU.

Przedtym zwana *Corcira*, ma powietrze zdrowe, y ziemię obfitą w wino y oliwę, ale zboża nic nie rodzi; należy do Wenetow. Zwierzchność kraiowa zależy na 6. Osobach z Szlachty Weneckiey wybranych, których powaga trwa do dwóch lat. Pierwszy z nich tytułuje się *Woytem*, drugi *Prowizorem*, trzeci y czwarty *Konsyliarzami*, piąty najwyższym *Kapitanem*, a szósty *Kasztelanem*, albo *Gubernatorem* Zamku nazwanego *de la Campa-na*. Na tey wyspie i-est bardzo wiele Grekow, którzy mają Wikaryusza Generalnego albo Protopopę. Za panowania Selima II. Turcy wysadzili byli na ląd tey wyspy 25,000. woyska, ale walecznością Wenetow zepchnięci y odpędzeni zostali.

WYSPA CEFALONIA.

Ta Wyspa należy do Wenetow, obfituje w ro-dzenki, wina wyborne a osobliwie Muszkatel czerwony. Ma swego Prowizora co 32. Miesiące in-sze-go.

go. Ustąpiona nayprzod Wenetom w Roku 1224. przez Gaja Dziedzica tej wyspy, ale Turcy wydarłszy ją Wenetom Roku 1479. mieli w swoich ręku aż do Roku 1699. Zkąd ich Wenetowie wypędzwszy, napelnili Chrześcianami, y utwierdzili przeciw naiazdom Tureckim.

WYSPA ZANTE.

Przedtym zwana *Zazynthus*, także należy do Wenetow, bardzo obfita w wino, bliwę, a osobliwie rodzynki drobne, ktoremi corocznie Okręty ładowne do różnych Państw Europeyskich wysyła; z tych rodzynek Wenetowie tak profituiący mają handel, że intrata z nich samych wystarczyć może do utrzymania Flotty, którą zawsze mają na morzu. Natęy wyspie znaleziono groby Cycerona y żony iego Terencyi, z nadgrobkami na kamieniu wyrytymi, ktore tamże chowają w Manafterze iednym,

WYSPA CERYGO.

Przedtym zwana *Cythere*, teraz mieszkana od Grekow, należy do Wenetow, rządzi nią ieden ze Szlachty Weneckiej pod tytułem Prowizora, który się odmienia co dwa roki. Ta wyspa rodzi wyśmienite wino, ma dostatkiem zwierzyny, zboża y oliwy. Grecy tę wyspę mają w wielkim uszanowaniu, mają albowiem podanie, iż tu S. Jan miał zacząć pisać *Apocalypsim* czyli Obiawienie.

WYSPA CHIO.

Ta Wyspa nalaży do Turkow, którą byli sobie Wenetowie przywłaszczyli, ale potym od Turkow wkrótce wypędzeni. Turcy z niey bardzo wiele profitują, gdyż ma wielką moc żywicy mastykowaney, ktorey Ogródnicy Sultana, wiele potrzebują do Ogrodu Seralskiego.

WYSPA MITYLENA.

Przedtym zwana *Leshos*, należała do Wene-
tow, ale teraz są Turcy iey panami, z ktorey coroc-
cznie biorą intraty 18,000. piąttrow.

WYSPA STALIMENE.

Przedtym u Poetow zwana *Lemnus*, należy
do Turkow. Znayduie się osobliwŹy na niey pro-
fzek słuŹący do medycyny, ktory zowią terminem
łacińskim: *terra sigillata*, dla tego Źe go ztąd wy-
woŹą w pączkach pieczętowanych pieczęcią Cesar-
fką, gdyŹ inaczey brać się nie godzi, pod wielką
karą.

WYSPA NIGRYPONT.

Przedtym zwana *Eubea*; twierdzą niektorzy,
Źe przedtym była bardzo obszerna, ale przez trze-
sienie Ziemi, porozrywana iest na drobne wyspy.
Ziemie ma doŹyć urodzayną, y gorę iedną wktó-
rey kopią marmur przedni y kamień nazwany *Azbest*.
Należy do Turkow, rŹądzi nią Bafza, ktory razem
iest Gubernatorem *Achaii*, y Admiralem Flotty Ot-
tomańskiey.

O innych zaś pomnieyszych w Europie wy-
spach nazwanych *Cyclades*, y *Sporades*, szczupły
w traktowaniu Geografii wymiar mowić mi nie
dozwala.

A tu iuŹ przy zakończeniu pierwszego Geo-
grafii Tomu, niŹszam się łaskawemu Czytelnikowi,
dla czego niektore wyspy do innych części Źwiata
należące. do Europy przyłączyłem; iako to *Malte*,
ktora się liczy między Affrykańskimi a *Cypr*, y *Rod*
ktore są między Wyspami Azyatyckimi; Co konie-
cznie uczynić musiałem dla porŹądku y połoŹenia
ich mowiąc pod tytułem o Wyspach południowych,
albo frzodziemnych.

KONIEC PIERWSZEGO TOMU.

❁ ❁ ❁

R E G E S T R

R O Z D Z I A Ł O W

Y

P A R A G R A F O W.

ROZDZIAŁ I.	O Definicjach w Geografii		
	potrzebnych.	- na karcie	x
ROZDZIAŁ II.	O Problematach Geografi-		
	cznych	- na karcie	17
ROZDZIAŁ III.	O Teorematach Geografi-		
	cznych.	- na karcie	27
ROZDZIAŁ IV.	O Płaszczyznie Globu.	na k:	33
§. I.	O Lądzie.	-	- tamże
§. II.	O Wyspach w Europie, Azyi,		
	Afryce y Ameryce.	-	35
§. III.	O Półwyspach.	-	36
§. IV.	O Miedzymorzach.	-	37
§. V.	O Przylądkach.	-	- tamże
§. VI.	O Gorach.	-	38
§. VII.	O Oceanach.	-	40
§. VIII.	O Morzach.	-	- tamże
§. IX.	O Odnogach Morskich.	-	41
§. X.	O Cieśninach Morskich.	-	42
§. XI.	O Jeziorach.	-	43
§. XII.	O Rzekach.	-	44
ROZDZIAŁ V.	O Europie.	-	48
§. I.	O Skandynawii.	-	- tamże
§. II.	O Moskwie.	-	64
§. III.	O Francyi.	-	70
§. IV.	O Niemczech.	-	87
§. V.	O Hollandyi.	-	104

S. VI.	O Flandryi.	-	na karcie.	III
S. VII.	O Szwajcaryi.	-	-	114
S. VIII.	O Polsce.	-	-	118
S. IX.	O Prusach.	-	-	137
S. X.	O Portugalii.	-	-	140
S. XI.	O Hiszpanii.	-	-	143
S. XII.	O Wtochach.	-	-	149
S. XIII.	O Węgrach.	-	-	159
S. XIV.	O Turcyi Europeyskiej.	-	-	163
S. XV.	O Anglii.	-	-	171
S. XVI.	O Wyspach Zachodnich.	-	-	181
S. XVII.	O Wyspach Północnych.	-	-	185
S. XVIII.	O Wyspach Południowych.	-	-	187

KONIEC REGESTRU.

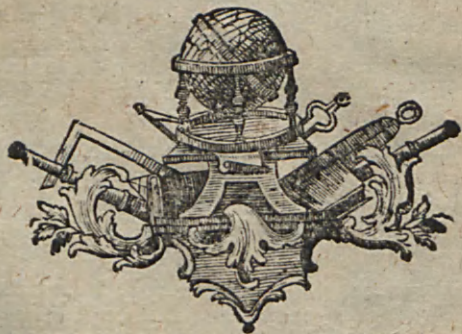

GRAMMATYKI GEOGRAFICZNEY

T O M II.

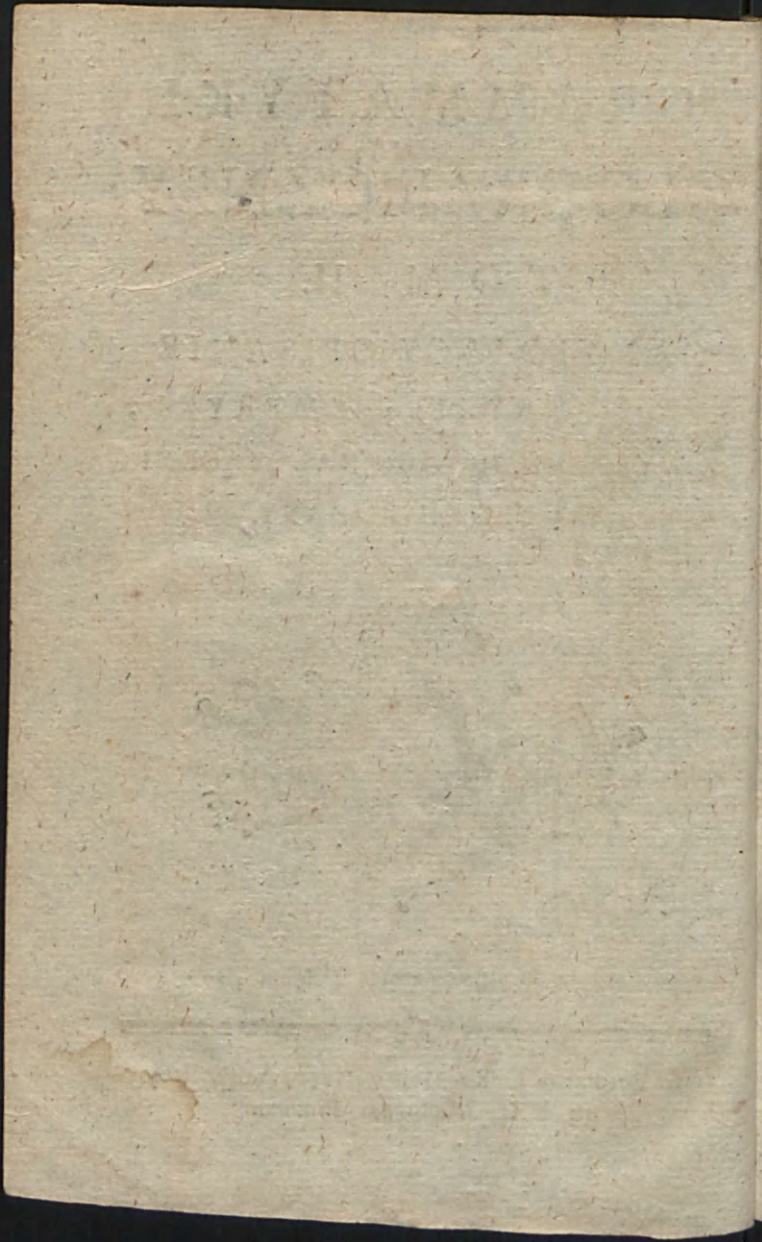
ZAMYKAJĄCY OPISANIE
AZYI, AFRYKI, y AMERYKI,
Z WYSPAMI DO NICH NALEŻĄCEMI
DO DRUKU PODANY.

w W A R S Z A W I E 1774.

---

w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey
u XX. Scholarum Piarum.

R O Z D Z I A Ł I. O A Z Y I.

*Ląd AZII podzielam na 8. wielkich części;
to jest: na*

Moskwę Azyatycką,	Arabiją.
Tartaryą większą.	Persyą.
Chiny.	Indostan.
Turcyą Azyatycką.	Indyą.

Do tych przyłączam nayznaczniejsze Wyspy Azyatyckie
albo Cesarstwo Japońskie, y inne Wyspy do Azji nyleżące.

§. I. O MOSKWIE AZYATYCKIEY.

*Moskwa Azyatycka rozciąga się ze wschodu na zachód
na mil 400. a z południa na północ na mil Niemiec-
kich 650. Dzieli się na cztery Prowincye wielkie,
to jest:*

PROWINCYE.	STOŁECZNE.	Łąży.
Astrakan.	Astrakan.	nad M. Kaspiyskim.
Krolest: Kazań.	Kazań.	na wsch: Moskwy.
Archangel wsch:	Archangel.	nad morz: białym.
Syberya.	Tobolsko.	na wsch: Kazanu.

O nazwisku Moskwy, handlu, towarach, Rządzie y Religii, powiedzieliśmy już w pierwszym

Tomie w Rozdziale V. §. II. traktując o Moskwie Europeyskiej. Granice zaś Moskwy Azyatyckiey są te: Na północ oblewa Morze lodowate, na południe styka się z Tartaryą Chińską, Tartaryą wolną, y Tartaryą małą; na wschod ma morze Amerykańskie y odnogę Kamszatkską, na zachod zaś graniczy z Polską, y Moskwą Europeyską.

§. II. O TARTARYI WIĘKSZEY.

Tartarya większa wszczegółowo y wzdłuż na wiele mil rozciąga się? nie mamy dokładney wiadomości, to iednak pewna że bardzo rozległe w sobie zamyka Państwa y Kraie, Pod tytułem Tartaryi większey, rozumiem Tartaryą Moskiewską, albo Prowincye w Azyi do Moskwy należące, o których w §. przeszłym powiedziałem; Tartaryą Chińską o ktorej, mówiąc o Chinach, namienię, y Tartaryą wolną, o ktorej tu mówić zaczynam: Tartarya wolna zamyka w sobie te:

PAŃSTWA.	STOŁECZNE.	Leży.
Kray Kałmucki.	Harkas.	nad R. Jłā.
Bukarya mnieysza.	Yarkan.	[nia. nad R. tegoż imienia wschod Bukaryi małej.
Stepy Kobańskie.	- - -	nad Gangesem.
Krol: Tybetański:	Latak.	we śródku Tybet.
Państwo Lassa.	Tonker.	nad R. Sir.
Turkestan.	Turkestan.	
Usbek albo Bukarya W.	Samarkanda.	we śródku: Bukaryi.
Czerkassy.	Ladda.	nad M. Azowskim.
Dagestan.	Derbent.	nad M. Kaspijskim.

T A R T A R Y A.

NAZWISKO. Tartarya przedtym od Rzymian zwana *Scythia Asiatica*, graniczy na wschod z Chi-

z Chinami y oceanem wielkim, na zachod z Moskwą, na północ z Oceanem lodowatym, a na południe z Indoſtanem y Indją. Nazwiſko Tartaryi pochodzi od Rzeki nazwaney *Tartar*, w tym Kraiū będący, która wpada w Ocean północny, nazywa ſię zaś *Tartaryą większą*, dla różnicy między Tartaryą mnieyszą, o ktorey powiedzieliſmy traktując o Europie.

POWIETRZE. W Tartaryi wolney albo Prowincyach, ktorem w tym paragrafie wyliczył, powietrze ieſt ciepłe, ſuche, a czasem aż nazbyt gorące, gdyż te Prowincye pod temiż leżą paralellami ſzerokoſci, co y Hiſzpania, Antypody całe Tartaryi Azyatyckiey, ieſt Ocean ſpokoyny y Pańſtwa *Chili* y *Parakwaryi*.

ZIEMIA. Podług różności Prowincyi w tym Kraiu, rozmaite ſą właſności ziemi. Tak ziemia Kałmucka obſituie w owoce, konie, wielbłądy, &c. Bukarya mnieysza w korzenie rozmaite, w ołów, ſiarkę, ſrebro; Tybetańskie Kroleſtvo rodzi pszenicę, ięczmień, y obſituie w Rhubarbarum naywybornieysze. Usbek albo Bukarya większa obſituie w tłuſte paſtwiska, ſtada wielkie koni y owiec, w wyborne owoce, różne zboża y urodzayne grunta.

TOWARY. Znacznieysze towary w Tartaryi ſą te: iedwab, płotna, baranki przednie, kożuchy, muſzkatowe galki, cynamon, y wielka moclekarſkich zioł y rhubarbarum.

HANDEL. Tatarowie wolni naywięcey handluia z ſaſiadami ſwemi, iako to z Tatarami Moskiewſkimi y Chińſkimi, z Indoſtanem y Perſami. Przedaia im procz wzwyż wspomnionych towarów, ſukna ſwoiey fabryki, materye iedwabne, y broń woienną, którą oſobliwie Indyanow karawany corocznie tam zakupuia, przy wożąc na zamian korze-

nie różne, perły y drogie kamienie. Miasta handlowe są te: w Bukaryi mniejszey *Tarkan*, w Tybecie *Chaprunga*, w Bukaryi więkźzey *Balk*, albo dawna *Badra*.

OSOBLIWOSCI. Wtak rozległym y dzikim kraju wiedzieć nie można doskonale iaki by się mogły znajdować osobliwości, procz dzikich a grubych zwyczajów, które tamteysi mieszkańcy na rozmaite hordy y nazwiska dzielący się, u siebie mają. W Bukaryi wielkiej jest Miasto Samarkanda wslawione grobem Tamerlanesa, w którym to Mieście nayślawnieysza Machometanśka kwitnie Akademia, w ktorej młodź ze wszystkich Muzułmańskich Narodów polor bierze. W tymże Mieście Melony tak się delikatne rodzą, że onych na stoł W. Moguła szukaia; Swieże relacye, które mamy o tym Kraiu, upewniają nas, że się tu po wielu mieyscach znajduia gory ogniste.

ARCYBISKUP: W tych Prowincyach ponieważ nieznaią prawdziwego Boga, tedy y Biskupów żadnych niemaią. Duchowieństwo iednak podług obrządków Pogańskich jest bardzo liczne y na różne podzielone Stany, zostaiąc pod zwierzchnością Wielkiego Lamy albo naywyższego Tatarskiego Kapłana, który rezyduje w Tonker, Stołecznym Państwa Lassy, ktorego jest dziedzicznym y udzielnym Panem.

OBYCZAIE. Tatarowie pospolicie ciało maią sniade, wzrost mierny, twarz szeroką, oczy wpadłe, brodę szczupłą, brwi gołe, nos płaski, y całą postać brzydką. Obyczajów są dzikich, y grubiańskich; niektorzy z nich iedzą ciało swoich nieprzyjaciół, gdy ich mogą dostać, y krew z nich piai. Pospolitym ich pokarmem jest mięso końskie, które surowo za specyał naywiększy pożeraia; ży-

ią po wielkiej części w polach pod Namiotami, które podług potrzeby z miejsca na miejsce przenoszą. Powiadaia, że kiedy ich Rządca albo Han umiera, tedy y urzędnikow iego niektórych zabiaia, y w iednym z nim chowaią grobie, rozumiejąc że mu y po śmierci na tychże urzędach służyć będą.

JĘZYK. Po wszystkich Prowincyach mowia językiem Tatarskim, który się dzieli na różne dyalekty; z wielu słow podobny jest do Tureckiego, którego dystryngowania się pospolicie używaią.

RZĄD. Każda Prowincya ma osobny rząd tyrański y despotyczny; y tak kray kałmucki ma swego Hana, do którego należy Bukarya mnieysza od kałmukow zawoiowana. Krolestwo Tybetańskie ma swego Krola nazwanego *Chiampa*, którego iedni czynią udzielnym, a drudzy hołdownikiem kałmuckim. Państwo Lasia zostaie pod rządem Lamy naywyższego Kapłana, który w rozkoszy zatopiony, y odbieraniem czci Boskiej, od poddanych y cudzoziemcow zatrudniony, politycznego rządu sprawowanie porzuca iednemu z Panow Kraiowych *Kan-Typa* zwanemu. W Prowincyi Turkestan są 4. hordy albo Narody Tatarow; horda Porucka hołduje hanowi kałmuckiemu, druga Kozacka, zostaie pod zwierzchnością Kontasza; trzecia Karakałpacka sprzymierzona ściśle z kozakami; czwarta Turkomanow białych. po ściegach z trzodami błąka się. W Bukaryi wielkiej y innych Prowincyach jest wielu Hanow udzielnych, nad rozmaitych nazwisk Tatarami, iacy są: Tatarowie Ubecy, Chiwańscy, Turkomani czarni, Nahajscy, Kubańscy, Petyhorcy, Czerkascy, &c.

RELIGIA. Lubo w tych Prowincyach wiele Narodow w ciemnościach y bałwochwalstwie dotąd zostaie; po wielu iednak miejscach panuje Religia

ligia Machometañska. Chrześcian jest niewiele y to Nestoryanizmem zarażonych ; po nad morzem Kaspyskim znayduią się żydzi ; Wiara S. w tych Kraiach naypierwey opowiadana była , przez SS. Jędrzeia y Filipa Apostołów.

§. III. O CHINACH.

Chiny przez się wzdłuż od pułnocy na południe rozciągają się na mil 400. a wszcz od Wschodu na zachod na mil 360.

Państwo Chińskie składa się 1. Chiny przez się 2. Tartarya Chińska, 3. Krolestwa holdownicze.

Chiny przez się dzielą się na pułnocne , nazwane Kitay , y na południowe nazwane Mangy.

CHINY PUŁNOCNE.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamykają te.
Chen-si.
Chan-si.

Si-ngan.
Tai-yvan.

[narchii.

Pe-tche-li.
Chan-tong.
Set-huen.
Ho-nan.

Peking całey Mo-
Tsin-an.
Tching-tou.
Kay-fong.

Leży.

na wsch: Prowinc:
we śród: Prowinc:

na pułnoc Chin.
na zach: Prowincyi.
na zach: Prowincyi.
nad R. Hoang.

CHINY POŁUDNIOWE.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamykają te.
Kiang-nan.
Hou-quang.
Kiang-si.

Nan-King.
Wout-Chang.
King-te-Tching.

Tche-Kiang.
Fo-Kien.
Ruang-Tong.
Quang-Si.
Koci-Theou.
Yun-nan.

Hang-tcheou.
Fo-cheou.
Quang-tcheou.
Kwey-lin.
Quei-gang.
Yun-nan.

Leży.

nad Rzeką Kiang-
nad Rzeką Kiang.
niedaleko jeziora
Poyang.

nad Oceanem wsch:
nad Oceanem.
nad Oceanem.
na pułnoc Prowinc:
we śród: Prowinc:
na pułnoc Prowinc:

TARTA-

TARTARYA CHINSKA.

Dzieli się na te.	PROWINCYE.	STOLECZNE.	Leży.
		[Tartaryi.	
	Mantszuańska.	Chinyang całey	na połud: Tartaryi.
	Mugańska.	- - - - -	Mieszkańcy tych
	Kalkaska.	- - - - -	Prowincyi nie maia
	Kokonorska.	- - - - -	Miast, ale naywię-
			cę żyją pod Na-
			miotami.

KROLESTWA HOŁDOWNICZE.

są te.	Koreańskie.	Kinkitao.	we śrózod: Pułwysp:
	Tonkwińskie.	Kacho:	nad Ocean: wschod:
	Kochinchińskie.	Kchua.	nad Ocean: wschod:

C H I N Y.

NAZWISKO. Chiny w stronie wschodniej Azyi położone, graniczą na północ z Tartaryą Chińską, na wschod z Oceanem wschodnim, na południe ma tenże Ocean, Krolestwa Tonkwińskie, Laozańskie, y Awańskie, a na południe Krolestwo Tybetańskie y dzikie pola. Nazwisko to *China* pochodzi od iednego Monarchy tego Kraiu imieniem *Cina*, który przed Narodzeniem Pańskim żył na 50. lat. Przedtym zaś ten Kray rozmaicie nazywano.

POWIETRZE. Państwo Chińskie we wszystkich Prowincyach ma zdrowe, ale nieiednostayne powietrze. Krainy południowe ciężkim podlegają upałom, zachodnie y wschodnie mają ciepło umiarkowane, a północne dla gor wysokich śniegiem zawalonych, przykrego doznają zimna. Antypody Chin, iest część Brazylii południowey, y Parakwaryi wschodniej.

ZIEMIA. W tym Kraiu grunta są żyzne y urodzayne, pola wesole y drzewami zasadzone wydaia

wydaią obficie wszystkie zboża, ryż, wina, bawełnę, iedwab, trzciny cukrowe, korzenie do zaprawy, y wszelkie owoce. Pastwiska tłuste y rozległe, żywią niezliczone bydła trzody, y koni stada; jeziora y rzeki pełne są rozmaitych ryb, w tychże rzekach znaydują się perły, y piasek złoty; w gorach są kruszcze złoty, srebrny y inne; lasy pełne rozmaitego zwierza; słowem Kray to jest ieden z nayobfitszych na świecie. Z tym wszystkim dla mnogości ludzi w tym Kraiu ta obfitość do wyżywienia niewystarcza. Godni albowiem wiary pisarze liczą w tym Kraiu przeszło 10 milionow ludzi famillii, a 200. milionow dusz, około 1500. miast wielkich, po milionie czasem dusz żywiących, w samym Pekinie przeszło dwa miliony ludzi rachują. Wsie zaś tak są gęste y osiadłe, że niby jednym ciągiem są z sobą spoione, owszem same rzeki y kanały Chińskie zdają się być zabudowane, Ubodzy albowiem niemający ani domow do mieszkania, ani roli do uprawy, na rzekach z dziećmi, y żonami mieszkają na łodziach w linią uszykowanych.

TOWARY. Nayznaczniejsze towary są: złoto, srebro, kamienie drogie, porcelany, żywe srebro, iedwab, bawełna, rhubarbarum, cukier, muszkatel, imbir, y drzewo Chińskie nazwane *Gin-feng*.

HANDEL. Wewnętrzny handel Chińczykow przenosi wszystkich narodow Europejskich, zewnętrzny zaś coraz bardziey drobnieie od tego czasu iak Europejczycy zaczęli u siebie robić porcelany, pokoisty, y materye Chińskie. Towary Europejskie: kryształ, broń ręczna, perspektywy y zegarki, niemają już wielkiego odbytku, bo niemi Francuzi y Anglicy zarzucili prawie całę Chiuy.

Chiny. Na złotych sztabach Europejczycy zyskują w Chinach, biorąc od nich za srebro, gdyż tu złoto tańsze jest niż w Europie. Wywożą też stąd wiele pereł, kamieni drogich, kadzidła, medykamentów; przywożąc im w zamian przedziwo, płutno różnego gatunku, y sukna. Chińczycy do Japonii posyłają zioła y korzenie lekarskie, cukier, skóry, bławaty, drzewa pachnące, y sukna Europejskie; wywożą zaś z Japonii perły, mosiącz y miedziane naczynia, tombak, głównie, porcellany, y naczynia różne pozlacane y pokoszczane. Do Manilli y Syamu wywożą herbatę, porcellanę, y sukno, a natomiast biorą piałtry Hiszpańskie y korzenie do zaprawy.

OSOBLIWOSCI. 1mo. w Pekinie jest dzwon, który waży 120,000, funtów, którego dyameter jest stop 11. a wysokość 12. drugi dzwon jest w *Nauking* ważący 50 tylicy funtów. Te obydwa dzwony ledwie nie dwa razy są większe od tego który jest w *Erfurcie* w Saxonii wyższej, od wszystkich w świecie za największy poczytany. 2do. Po znaczniejszych Miastach stoją *Arcus* tryumfalne, wystawione na pamiątkę tych, którzy co sławnego y pożytecznego dla Ojczyzny uczynili, albo dowcipem y nauką wślawili się. 3tio. Są dwa osobliwsze mośty, jeden na rzece nazwaney *Hoang-Ho*, który ciągnie się od iedney góry do drugiej na 400. sążni, a wysoki na 500. niemając tylko iedną Arkadę pod sobą, zkąd nazywają go mośtem na powietrzu wiszącym. Drugi zaś na 660. sążni długi, a na półtora szeroki, jest bez żadney Arkady, wspiera się tylko na 300. kolumnach. 4to. Ze wschodu na zachod ciągnie się sławny mur przez mil 500. przeciwko najezdom Tatarskim wystawiony, na lat 240. przed Narodzeniem Chrystusa

stusa Pana. 5to. W tych Kraiach są drzewa osobliwsze, Europejczykom wcale nieznaione; 1. Drzewo nazwane *Quey-wha*, które kwitnie cztery razy do roku, y kwiaty różnego koloru w bukiet układa. 2. *Tsi-chu* drzewo z liścia y kory do jesionu podobne, wypuszcza pod czas gorąca sok tłusty, z którego bardzo delikatny Chińczykowie wyciągają pokost. 3. *Pe-la-chu*. drzewo miodowe, niezliczonym łaliczek mnostwem okryte, które na gałęziach plastry kładą miodu. 4. *Ou-kieou-mou* drzewo łoiowe, wielkości wiśni naszej, rodzi owoc mięsisty nakszałt orzecha, w pestce twardej zamknięty, w pach biały y tłusty uwiniony, z którego Chińczykowie łoy wyciskają, a potem z niego świece leją. 5. Trzcina *Bambou*, z której robią maty delikatne, koszyki y krzesła plecione; rdzeń tej trzciny młody jest owocem bardzo smacznym, a chcąc z niego mieć papier, trzeba ją na kawałki rozciąć y w wodzie moczyć. 6. *The-li-mu*, albo drzewo żelazne ciężkie y twarde, wysokością równa się z dębem najwyższym, Chińczykowie robią z tego drzewa kotwice. 7. *The drzewo*, z liścia swego, które my herbatą zowiemy, całej Europie znaione, na 6. albo 8. stop wysokie, zawsze zielone, kwitnie od października do stycznia, Chińczykowie z tego drzewa trójką zbierają herbatę, w Marcu, a ta jest najlepsza, nazywa się Cesarska y została w Kraiu; drugą w Kwietniu która także jest dobra; a trzecią w innych miesiącach, która jest podlejsza.

OBYCZAIŁE. Chińczykowie są urody dosyć kształtney, nosa krotkiego, oczu czarnych, brody rzadkiey, dumni, samych siebie nad wszystkie Narody przenoszący, sprawni, sposobni do kunsztow, ale nie zdadni do wydoskonalenia onych, biegli

biegli w handlu, lecz nierzetelni y szalbierze; wstrzemiesliwi, skromni y tak są układni, że cudzoziemiec widząc ich, sądziłby za nayszczelniejszych ludzi w świecie, lubo w samey rzeczy, nic nie są nad innych. W naukach się kochają, iako to: w Matematyce, Geometrii y Astronomii, z taką dumą są o swoiey doskonałości, iż powiadają że na świecie oni tylko iedni mają dwie oczy, Europejczycowie iedno, a inni wszyscy są ślepi. Ci którzy się mają za Mędrców dystryngwią się długimi u rąk paznokciami, które czasem mają tak długie iak y palce, co znakiem iest u nich wysokiey doskonałości y pierwszeństwa. Twierdzą że sztuka Drukarska, wynalazek prochu, y kompas magnesowy, były im od dawności wiadome, wprzod niż w Europie poznane.

JEZYK. Chiński język do nauczenia się Cudzoziemcom iest bardzo trudny, y wielce różni się od wszystkich innych języków, w naturze, w wymowieniu y pisaniu. W naturze, bo niema żadnego alfabetu, iak języki Europejskie, gdzie z 24. liter, możemy Biblioteki napełniać Księgami. Przedtym zamiast liter używali Hieroglifików, to iest chcąc wyrazić iaką rzecz, Musieli wprzod odrysować obraz tey rzeczy, ale że ten sposob był bardzo znużny, więc wynaleźli sobie iakieś litery, które pomnażają podług liczby słów tey rzeczy, którą chcąc wyrazić; zkad do tak wielkiey liczby liter przyszło, że nie tylko Cudzoziemcy, ale y sami doskonałe wiedzieć o nich niemogą. W wymawianiu lubo nie będzie więcey nad 300. terminow radykalnych, atoli y w tym trudność iest, gdyż ieden termin ma różne rozumienia sobie przeciwne, podług różności akcentu, którym się wyraża. Będzie zaś czasem y pięć akcentów, które mogą razem

flu-

Służyć jednemu słowu, a w tym największa trudność do zrozumienia jakiego terminu. Względem zaś pisania także ten język różni się od innych: gdyż Europejczycy piszą od lewej ręki, ku prawej; żydzi od prawej ku lewej; a Chińczycy stawiają litery, od wierzchu karty ku dołowi.

RZĄD. W tym Państwie między wszystkiemi teraz kwitnącemi naydawniejszym, panuje samowładność od początków Monarchii zaszczipiona. Cesarz zupełnie udzielny podług swej woli szafuje dochodami publicznemi, rozdaie urzędy, stanowi Wielkorządców, y swych Namieśników; za Należcę na Tron po sobie naznacza jednego z synów, który mu się zdaie być godniejszy, a gdyby takiego nie znalazł, wolno mu do cudzej familii Tron przenieść. Z tym wszystkim tak wielka władza od naymniejszey daleka jest tyranii, ponieważ te same łagodzą prawa, które ją ustanowiły. Rząd Chiński na tym zasada się gruncie y powszechnym od młodości wziętym miemaniu, że Cesarz jest powszechnym wszystkich poddanych Oycem, a Chiny jedną liczną familiją. Wszystkie sprawy polityczne y obywatelskie w sześciu naywyższych Pekińskich Radach roztrząsają się y stanowią. *Pierwsza Rada Li-pu*, ma pod swym dozorem wszystkich Państwa Urzędników, przestrzega Cesarza o wakujących urządach na które on zaraz mianuje, y zawiaduje pieczęcią Cesarstwa. *Druga Rada Hu pu*, zawiaduje dochodami skarbu Cesarzkiego, do którego według poważnych pisarzy przeszło 100. milionów czerwonych złotych z rocznych intrat przychodzi. *Trzecia Rada Li-pu*, przełożona nad obrządkami Zakonnemi y politycznemi; do niey należy ceremonie do wiary należące

w całości utrzymywać, iakim obrządkiem uroczystości, ofiary, y przyjęcie Posłów odprawiać się mają, przepisuje; naukami y kunsztami wyzwolonymi zawiaduje, Nauczycielow naznacza, onych nauki doświadcza, zdatnych na stopnie y godności szkolne wynosi &c. *Czwarta Rada Ping-pu*, przełożona nad woyskiem lądowym y morskim, sprawami wojennymi, nad zaciągami żołnierskimi, magazynami, fortecami, y zbrojowniami. Pod zwierzchnością tey Rady iest 18, tysięcy Mandarynow woyskowych, y siedm kroc sto tysięcy woyska dobrze odzianego, ale arcy źle ćwiczonego. *Piąta Rada Hing-pu*, iest naywyższym Trybunałem spraw gardłowych, przez apellacyą z innych Trybunałow tu przychodzących, Zaden dekret gardłowy w całym Państwie niemoże bydź do exekucyi przyprowadzony, poki od tey rady potwierdzony, a od samego Cesarza niebędzie podpisany. *Szosta Rada Cong-pu*, to iest budownicza, ktorey poruczone są gmachy publiczne, pałace, ogrody, zamki Cesarzskie, Kościoły, drogi, y kanały. W każdej z tych Rad zasiada Cesarzski Dozorca, po naszymu *Instygator*, który niema żadnego głosu, ale tylko daie bacność, aby się nic nie działo przeciwko ustawom Państwa, y aby każdy Mandaryn pełnił swoją powinność. Wszystkie zaś te Rady zostaią pod zwierzchnością Rady Cesarzskiej gabinetowey, w ktorey cała zwierzchność kraiowa y samowładztwo osiada. Na tey Radzie sam Cesarz zasiada, przybierając sobie niektorych Xiążąt krwie Cesarzkiej y Mandarynow pierwszego porządku, nazwanych *Colaos*, mądrością y doświadczeniem znakomitych.

Nad Prowincyami Chińskimi przełożeni są Namieśtnicy Cesarzscy nazwani *Fu-yuen*. We wszystkich

skich Miastach oprócz szpiegów od Zwierzchności wyznaczonych, znajdują się publiczni cenzorowie Cesarscy, którzy wszystkie niesforności y przestępstwa wielko rządcow y innych urzędników, Radom Pekinśkim donoszą. Wszystkie urzędy są tylko trzyletnie, y nikt niemoże być Wielko-rządcą w tej Prowincyi w ktorej się urodził. Po zawołowaniu Chin R. 1642. od Tatarów Mantzuańskich, nayczęściey tego Narodu Mandarynom rząd Prowincyi Chińskich się powierza; a w radach Pekinśkich w rowney liczbie zasiadają Chińczycy z Tatarami.

HERBY. Jedni twierdzą że Cesarz Chiński ma za herb tarczą na ktorej w srebrnym polu leżą trzy głowy Maurow frontem ułożone, z otwartemi ustami: inni zaś piszą, że dwa smoki.

RELIGIA. Panniąca Religia w Chinach jest bałwochwalka, która dzieli się na trzy sekty. *Pierwsza Konfucyusza*, jest wiarą Cesarza, ludzi dworaków, y uczonych; Ci wszyscy klaniają się y oddają cześć Boską posągowi *Konfucyusza*, który jeszcze na tysiąc lat żył przed Narodzeniem Pańskim, a że był osobliwszey doskonałości y rozumu, policzono go między Bogów, y poczytano za Zbawiciela który był posłany na pokazanie drogi do zbawienia. *Druga sekta Indyjska*, od Filozofa Indyjskiego *Fo* wymyślona, a do Chin R. 64. po Narodzeniu Pańskim wprowadzona, ktorej kapłani albo *Bonczowie* oddają cześć bałwanom we trzech posągach wystawionym, jeden nazywa się *Nieśmiertelności*, drugi *Roskoszy*, a trzeci wielkiego *Krola Kang*. *Trzecia Sekta* wynaleziona od *Lao Kiain*, na 600. lat przed Erą Chrześcijańską, ktorej Kapłani nauczają, że dusza ginie z ciałem, y że Bog jest materyalny. Procz tych

tych sekt w Chinach są jeszcze inne, iako to:
1mo. Wiara Chrześcijańska wniesiona do Chin od
Misjonarzy w R. 1581. w krótkim czasie po ca-
łym Państwie rozeszła się była tak dalece że na-
wroconych Chińczyków rachowano 200,000. ale
potym R. 1723. Cesarz *Jum-tchim* wiarę Chrześci-
ańską wywołał, Misjonarzy wygnał; y więcej
niż 300. Kościołów obalić kazał. Z tym wszyst-
kim znajduią się jeszcze w Chinach Chrześcijanie
ukryci, y Misjonarze na Dworze Cesarzkim urząd
Matematyków sprawujący. 2do. Sekta Tatarska
wielkiego Lamy. 3tio. Religia Machometkańska; y
wiara Żydowska. W tym Państwie najpierwey za-
szczepiona była Wiara S. przez S. Tomaszego Apo-
stola.

§. IV. O TURCYI AZYATYCKIEY.

*Turcja Azyatycka rozciąga się z północy na po-
łudnie na mil 425, a z Zachodu na wschód 430.
Dzieli się na 4. wielkie części, to jest: na Natolię
albo Azyę mnieyszą, Syryę nazwaną Surystan, Tur-
komaniją albo Armeniją większą, y Dyarbekiją czyli
dawną Assyryją. Do tych przyłączyć można Geor-
gię zachodnią ktorey Stołeczne Guryel.*

N A T O L I A.

PROWINCYE.

STOLECZNE.

Zamyka te.

Natol: właściwą.
Karamanią.
Amazją.
Aladulią.

Bursa-Prusa.
Codni-Jeonium.
Siwas-Sebaste.
Maracz-Marasia.

B

Leży.

pod górą Olimpem.
we środku: Prowinc:
na półn: Prowincyi.
na połud: Prowinc:

SY-

S Y R Y A.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamyka te.

Syryą właściwą.

Fenicyą.

Palestynę albo

Ziemie S.

Alep.

Damaszek.

Jeruzalem.

Leży.

na północ Syryi.

na połud: Syryi.

na połud: Fenicyi.

T U R K O M A N I A.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zam: te.

Turecka Arme-
nia.

Kurdystan.

Erzerum.

Mozul.

Leży.

nad źródł: Eufratu.

nad R. Tygrem.

D Y A R B E K I A.

Zamyka te.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Dyarbekią wła-
ściwą.

Jrak-Arabią.

Dyarbek.

Bagdad.

Leży.

nad Tygrem.

nad Tygrem.

T U R C Y A A Z Y A T Y C K A.

NAZWISKO. Turcyja Azyatycka graniczy na północ z morzem czarnym y Georgią Perską, na wschod z Persyą, na południe z Odnogą Perską y Arabią, a na zachod z morzem śródziemnym y Archipelagiem. Nazywają się wzwyż wyliczone Prowincye Turcyja Azyatycką, dla różności Państwa Tureckiego w Europie rozciągającego się.

POWIETRZE. W tym Państwie powietrze nie wszędzie iednakowe; w Natolii grube y szkodziwe, w Syryi czyste y pogodne, w Czerwcu, Lipcu, y Sierpniu nadzwyczaj bywa gorące, w Palestynie zaś tak miłe y zdrowe że ludzie tam zwykli przychodzić do zgrzybiałych y sędziwych lat.

ZIEMIA.

ZIEMIA. W Natolii kray iest żyzny , obfituie w wino , oliwę , y inne frukta ; w Syryi grunta tak są łatwe do uprawy , że chłopi drewnianemi pługami rolą uprawiać zwykli ; w Palestynie zaś lubo przed tym ziemia była mlekiem y miodem płynąca , teraz iest opuszczona , zaniedbana , y bez żadnych prawie urodzaiow. Lubo przyznać potrzeba że w całym Państwie Tureckim w Azyi po wielu mieyscach stoią wsie y Miasła bez ludzi spustoszone , y te ktore przed tym były wstawione , teraz stały się iaskinią dzikich bestyi y iadowitych gadzin. a to częścią przez gnusność Turkow , częścią przez uciemiężenie Chrześcian pod niemi w niewoli żyjących.

TOWARY. Nayznaczniejszy towary w tym Państwie są: Jedwab , szersć bydłęca , bawełna , skóry kozłowe w różnym kolorze , kobierce , mydło , galas , kamienie drogie , rhubarbarum , y inne medykamenta.

HANDEL. Turcy dalekich handlow nie wiodą , ale tyko z Sąsiadami swemi handluia , iako to , z Persyą , Arabią , y Georgią. W Smyrnie , Alexandrecie , Angorze , y w Alepie Stołecczynym Turcyi Azyatyckiey są bardzo znaczne Emporia Europeyskie. Jakoż te Miasła są nayhandlowniejszy na Wschodzie , do ktorych rozmaite towary zwożą zewsząd , a potym kupcy Europeyscy po nie zaieżdżają.

OSOBLIWOSCI. *imo.* Niedaleko Smyrny iest ziemia nazwana *Terre à Savon* albo mydlana , z ktorey materya tłusta wychodzi na wierzch , ktora przed wschodem słońca tak obficie zbierają , że wystarcza do wszystkich mydlarni , z ktorey to materyi robią bardzo przednie mydło. *zdo.* Na równinie Antyocheńskiej długiey mil 15. a szerokiey

mil trzy, idzie w poprzek droga na Arkadach zawieszona, pod ktoremi Arkadami w niektórych mieyscach są zrzodła wytryskujące. To dzieło zaczęte y skończone w 6. Miesiący przez iednego Wezyra za panowania Achmeta, do łatwiejszego przechodu Woyska, które się tamtędy często przeprowadzało, na poskromienie buntów w Prowincjach wschodnich Państwa Tureckiego. 3to. w Efezie znayduią się dotąd Kościoły dawnych Chrześcian, a o sobliwie S. Jana, który dotąd iest cały, ale od Turkow na Meczet obrocony. Tamże są znaki iednego Amfiteatrum, Cyrku, y Rurmusu od Rzymian zrobionych, y kawał Kościoła Dyany Bogini Efezkiey. 4to. W Laodycei, na ktorey mieyscu teraz iest las gęsty, y same zwierze dzikie mieszkaią, są trzy Teatra z białego marmuru, y ieden Cyrk wspaniały, które dotąd tak są w całości, iakby nie dawno były zrobione. 5to. W Philadelphii, iest Kościół dawny S. Zofii, teraz obrocony na Meczet. Ten Kościół ieden z siedmiu sławnych Kościołów Azyatyckich, dowodem iest, iak wielu Chrześcian w tym Mieście być mogło, kiedy w tym Kościele do dwóch tysięcy ludzi mieścić się może. 6to. W Palestynie iest sławne jezioro nazwane *mare mortuum*, na tym mieyscu gdzie były Miasta Sodoma y Gomora; z tego jeziora tak ciężki wychodzi, fetor, że żaden ptak tamtędy lecieć nie może. ale zaraz upada y zdycha. 7mo. Na Gorze Kalwaryi iest wspaniały Kościół Grobu S. od S. Heleny wystawiony, do ktorego Chrześcianie z całego świata pielgrzymują. Każdy Narod iako to Abyflyni, Ormianie, Georgianie, Jakobici, Maronitowie y inni, mają swoje osobne Kaplice w tym Kościele. Tamże na samym weysciu po iedney stronie iest grob Godefryda de Bouillon, a z drugiey Baldwina Brata iego. ARCY-

ARCYBISKUP: W Turcyi Azyatyckiey znaczniejsi Arcy-Biskupi rachuią się ci :

Herakleeński.
Patrateński.
Amazyeński.
Tyreński.

Metyneński.
Panateński.
Tyaneński.
Beryteński.

BISKUP: Tych rachuię się piętnastu.

Efezki.
Ancyreński.
Cyzyceński.
Nikomedyeński.
Niceyski.
Chalcedoneński.
Trabizuncki.
Drameński.

Smyrneński.
Mytyleński.
Serraneński.
Nowocezareyski.
Kagnieński.
Rodeński.
Akreneński.

AKADEMIE. Turcy z przepisu Alkoranu , tak są głównemi nieprzyjaciółami Nauk , że nie tylko pogardzają wszelką nabytą umiejętnością , ale też druk (przez któryby mogli mieć więcej wiadomości rzeczy) prawem jest w Państwie zakazany. Zkąd Akademia y nauki nie mogą tu mieć swego mieszkania ; a lubo Łacińskiego Kościoła nauczają dzieci Chrześcijańskich , ale takowe nauki nie tylko Akademią , ale y szkołami nazwać się nie mogą.

OBYCZAIE. W Prowincyach Państwa Tureckiego w Azji Obywatele , są pomieszani z rozmaitych Narodów , iako to : Syryczyków , Ormianów , Illiryczyków , Greczynów , Polaków , Niemców , Francuzów , Moskalów , Włochów , Arabów y Żydów , a zatym y obyczaje w nich są różne y pomieszane.

JĘZYK. W Natolii mówią językiem Tureckim y Greckim ; W Syryi przed tym był Narodowy język , ale już zaginął , teraz mówią Tureckim

y Francuskim; w Palestynie y innych Prowincyach, procz Tureckiego, każdy mowi swoim ięzykiem z ktorego iest kraiu.

RZĄD. W Prowincyach Natolii albo Azyi mnieyszey rządzi czterech Baszow z dependencyą od Cesařza; ieden rezyduje w Mieście *Contaiye* o 80. mil od Birzy, drugi w *Cagni*, trzeci w *Ama-zyi*, a czwarty w *Maracz* Stołecznym *Aladuli*.

Syrya przedtym rządzona była od Rzymian, Saracenow, Chrześcian, y Sułtanow Egipskich, ale potym R. 1517. za panowania Selima I. podbił ją sobie Turcy; rządzi nią Basza nazwany Sułtan, ktory rezyduje w Alepie. Procz tego iest ieszcze dwóch Baszow, ieden w Damaszku, a drugi w Trypolu; Ci wszyscy Baszowie mają swoich Sędziow do rozsądzania spraw zachodzących między poddaniemi. Sprawiedliwość iednak u nich iest przedayna, gdyż kto więcey da, ten sprawę wygraie, iako tego często doznali Anglikowie tam handlujący.

Palestyna albo Ziemia S. wiadomo iest każdemu z Pisma S. iak y od kogo była rządzona, nim się dostała w ręce Rzymian. Po zawoioowaniu zaś przez Pompejusza W. naprzod, a potym Tyta Wespazyana, zostawała pod rządem Rzymian, aż do wieku siódmego, w którym opanowali byli całą Palestynę Persowie, a po nich Saracenoie, ale tych zwyciężywszy Chrześcianie w R. 1099. za powodem Godefryda de Bouillon, rządzili tym kraiem, przez lat blisko 80. Potym Saladyn Krol Syryjski y Egipski wydarł go Chrześcianom, y zostawił pod rządem Kalifow Egipskich, dotąd poki Saliman I. w R. 1517. zupełnie go sobie niepodbił. Zkąd od tego czasu Ziemia S. ięczy zawsze pod iarzmem Otomańskim.

HERBY. O herbach Państwa Tureckiego, czytay Paragraf o Turcyi Europeyskiej. RE-

RELIGIA. We wszystkich Prōwincyach Państwa Tureckiego panująca Religia, iest Machometañska; z tym wszystkim Cesarz Turecki w Państwie swoim pozwala mieścić sie różnym Religiom y Sektom, iacy są: Grecy, Ormianie, Jakobite, Maronitowie, Nestoryanie, Melchici, y żydzi. Co do żydow ci tak w Palestynie mieszkający, iako y po całym świecie rozproszeni, przywiązują się mocno do Prawa Moyżeszowego. Cześć Boską naywięcey zakładają na czytaniu Biblii w Synagodze, w ktorey swoje modlitwy odprawiać zwykli bez żadnego nabożeństwa y ukladności. Ofiar żadnych nie czynią od zburzenia Kościoła Jerozolimskiego. Głównieysze Artykuły ich Religii są te: 1mo. Wyznają iednego Boga w Istocie y Osobie, tylko że mają iakieś śmieszne o nim rozumienia, iak to na przykład, że Pan Bog wielce się tym kontentuje, kiedy czyta ich Talmud. 2do. Naznaczają dwojakie Prawo, iedno pisane, a drugie nie pisane; pisane iest to, ktore podał Bog przez Moyżesza na Tablicach, y ktore się zawiera w pięciu Xiegach Iego. Niepisane zaś to, ktore mu uśnie rozpowiedział, y zachowywać rozkazał, ale takich bardzo wiele śmiesznych y zmyślonych mają. 3tio. Twierdzą że ich Prawo albo Testament iest wieczny, y że do niego nic przydać ani uiąć nie można. 4to. Zapierają spełnienia się wszelkich obietnic y przepowiedzenia Prorokow o przyściści Mesijsza; mówią albowiem iż ieszcze Mesijsz nie przyszedł, ale gdy będzie miał przyść pokaże się w wielkim Maieście y paradzie światowej, a na ten czas podbiie sobie cały świat, y wszelkie Narody, ktore przymusi do uznania potęgi y mocy Domu Judzkiego. Na potłumienie zaś wyraźnego świadectwo Prorokow powiadają iż dwoch bydz powinno Mesijszow, ieden

powinien przychodzić w poniżeniu y wzgardzie, iakim był Chrystus, ktorego nazywają: Ben-Ephraim, a drugi Ben-Dawid, który im przywróci Ziemię S. y wyprowadzi z tey niewoli w ktorey dotąd zostają. 5to. Potępiają wszelkie Obrazy, nietylko Świętych, ale też y iakiekolwiek portrety. 6to. Rozumieją iż potrzeba tak ściśle święcić Sabat, że niegodzi się w ten dzień nawet uczynków miłosiernych pełnić. Naostatek wierzą ciał zmartwychwstanie, y ostatniego Sądu oczekują. Święta obchodzą nietylko w starym Testamencie przepisane, ale też y od siebie wymyślone; iakie są: Bosny, trąbki y sądny dzień, tudzież te ktore obchodzą na pamiątkę swego uwolnienia z rąk Amana. W te Święto czytają w Synagodze po trzy razy Księgę Ester, a za każdym wspomnieniem Amana, tłuką y biją kiyami po ławkach z wielkim wrzaskiem y gniewem, pokazując iak się brzydzą tym imieniem tego, który ich Przodków chciał w pień wyciąć. W Palestynie Ewangelią S. opowiadał sam Chrystus y Apostołowie SS. ale Żydostwo zaślaniało y dotąd zaślania oczy sobie, aby na to światło prawdy niepatrzało. W Azji mniejszey zaszczerpiona Wiara S. była przez Apostolów, a osobliwie S. Jana Ewangelisty.

§. V. O A R A B I I.

Kray Arabski rozciąga się z południa na północ mil 420, a wszerek od wschodu na zachód mil 360.

Dzieli się pospolicie na trzy wielkie części, to jest: na Arabią opoczystą, pustą, y szczęśliwą. Arabia opoczysta nie dzieli się na żadne prowincye, ale tylko ma Soteczne Krak albo Petra. ARA-

A R A B I A P U S T A.

EMIROSTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

El-katif.

El-katif.

nad Odnogą Perską.

Maskat.

Maskat.

nad morzem Persk:

Mascalat.

Mascalat.

na wschod Arabii

szczęśliwey.

Iulfart.

Iulfart.

we śrz: Arabii pu-

stey.

Wodana.

Wodana.

we śrz: - - -

Mahrab.

Mahrab.

we śrz: - - -

Yamana.

Yamana.

weśrz: - - -

Zamyka te.

A R A B I A S Z C Z Ę S L I W A.

XIĘSTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Mekkańskie.

Mekka.

niedaleko M. czerw:

Medyńskie.

Medyna.

siedm mil od Mekki.

Krol: Jemeńskie.

Sonaa.

niedaleko M. Arabs:

Krol: Hadramut:

Chicheri.

nad M. Arabskim.

Krol: Fatackie.

Fartach.

nad M. czerwonym.

Zamyka te.

A R A B I A.

NAZWISKO. Arabia zdawna tym nazwiskiem nazwana, na zachod graniczy z morzem czerwonym, między morzem Suez, Palestyną y Syryą, od północy z Eufratem y morzem Perskim, od wschodu z Oceanem, od południa z przesmykiem Babelmandel. Od troiakiey natury y własności ziemi, troiakim nazywa się nazwiskiem, to jest: Arabią pustą, skalistą y szczęśliwą.

POWIETRZE. W dwóch Arabiach to jest, pustey y skalistey, powietrze jest bardzo gorące w lecie, ponieważ tam rzadko zachmurzone bywa Niebo; ale w Arabii szczęśliwey, jest dobrze umiarkowane.

ZIEMIA. Arabia jest kraie płonnym y nieuro-

rodzaynym. Ta część która się styka z morzem czerwonym na mil 300. wzdłuż, a na 12. wszerz pola dzikie y piaszczyste zawiera; część północna y wschodnia grunt ma twardy, y opoczystemi napełniony gorami; sama tylko strona południowa okryta jest lasami palmowemi, kokosowemi, kadzidłowemi, drzewinami kafowemi, aloesem mirrą y drzewem balsamowym. W tey Arabii wszystkie pagorki y doliny obfitują, w różne pachnące y lekariskie zioła, w owoce, ryż, pszenicę &c.

TOWARY. Znacznieysze towary w Arabii szcześniejsze są te: korale, perły, balsam, mirra, kadzidło guma, kawa, manna, medykamenta różne, korzenie do zaprawy, konie dzielne, muły, osły wielbłądy &c.

HANDEL. Arabowie pospolicie handlują perfumami, kadzidłem, kamieniami drogiemi, perłami które się poławiają nad morzem Perskim, koralami-aloesem, balsamem, gumą Arabską, y kawą najlepszą, w świecie nazwaną Mokańską. Miasta handlowne w Arabii są te: Moka nad morzem czerwonym, do ktorey portu z całego świata okręty zawijają, Aden nad wybrzeżem morza Indyjskiego, Chicheri, Fartak nad morzem czerwonym, El catif, Bassora nad odnogą Perską; Do tych przydać można Medynę y Mekkę, ale do nich zabroniony jest przystęp dla Chrześcian.

OSOBLIWOSCI. imo. W Arabii skalistej jest góra *Sinai*, którą zowią Moyżeszową, na tey wiele było Kaplic y komorek, w których przedtym Mnisi Greccy y Łacińscy mieszkali, z tych niektóre dotąd są całe, y przy każdej jest ogródek. Pod tą górą jest Klasztor, z ktorego wychodziły schody robione umyślnie aż do wierzchu góry. Tych schodów rachowano tysiąc czterysta, które kazala by-

była porobić Helena S. Zakonnicy ktorzy tam dotąd mieszkają, pokazują pielgrzymom miejsce, na którym Moyżesz przez dni 40. przebywał, y gdzie odebrał Tablice Prawa Boskiego. 2do. W Medynie w Arabii szczęśliwey, jest wspaniały Meczet o 400. filarach, mający w sobie 300. lamp srebrnych, nazywa się po Turecku *Mosa kiba*, to jest *najświętszy*; albowiem w nim jest Grob wielkiego ich Proroka Machometa, okryty materią lita, pod baldachinem bogatym; co wszystko Basza Egipski co roku powinien odnawiać. Co zaś niektorzy powiadają iakoby ten grob był wiszący na powietrzu, to jest czyta bayka; gdyż zapewne wspiera się na cienkich z czarnego marmuru pilastrach, gankiem otoczony srebrnym, y wiszącymi z tegoż kruszczu lampami. 3tio. W Meku gdzie się rodził Machomet, jest także Meczet w świecie najpiękniejszy; dach na nim wywiedziony naksztalt budynku z dwoma wieżami osobliwzey Architektury y wysokości. Piszą że w tym Meczecie jest sto drzwi, a nad każdymi drzwiami okno, ze środka zaś cały ozdobiony jest bardzo bogatym obiciem. Do tego Meczetu niezliczona moc bywa pielgrzymow co rok; Machometani albowiem z przepisu Machometa, raz przynajmniej w życiu, powinni nawiedzić Meczet Mekkański; z kąd co rok przychodzi tu pięć gromadnych kompanii Muzułmańskich, albo Karawanow z milionu ludzi złożonych; ieden z Kairu, drugi z Syryi, trzeci z Persyi, czwarty z Jndostanu, a piąty z Barbaryi.

OBYCZAJE. Arabowie są wzrostu miernego, chudzi y ogórzali; osiadli w Miastach mają się do handlu y nauk, mianowicie do Astronomii y lekarstwa. Z przyrodzenia są poważni, mówią mało, a mówiąc żadnych gestow nie używają. Mieszkający

cy na wsi, lub błakający się po piaszczystych pułstyniach, bawią się złodzieystwem y rozboiem; zkad w Turcyi Azyatyckiey wszystkie trakty są napelnione rozboynikami, ktorzy zebrawszy się w znaczney liczbie, nakształt woyska, pod kommendą jednego z pomiędzy siebie wybranego napadają na karawany idące lub powracające z Mekki, y one rozbiiają.

JĘZYK. W tych krajach mówią językiem Arabskim popsułym y pomieszanym z wielu słow Narodów Wschodnich. Dawnego języka Arabskiego czystego, uczą się tak, iak w Europie Łacińskiego, a to dla tego że Machometanie, wszystkie nabożeństwa y ceremonie Arabskim językiem odprawiać powinni.

RZĄD. W tym kraju Prowincye różnych mają Panów; Krolestwa Gemeńskie, Hadramutańskie, y Fartackie, mają swoich Krolow; niektóre Prowincye zostają pod rządem W. Sultana, który im wyznacza swoich Baszow; inne słuchają swoich Xiażat, ktorzy holdują Sultanowi, iakie są Medyńskie y Mekkańskie, ktorego rządca zawsze powinien być z familii Machometa. Jest też wiele Arabow takich, ktorzy żadnego nad sobą nie mają Pana, mieszkając po gorach y rozbiiając. Zkad pielgrzymujący muszą dawać wielkie upominki Gubernatorowi Mekki, aby ich karawany konwoiował, dla bezpieczeństwa od tych rozboynikow.

RELIGIA. Jest wiele tak dzikich Arabow, że nie mają żadney wiadomości ani o Bogu, ani o Religii, żyjąc iak bestye leśne, y pożerając czasem samych siebie. Ktorzy są obyczajnieysi, idą za nauką swego Ziomka Machometa, ktorego fundamenta Religii opisałem w pierwszym Tomie w Paragrafie o Turcyi Europeyskiej, dokąd Czytelnika odsy-

odsyłam. W tym kraju Wiara S. zaszczerpiona była
za czasów Apostołów Świętych.

§. VI. O P E R S Y I.

*Persya rozciąga się wzdłuż na mil 500. a wszerz
na 280.*

*Dzieli się biorąc kraje hołdownicze, na 15. wielkich
Prowincyi, z których iedne składają Persyą północną,
y zachodową; drugie południową y wschodową.*

N A P U Ł N O C.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Sg te. Chorasan.
Masanderan.
Ghilan.
Schirwan.
Georgia Perska.

Herat.
Ferabad.
Recht.
Schamaki.
Tefflis.

Leży.
na połud: Prowinc:
niedaleko M. Kasp:
nad M. Kaspiiskim.
niedaleko M. Kasp:
nad R. Kur.

N A Z A C H O D.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Sg te. Armenia Perska.
Adherbeizan.
Jrac-agemi.

Erivan.
Tauris.
Jspaham całej Persi:

Leży.
na połud: Georgii.
we śrzod: Prowinc:
na połud: Prowinc:

N A P O Ł U D N I E.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Sg te. Chusistan.
Farsistan.
Larestan.
Kerman.

Suster.
Schiras.
Lar.
Sirjan.

Leży.
na zach: Jspahanu.
we śrzod: Prowinc:
na zach: Prowincyi.
na wsch: Schiras.

NA-

N A W S C H O D.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

2 Mekran.
 3 Segestan..
 2 Sablutan.

Kia.
 Zarang.
 Kabul.

Leży.
 nad M. Perskim.
 we śrzod: Prowinc:
 na gran: Jndostanu.

P E R S Y A.

NAZWISKO. Persya graniczy na zachod z Kurdyftanem, y Jrac-Arabia; na północ z Georgią Turecką albo Gurgiftanem, Czerkassiami, morzem Kaspijskim y hordami Usbeckiem; na wschod z Państwem Jndostanskim; a na południe z Odnogą Perską, y morzem Perskim. Początek nazwiska wyprowadzają niektorzy z Hebrayskiego słowa, które znaczy *Konnych*, y dowodzą że ten Narod najpierwey w świecie począł używać y iezdzić na koniach, zkąd cały kray w ich ięzyku nazwany *Persyą*, które słowo y w Łacińskim ięzyku znaczy *Equites*, albo *Konni*.

POWIETRZE. Persya w rozległości swej, nie jednakowego używa powietrza, y przeciwnie w granicach swoich ma roku pory, tak że gdy w jednym mieyscu zbierają zboża, w drugim na ten czas o mł 20. one śieją. Wpowszechności jednak mówiąc, powietrze jest ku północy Persyi zdrowe, nad morzem Kaspijskim wilgotne y umiarkowanie ciepłe; w prowincyach zaś południowych uprzykrzenie gorące.

ZIEMIA. W Persyi grunta są twarde, piaszczyste, y suche, przemyślem jednak obywatelow y trudnym polewaniem wspomóżone, wydaia ryż, pszenicę, żyto, ięczmień y proso, Owoce także wszelakie, a naybardziey melony, winogrona nadzwyczajnie wielkie, kwiaty żywości cenney

dney rośliny do potraw , farbowania , y lekarstw służące, tu obficie rosną.

TOWARY. W tym kraju naybogatszym Krolestwa płodem iest bawełna y iedwab , ktory Persowie surowy kręcony , y w bławaty przekształtowany przedaią. Koberce , płotna bawełniane , pasy bogate y perły z Persyi na całą Azyą , y Europę wychodzą. Procz tego inne towary są: galas, mastykowe y pachnące żywice, kadzidło, rhubarbarum, senes, oppium, szafran; konie, owce, y woły, ktore do uprawy roli y dzwigania ciężarow osobliwym staraniem Persow rozmnażaią się. Krużcze pospolite są: żelazo, stal, miedź, y ołów; szyby złote y srebrne tak są chude, że ledwie nakład wracaią; żywe srebro, koperwas y cyna cale się nie znayduią, siarki y alunu iest wielka obfitość, a soli nierownie większa.

HANDEL. W żadnym Kraiu nie iest w takim poważeniu handel, iak w Persyi, gdyż nie tylko naypierwsi Panowie, ale y sam Krol handlem pospolicie bawić się zwykli. Dla większey zaś łatwości y wygody w handlu wystawione są po znaczniejszych Miałtach, maydany, emporia, y Austerye osobliwszey wspaniałości. W Tauris iest tak obszerny Rynek, że 30. tysięcy ludzi wszyku stać może. Stolicą wszystkich handlow iest Ispaham, do ktorego towary z całego kraju zwożą y w emporiach składaią. Procz tego w Kirman robią y przedaią nayprzednieysze koberce; Ferabad y Tauris znaczny prowadzą handel; W Hamadan sami tylko żydzi handluią. Persowie w swoich fabrykach nie robią sukna, tylko same bławaty y materye bogate, zkąd Francuzi y Anglicy bardzo wiele natym zyskuia, bo im iak chcą naydrożey swoje sukna przedaią. Sami Persowie, dla handlu nie
żeglu-

żeglnią nigdy po morzu, bojąc się powierzać swego życia tak zdrażliwemu elementowi; Chrześcijanie tylko tamteysi, Ormianie, y żydzi puszczać się zwykli na morze. Za towary zaś inney monety nie dają y nie biorą procz frebrney, gdyż złoto w ich kraju żadney nie ma kurrency.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Stołeczne Persyi Jspahan, między ofobliwościami może być policzone; rozległością albowiem swoją przenosi największe Miasto w Azyi. Liczą w nim 162. Meczety, 48. collegia, 1800. domow gościnnych, 273. cieplic publicznych, y 38 tysięcy kamienic. 2do. W tymże Mieście są trzy wspaniałe mosty łączące Miasto z przedmieściami, z tych jeden nazwany *Babaruk*, na 32. drugi łączący *Zulfę* przedmieście Chrześcijanami osiadłe, na 34. Arkadach z kamienia ćiofanego są wystawione. 3tio. W tymże Mieście jest kolumna na 60. stop wysoka z kamieni nakształt głów zwierzęcych układana, którą Abbaz I. Krol, po uśmierzeniu buntu, przez Szlachtę Perską wszczętego, kazał wystawić. Ten Krol uczynił był szlub, wystawić Kolos z głów tychże Szlachty, na pamiątkę ukarania ich rebellii; ale gdy mu się uniżyli, rozkazał aby każdy z nich przyniósł głowę iakiego zwierzęcia y złożył u nog jego, co gdy wykonali, kazał na formę głów zwierzęcych kolos wyflawić. 4to. W Prowincyi *Mekran*, nie daleko Miasta *Darec*, jest gora tegoż nazwiska dziwnie wysoka, gdyż z niey bardzo dobrze widzieć można Morze Kaspiyskie, które od tey gory oddalone jest na mil 180. Wierzchołek tey gory okryty jest siarką, która się zdaleka iskrzy iak ogień; pod górą zaś są cieplice sławne albo łaźnie, do których co rok pewnych czasow, bardzo wiele ludzi zgromadza się.

OBYCZAIE. Persowie przedtym zatopieni byli w Astrologii, z ktorey y teraz wielu z nich przyszłe skutki opowiadać zwykli. Są wzrostu wysokiego, twarzy ogorzaley, z natury pyszni, zazdrośni, mściwi; a w debośzach y wydatkach aż nadto zbytkuiący. Tabaki, kawy, y opium bardzo wiele y często zażywaią, w posiedzeniu obyczayni, y dla Cudzoziemców ludzcy. Ci ktorzy bawią się handlem y rękodzielami, są bardzo dowcipni w wynaydowaniu coraz nowych desieniuw, w robieniu materyi iedwabnych, ale przytym wielcy oszuści y szalbierze. Cwiczenia Persow y zabawy stosuią się zawsze do Rycerskiego kunsztu, do ktorych trzeba mieć siłę y sprawność. Nim do lat 20. młodzież przyidzie, bawi się nauką prawa Machometañskiego. W lat 6. dzieci oddaią do szkół publicznych, dla nauczzenia się pisać, czytać y pacierzy na pamięć. Ze szkół przychodzi młodź do Konwiktow, w ktorych wyższe wykładaia się nauki. Konwikty te albo Collegia tak są częste, że nawet po znaczniejszych znayduia się wsiach, a w samym Jspahanie liczą ich na 57. Porządek nauk w tych Konwiktach jest taki: Młodź zaczyna od uczenia się ięzykow Perskiego, Tureckiego, y Arabskiego, czyta potym Księgi zakonne, naostatek uczy się Arytmetyki, Geometrii, Trygonometrii, Optyki, Astronomii, Filozofii, Lekarstwa, Wierzcpistwa, Geografii, y Historii. Po naukach szkolnych następuia ćwiczenia Zolnierskie, z ktorych pierwsze jest z łuku strzelać, drugie szablą zrecznie władać, trzecie na koniu iezdzić, do pierścienia biegać, albo kulę drewnianą przez rezę żelazną w biegu końskim przerzucać. Ludzie zaś gminni ćwiczą się w zapaśnictwie, tańcowaniu y, skakaniu na linach kuglarskich, z kąd szypkością przechodzą Europeyzykow.

JĘZYK. Perski język nietylko gładszy iest od Tureckiego, ale też naywziętszy w całej Azyi, dzieli się na różne dyalekty; w pisaniu Persowie używają naywięcey liter Arabskich; dlaczego języka Arabskiego muszą się tak uczyć, iak my łacińskiego, nietylko dla zrozumienia Alkoranu, ale też y nayuczeńszych Książek, ktore tu są naywięcey w tym języku.

RZĄD. Perski rząd iest doskonałym wyobrażeniem nayostrzeyszey samowładności. W żadnym kraju, nawet w Turczach większego niema despotyzmu; Krol albowiem bez żadney inney przyczyny, tylko że mu się tak podoba, może każdego z swych poddanych, z majątku, czci, y samego wyzuć życia. Jednakże na ukaranie ludu popolitego, są ustanowione sądy, y nieiaka zachowanie się prawność. Korona Perska dziedziczna spada zwyczajnie na iednego z Synow Krolewskich, gdy inaczey panujący niestanowi Monarcha, ktory mając moc nad życiem y własnością swoich dzieci, może ich oddalać od Tronu. Krol Perski samowładność swoią sprawuje przez dobranych Ministrów y dworu swego Urzędników. Pierwszy *Wezyr-Azem*, miasto Krola w Szaraiu wychowanego, rządu nieumiejącego, całemu rozkazuje Państwu. Krolewskie rozkazy mocy niemają gdy od tego Ministra nie są pieczętowane. Drugi *Diwan-Beg*, albo naywyszego Trybunału Prezydent, y nad sądami przełożony. Trzeci *Wakana-wisch*, albo Sekretarz Stanu, do ktorego należy, wszystkie Krolewskie ordynacye zbierać, one w Prowincyach przez swych Namieśników ogłaszać, y od nich o wszystkim tym, co się tam dzieie, być uwiadomionym. Czwarty *Mirab*, albo nad wodami przełożony, powinien starać się aby wody wystarczyły, nietylko do obeyścia domowego, ale

też

też do zalania pol &c. *Piąty Nazir* wielki Podskarbi, odbiera wszystkie dochody krajowe, miarkuje wydatki Dworu, płaci pensye &c. *Szosty Jelikagasi Basza*, Marszałek Nadworny. *Siodmy Miraour Basza*, albo W. koniuszy nad stajniami Krolewskimi, y stadami całego Krolestwa przełożony.

HERBY, Względem herbu Krolestwa Perskiego, różne są relacye, iedni bowiem twierdzą że herbem Państwa iest na tarczy słońce złote w polu błękitnym, drudzy że pół miesiąca, iak u Cesarzow Tureckich; inni na koniec piszą: że iest smok w złotym polu, z otwartym pyskiem; z tym wszystkim naypospolitsze iest zdanie, że na tarczy iest lew złoty, na ktorego karku, iest słońce z miesiącem srebrnym.

RELIGIA. Obywatele tego kraiu po większey części, idą za Nauką Machometa, podług wykładu Alkoranu *Mortys Alij*. ktorzy w wielu punktach nie zgadzają się z Turkami. Naygłównieyszy punkt ich kontrowersyi ściągą się do Następcow Machometa. Turcy albowiem rachują tym porządkiem: nayprzod *Machomet*, potym *Aboubekir*, *Omar*, *Osman*, y *Mortys Alij*; Ale Persowie upierają się że po Machometcie naypierwszy nastąpił *Alij*, y że ten był we wszystkim rowny Machometowi. Zkąd Turcy brzydzą się Persami, y nazywają ich *Rasadi*, albo Odszczepieńcami, a siebie *Muzulmanami*, albo prawowiernymi. Różnią się także w wykładaniu Alkoranu, y dlatego dzielą się na cztery Sekty nazwane: *Melchian*, *Anezyan*, *Benefien*, y *Osman*. Z tych znówu Sekt pochodzą różne Zakony, iako to: *Moabitow*, *Derwichow*, *Abdalow*, *Papajow*, *Rasadow* &c. Procz tego w Persyi iest wiele Chrześcian, a osobliwie Nestoryanow. Wiara S. w tym kraiu opowiadana była przez S. Tomasz Apostoła.

§. VII. O JNDOSTANIE.

Jndostan albo Państwo W. Moguta rozciąga się wzdłuż na mil 560. a wszere na 430.

Dawniej to Państwo dzielito się na 36. Prowincyi obszernych naksztatt Krolestw, teraz tylko ma 34. Wielkorządztw albo Prowincyi, z ktorych znaiomsze Europeyzykom są te:

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

W Jndostanie są te.
Kaszmira.
Banda.
Delhy.
Bakar.
Agra.
Guzarata
Kandyscha.
Patna.
Bengala.
Oryxa.

Cassimere.
Rotas.
Delhy.
Bakamer.
Agra całego Państ.
Amadabad.
Brampour.
Patna.
Bengala.
Orixa.

na pułn: Prowinc:
na pułnoc Agry.
nad R. Gemena.
na wschod Agry.
nad R. Gemena.
na pułn: Prowinc:
na wsch: Prowincyi.
nad Gangesem.
nad uściem Gang:
nad odnogą Beng:

KROLEST: HOŁDOWNICZE. STOŁECZNE.

Leży.

Do tego Państwa należą te.
Wisapurskie.
Karnateńskie.
Golkondzkie.
Gingańskie.
Tangorskie.
Madurskie.
Marawskie.
Maszurskie.

Goa.
Bisnagar.
Golkonda.
Ginga.
Tangor.
Madura.
Ramanadalaure.
Maszura.

nad R. Mandow a.
we śrzod: Prowinc:
nad odnogą Bengala.
na połud: Bisnagar.
na połud: Gingi.
na zach: Tangor.
nad odnogą Bengala.
nad odnogą Bengala.

J N D O S T A N.

NAZWISKO. Państwo wielkie Jndostańskie, graniczy na zachod z Persyą, na pułnoc z Tartaryą, na wschod z Pułwyspem Zagangetańskim, a na południe z kraiem nazwanym Malabar, albo pułwyspem Indyjskim zachodnim. Jndostan albo Państwo Indyjskie, ma także nazwisko W. Moguty, ktore

które pochodzi od iednego z Monarchow tego nazwiska.

POWIETRZE. W stronie północney między gorami śniegiem okrytemi, powietrze iest bardzo zimne ale zdrowe; prowincye zaś południowe nie znośnym podlegają upałom.

ZIEMIA. Kray leżący na północ dla zimna y wysokich Gór skąpe wydaie urodzaie; przeciwnie w stronie południowej doliny równe y okiem nie zmierzone, rzekami oblane, obfitą sprrawują żywność. Rodzi się wszelkiego rodzaju zboże, a obfobliwie ryż, pszenica, y orkisz; po ogrodach mają rozmaite frukta, a naybardziej cytryny, pomarańcze, daktyle, migdały, y kokos albo orzechy Indyjskie, z których tłoczą napoy mocny, który przenoszą nad wino. Lasy pełne są lwow, tygrysow, iednoroźcow, leopardow, wilkow, iakalow albo psow dzikich; gory obfitują w kamienie drogic, iako to: rubiny, szafiry, topazy &c. dyamenty zaś iedna tylko gora w Prowincyi Bengalskiej wydaie.

TOWARY. Znacznieysze towary w kraiu są: Indycht, rabarbarum, piżmo, korzenie do zaprawy, owoce różne, bawełna, cukier, iedwab y rozmaite materye iedwabne, które robią w swoich fabrykach. Tak zaś są doskonałe rękodziela iedwabne y bawełniane w tuteyszych fabrykach, że żaden Narod Indofkańskich tkaczow do tych czas nie mógł doskonale naśladować, y przeiść ich delikatności.

HANDEL. W tym Państwie co do żywności wszystkiego mają dostatkiem, tak dalece że kupcy Europeyscy ktorzy tu handlują, nie więcey nie przywożą, procz sukna y cyny Angielskiej, a wzamian biorą kamienie drogic, indych, bawełnę y różne z niej płotna, iedwab surowy y materye bła-

watne. A że ledwie szóstą część towarów mogą zamienić na swoy ładunek, tedy resztę płacą gotowemi pieniędzmi, które Indostanie albo topią w Mennicach na masłę do swoich fabryk, albo w ziemi zakopują. Ze wszystkich prowincyi Indostanu, nayhandlownieysza jest *Guzarat* albo *Kambaia*, z tego albowiem portu wychodzą Okręty kupieckie na wschod do *Jawy*, y *Sumatry*, do *Mekki* nad morzem czerwonym, do *Bander-Abad* nad Odnogą Perską; gdzie rozwożą bawełnę, kryształy, kamienie drogie, medykamenta, drzewo do farb y perfumow sposobne. indych który jest naylepszy w *Agrze*, ale go Indyanie zwykli fałszować dla swego profitu. *Agra* Stoleczne Państwa, jest także stolicą wszystkich handlow, w którym jest wiele Maydanow albo rynkow, y Aufteryi wspaniałych na przyięcie Indyanow y kupcow Europeyskich. Inne Miasta handlowne są: *Daman*, *Bombay*, *Diu*, y *Chaoul*, które należą do Portugalczykow. *Diu* osobliwie w bardzo sposobnym miejscu do handlu, ma port bezpieczny, wodę słodką y komunikacyą zręczną z Portem *Surat*.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W *Agrze* y na około znaydują się groby wspaniałe Cesarzow Indostan-
skich z familii *Mogul*y; a między innemi sławny *Mau-
zol* Cesarzowey żony *Cha gehana*, około którego po-
wiedaia robiło 20, tysięcy ludzi przez lat 22. nie-
ustając. 2do. W tym kraju jest *Banian* drzewo oso-
bliwey piękności, z gałęzi wypuszcza latorośle,
które o ziemię oparliszy się wypuszczają korzenie
y utrzymują gałęzie z których wypadły. To drze-
wo do niezmierney podnosi się wysokości, a gałę-
zie y latorośle tak szeroko się rozkładają, że kil-
kaset Osob pod iednym drzewem może się mieścić,
y zaślaniać od upałow albo deszczu. 3tio. Wyspa
Ra-

Ramanankor, jest złączona mostem, który nie na Arkadach ręką ludzką wystawionych, ale na skałach na dwa łokcie nad strych wody wyniesionych osiada. Ten most gdy tego potrzeba, w oka mgnieniu zrzucany bywa. *4to.* W Agrze jest Pałac Cesarzowski wspaniały w którym stoi Tron bogaty bardzo, y wielkimi bogactwami ozdobiony, tak dalece że kleynotami swemi y ozdobą, zapłaciłby trony w świecie Monarchów. Na tym Tronie Cesarz Indostański, w dzień tylko pamiątki narodzenia swego zwykły zasiadać, gdzie odbiera powinszowania y prezenta, od najpierwszych Panów Dworu swego, a po skończoney ceremonii obiada, siedząc na nim.

OBYCZAJE. Mieszkańcy w tak obszernym Państwie ze czterech składają się Narodów, Mogolanów, Indyanów, Persów, y Patanów; z kąd y obyczajami między sobą różnią się. W powszechności jednak Mogolanie są wzrostu wysokiego y przystoynego, bielsi od Indyanów, ale ogorzalsi od Europejczyków południowych. Kochają się w szatach drogich, sprzętach domowych kosztownych y biesiadach; w nauce gwiazdarskiej y gwiazdach wielką pokładają ufność, y bez ich rady do żadney głośniejszej nie przystępują sprawy. W pożyciu są ludzcy, w handlu rzetelni, między pospółstwem zaś wielu znajduje się czarowników.

JĘZYK. W tym Państwie iako też y w Indyi, o ktordy niżej mówić będziemy, rozmaite są języki; w obrządkach zaś Religii, używają wszyscy Arabskiego. W Państwie Indostańskim, najznakomitszy język Guzaracki y Bengalski. Na Dworze Cesarzkim mówią językiem Perskim.

RZĄD. W Indostanie zwierzchność samowładna, w samej tylko Cesarza, albo W. Moguła zamyka się osobie, który udziela iey trzem lub

czterem Ministrom , do rządzenia Państwa od siebie obranym. Zadney inney Rady nie maż w tym kraju. Naypierwszy Pańwa Urzędnik nazywa się *Itimat-Uddulet*, ktorego godność równa się z Wezyrowską u Turkow, y ma wielkie dla siebie wyznaczone dochody. *Drugi* Państwa Urzędnik Podskarbi W. odbiera dochody Koronne, płaci pensye Urzędnikom Dworskim y woyskowym. *Trzeci* Poborca W. jest przełożony nad czynszem pozemnym, który z roli płaci się, y wynosi na rok około 80. milionow czerwonych złotych; potem z pogłownego Indyjanow, z cła za towary po pięć od sta, z Arędy gor dyamentowych, z majątku Ministrow y Dworzan zmarłych, co wszystko idzie na łkarb Cesarzki. Cesarz rezyduje w *Agrze* Mieście bardzo ludnym y bogatym; sukcesya tronu nie spada na żadnego z Synow Cesarzkich, wolno im iednak starać się o koronę, iakimkolwiek bądź sposobem. Ten pospolicie po Cesarzu wstępuje na tron, który lepiej umie pozyskać łaskę *Omrachow*, *Nabobow*, y innych Ministrow Dworu. Po utrzymaniu się zaś na tronie zabija wszystkich Braci y naybliższych krewnych, gdyż lepiej ugruntować państwa swego nie może, tylko przez rozlanie ich krwi.

HERBY. Cesarza Jndostańskidgo herb, jest tarcza, na ktorey leżą pieniądze Bizanckie złote, tu, y owdzie rozrzucone, w polu srebrnym.

RELIGIA. W tym Państwie procz Machometanow, jest wielka liczba Pogan, ktorzy się dzielą na rozmaite Sekty, z tych znaczniejszy są trzy: *Banianow*, *Parfow* y *Braminow*. *Banianie* wierzą przechodzeniu duszy z iednych ciał do drugich, y dla tego wystawiają szpitale dla zwierząt, y żadnego stworzenia żyjącego nie zabijają, obawiając się aby

aby nie wypędzili duszy z tego miejsca, które sobie dusza przyjaciela może obrała. Między innymi najbardziej czczą y adorują krowę, do której codziennie z rana pewną modlitewkę mówią. *Parsoowie* pochodzący od dawnych *Perfów* czczą za Boga Ogień, y koguty mają w wielkim poszanowaniu, tak dalece że zabić y zjeść koguta, jest u nich występkiem bez odpuszczenia. Kapłani ich nazwani *Darous* przyniesiony z *Perfyi* ogień do tych czas chowają, zmarłych nie grzebią, ale na miejsce obmurowane na pożarcie ptaśtwu drapieżnemu rzucają, w kilka dni krewni schodzą się y uważają, które oko sępy pierwej wydierać zaczęły, jeżeli prawe, to mają za znak zbawienia, a jeżeli lewe, wnoszą, iż został potępionym. *Braminowie* są na kształt ścisłych Zakonników; gdyż prowadzą życie ostre, poszczą ściśle, y czynią wielkie umartwienia ciała. Jest wielu między nimi, którzy z dobrej chęci czynią szlub solenny trzymania się rękojmi za głowę, albo noszenia rąk zawsze w górę wyciągniętych, lub innych dziwacznych umartwień; a te szluby w całym życiu pełnić zwykli, pomimo wszelkich przeszkód y trudności. Są prócz tego inni, którzy wierzą iż *Ganges* ma w sobie wodę poświęcającą, y dla tego pewnych czasów w roku w znacznej liczbie y kompanii schodzą się do niej dla otrzymania świątobliwości y błogosławieństwa. W tym Państwie jest też dostatkem Żydów y Chrześcian Europejskich, a osobliwie po nad morzem, z racyi handlu z *Indyanami*. Światło Ewangelii S. opowiadane było najpierwej przez S. Tomaszego Apóstola.

§. VIII. O J N D Y A C H.

Indye składają się z dwóch pułwyspów wielkich, z których ieden nazywa się pułwyspem Zagangetańskim, a drugi Kraiem Malabar.

Dzielią się na rozmaite Krolestwa, których nazwiska są następujące:

NA PUŁWYSP: ZAGANGETANSKIM.

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Znaydują się te:
 Azemitańskie.
 Typrańskie.
 Arakańskie.
 Peguańskie.
 Awańskie.
 Laozańskie.
 Syamskie.
 Kwedańskie.
 Patańskie.
 Johorskie.
 Kamboyskie.
 Kochinchińskie.

Chamdara.
 Marbagan.
 Arrakan.
 Pegu.
 Awa.
 Winkian.
 Syam.
 Kweda.
 Patana.
 Malaca.
 Kamboya.
 Kehua.

Tonkwińskie.

Kacho.

Leży.

na wsch: Krolestwa.
 we śród: Krolest:
 nad R. Chabera.
 nad R. Pegu.
 nad R. Awa.
 we śród: Krolest:
 [Menan.
 na wyspie, na R.
 nad Oc: Indyjskim.
 nad odn: Syamską.
 nad cieśn: Malaka.
 nad R. Kiang.
 nad M. Chińskim.
 [chińską.
 nad odnogą Kochin-

W K R A I U M A L A B A R.

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Znaydują się te:
 Kanarskie.
 Kananorskie.
 Kalikutańskie.
 Tanorskie.
 Kranganorskie.
 Kochińskie.

Onor.
 Kananor.
 Kalikut.
 Tanor.
 Kranganor.
 Kochin.

Trawankorskie.

Trawankor.

Leży.

nad M. Malabarsk:
 nad tymże morzem.
 nad tymże M.
 we śród: Krolest:
 nad M. Malabarsk:
 nad M. Malabarsk:
 [ku Comorin.
 niedaleko przyląd-
 J N-

J N D Y E.

NAZWISKO. Połwysp Zaganetański, graniczy na północ z Państwem W. Lamy y częścią Chin; na wschód z Oceanem wschodnim, na południe z Oceanem Indyjskim; a na zachód z Odnogą Bengalską y częścią Państwa Jadostańskiego. Połwysp drugi albo kray Malabar na północ ma część Krolestwa Wisapurkiego, na wschód Państwo Indostańskie, na południe Ocean Indyjski, a na zachód morze Malabarskie. Oba te połwyspy nazywają się Indyami wschodniemi od rzeki nazwaney *Indus* wpadającej w morze Perskie.

POWIETRZE. W Indyach pospolicie powietrze jest zbyt gorące, z tym wszystkim po wybrzeżach morskich jest umiarkowane, y od wiatrów ochłodzone. Antypody połwyspu Zaganetańskiego jest *Zelandya nowa*.

ZIEMIA. Oba te połwyspy są krajem bardzo bogatym y we wszystko obfitującym, osobliwie mają owoce rozmaite, minerały y kamienie drogie. Brzeg nazwany *Malaca*, nazywają *Chersonesus aurea*, dla niezmiernych bogactw y kleynotów które w sobie zawiera. Niektorzy nawet rozumieją że to jest Ziemia *Ophir* w Piśmie nazwana, do ktorey Krol Salomon posyłał okręty po złoto.

TOWARY. Najznaczniesze towary w Indyach są: złoto, perły, kamienie drogie, iedwab, bawełna, alabastr, ryż, imbir, pieprz, cynamon, kawa, cukier, daktyle, rhubarbarum y inne medykamenta.

HANDEL. W obydwóch Indyach niezmiernie kwitną handle, każde bowiem Krolestwo osobny prowadzi handel; iako to w *Bengali* stołecznym Krolestwa jest skład wszystkich towarów Indyjskich

dyiskich , po ktore ze wszech stron kupcy zaieżdza-
 ią. W *Ongli* Holendrzy mają skład iedwabiu, kto-
 ry przewożą do Japonii y do Europy. Goa jest skła-
 dem wszelkich towarow tamtejszych dla Portugal-
 czykow, przedtym to Miasto było sławne wielkim
 handlem, ale ten już dużo zmniejszony, gdyż na
 rok nie wynosi więcey nad 200, 000. talerow. W
Ponticheri jest skład Towarow nie tylko których do-
 daie Koromandel ale też ktore przywożą z *Benga-
 li*, *Surat*, y całego kraiu *Malabar*. Port ten należy
 do Francuzow, robią tu płutna bawełniane, mu-
 śliny cienkie, materye iedwabne, przedaią dyamen-
 ta, kamienie drogie, indych, ryż, bawełnę przedzo-
 ną y nieprzedzoną. W *Madras* Anglicy mają swo-
 ie emporium do ktorego zaieżdzaia. Kupcy tak z
 Europy iako y z Indyi. *Golkonda* handluie nayprze-
 dnieyszemi dyamentami, y materyami bławatnemi.
Pecheri handluie nayprzednieyszemi perłami, ktore
 między Wyspami *Menan* y *Ceylan* w Miesiącach Kwie-
 y *Main*, łowić zwykli, przy łowieniu tych perł pre-
 zyduia Holendrzy iako panowie tego połowu. W kraiu
Koromandel jest port *Franguebart*, w którym skład
 swego handlu mają Duńczycowie. Z *Pegu* wywo-
 żą złoto, dyamenty, perły, imbir, ryż, iedwab,
 y inne towary. W tym Krolestwie zwyczaj jest
 handlowania w iak naywiększey cichości, nie mo-
 wiąc y słowa, gdyż tak przedaiący iako y kupi-
 cy pokazuie cenę na palcach, którą chce wyrazić;
 handluia zaś nie w Miastach ale w polu, dokąd zwo-
 żą towary. *Malaka* jest kray ieden z naywefelszych
 y naylepszych w Indyi, dla tego też y handel nay-
 lepiey w tym kraiu kwitnie. Krolestwo *Syamskie*
 także wielki prowadzi handel; Francuzi wysylaią
 tu Mislyonarzow wielu y kupcow, ale Hollendrzy
 cały handel utrzymuią. *Tunkwin*, handluie naywię-
 cey

cey iedwabiem , ktorego tak wiele mają , iak u nas
przędziwa , zkąd na powrozy y wszelkie potrze-
by go używają.

OSOBLIWOSCI. *1mo.* W Krolestwie *Azemi-
tańskim* , znayduie się osobliwsze Ziele , ktore z
rana ma pełno kwieci różowych , ktore wpołudnie
od wielkiego upału opadają na ziemię , a nazaiutrz
zrana znówu kwitnące pokazują się. *2do* Na wy-
spie *Salset* niedaleko *Goy* , są lochy wydrążone w
Skale , nakształt Miasta o czterysta domow mające ;
w ktorych stoją rozmaite posągi w postaci słoniow,
tygrysow , lwow , y Amazonek. *3to.* W Mieście
Arrakan , iest pałac Krolewski bardzo kosztowny ,
w ktorym iest ieden pokoy wielki , mający ściany o-
kryte blachą złotą na około , y z klepieniem u
ktorego wisi więcej niż sto sztuk złota figury ko-
nickiey , albo nakształt głów cukrowych. W tym-
że Pokoju stoi siedm posągow ze szczerego złota ,
u ktorych twarz , piersi y ramiona są wysadzone
kamieniami drogiemi , iako to rubinami szmaragda-
mi , szafirami y dyamentami. Tamże chowają dwa
sławne kanaki , czyli rubiny niezwyčajnego sza-
cunku , dla ktorych nabycia nie mało krwi naroz-
lewali sąsiedzcy Krolowie ; gdyż Indyanie tego są
zdania , iż w czyichby ręku one były , ten ma bydź
nayıpotężniejszym między wżysłkiemi innemi Kro-
lami. *4to.* W *Syam* stołecznym Krolestwie iest tak-
że pałac bardzo bogaty , w stajniach Krolewskich
chowają wiele słoniow , ktorym Krol nadaietytuły
hrabiow , Xiążąt , Parow &c. y naznacza rożnych
do służenia im urzędnikow. Słoń biały ktorego
Krolem podług zwyczaju Indyjskiego pizze się Mo-
narcha Syamski , z złotego naczynia przyimuie stra-
wę. *5to.* U *Syamczykow* osobliwszy iest zwyczaj :
że mężowie w obrzydłym gniią próżnowaniu , a
żony

żony ich uprawnią rolę, żną zboża, łowią ryby, iść gotują, a za to wszystko w ostatniej wgardzie y upodleniu u nich zostają. Nigdy żona z mężem do stołu nieśiada, z nim się nieprzechadza, łagodnych słów nieśłyszy, ani przyzwoitych płci swoiey względów nieodbiera.

OBYCZAJE. Wszyscy w ogulności Indyanie są wzrostu przyzwoitego, twarzy przyjemney, w iedzeniu y picciu skromni, cierpliwi, miłośni, y ostatnim groszem z potrzebnym dzielący się. Zysku chciwi, zkaż dla drobney nadgrody, na wielkie odważają się trudy, y w oczywiste wdają się niebezpieczeństwa

JĘZYK. W Indyach każde prawie Krolestwo ma osobny swoy język. W *Goy*, w *Guzarat*, *Bisnagar* y *Koromandel*, mówią językiem nazwanym *Karabinow*; a w kraju *Malaka*, nazywa się język *Melaye*. Z tym wszystkim po wszystkich Miastach portowych mówią językami Europejskimi, osobliwie Portugalskim.

RZĄD. W Indyach każde Krolestwo ma swego Krola, z których iedni są udzielnicy, a drudzy holdują innym. Krol *Azemiński* udzielny, żyje z dochodów Państwa nienakładając żadnego podatku na poddanych. Krol *Typrański* udzielny, ktoremu poddani wyjąwszy w rok 6. dni pańszczyzny, żadnych nieplacą podatków. Krol *Arakański* udzielny pisze się Krolem Słonia białego, panem pałacu złotego y dwóch zauszników rubinowych. Krol *Peguański* udzielny pisze się Krolem Krolow, przyacielem y krewnym wszystkich Bogow, bratem słońca, y Powinowatym Xiężycu. Krol *Laozański* samowładny, dwa razy w rok daie się widzieć swym poddanym; naywiększy ma dochód z Słoniow y kości słoniowej, z soli także, którą tu robią z
pia-

piany od deszczu na polach zostawionej, a potym od słońca stwardniałej. Krol *Syamski* jest samowładny, któremu hołdują Krolowie: *Kwedański*, *Patański* y *Johorski*. *Kamboyski* udzielny, *Kochinchński*. hołduje Cesarzowi Chińskiemu. W Krolestwie *Kanarskim* panuje białogłowa, idzie za maż za kogo chce, z mężem jednak nie dzieli się kraiową zwierzchnością. Poddani prawa oyczyste, tak ściśle zachowują, że między niemi o rozboiu y złodzieystwie prawie nie słyhać. *Tonkwinski* hołduje Cesarzowi Chińskiemu. &c.

RELIGIA. W obydwóch Indyach mieszkający po wybrzegach morskich są Religii Machomekańskiej; po innych zaś Krolestwach czczą balwanów brzydkiej y straszliwej postaci. W Krolestwie *Typrańskim* niektorzy mają to stworzenie za Boga, które im się zdarzy z rana uyrzeć najpierwey, procz iedney wrony, którą gdy postrzegą, tedy tego dnia z domu nigdzie nie wychodzą. Obywatele *Peguańscy* o krokodylach mają opinią wyfokiej świętobliwości, tak dalece że mają takich za szczęśliwych, którzy bywają od tych bestyi pożarci. Toż rozumieć y o innych dziwaństwach. Chrześcian Europeyjskich y żydow znayduie się wiele po wszystkich portach y składach Kupieckich. Wiara S. w Indyach opowiadana była przez S. Tomasza Apostoła.

§. IX. O J A P O N I I.

Trzy wyspy niżej wyrażone składają Cesarstwo *Japońskie*, które wzdłuż rozciągają się na mil 250. a wszersz na 80. *Cata Monaachia* dzieli się na 66. wielkich Prowincyi, ale w wyliczaniu ich nie chcę

Czy-

Czytelnika zatrudniać, wyrażę tu tylko nazwiska naj-
przód wysp Japońskich, a potym innych krajów y
wysp do Japonii należących.

WYSPY JAPONII.

STOŁECZNE.

Leży.

Nipon albo Iapon.	Yedo całey Monar:	nad ocean: wschod:
Suikok albo Xima.	Ozaka.	na wyspie Nipon.
[ka.	[lica.	
Sikok albo Xiko-	Meaka dawna Sto-	na wyspie Nipon.

Cesarz Japoński ma te.

WYSPY NALEŻĄCE DO JAPONII.

Tanaxuma iedna z siedm: wysp Riuku.	na połud: Japonii.
Tsiosina Prowincya w Korci.	nad morzem.
Jesso wyspa.	na północ Japonii.
Kray Kurylski.	na północ Jesso.
Ginsima albo wyspa srebrna.	na ws: W Niponu.
Kinsyma albo wyspa złota.	na wsch: W. Nipon.
Fatzijsya iedna z wysp tego nazwiska.	na północ Japonii.

J A P O N I A.

NAZWISKO. Wyspy przez się Japońskie, na
północ mają ziemię *Jasso*, y część Tartaryi Chiń-
skiej, na zachod półwysp *Korey* y Chiny, na poł-
udnie morze Chińskie, a na wschod Ocean wscho-
dni. Początek nazwiska pochodzi od wyspy *Nipon*,
ktora Europejskim obyczaiem wymawia się *Japon*;
y daie nazwisko całemu Cesarstwu.

POWIETRZE. W zimie powietrze nayo-
strzeyszym mrozom, a lecie nieznośnym podlega
upałom, w Czerwcu zaś y Lipcu ustawicznym pra-
wie deszczom. Nawałnice, grzmoty, pioruny, y
trzęsienia ziemi gwałtowne są w Japonii bardzo
Pospolite y zwyczajne. Gory ogniste nieprzeftan-
ny wyrzucają ogień; na morzu Japońskim zawsze
nie-

niespokojnym, pełnym wirow y zatopow strasznych, widzieć się daia wieże wodniste pod same prawie obłoki wznoszące się, które często żeglującym stają się szkodliwe. Ztym wszystkim tak nie wygodne powietrze jest arcy-zdrowe, przynosi mieszkańcom wiek długi y Niewiaśtom płodność wielką.

ZIEMIA. Gruuta Japońska gorzysta, twarde y ślaczyste wielkiej potrzebuia pracy do wydania zboża. Na wielu miejscach braknie na wodzie słodkiej do picia, zkąd Obywatele muszą używać wody gorącej z cieplic w tym kraju zagęszczonych. Z gór skalistych spadają rzeki tak bystre, że na nich mosty stawiane bydl nie mogą; z tych rzek powódzie pola zatapiają y żniwa niszczą. W gorach znajdują się szczyby złote, srebrne, miedziane, żelazne, a naywięcej ślaczystych, z których dwie części zysku idą do skarbu Cesarzkiego, a trzecia dla kopiących. W rzekach piasek złoty jest pospolity, a przy brzegach morskich perły czerwone, nie podlejsze od białych poławiają się. Trzod Japończycy nie chowają, gdyż nie iedzą ani mięsą ani mleka, ale tylko chowają bydło, którego do uprawy roli y dzwigania ciężarów potrzebuia.

TOWARY. Z płodu Krainy Japońskiej wychodzą towary: Złoto, srebro, miedź, siarka, iedwab, kości słoniowe, &c.

HANDEL. W Japonii zawsze jest wielki handel tak z strony Kupców Europejskich y Azjatyckich, iako też z strony Japończyków, ktorzy im swoich towarów udzielają. Przedtym w Japonii otwarty był handel na cały świat, ale od R. 1636 zabroniono Kupcom Chrześcijańskim w Japonii handlować; Jedni tylko Chińczykowie y Hollendrzy

maią wolny przystęp do Nangazaku, nie bez ciężkich iednak warunkow y trudności. Chińczykom nie wolno nad 70. batow sprowadzać, a Holendrom nie wolno brać towarow więcey nad cztery kroć dwadzieścia tysięcy talerow. Chinczykowie zyskują na cukrze który tu przywożą, a Hollendrzy na miedzi, którą ztąd biorą. Japończykowie kupcow obcych mają za oszustow y filutow, a to dla tego że nie cierpią najmnieyszego oszukania w handlu. Co nawet w swoich kupcach postrzegłszy surowo karzą, gdyż nie tylko tego który oszukał, ale też całą familią iego, y dwudziestu sąsiadow naybliższych na śmierć zabijają.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Za świadectwem *Kampfer*a w Mieście *Meaka Dairy* albo Cesarza Duchownego rezydencyi, rachują Kościołow pogańskich 6220, Pałacow 137, Ulic 1858, Domow 13,879. Mostow 87. które łączą różne Miasta kwatery, trzema rzekami oblane, a na końcu Miasta z sobą się zbiegające. 2do. W tymże Mieście iest ieden kolos miedziany pozłacany, na którym stoi posąg gruby na 80, a wysoki na 70. stop, na którego wierzchu głowy, może pięciu ludzi wygodnie stać; palec każdy u ręki, iest gruby na 14. calow. Tamże iest Kościół ieden pogański, w którym rachują 3,333. posągow szczerozłotych. 3tio. Między innemi osobliwościami można pomieścić osobliwszy zwyczaj stroienia się Dam Japońskich. Te noszą szatę długą z ogonem po ziemi ciągnącym się, a pod nią kładą kamizelę z cienkiego bardzo blawatu; a im iest Osoba zacnieysza tym więcey takowych nosi kamizelek; szatę spinaią pasem szzerokim w kwiaty y różne figury sztucznie tkanym, który mężatki wiążą z przodu, a panny z tyłu. Głowę fryzują, a po lewey stronie nad uchem zatykają iglicę

iglicę na twarz wysunioną, na ktorey końcu wisi perła, albo dyament, u uszu zaś kulczyki perłowe.

OBYCZAIE. Japończykowie są wzrostu miednego, głowę mają wielką, nogi krótkie, oczy małe, nos zadarty, wargi szerokie y obwisłe; umysł szlachetny, rozum bystry, a obyczaje łagodne y towarzyskie. Z natury iednak są wyniośli, okrutni, y pełni pogardy ku Cudzoziemcom. Pokarmem Japończyków jest ryż, mięso wielorybie, ostrzygi, rośliny y korzonki ogrodowe, ciasta z mąki pszenney, bobowey, albo z korzeni ususzonych, cukry y owoce. Używanie zaś mięsa wszelakiego, powszechnie jest zakazane. Napoiem zwyczajnym jest herbata y piwo z ryżu pędzone, mocne y głowę zawracające. Damy Japońskie żyją zamknięte, bardzo rzadko widzieć się dają mężczyznom, y w ten czas zakrywają twarz y ręce, długim kwefem; ledwie kiedy z domu bywają wypuszczane, co gdy się zdarzy, niosą tak Panie, iako y służebne ich, w zakrytych lektykach, a jeżeli piechotą idą, tedy otaczają je liczny orszak służebnic, każda niosąc albo pantofle swojej Pani, albo rękawiczki, albo chustki, wachlarze, baldakinki, klejnoty, albo konfitury.

JĘZYK. Twierdzą niektorzy krajo-pisarze, że język Japoński jest gładki, y obfity w słowa iednoznaczające, tak dalece że zawsze stosują się w mowie do wieku, płci, y kondycyi, chcąc iaką rzecz wyrazić.

RZĄD. W Japonii rząd jest podzielony między *Dairem* albo Cesarzem Duchownym, y *Kubą* albo Cesarzem świeckim; Do pierwszego należą sprawy duchowne, a do drugiego sprawy polityczne, y samowładny rząd Państwa. Kuba rezyduje w *Tedo*, Dwór ma liczny złożony z naywiększych kraiowych

Panow, ktorzy przy dworze mieŝzkaia, y synow swoich w Stoiecznym mieŝcie koniecznie edukować powinni. Rząd prowincyi ŝprawia Wielkorządcy dziedziczni nakŝtałt lennych Panow; ci imieniem Kuby rządzą woyskiem, ŝadzą głoŝnieysze ŝpraw y woysko w potrzebie zaciagaia ŝwoim nakładem, y naymniey ŝeŝć mieŝięcy przy Dworze mieŝzkaia. Godnoŝć Kuby y na Tron naŝęptwo ŝa dziedziczne, Japończykowie ŝadnych mu nie płać podatkow, dochody iego zawisły na urodzaju dobr ŝtołowych, ktore mu w ŝrzednim roku przynoszą pięć milionow czerwonych złotych. Cała zaŝ Japonia według Kæmpfera wydaie na rok ŝrzedni zboża a mianowicie ryżu za 80. milionow czerwonych złotych.

HERB. Cesarz Japoński podług relacyi kupcow Hollenderskich w Japonii handluiących ma za herb: Tarczą podługowatą ŝczerozłotą z ŝeŝcia gwiazdami ŝrebrnymi. Jnni zaŝ piŝą, że w herbie ŝwoim nosi trzy liŝki ŝrebrne w polu piazczystym.

RELIGIA: Japończykowie ŝa grubi bałwochwalcy; maią wielkie mnoŝtwo poŝagow, do ktorych czci y uŝlug trzymaią wielką liczbę Oŝob poŝwieconych, tak z męŝczyzn, iako y białygłow. Nayznacznieysze Imiona Boŝkow ŝa: *Amida*, y *Faquex*. Nieŝmiertelnoŝć duszy y przechodzenie do innych ciał utrzymuią. Przedtym w Japonii było bardzo wiele Chreŝcian, gdyż za ŝwiadectwem Miŝŝyonarzow niektorych w R. 1596. rachowano na 600,000. dobrych Katolikow; ale ci wŝŝyscy wkrótce potym odstąpili Wiary S. tak dalece że od R. 1614. y ieden z nich nie zoŝtał w tey Wierze; gdyż Europeyzykowie y wŝŝyscy Chreŝćcianie, procz jednych Hollandrow wypędzeni zoŝtali, bez nadziei prawie aby nazad byli powroceni.

§. X. O WYSPACH AZYATYCKICH.

Wysp Azyatyckich nazwiska są następujące:

Wyspy Filipińskie.

Wyspy Maryańskie.

Wyspy Sądskie.

Wyspy Maldywskie.

Wyspy Moluckie.

Wyspa Ceylan.

Ze zaś wszystkich tych wysp jest liczba prawie niezliczona, więc z nich tylko znaczniejsze tu przetożę.

W. FILIPINSKIE.

MIASTA.

Znaczniesze są te.

Manilla.

Manilla.

Mindoro.

-

Paragoya.

-

Panay.

Panay.

Cebu.

-

Mindanao.

Mindanao.

S. Jana.

-

Leyte.

Leyte.

Tandaya.

Gvigan.

Leży.

na pułn: nad Morz:

na zach: Manilli.

na zachod Panay.

nad morzem.

na pułn: Mindanao.

na zach: na morzem.

na wsch: Mindanao.

na zach: nad morz:

na wsch: nad morz:

W. SĄDZKIE.

MIASTA.

Znaczniesze są te.

Sumatra.

Achem.

Borneo.

Benjar.

Jawa.

Batawia.

Banca.

-

Madura.

-

Bala.

-

Workens.

-

Nias.

-

Montabay.

-

Fortun.

-

Inganno.

-

Leży.

o puł mile od morz:

na połud: wyspy.

na zachod wyspy.

na wschod Sumatry.

na połud: Borneo.

na wsch: Jawy.

na zachod Sumatry.

W. MOLUCKIE.

MIASTA.

-pułn

Celeba.

Bona.

Gilola.

Gilolo.

Ceram.

-

Leży.

we śrz: wyspy.

na zach: nad morz:

na wschod Celebry.

cznie y-

Timor.	-	-	-	na wsch: Jawy.
Bouro.	-	-	-	na wschod Celeby.
Amboina.	-	-	-	na wschod Bouru.
Banda.	-	-	-	na południe Ceram.
Sologa.	-	-	-	na połud: Celeby.

W. MARYANSKIE.

MIASTA.

Leżq.

Gungan.	-	-	-	
Tina.	-	-	-	na połud: Japonii.
Zeipan.	-	-	-	
S. Juan.	-	-	-	

W. MALDYWSKIE.

MIASTA.

Leżq.

Male.	Mala.			
Nilladoux.	-	-	-	
Collomadoux.	-	-	-	
Rodriquez.	-	-	-	[Ceylan.
Adarumatis.	-	-	-	na zachod wyspy
Addou.	-	-	-	

WYSPY FILIPINSKIE.

Te Wyspy od Magellana odkryte, a od imienia Filipa II. Króla Hiszpańskiego nazwane, leżą w krainie podłonecznej. Powietrze mają razem gorące y wilgotne, dlatego niezdrowe; grunta urodzajne, obfitują w różne zboża, góry w złoto, srebro, y inne kruszce, a brzegi morskie w perły; lasy zawsze zielone, w różne zwierza a osobliwie w Małpy wielkie y frogie; góry ogniste wyrzucają materią siarczystą, y częste sprawiają trzęsienie Ziemi. Obywatele tych wysp są Hiszpani y inni przyrodnicy; rodacy czarni, mieszkają między gorami w iaskiniach, dzicy y okrutni z przyrodzenia. Wyspy te są bardzo liczne, gdyż rachują onych na tysiąc dwieście. W Manilli rezyduje Rządca albo Namieśnik Króla Hiszpańskiego. port Cavita obszer.

obszerny, zawsze pełny jest Okrętów, a naywięcey Chinskiich.

WYSPY SĄDZKIE.

Te Wyspy od przesmyku morskiego *Sund*, między Sumatrą y Jawą płynącego nazwane, leżą na południe Indyi. *Sumatra* dla częstych gor, uezior y deszczow od Czerwca do Pazdziernika ustawicznych, niezdrowa; obfituje w ryż, pieprz, bawełnę, gumy drogie, szuby złote, cynowe, y kamienie drogie. Dzieli się na 6. Krolestw, których nazwiska są te: Achem, Andigra, Jamba, Palimban, Manikaba, Indapura. Wyspa *Jawa* dla gruntow niskich, bagnow y krokodylow pełnych dla Europeczykow niezdrowa, jednakże tak nasiadła, że przeszło 30. Milionow ludzi żywi czworakiego narodu: Indyanow, Arabow, Chińczykow, y Europeczykow. Dzieli się ta wyspa na cztery Krolestwa: Bantamskie, Mataramskie, Cierybońskie, Balambańskie, y Batawią albo Stolicę Kompanii Holenderskiej.

Wyspa Borneo na północ Jawy pod Ekwatorem położona, obfituje w naywybornieyszą na świecie Kamforę, w pieprz, w drzewa y zioła farbierskie, w piasek złoty, dyamenty y gniazda ptasze, które Indyanie y Chińczykowie na swych stołach za naywiększy specyał mają; obfituje także w ryż, leguminy, drzewa Okrętowe, y zwierzęta drapieżne.

Krolestwa Cierybońskie y Balambańskie mają swoich Krolow; reszta zaś Państw należy do Holendrow.

WYSPY MOLUCKIE.

Te Wyspy nazywają się Moluckimi, od słowa Arabskiego *Moluco*, Krolestwo znaczącego, leżącą wszystkie na południe Wysp Filipińskich. *Wyspa Celeba* albo *Makassar* rozciąga się na mil 150. gruntu ma obfite we wszystkie zboża, leguminy y kwiaty dziwnie piękne. Dzieli się na kilkanaście Państw udzielnych; Miasta *Makassar* y *Tompandam*, należą do Hollendorów. *Gilola* od hord Indyjskich mierzkana *Ceram* prawie wszystka została w poddaństwie Kompanii Hollenderskiej, *Timor* 60 mil długą udzielnym podlega Panom. *Amboina* y *Banda*, w kwiat y gałki muszkatoowe żyzna, pod iarzmem kompanii Hollenderskiej została.

WYSPY MARYANSKIE.

Wyspy Maryańskie albo *Latronum* od Magelana R. 1520. znalezione, a od imienia Krolowy Hiszpańskiej Maryi-Anny nazwane, rozciągają się na mil 150. leżą na południe Japonii; powietrze mają czyste, zdrowe, y zawsze pogodne; obfitują w owoce, zioła, ryż, pastwiska, y różne zwierza. Obywatele po większej części bawią się rozbojem, przed przyściem Hiszpanów, nie mieli y nie znali ognia; są przemyślni, hardzi, otyli, chociaż samemi tylko żyją korzonkami. Zostają pod rządem Hiszpańskim, którzy na wyspie *Gungan*, lichą nakształt Miasteczka mają Osadę.

WYSPY MALDYWSKIE.

Te Wyspy przez mil 20 ciągnące się na morzu Indyjskim, różney są wielkości, iedne kamieniami wielkimi, drugie piaskiem zawalone, do
mie-

mieszkania wcale niezdatne. Naywięcey iest takich ktore rodzą ryż, y orzechy Indyjskie, ktoremi Wy-
spiarze żyją y handlują. Niedostatek zboża, brze-
gi morskie obfitym połowom Konchow nazwanych
Koris nadgradzaia, Mieszkańcy są wzrostu wysokie-
go, kosmaci, zdadni do broni y nauk. Niewiaſty
są tak białe, iak w Europie, włosy przez pierścień
przeciśnione noszą, długie y kwiatami uſtroione.
Oboia płeć rozwiozła, w oſtatney żyie rozpuſcie.

WYSPA CEYLAN.

Ta Wyſpa długa na mil 90. a ſzeroka 50. od
brzegu Koromandel leży na mil 15. Należy do
trzech Narodow *Cingalow*, *Bedaſow*, y *Hollendrow*.
Bedaſowie właſnych mają Rządow, *Cyngalow*
zaś poddani Ceſarzowi Ceylańskiemu, który nad
całym panuje kraiem, wyjąwszy *Bedaſow* y Miasta
nadmorskie, ktore sobie *Hollendrzy* podbili. Pań-
ſtwo Ceſarza Ceylańskiego dzieli ſię na 42. Powiaty,
zamyka wiele gor, między ktoremi naywyżſza iest
gora Adamowa *Pic d'Adam*. Kompania *Hollender-*
fka poſiada 24. powiaty napełnione prawie laſami
cynamonowemi. Indyanie ſuſznie tę wyſpę nazy-
waią ziemią roſkoſzy, dla obfitości y wielości bo-
gaſtw, ktore ztąd wychodzą: Płodem y towa-
rem Ceylan są: orzechy Indyjskie, miód, woſk,
drzewo hebanowe, kawa, pieprz podługowaty ba-
wełna, płotna bawełniane pod różnemi nazwiſka-
mi, iedwab, tabaka, muſzkuł, cukier, ryż, kość
ſloniowa, ſłonie wielkie, a nadewszyſtko cynamon,
ktory iest korą wewnętrzną drzewa, na tey tylko
wyſpie roſnącego. *Hollendrzy* z niego niezmier-
nemi zyskami bogacą ſię, ktorzy chcąc utrzymać
w wyſokiey cenie ten drogi towar, nad milion fun-
tow

tow na rok nie wywożą, a nad miarę zebrany pa-
lą. W gorach Ceylańskich są różne kruszcze, rubi-
ny większe od Peguańskich szafiry niebieskie, y
topazy między wschodniemi najpiękniejsze.

R O Z D Z I A Ł II.

O A F R Y C E.

Ląd Afryki podzielam na 6. wielkich części; to jest na

Egpt.	Gwineą.
Barbaryą.	Kafreryą.
Nigrycyą	Etyopią.

Do tych przyłączam Wyspy Afrykańskie.

§. I. O E G I P C I E.

*Egipt rozciąga się wzdłuż na mil 200. a wszcz-
bliśko 60. Dzielę się na trzy*

	CZĘŚCI.	STOŁECZNE.	Leży.
Nazwywają się.	Eryth albo Egipt niższy.	Alexandrya.	nad morzem środ- ziemnym.
	Eachria albo E- gipt średni.	Kair.	nad Niilem.
	Sahid albo Egipt wyższy.	Girga.	we środku Egiptu.

E G I P T.

NAZWISKO. Ten kray graniczy na wschod,
z międzymorzem Suez y morzem czerwonym, na
południe z Nubią, na zachod z Barbaryą, a na pół-
noc z morzem śródziemnym. Przedtem ten Kray
Zydzi nazywali *Mefraim*, Rzymianie *Augustanią*,
Xenophon *Ogygią*, Herodot *Potamią*, a Homer
Hefestią. O początku nazwiska tego kraju, rozu-
mieją

mieią niektórzy, że pochodzi od *Egipta* Syna Belusowego, a brata *Danay*.

POWIETRZE. W Egipcie powietrze jest gorące, y dużo niezdrowe. Niektorzy piszą że w tym kraju nigdy deszcz nie bywa, ale terazniejsi Kraiopisarze w tym się nie zgadzają.

ZIEMIA. Ten kraj, tak przedtym, iako y teraz jest powszechnie miany za nayobfitszy w świecie. Grunta sprawione ilet; który się zostaje na polach po wylaniu Nilu, rodzą wszelkiego rodzaju zboże, tak obficie że pospolicie Rzymianie Egipt nazywali szpiklerzem Ludu Rzymskiego.

TOWARY. Znaczniejsze towary w Egipcie są: cukier, ryż, zboże wszelkie, y owoce; przedziwo, płotna cienkie, sol, balsam, senes, Kawa &c.

HANDEL. Ten kraj w całej Afryce prawie, jest nayhandlowniejszy. W Kairze, Alexandryi y Rafsit Miastach Portowych, są wielkie składy wszelkich towarów. Przedtym nim Portugalczycowie opanowali przylądek *Dobrej nadziei*, W Kairze był skład, dla wszystkich Kupców Indyjskich; ale iak poczęli Europejczycowie uczęszczać do Indyi tak y w Kairze zmniejszył się handel. W tym Mieście robią wiele dryakwi y różnych medykamentów, handlują także indychtem, cynamonem, strusimi piorami, kością sioniową, płotnem, przedziwem, bawełną, chustkami, pasami, obiciem, mumią, skorami, alunem, cynobrem, cukrem &c. W Kairze naywięcej kupczą Żydzi y Arabowie; Francuzi także prowadzą tu handel znaczny, gdyż co rok wysyłał Okręty Kupieckie do Kairu.

OSOBLIWOSCI. Imo. W Alexandryi którą Turcy zowią *Skandaryk*, są Kolumny Porfirowe,

y kosztowne Obeliski, z których naywspanialszy iest Pompeiusza W. nazwany, pięknemi ozdobiony hieroglifikami. 2do. W starym Zamku w Kairze iest miejsce ciemne nazwane: *Sekret*. które powiadaia było więzieniem Jozefa Patryarchy. Potym tamże iest pałac dawny y wielki wiszący na 30. Kolumnach z Kamieni Tebaydskich, dotąd w całości, nazwany salą Jozefa. W tymże Zamku iest ieszcze iaskinia głęboka w ktorej wytryskuie źródło piękne, nazwane Studnią Jozefa, o ktore bardzo trudno w Egipcie. 3tio. Na przeciw Kairu za Nilem widzieć się daia rozwliny Miasta *Memphis*, od ktorego o 4. mile są piramidy policzone między siedmią świata cudami, które były grobem Krolow Egipskich; naywiększa ze wszystkich piramid, ma wysokości stop 520. ktoryy Balis w kwadrat stop 602; schodow od ziemi do wierzchu rachuią 250, na wierzchołku zaś tey piramidy, może bezpiecznie mieścić się Osob 30. 4to. Między innemi osobliwościami kraiu, mieścić się może Rzeka *Nil* w ktorej iest wielka moc Krokodylow, bestyi strasznych y żarlocznych. Ta rzeka według świadectwa dawnych y terażniejszych Kraiopisarzow wylawszy z brzegow swoich, na cały Kray, uprawie ziemię począwszy od 22. Czerwca do 23. Września. Zkąd cała nadzieia urodzaiow w Egipcie zawisła od większego lub mniejszego wylania tey rzeki. *Anaxagoras*, *Sofocles*, y *Eurypides* naznaczali przyczynę tego wylewu śniegom roztopionym w gorach Etyopskich, ale terażniejsi krytycy znoszą to zdanie, y rozumieć każą, że ta powódź pochodzi z deszczu nawalnego ktory punktualnie pewnych dni, pada przez 4. godziny na gorach nazwanych *luna* y *feth*, z których wielkie wody spadaią w iezioro *Zair*, z ktorego Nil swoy początek bierze. A lubo z tego ieziora y inne rzeki

ki wypływają, żadna jednak z nich nie wzbiera, gdyż głębsze swe koryta maia.

OBYCZAJE. Egipcyanie pomieszani z Arabow, Mauroy y Turkow, są koloru śniadego, wzrostu małego, lubieżni, rozwiezli, chytrzy y okrutni; daleko odrodzili się od przodków swoich; zatopieni są jedynie w sztuce wieszczbiarstwa,

JĘZYK. Egipcyanie mówią językiem Tureckim y Arabskim. Xięża Egipscy nazwani *Cophte*, używają w swoich obrządkach języka rodowitego, który się bardzo różni od wszystkich języków wschodnich. Po miastach handlownych umieją języki Europejskie.

RZĄD. Ten Kray tak sławny w Historii świętej y świeckiej rozmaitym podpadał losom, aż na koniec dostał się w iarzmo niewoli Tureckiej, pod których rządem dotąd zostaje. Sultan Egipski rezyduje w *Kairze* y jest w naypierwszej dystrynkcyi u Cesarza Tureckiego, ma pod sobą pięciu Baszow, y znaczne wojsko.

RELIGIA. W tym Kraiu panująca Religia jest Machometañska; z tym wszystkim znajduje się wiele w Egipcie żydow y Chrześcian, idących za nauką *Eutychiusza* y *Dyoskora*. Wiara S. opowiadana była w Egipcie przez S. Marka, o którym piszą że był Biskupem Alexandryjskim.

§. II. O B A R B A R Y I.

*Barbarya rozciąga się wzdłuż na mil 900. a
wszerz na 150.*

*Dzieli się na Barbaryą właściwą y na pustynią
Zare.*

BARBARYA WŁASCIWA.

PAŃSTWA

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te: Cesarstwo Maro-
kańskie.
Rzplit: Algerska.
Rze: Tunetańska.
Rze: Trypolitań:
Biladulgeryda.

Marok.
Alger.
Tunis.
Tripol.
Trusera.

na zachod Barbaryi.
nad morzom śródz:
nad morzem śródz:
nad morzem śródz:
na pułnoc Biledul-
gerid.

PUSTYNIA ZARE.

KRAJE.

MIASTA,

Leży.

Zamyka te: Berdoa.
Lemta.
Terga.
Zuczaziga.
Zanhaga.

Oughela.
Catrone.

- -
- -
- -

na pułnoc kraiu.
na pułnoc kraiu.
na południe Algeru
na południe Państw:
Marokań.
na połud: Państw
Marokań.

B A R B A R Y A.

NAZWISKO. Ten kray na pułnoc w Afryce
leżący, na zachod ma Ocean Atlantski, na pułnoc
morze śródziemne, na wschod Egipt, y część Ety-
opii, a na południe Nigrycyą. Nazywa się *Bar-
baryą* od słowa Arabskiego *Barbar*, znaczącego w
ich języku *mruczenie*; Arabowie albowiem w wieku
VII. gdy opanowali ten kray, nie mogąc zrozumieć
ich języka, to nazwisko nadali.

PO-

POWIETRZE. W tym kraju powietrze iest umiarkowane y w całej Afryce nayzdrowsze. W Biledulgerid iednak albo kraju daktylowym iest bardzo gorące.

ZIEMIA. Na pomorzu Barbaryi grunta są obfite w zboże, owoce, migdały, daktyle, chociaż pełne są gor ylasów, osobliwie od morza śródziemnego. Po lasach wiele iest zwierzarozmaitego, iako to: lwów, lampartów, małp, y słoniu. Cesarstwo Marokańskie obfituje w złoto, srebro, miedź, żelazo, ołów, antymonium, tabakę, y lwy w całej Afryce naysroźsze. Pustynia *Zare* grunta ma piaszczyste y pienne, które procz daktyłów nie prawie nie wydaia.

TOWARY. W Państwach Barbaryi a osobliwie Marokańskim znacznieysze towary są: migdały, figi, rodzynki, winogrona, daktyle, cukier, wosk, miód, kordyban albo skory przednią sztuką wyprawione, które my szafianem od Miasta *Saffi* nazywamy.

HANDEL. W Barbaryi nayznacznieyszy handel prowadzą: Państwo Marokańskie, y Rzeczypospolite: Algierska, Tunetańska, y Trypolitańska, których Miasta handlowne y porty są: Sale, Safia, Tunis, Alger, Tripol, y Bastion Francuski, Handlują naywięcey z Europeyzykami którym przedaia: daktyle, tabakę, indych, rodzynki, figi, miód, wosk, cynę, korale, proch do strzelania, a nadewszystko skory kurdybanowe, których sami Francuzi co rok ztąd wywożą na 90. tysięcy sztuk.

OSOBLIWOSCI. Imo. W *Fez* stołecznym Krolestwa tegoż nazwiska, iest Meczet sławny *Caruven* nazwany, niezвычайney obszerności, w którym samych drzwi wielkich rachują 30; studzien do

do umywania się przed modlitwą 300, y więcej niż 900. lamp wiszących, które zawsze całą noc palą się. 2do. W Mieście Marok jest Pałac Cesarzki bardzo wspaniały, w którym jest meczet z niewielką wieżyczką, ale bardzo wysoką, na której wierzchu są 4. galki szczerozłote, ważące 700. liwrow. W tymże Pałacu jest jedna wieża dziwnie wysoka, na którą schody są tak sztucznie zrobione, że po nich Cesarz na koniu zwykł wieźdzać aż na sam wierzch wieży. 3tio. O trzy mile od Tunetu są rozwaliny sławnej Kartaginy która tak długo o pierwszeństwo z Rzymem walczyła, gdzie też jest jaskinia głęboka, do której wszedłszy są różne mieszkania wykute w skale ozdobione marmurem przednim. Z inskrypcyi ięzykiem Punickim domyślają się niektorzy, że to były groby dawnych Kartagenczyków. 4to. W Puściny *Zara* są stępy dzikie od Arabow morzem piaszczystem nazwane, które wiatrem poruszone, ćmią słońce, y gromadne zasypują karawany. W tym kraju zostający w podróży dla niedostatku wody, albo muszą umierać, albo zabijają wielbłądy, w których brzuchu znalazłszy wodę, pragnienie swoje gaszą. Wielbłąd albowiem tak wiele wody zwykł brać w siebie, że napiwszy się raz, może do czternaštu lub piętnaštu dni wytrzymać.

OBYCZAJE. Dawni mieszkańcy w Barbaryi według *Herodota*, z natury byli chciwi, okrutni, y uparci w swoim zdaniu, tak dalece, że woleli śmierć ponieść, niżeli swego ustąpić; terażnieyszy zaś niestateczni, chytry, y bez wiary, leniwi y bardzo chciwi honorow. Niektorzy z nich ćwiczą się w Prawie Oyczytym y innych naukach wyzwolonych. Obywatele *Algeru*, *Trypolu* y *Tunetu*, bawią się rozboiem morskim y onym się bogacą. Narody,

ródy, które chcą się uwolnić od ich napaści, muszą bogatemi opłacać się im upominkami. W pułtyńi *Zare* y *Biledulgerid* Arabowie są bardzo dzicy y okrutni, poddani różnym Krolikom z rozboiu po drogach y zdobyczy żyją.

JĘZYK. Po brzegach morskich mieszkający mówią językiem Arabskim popłutym; Obywatele Marokańscy używają języka dawnego Afrykańskiego; bawiący się handlem, rozumieją język Portugalski y Hiszpański.

RZĄD. Cesarz Marokański panuje samowładnie, pisze się Cesarzem Afrykańskim y wielkim *Szeryssem*, to jest potomkiem Machometą, idącym od *Allego* zięcia fałszywego Proroka. Następca swym stanowi tego z swych synów, który mu się naybardziej podoba; mianuje *Mustego*, ale go nie ma mocy składać. Rozboynicy dają mu zdobyczy morskiej połowę, y wśzystkich niewolników, biorąc od niego za każdego 50. talerow. Na morzu siły ma szczupłe, na lądzie zaś wojskaliczne, ale nic nie warte. Rząd Rzeczypospolitey *Algerskiej*, jest nakształt Arystokratycznego. Turcy od 260 lat panujący nad *Algierem*, sami jedni składają Stan Szlachecki, y sami jedni wchodzą do rządów. *Dey* zgodnie od żołnierstwa obrany, jest Rzeczypospolitey głową, ma sobie przydanych do rządu 4. Sekretarzow y Podskarbiego, z ktoremi sędzi sprawy, cło stanowi, skarbem szafuje publicznym, y nakazuje podatki; On sam ma moc stanowić pokoy, rozdawać urzędy, y wśzystkie Sprawy publiczne rozrządzać, oprócz spraw do wiary należących, które w mocy są duchowieństwa. Dzieci *Deja* nie są sposobne do sprawowania urzędow Rzeczypospolitey. Sultan Turecki żadney nie ma w *Algerze* władzy polityczney, y nie trzyma *Baszy*; po-

E

sy-

fyła iednak do rządów duchownych Mustego. *W Rzeczyspolitey Tunetańskiej* po długich woynach przez lat 160. Maurowie Turkom odebrali naywyższe rzady, ktore sprawuiący, nazywa się *Bey*, y iest Panem udzielnym. *Dywan* ze wszelkier wyzuty władzy może Bejowi przekładać potrzeby kraiu, albo poddanych uciemiężenie. Basza Turecki bynajmniey nie wtrąca się do rządów. *Rząd Rzeczypospolitey Trypolitańskiej* iest Arystokratyczny; *Dey* iest głową Dywanu, y Hetmanem woyska.

HERB. Cesarz Marokański ma za herb, trzy koła srebrne.

RELIGIA. W Barbaryi panuiąca religia iest Machometañska; po wielu iednak mieyscach są tak bydłcy ludzie, że prawie nie znaią y nie rozumieią co to iest Religia. Marokanie roźnią się w wielu punktach religii Machometañskiej, iako to: Utrzymaią niektorzy że poszcząc siedm albo ośm miesiecy, można zasłużyć na szczęśliwość wieczną: potym że wszyscy nieuczeni y prostacy są wybrani Boscy; albo że grzechy przeciw naturze są cnotami. Marokanie rownie brzydzą się Turkami, iako y Chryściani; a to z przyczyny, że pierwszy z Familii Cesarzow Marokańskich w roku 1514. nim został Cesarzem opowiadał ludowi, że nauki *Aly*, *Omara*, y innych tłumaczow *Alkoranu*; były tylko podaniem od ludzi wymyślonym. Wiara S. w tym kraiu opowiadana była przez S. Szymona Apostoła.

§. III. O N I G R Y C Y I.

Ten kray rozciąga się wzduż na mil 800. a w szerz na 20. Kraiopisarze dzielą ten kray na 40. Krolestw
kto-

których nazwiska ledwie znajome y do wyrażenia trudne. Znacznieysze są te :

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

W Nigrycyi są te.	Tombuckie.	Tombut.	nad Rzeką Niger.
	Mandyugańskie.	Songa.	na południe Krolestwa.
	Burneńskie.	Burnum.	nad jeziorem tegoż imienia.
	Zanfarańskie.	Mathan.	na pułn: Krolestw:
	Zegzegańskie.	Zaghara.	na pułn: Krolestw.
	Agadyńskie.	Agadez.	na pułn: Krolestw:
	Sarakolańskie,	-	-
	Galamskie.	Damanet.	nad Rz: Senegal.
	Bambuckie.	Kasztel S. Jozefa.	nad Rz: Senegal,

N I G R Y C Y A

NAZWISKO. Nigrycyja albo Ziemia prawdziwie Murzyńska graniczy na północ z pustynią *Zara*; na wschod z Nubią, na południe z Gwineą, a na zachod z Oceanem. Rzeka czarna nazwana od Ptolemeusza *Niger*, jest początkiem nazwiska Nigrycyi.

POWIETRZE. W tym kraju powietrze jest bardzo gorące, ale tak jest zdrowe, że nawet śafiedzkie Narody, zwykły tam umyślnie, udawać się dla poratowania zdrowia.

ZIEMIA. Kraj cały jest płonny y piaszczysty, wyciąwszy pomorze Nigrycyi, od przylądku Teremskiego, do przylądku Werga, który to kraj jest bardzo żyzny y we wszystko bogaty; rodzą się obficie owoce, proso, len, bawełna y ryż, drzewo palmowe daie Obywatelom wino, gory, złoto y miedź, lasy drogą gumę, zwierza różne, a osobliwie słonie.

TOWARY. Znacznieysze towary y bogactwa kraju

kraiu są: złoto, gumy drogic, kości słoniowe, pióra strusie, y drzewa farbierskie.

HANDEL. Tuteysi Obywatele nawięcej handlują ludźmi, których przedają swoim sąsiadom. Zaprzedaają także dzieci własne z matkami co rok na jakie sto tysięcy Hollendrom y Portugalczykom, których oni przewożą do Ameryki na zaludnienie swych Kolonii. Oprócz tego handlują także innemi towarami, iako to: skorami, gumą sengliską, która jest nayprzedniejsza, kośćciami słoniowemi, bawełną, indychem, piorami strusiem, a nade wszystko złotem, którego niezmierną moc mają w Krolestwie Burneńskim. Z Europy dowożą im procz materii bławatnych y towarów w kraiu potrzebnych, strzelbę, proch, y ołów. *Tombut* leżące nad odnogą Rzeki *Niger*, jest bardzo bogate z handlu, który prowadzą z Barbaryą. Anglicy nad *Gamrą* mają 15. składów Kupieckich, a Francuzi jeden,

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Krolestwie Bambuckim są minery złote, nie w gorach, ale po rolach rozproszone, tak dalece że warstwą ziemi zwierchnią na stopę zebrawszy, piasek pokazuje się ze złotem zmięszany, który w wodzie rozpuszczony, naywyborniejsze daje złoto. Sarakolanie zakupują ten drogi towar od Bambukanów, y przedają go Europeyzykom. 2do. W tym kraiu domy pospolicie są kryte słomą, a ściany lepiące z kredy, podobne do naszych gołębników. Wioski są okrągłe palisadami opasane. Jedne tylko rezydencye Krolewskie są trochę wspanialsze. W *Tombut* jest Pałac Krolewski z ciosanego kamienia, w którym niezmierne są złożone bogactwa.

OBYCZAJE. Murzyni Nigrycy całe są czarni, zęby tylko mają białe; Cudzoziemców z ludzkością

ścią przyimują, żyją w grubey niewiadomości rzeczy; w obyczaiach wielcy grubianie, lubieżni y prożniacy. Żyją ryżem y korzonkami, które iedzą bez widelcow y łyżek, położywszy się na ziemi, piją zwyczajnie wodę, pod czas iednak używają wina Palmowego; Europeykie trunki mocne tak im się podobają, że pod czas ostatnie przedają fanty dla zakupienia onych. W Miastach na pomorzu mają swoje składy, gdzie przedają nie tylko niewolników na wojnie zabranych y złoczyńców, ale też krewnych, rodziców, żony y dzieci własne.

JĘZYK. W tym kraju podług rozmaitości Krolestw, rozmaite są języki, wszystkie iednak grube y trudne. W kraju nazwanym *Jalofes*, iest język *Tinna*, trochę łatwiejszy.

RZĄD. W tak rozległym kraju rozmaici panują Krolowie wszyscy samowładnie. Krolowi Tombukiemu płacą daninę, iako to: Krolowie Zafarański, Zegzegański, Agadeński y inni.

RELIGIA. Liczni Obywatele w tym kraju częścią są poganie, częścią Machometanie, a zaś ktorzy są oddaleni od morza, nie mają y cienia żadney Religii. Wiara S. w niektórych prowincyach znacznie wprowadzie była rozkrzewiona, ale za rozszerzeniem się nauki Machometa, około wieku dzieśiątego wcale zgaśła.

§. IV. O G W I N E Y.

Kray nazwany Gwineą rozciąga się od przylądku Verga do przylądku Negro, po nad morzem, a w środek Afryki zachodzi na mil 120. Dzieli się na Gwineę dolną y gorną.

G W I N E A D O L N A.

Zamyka te.	KRAIE.	STOŁECZNE.	Leży.
	Bonguela.	Benguela.	nad morzem.
	Angela.	S. Paweł de Loanda.	nad morzem.
	Kongo.	S. Salwator.	o mil 50. od morza.
	Loango.	Loanga.	o milę od morza.

G W I N E A G O R N A.

Zamyka te.	KRAIE.	STOŁECZNE.	Leży.
	Biafara.	Amboka.	nad uść: Kamarony.
	Krol: Benifskie.	Benin.	nad R. Formosus.
	Krol: Adrańskie.	Azem.	nad morzem.
	Krol: Juidańskie.	Sabi.	o 3. mile od morza.
	Krol: Dahomays:	Dauma.	na pułn: Krolestwa.
	Pomorze złote.	Akra.	niedaleko morza.
	Pomorze słońcowe	Drovin.	nad morzem.
	Pom: Malgweta.	Sestos.	nad R. Sesta.
	Podgorze Lwie		
	czyli Sierrakona.	Tomba.	nad R. Iunka.

G W I N E A.

NAZWISKO. Kray ten na pułnoc graniczy z Nigrycyą, na wschod z Kafireryą, a na zachod y południe oblewa go Ocean Atlancki. Nazisko Gwiny pochodzi od znaczenia w ięzyku Afrykańskim, że iest kray ten gorący y suchy.

POWIETRZE. Wielkie upały w tym kraiu, powietrze czynią niezdrowe; W kraiu *Benguela* powietrze zdrowiu Europeyzykow tak iest przeciwnie, że wszyscy tu mieszkający cerę tracą, oddech ciężki cierpią, y drżącym głosem mówią. W Krolestwie *Kongo* iest powietrze łagodne, zima tu bywa podobna do nayrozkoszniejszy wiośny Włoskiej.

ZIEMIA. Grunta żyzne obficie rodzą: ryż, pro-

proso, ięczmień, trzcinę cukrową, y owoce wyborne. W Kongo same kobiety uprawiają rolę, nie pługiem, ale naczyniem nakształt kielni. Grunta Laongańskie tymże sposobem uprawiane, wydaiają na rok trzy żniwa. W gorach znayduia się minery złote, w lasach różne zwierzęta; buyne pastwiska żywią wielkie stada wołów, krow, koz, świń, y owiec, które miasto wełny mają włosy, a ludzie miasto włosow wełnę. W Krolestwie Juidańskim niezmierna moc iest ptactwa, iako to: kuropatw, bażantow, synogarlic, kaczek, bekaśow, grzywaczow, y niedoperzow wielkości naszej kury, których tak wiele iest, że w dzień gąłęzie drzew od nich się łamia, a w wieczor od latających słońce się zaciemia.

TOWARY. Płodem tego kraiu iest Złoto, które osobliwie na pomorzu złotym zbieraią, to złoto iest trojakiiego gatunku, iedne które zbieraią w piasku po nad morzem, drugie kopią bryłami, a trzecie grudkami po różnych mieyscach znayduia. Procz tego inne towary są: kości sioniowe, skory, wołk, gryszpan, drzewo czerwone, cukier &c.

HANDEL. W tym kraiu cały handel zawił na piasku złotym, wołku, burztynie, skorach, bawelnie, kości sioniowej, y niewolnikach, których z tego kraiu naywięcey Europeyzykowie zakupuia y wyprowadzaią do osad swych Amerykańskich. Wszytkie prawie Narody Europeyskie do Portow Gwineyskich zawiiają z towarami swemi, a niektore mają Kupieckie składy, y dla bezpieczeństwa handlu osadzone żołnierzem Zamki. Na pomorzu Złotym Anglicy, Hollendrzy y Duńczycy pobudowali Zamki mocne dla handlu y składu towarow. Porty nayznacznieysze w Gwinei są: *S. Saluator y Loanga.*

OSOBLIWOSCI. 1mo. Rzeka *Wolta*, tak bystro wpada w morze, że o milę dobrą na morzu od uyscia tej rzeki, woda zachowuje y smak y kolor naturalny, y iak powiadaia, na 10. sążni wgłębisz, zamyka w sobie słodycz naturalną. 2do. W Krolestwie *Loango*, są zboża osobliwie: iedne *Massanga* nazwane, podobne do ziarna siemienia konopnego, rośnie nakształt trzciny. Drugie *Massabala*, tymże sposobem rosnące, które z iednego ziarna dwie kwarty wydaie nasienia podobne do kękolu. 3tio. W tymże Krolestwie rośnie drzewo ogrodowe, duże, nazwane *Metamba*, z ktorego sok płynący, w najmocniejszy zamienia się wino, liście zaś nie tylko do przykrycia służą domow, ale do przędzy y tkania płotna, ktoremi się pospolicie odziewaia. 4to. W Kraiu nazwanym *Biafara*, ludzie chodzą niemal nago, twarz sobie farbuią, y ciało nacieraia tłustością bawolą, lub sioniową; z proszkiem czerwonym zmieszaną, która tak śmierdzi, że iej znieść y do Murzynow przystąpić Europeyzykowie nie mogą.

OBYCZAJE. Murzyni Gwineyscy są dowcipni, rozeznani, sprawni, y mocni, ale dumni, chytry, mściwi, gnuśni, próżniacy, y wielcy złodzieie. Prawie wszyscy chodzą nago, iedzą psy za specyał, y surowe mięso, niewiasty noszą na szyi obroż mosiężą, ważącą funtow 15. a na ręku y goleniach pierścienie z tegoż kruszczu. Zony z mężami nigdy w raz nie iadaia, na tym tylko przestać muszą, co z ich stołow zeszło. Gdy mąż się pokaże, żony przed nim na twarz upadaia, a inaczej mówić im do męża się nie godzi, tylko klęczącym na kolanach. Guidanie naprzemowali dobrych obyczajów od Europeyzykow, w iedzeniu, odzieniu, stołowym naczyniu, y napoju,

ma-

maią wina różne, porcellany, srebra na stołach &c. Obywatele podgorza lwiego, grzecznością wszystkich celują Gwineyskich pomorzanow; brzydzą się morderstwem, wojnę wiodą chyba przymuszeni, żyją w zgodzie, ratują się wzajemnie, o niedostatku bliźniego iak tylko się dowiedzą, zaraz go wspomagają; kradzież u nich nieznana, wierność w małżeństwie dotrzymana, y edukacya młodzieży dawana, są dowodem uczciwych y dobrych obywatelów.

JĘZYK. Murzyński język w Gwiney nazywa się: *Sungay*, którym mówią pospolicie. Na pomorzu y miastach handlownych używają języka Portugalskiego.

RZĄD. W tym kraju wszystkie Krolestwa mają samowładnych Krolow; z tym wszystkim po wielu miejscach Portugalczycowie y inni Europejczycy mają znaczne swoje dzierżawy y osady. Miejscami zaś Murzyńskie narody, nieznają rządu, obyczajności, y żadnego prawa. Krolestwo Kongo należy do Portugalczycow, Krolestwa Ardrańskie y Juidańskie 1727. są zawoiowane od Krola Dahomayskiego, mimo wsparcia y posilkow kupcow Angielskich.

RELIGIA. W tym kraju pospolicie są poganie kłaniający się różnym posągom; ktorzy mają wiele śmiesznych zabobonow. W kraju złotym jest ieszcze zwyczaj ofiarować y zabijać ludzi na ofiarę diabłom, ale już nie w tak wielkiej liczbie iak przedtym. Obywatele krolestwa Benińskiego wyznają Boga pod imieniem *Oryfa*, ktorego mają za stwórcę nieba y ziemi, ale nie sądzą, za rzecz potrzebną służenia mu; mówią albowiem iż ponieważ Bog dobry, niemoże nam nic złego uczynić, ani się na nas gniewać; przeciwnie starają się diabła czcić y
szano.

fzanować, iako autora wszystkiego złego, aby im iakiey złości niewyrzucił. Po wielu mieyscach żyją bez żadney Religii. Ci ktorzy zostają pod iarzem Portugalskim są Chrześcianie y mają piękne Kościoły.

§. V. O K A F R E R Y I.

Kafrerya albo Afryka południowa dzieli się naprzód na dwie nierowne części, to jest na Kafreryą Arabską, y Kafreryą właściwą. Pótym Kafrerya Arabska dzieli się na kraie nazwane: Zangwebar, y Ajan; a Kafrerya właściwa na południową, wschodnią, y południową.

Z A N G W E R A R.

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Zamyka te

Melindańskie.
Bombazańskie.
Kwilońskie.
Mongolańskie.
Maurukańskie.

Melinda.
Bombaza.
Kwiloa.
Mongala.
Makua.

Leży.

nad morzem. [zy.
nad uśc: R. Bomba.
nad uśc: R. Guabo.
nad morzem.
nad morzem.

A Y A N.

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Zamyka te.

Adelskie.
Magadoxańskie.
Brawańskie.
Iubańskie.

Aukagureli.
Magadoxa.
Brawa.
Iuba.

Leży.

we śród: Krolest:
[imienia.
nad uśc: R. tegoż
nad morzem.
nad morzem.

K A F R E R Y A P O Ł U D N O C N A.

PANSTWA.

STOŁECZNE.

Zamyka

Cesarstw: Mone-
mugańskie.

Leży.

na wschod Kongo.
myka

*21 pyku	Królestwa Gin-	-	-	-	na połud: Abissynii.
	gareńskie.	-	-	-	na połud: Abissynii.
	- Lubańskie.	-	-	-	na wsch: Benińsk:
	- Muiakańskie.	-	-	-	na pułnoc Kongo.
	- Anzykańskie.	Mozal.			na wschod Angoli.
	- Matambańsk:	Kassanda.			[Imienia.
	- Bororowskie.	Morawa.			nad ieziorem tegoż

KAFRERYA WSCHODNIA.

PANSTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.	Cesarstwo Mono-				
	motapańskie.	Zimbao.			nad R. Cuama.
	Królestwa Mani-				[nia.
	kańskie.	Manika.			nad R. tegoż Imie-
	- Sofalańskie.	Sofala.			na zach: Królestw:
	- Sabiańskie.	-	-	-	nad morzem.
	- Inhambańsk:	Tonga.			nad morzem.
	- Mongawskie.	Sena.			nad R. Cucama.

KAFRERYA POŁUDNIOWA.

KROLESTWA.

MIASTA.

Leży.

Zamyka te.	Cymbezańskie.	-	-	-	na zachod nad M.
	Buruańskie.	-	-	-	na pułn: Kafireri.
	Kray Horentotow	-	-	-	[dniowey.
					na końcu Afr: połu:

K A F R E R Y A.

NAZWISKO. Ten kray na pułnoc ma *Nigry-*
cyą y *Abysynią*, na wschod południa Ocean, a na
 zachod *Gwineę*. Nazwisko tak rozległemu kraiovi
 Arabowie Machometanie dali, od słowa *Kiafar*, to
 jest niewierny, że Afrykanie tam osiadli, prawdzi-
 wego Boga nie znali.

POWIETRZE. Kray Zangwebarski y Ajań-
 ski

ski podlega powietrzu gorącemu y niezdrowemu; toż samo rozumieć się ma y o innych Państwach w tym kraju leżących, wyjawwszy Cesarstwo Monomotapańskie y Kafireryą południową, gdzie powietrze znajduje się bardziey zimne niż ciepłe, y arcy-zdrowe

ZIEMIA. Kafirerya południowa czyniąca ten klin, który ścieśnia y kończy Afrykę na przylądku Dobrey Nadziei, ma grunta płonne y nieurodzayne, dla wielkich piaskow y bagnow; Inne zaś na pomorzu leżące obfitują w zboża, owoce, cukier, ryż, y pastwiska żyzne, na których stada różnego bydła pasą się; owce nie okrywają się wełną, ale włosami, krowy mają rogi podobne Jelenim, a inne ieden tylko rog we łbie, zakrzywiony na grzbiet; lasy napelniały różnego rodzaju drapieżne zwierzęta; w gorach znajduje się kryształ, miedź, złoto y inne kruszce.

TOWARY. Znacznieyszym płodem ziemi są: złoto, kości słoniowe, kadzidło, bursztyn, ryż, prosa y inne zboża.

HANDEL. W Kraiach Zangwebarskim y Ayańskim nie tylko Indyjanie, ale Europejczycowie znaczny prowadzą handel. Magadoxa Miasto zasiadłe, sły nie handlem Indyjskim y Arabskim. Do Melindy Indyjanie z Kambay y Guzaraty z swemi towarami zaieżdżają, które zamieniają na złoto, bursztyn, y kość słoniową. W Królestwie Anzykańskim handlują drzewem sandałowym czerwonym, gdzie też mają warsztaty płótna z nici palmowych, z którego wielki prowadzą handel. Z Monomotapan Portugalczycowie wywożą złoto, kość słoniową, bursztyn y niewolników, a kraj zarzucają bławatem, płótnem, y różnemi towarami Indyjskiemi.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Krolestwie Matan-
bańskim Niewiasty nie mogą poyść za mąż, ani po-
dobać się mężom, poki sobie dwa zęby dolne y dwa
gorne z przodu nie wyrwą. Dzieci własne zabi-
iają, a na to mieysce u sąsiedzkich Narodow kra-
dną; chłopcom na szyię kładą obroź na znak nie-
woli, którą oni poty noszą, poki zabitego od sie-
bie nieprzyjaciela głowy nie przyniosą. 2do. O Ce-
sarzu Monomotapańskim piszą niektorzy, że gdy
kicha lub piie, cale miało o tym ostrzeżone z wiel-
kim krzykiem y wrzaskiem życzy mu zdrowia do-
brego. O nim także y to powiadaia, że ma Gwar-
dyą ze 12. tysięcy niewiaśc złożoną, y z dwóch-
set psow wielkich. 3tio. W Kafreryi południowej
ieść osobliwszy zwyczaj, iż gdy Ociec umiera.
dzieci iego tak małe, iako y dorosłe, powinny so-
bie ucinąć mały palec u lewey ręki, y te palce ra-
zem z Oycem pogrześć; zkąd dla uniknienia tak
ciężkiego bolu, zwykły dzieci pilnie starać się o
przedłużenie zdrowia y życia Oycowskiego. 4to.
W Krolestwie Lubańskim ieść dziki naród Gallow,
ktorzy osobliwszym obyczaiem przysięgaia: kładą
albowiem rękę na owcy maślem namazaney, y ro-
zumieia, że od tey przysięgi choćby przyszło y ży-
cie utracić, uwolnionemi być nie mogą.

OBYCZAI. Arabowie Afrykańscy po mia-
stach są grzeczni, wspaniali, obyczajni y ku Cu-
dzoziemcom ludzcy. Anzykanie są rzeźwi, śmiali,
woienni, y takiey szybkości, że rącością sarny
uganiaia, kiedy im na brańcach schodzi, sami sie-
bie iedni drugich iedzą. Hotentotowie, Sonkwanie,
Grygrykwaue &c. Są wszyscy ci ludzie czarni,
szpetni, paznogci u nog y rąk nie obcinaia, rzecza-
mi nayszpetnieyszemi się karmia, y w skory baranie
świeżo zdarte obszywaią się. Słowem w caley Ka-
fre-

freryi wszystkie Narody , wyiawwszy niektóre , są ze wszystkich w świecie nayokrutniejszye . nie żyjące prawie czym innym , tylko mięsem ludzkim.

JĘZYK W Kraiu Zangweba y Aian mówią językiem Arabskim ; Inne zaś w Kafireryi dzikie narody dziwne y nierozeznane mają języki. Hottenotowie prawie nie mówią , tylko mruczą y ięczą jak niem.

RZĄD Po wszystkich Kafireryi Krolestwach rząd jest samowładny. Krol Melindański zprzymierzony z Portugalczykami z Narodu Arabskiego, wspaniałością Dworu wszystkich w Kafireryi celnie Krolow ; gdy wychodzi z pałacu , niosą go na barkach nayprzednieysi Panowie , a na ulicach naypiękniejszye panienki , iedne drogie wonności palą , drugie kwiaty rzucają , a inne pieśni śpiewają. Cesarz Monomotapański panuje samowładnie , chowa wielkie woyska , dla zatrzymania w posłuszeństwie Krolow daniaków , których synowie w Pałacu Cesarzkim wychowują się. To państwo przedtym z 25 składało się Krolestw , z których wiele wybiło się z poddaństwa. Krolestwo Gingirańskie wolnym obraniem na Tronie osadza Krola , który panuje nad 15. Krolestwami daninę mu płacącemi. Inne Krolestwa , iedne zostają pod rządem Arabow , a drugie iako to Brawańskie. Jubańskie , y inne płacą daninę Koronie Portugalskiej.

RELIGIA Wszyscy Kafrowie prawie , żyją w bałwochwaltwie y grubey ślepcie , niewiedząc nic o prawdziwym BOGU y żadney Religii. Ciktory mieszkają po nad morzem y zostają pod rządem Arabow , idą za nauką Machometa.

§. VI. O E T Y O P I I.

Ten Kray rozciąga się wzdłuż na mil 350. a
wszerz 200. Dzieli się na Etyopią dolną albo Nubią,
y Etyopią gorną, abo Abissynią.

N U B I A.

KROLESTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.	Senarskie.	Sennar.	nad Albawą.
	Funguńskie.	Fundi.	we śródku.
	Dungalskie.	Dungala.	nad Nilem.
	Sudańskie.	Sudan.	na zachod.
	Dekińskie.	Dekin.	nad R. Tacaze.

A B I S S Y N I A.

PANSTWA.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.	Cesarstwo Abis- syńskie.	Gondar.	nad izeior: Dambeą.
	Krolest: Balusk:	- - -	na wśch: Nubii.
	Bzeg zwany A- bex. [skie.	- - -	nad M. czerwonym.
	Krolest: Dankal-	Baytur.	nad M. czerwonym.

E T Y O P I A.

NAZWISKO. Ten kray na północ graniczy
z Egiptem, na wschod z morzem czerwonym, na
południe z Kafreryą, a na zachod z dzikimi pola-
mi Nigrycyi y Kafreryi północney. Nazwisko Ety-
opii pochodzi od słowa Łacińskiego *Ethiopi* zna-
czącego *Murzyn* albowiem obywatele w tym kraiu,
dla upałów zbytecznych są czarni.

POWIETRZE. Cały ten kray leżący pod
Strefą gorącą podlega powietrzu bardzo gorącemu;
na

na równinach albowiem panują upały nieznosne, na gorach zaś obywatele doznaiają łagodności powietrza. W tym kraju deszcz, nie kroplami, ale niby konwiami się leie; śnieg zaś tak jest nie znajomy, że obywatele nie dają wiary cudzoziemcom o nim mówiącym.

ZIEMIA. Kraj wszędzie gorzysty jest żyzny, gdy jest uprawiony y zasiewany, w niektórych miejscach trzy razy na rok przynosi żniwa. W gorach znajdują się różne drogie kruszce, ale ich nie dobywają, solne żupy są nieprzebrane, piasek złoty niemal wszystkie rzeki toczą. Lasy zawsze zielone wszelkiego rodzaju drapieżne zwieża napęlniają, lwów zaś większych od Etyopskich żaden inny kraj nie wydaie.

TOWARY. W tym kraju znaczniejsze towary są: bawełna, trzciny cukrowe, senes, ziele nazwane *Afsazoa*, które usypia zmię y iadowite gady; Żłto, kość słonowa, skóry, воск. &c.

HANDEL. Wszytek w tym kraju handel, jest w ręku Arabów y Turków w sąsiedztwie mieszkających. Ormianom, że obrządki y wiarę mają Abissyńczykom podobną, wszystkie prowincye są otwarte; wprowadzają oni do Abissynii materye bławatne, bawełniane, lniane, wełniane, korzenie do zaprawy, a osobliwie pieprz, którego wiele bardzo w potrawach zażywają, y inne towary, które zamieniają na piasek złoty, skóry, kość słonową, воск, bawełnę &c. Między sprzedającemi y kupującemi rzeczy idą na zamian; w kraju zaś nie mają inney monety, tylko piasek złoty, y sol biała twarda w cegłę cięta.

OSOBLIWOSCI. *imo.* *Axum* stołeczne przed tym Abissynii, jest bardzo sławne, gdyż dawni pifarze cały Narod od tego Miasta *Axumitami* nazywali

wali od ktorego podobno Axamity wzięły nazwisko. W tym mieście do tych czas widzieć się daią wysokie piramidy, rozwaliny wielkich gmachow, z napisami po Grecku y po Łacinie. *2do.* Oprócz różnego bydła Europeyzykom nieznaionego Abissynia płodzi woły niezwyčajney wielkości, y owce, ktore tak są wielkie, że onych ogon waży 50. Funtow; a rogi wołow, ktorych miało wia dra do noszenia wody używają, trzymają 5. garcy dobrej miary. *3tio.* W tym kraju jest też ta osobliwość, że podróż nikogo nic nie kosztuje; podróżny albowiem wszędzie przy zwyčajney ludzkości znajduie wszystkie wygody, czy jest gospodarzowi znaiomy, czyli nie. Lubo prawda że Obywatele w swym kraju rzadko się podróżą bawią, - za granice nigdy prawie nie wychodzą. *4to.* Między osobliwościami kraju, mieścić się może zwyčaj y sposób iedzenia w tym kraju. Wielcy Panowie y sam Cesarz Abissynski, iedzą z skorupy, y sami sobie chleb pieką codzien, który tak jest cienki y wielki, że miało obrusa cały stoł okrywa, który biesiadnicy sztukami łamią y iedzą. Godnie urodzeni, nigdy się potraw nie dotykają, pokoiowi tylko do stołu służący chleb y mięso krąją, y do gęby Panom sadzą. Wielkie kawały połykać jest tu moda, a iedząc wielki młask y szelest czynić jest właściwa Szlachcie polityka. Pieczenia zaś wołowa surowa, jest naywiększym specyalem.

OBYCZAJE. W Etyopii nayznakomitszy Narod jest Abissynczykow, ktorzy są wzrostu y składu ciała pięknego, cery czarno-oliwkowatey, letcy, rzeźwi, mocni, y do wytrzymowania prac naycięższych sposobni; ćwiczą się w Filozofii y Astronomii wielu błędom podlegley; rzemiosłem zaledwie jakim się bawią, sami tylko w nich żydzi

robią płutna y naczynia różne żelazne. Dawnym Egipcyanow zwyczajem, rzemiosła od Oycow podają się synom, y w iedney utrzymują się familii. Kowalstwo rozumieją być rzemieślnem diablom, a nie ludziom właściwym. Odziewają się po Turecku, starzy noszą zawoie, a młodzi zawsze z głową odkrytą; mieszkają pod namiotami, a inni w chalupach z rokićiny plecionych, okrągłych nakształt liiu. Na biesiadach dużo piją, y zawsze się upiiają.

JĘZYK. Abissyńczykowie ćwiczą się w nauce ięzyka kraiowego dawnego, ktorego tylko do nabożeństwa, y poznawania lekarskich zioł używają. Pospolicie mówią ięzykiem Arabskim y Tureckim.

RZĄD. Cesarz Abissyński mieszkający w Gondar stołecznym Państwa rządzi samowładnie; iako też y inni znaydujący się w tym kraju Krolowie. Krolestwo Senarskie podbite od Krola *Fungu*, y do iego państwa przyłączone; Dungalskie hołduie Krolowi Senarskiemu. Pomorze nazwane *Abex*, y Krolestwo Dankalskie zostaje pod iarzmem Tureckim.

RELIGIA. W tym kraju procz Pogan, Machometanow y żydow; są Chrześcianie, ale w wielu błędach powikłani. Pismo S. mają za prawidło Wiary, Składu Apostolskiego nie znają, tylko Niceński, Papieża nie uznają, ale na to miejsce rząd Kościoła, jest przy Cesarzu. Misjyonarze w Państwie Abissyńskim przed lat sto w wielkim byli poważeniu, tak dalece iż spodziewano się, że całe Państwo przyimie Wiarę S. za wydaniem Edyktu Cesarzkiego, aby wolno było wszystkim poddanym Naukę Kościoła Rzymskiego przyimować; ale to nie długo trwało, gdyż tenże sam Cesarz swoy edykt odwołał y wygnał z Państwa swego wszystkich Misjyonarzow, y z niemi Alfonsa Mendozę Jezuitę,

zniętę, który był Patryarchą Etyopeyskim. Twierdzą niektorzy, że Wiara S. do tego kraiu przyniesiona była, przez Rzeźańca ochrzczonego od S. Filipa Apostoła.

§. VII. O WYSPACH AFRYKANSKICH.

Wysp Afrykańskich nazwiska są następujące; z których iedne leżą na wschod Afryki, a drugie na zachod.

NA WSCHOD.

WYSPY.	MIASTA.	Leży.
Maskarena.	Borboń.	na wsch: Madagascar
S. Maurycego.	- -	na wsc: Maskareny.
Mozambik.	Mozambik.	na wschod Krolest: Maurukańskiego.
Madagaskara.	Zamek Delfinowy.	na wsch: Kafreryi.
Jan Lisboński.	- -	na połu: Maskareny
Wyspy Komorsk:	Nangaza.	na ws: Zangwebaru
Mombaza.	Mombaza.	na połud: Melindy.
Zanzibar.	Zanzibar.	na połu: Mombazy.
Kiloa.	- -	na połud: Zanzibar.
Quirimba.	- -	na połud: Kiloa.
Wyspy Admiral- skie.	- -	[scar.
Wyspy siedmiu Braci.	- -	na pułnoc Madaga- na wschod Admi- ralskich wysp.

NA ZACHOD.

WYSPY.	MIASTA.	Leży.
S. Helena.	- -	na zach: Kafreryi.
Ascensya.	- -	na zach: Kongo.
S. Mateusz.	- -	na pułn: Ascensyi.
Annobona.	- -	na połud: Gwiney.
S. Tomasz.	- -	na połud: Gwiney.
Wyspa Xiążęca.	- -	na połud: Gwiney.
Ferdynan-Po.	- -	na połud: Gwiney.
	F2	Wy-

Wyspy Przyląd:	- -	na zach: Nigrycyi.
iz Zielonego.	- -	na pułnoc Wysp
3ie Madera.	- -	Kanaryjskich.
te Porto-Santo.	- -	na pułnoc Madery.
Wyspy Kanaryis:	Canaria.	na zach: Barbaryi.
Wyspy Bissagos:	Bissagosa.	na zach: Nigrycyi.

Procz tych wysp są y inne pomniejszych, których imiona Europejczykom mniej znaiomé.

WYSPA MASKARENA.

Ta Wyspa długa mil 20. a szeroka 14. znaleziona jest od Portugalczyków. Francuzi z Madagaskary wypędzeni tu się przenieśli, trzy miasteczka założyli, y stanowiskiem swych okrętów z Indyi do Europy powracających uczynili. Powietrze zdrowe, grunta żyzne, w zboże, kawę, y owoce obfitujące, czynią tę wyspę mieszkaniem wygodnym. Bydło rogate y lesne dziwnie się płodzi, kray nie ma żadnego gadu, mrowek, komorow, myszy ani szczurow; mogłby się nazwać szczęśliwym, gdyby góra jedna wśród kraiu będąca, ogniem wybuchającym pol nie niszczyła y śiarczyftym żużlem nie zalewała.

WYSPA S. MAURYCEGO.

Ta Wyspa od Hollendrow opuszczona, a od Francuzow R. 1726. opanowana, ma na około mil 35. obfituie w heban, ptastwo domowe y lesne, ryby, bydło, &c. Zwierza nie zna żadnego procz kotow; niedoperze nie zwyczajne y wielkości z głowy podobne są do małp.

WYSPA MOZAMBIK.

Ta Wyspa należy do Portugalczyków, którzy wypędziwszy Maurow miasto stołeczne twierdzami y żołnierzem umocnili. Do portu tamecznego wszystkie okręty Portugalskie do Indyi żeglujące zawiaiają. Powietrze ma arcy-niezdrowe, zwłaszcza dla Portugalczyków, grunta obfitują w drzewa palmowe, cytryny, pomarańce, limonie, figi, ryż, proso, y wszelką żywność.

WYSPA MADAGASKARA.

Ta Wyspa jest iedna z naywiększych wysp na świecie, rozciąga się wzdłuż na mil 270. a w szerz 70. Mieszkaia na nieyrożne Narody udzielnym Krolom podległe, o których nazwisku y rządach nie wiemy. Powietrze ma czyste y zdrowe; rodzi się obficie ryż, proso, grochy różne, melony, trzciny cukrowe, granaty, cytryny, pomarańcze, pieprz biały, &c. Wychodzą zrud różne kruszce, y kamienie, żelazo. stal, złoto lubo podłe, kryształ, topazy, ametysty, y kreda biała, miasto mydła do chustu używana. Między zwierzętami innemi jest iedno osobliwsze od rodaków nazwane: *Tratratratra*, wielkością ciełciu dwoletniemu rowne; ma głowę okrągłą, czoło, nos, y uszy podobne do człowieka, a nogi do małpy, sierść fryzowaną, y ogon krotki, kocha się w osobności, od ludzi ucieka, a ludzie też od niego. Mieszkańcy tej wyspy są biali y czarni, iedni pochodzą od Arabow, a drudzy od Kafirów Afrykańskich; wiarę mają złożoną z obrządkow Pogańskich, Machometanńskich, Żydowskich y Chrześcianańskich. Żyją w wielożeństwie, są chytry, zazdrośni, y próżniacy, mięso iedzą surowe y wodę piją ciepłą; chodzą ledwie nie nago,

a zawsze bośo, Rząd we wszystkich Krolestwach
jest Despotyczny.

WYSPY KOMORSKIE.

Tych Wysp rachuią cztery, z których jedna *Komora* największa, ale nieurodzayna y dla tego nie ludna. Druga *Johanna*, od Arabow y Kafrow mieszkana, dla gruntow żyzności, y buynych Pastwisk dosyć osiadła; obfituje w różne owoce. Obywatele wszyscy Machometanie, ale wielcy próżniacy; handlują iednak figami, y konchami *Coris*, których Indyjanie miasto monety używają. Trzecia *Mohilla*, także żyzna, ale od ludzi nie obyczajnych y dzikich mieszkana. Czwarta. *Mayotta*, od wszystkich wysp Komorskich najżyźniejsza, y nyludniejsza, ale dla ukrytych na około hakow w wodzie, Europeyskim okrętom nie przystępna. Każda wyspa ma swego Krola, którzy ustawiczną z sobą toczą wojnę, y państwa wzajemnie sobie pustoszą.

WYSPA MQMBAZA.

Ta Wyspa w Roku 1698. od panowania Portugalczykow uwolniona, w rząd dostała się Arabom, których wiarę y obrządki przyjęli tamteyscy obywatele; obfituje w figi, rodzynki, cytryny, pomarańcze, w pastwiska dobre, y wszelką żyzność.

WYSPY KANARYISKIE.

Wysp Kanaryjskich znaczniejszych nazwiska są te: Palma, Ferri, Gomera, Wielka Kanarya, Teneryfa, Fortawentura, y Lancellota. Wszystkie mają powietrze gorące, obfitują w różne owoce y należą do Krola Hiszpańskiego. Na wyspie

Teneryfa, iest gora nazwana: *le Pic de Tenerife*, ktora iest naywyższa na całym świecie.

WYSPY BISSAGOSKIE.

Te Wyspy biorą nazwisko od naywiększey z nich *Bissagos* nazwane, liczą ich 23. z których znaczneyše są: Gallina, Bulama, Bissagosa Kazeguta, Busiya y Jatta. Bissagosa rozległa na mil 40. ma swego Krola, grunta żyźne y wewszystko obfite; Obywatele tameczni dzicy, tak w mocnych trunkach, a mianowicie w gorzałce smakują, że dla nabycia oney, w niewolą zaprzedaia Europeyzykom, mąż żonę, otec syna, syn Oyca. Bulama od Bissagosanow zawoiowana, y z mieszkańcow ogolocona; same na niey zwierzęta, konie, krowy dzikie, ielenie, słonie y bawoły mieszkają. Kazeguta iest wielka, wesola y żyzna, własnemu podlega Krolowi: prawie iest nieostępna, dla hakow na około morskich.

R O Z D Z I A Ł III.

O A M E R Y C E.

Ląd Ameryki podzielam najprzód na dwie wielkie części, to jest: na Amerykę północną y południową. Te znowu podzielam na osobne kraie y Państwa następujące.

AMERYKA PÓŁNOCNA.

KRAIE.	STOŁECZNE.	Leży.
[Hiszpania. Zamyska te. Meksyk albo nowa [bo Grenadę. Nowy Meksyk al- Florydę.	Meksyk. Santa Fé. S. Augustyn.	między dwoma jez: nad M. rumianym, na wsch: nad morz: [wrzyńca. nad rzeką S. Wa-
Kanadę. [bo Arktyczne. Kraie polarne al-	Quebec. - - -	na północ.

AMERYKA POŁUDNIOWA.

KRAIE.	STOŁECZNE.	Leży.
Terra firma. Zamyska te. Peru. Kraie Amazoński. Brezilia. Chili. Parakwarya. [ska. Ziemia Magellań- Kraie polarne al- bo Antarktyczne.	Santa-Fé de Bogota. Lima. Carub a tuba. San-Salwador. San-Iago. Assumpcyja. - - - - - -	na zachod Kraiu. nad morzem. nad uśc: R. Amazon. nad morzem. na północ kraiu. nad uśc: R. Plata, [ryi. na połud: Parakwa- na południe. Amerykańskie.
Do tych przyłączam jeszcze	Wyspy	

§ I. O NOWEY HISZPANII.

Ten kray dzieli się na trzy Wielkorządztwa to jest: Guadalaiaara, Meksyk, y Gwatemala, które znówu na pomniejszye dzielą się prowincye.

NAZWISKO. Nowa Hiszpania albo Meksyk dawny, graniczy na północ z nowym Meksykiem y Luizaną, na południe z miedzymorzem *Panama*, na wschod z odnogą Meksykańską, a na zachod z oceanem spokojnym. Hiszpani Roku 1519. opanowawszy ten kray, nazwali nową Hiszpanią, dla różnicy dawney Hiszpanii w Europie. Meksykiem zaś nazywa się, od Stołecznego Miasta *Mexyk*.

POWIETRZE. Lubo ten kray po większey części leży pod Strefą gorącą, powietrze ma iednak dosyć umiarkowane y zdrowe; w czasie albowiem zbytniego gorąca ochładzaią częste deszcze, y wiatry od morza.

ZIEMIA. W tym kraiu grunta są dosyć urodzayne, rodzi się wszelakie zboże, leguminy y owoce, iako to: cytryny, pomarańcze, limonie, figi, drzewa farbierskie, y zioła lekarłkie. W gorach są minery złote, srebrne, alunowe, ruda żelazna y indych; na łąkach buyne pastwiska; w lasach znayduią się osobliwsze zwierzęta, między innemi krowy dzikie, y koty nakształt tygrysów.

TOWARY. Znacznieysze w kraiu towary są: Cukier, bawełna, iedwab, płutna, miód, sol, skory, tabaka, imbir, y rozmaite medykamenta; drzewa farbierskie y owoce.

HANDEL. W tym kraiu handel naywięcey zależy na złocie, srebrze, miedzi, iedwabiu, bawełnie, cukrze y kamieniu iaspiżowym; poktore to towary zaieżdzaią Hiszpani przywożąc swoje Euro-

Europeyſkie na zamian. Miaſta nayhandlownieyſze y porty ſą: Mexyk, Akapulko, Guatimala, y Vera-Cruz. W ſamym Mexyku, ieſt tak obſzerny port, iż może mieſcić ſię kilkaſet okrętow.

OSOBLIWOSCI. *imo.* Jeſt w tym kraju oſobliwy zwierz, dla opieſzalego nadzwyczaj ruchu nazwany: *Jgnavus Americanus*, albo leniwiec; który ſamym żyje liſciem, na drzewo lezie dwa dni, y tyleż z drzewa zſazi, nie chodzi na nogach ale ſięczołga po ziemi; za 15. dni ledwie może przebyć mieyſce na ſtrzelenie z piſtoletu, wielkością równa ſię z liſem, ale ſieść daleko ma miękſzą. *zdo.* Jezioro Mexyk nazwane ma dwojaką w ſobie wodę iedną ſłodką, a drugą ſłoną; ſłodka ſtoi zawsze w ſpokoyności y konſerwuje różne ryby, ſłona zaś nie cierpi ich, y zawsze ſię burzy. We ſrodku jeziora ieſt ſkała w ktorej znayduie ſię zrzodło mające wodę bardzo zdrową, y do leczenia wielu chorob zdatną. W wielu mieyſcach na tymże jeziorze ſą ogrody roſkoſzne, różnym kwieciami y fruktami zaſadzone; tak zaś ſztucznie robione, że mogą bydź z mieyſca na mieyſce przenoſzone; podług ſwiadeſtwa *Jana Acoſty*, opisującego hiſtoryę naturalną. *3tio.* W tymże kraju znayduie ſię drzewo nazwane *Maguey* z ktorego płynie ſok oſobliwy, który zagrzany trochę przy ogniu, odmienia ſię w wino przednie, zagrzany zaś należycie, nabiera przykrey ſłodyczy; a oſtawiony od ognia, ſtaie ſię naywyſmienitſzym oſtem.

ARCYBISKUP: W tym kraju ieſt Arcy-Biskup Mexykańſki y iedenąſtu Biskupow przez Hiszpanow fundowanych.

OBYĆZAIĘ. Rodacy tego kraju ſą doſyć przyſtoyni, uczciwi, y bardzo wierni ku tym, ktorych kochają. Niektorzy z nich ſą dowcipni y doſko-

skonali w sztuce malarzkiej, y innych kunsztach. Słowem wszyscy są obyczajow y charakteru Hiszpanow, ktorych nierownie większa liczba od rodaków ten kraj napelnia. Wyiawszy ieszcze po niektórych mieyscach dzikich y nieobyczajnych ludzi po lasach y gorach kryjących się.

JĘZYK. Tak Hiszpani iako y rodacy wszyscy mówią językiem Hiszpańskim, tak dalece że w tym kraju dawnego języka Meksykańskiego nie ułyszcy.

RZĄD. Przedtym ten kraj miał swoich rządow y udzielnych Monarchow, ale po przyściu Hiszpanow w 600. ludzi przez Ferdynanda Kortezę, cały ten kraj jest im wydarty y opanowany, z tak dzikim y niesłychanym okrucieństwem, że nie tylko Krola Meksykańskiego, ale też y ludzi na kilkakroć sto tysięcy okrutnie wyrznęli. Od tych czas więc tym krajem rządzi *Viceroy* od Krola Hiszpańskiego wysadzony, który rezyduje w Meksyku stołecznym Państwa całego.

RELIGIA. Hiszpani w tym kraju zaszczepili Wiarę S. ktora do tych czas krzewi się, lubo iak piszą nie z wielkim pomnożeniem, dla zaciętości y uporu rodaków, przy swoich błędach pogańskich.

§. II. O NOWYM MEXYKU.

Ten kraj wraz z pułwyspem Kalifornią złączony, dosyć jest rozległy; wiedzieć jednak nie można na ktore w szczególności dzieli się prowincye.

NAZWISKO. Nowy Meksyk albo nowa Grenada, graniczy na wschod z Luizaną, na południe z nową Hiszpanią, a na zachod y pułnoc z oceanem. Nowym Meksykiem nazywa się dla tego, że Hiszpani późnief ten kraj wynalezli, niż pierwszy

wszy ; a nową Grenadą, dla rożnicy dawney Grenady Prowincyi Hiszpańskiej w Europie.

POWIETRZE. W tym kraju dosyć łagodne y zdrowe znajduje się powietrze ; podlega iednak częstym grzmotom y piorunom.

ZIEMIA. Grunta wydają żyzne urodzaje pszenicy Tureckiej, melonow, rożnych iarzyń y owocow. Między gorami znajduje się równiny y bujne pastwiska, a po lasach niedzwiedzie, ielenie, sarny, dziki, lwy, tygrysy, konie, woły, y owce wielkie iak nasze konie, mające krotki ogon, a długie rogi.

TOWARY. Plodem ziemi procz owocow y rożnego zwierza są : frebro, turkusy, kryształ y perły, które w morzu na brzegach Kalifornii poławiają. Z tych tedy towarow Hiszpani znakomity prowadzą handel.

OSOBLIWOSCI. Ponieważ ten kraj nie jest dobrze zwiedzony, tedy y o osobliwościach w nim znajdujących się wiedzieć nie można. Z tym wszystkim w Kalifornii znaleziono minę złotą, obszerną na mil 14. tak bogatą że warstwą ma z czystego złota, na dwie stopy prawie wgłąb.

OBYCZAJE. W tym kraju ludzie są dosyć łagodnego y towarzyskiego przyrodzenia, żyją z rybitwy, polowania y oractwa. W Kalifornii Misyjonarze Hiszpańscy, wielu Kalifornianow do Wiary Chrześcijańskiej nawrociwszy, y do życia społecznego zachęciwszy, osadzili ich w stronie południowej, nauczyli domy budować, wieś zakładać, rolę uprawiać, y potrzebnymi rzemiosłami się bawić.

JĘZYK. Rodacy tego kraju zachowują dawny swój język ; Hiszpani zaś mówią swoim językiem.

RZĄD.

RZĄD. W tym kraju y w Kalifornii, ci którzy nie zostają pod władzą Hiszpanow, rządzą się dawnymi prawami, y mają z pomiędzy siebie wybranych rządow nazwanych *Kacyki*; inni zaś wszyscy należą do Vice-Reja Hiszpańskiego w Meksyku rezydującego.

RELIGIA. Jedni kłaniają się bałwanom, drudzy *Hońcu*, niektórzy wyznają jednego Boga na niebie, a niektórzy żyją bez żadnych obrządkow y religii. Misjonarze Hiszpańscy, wielu z nich nawrocili do Wiary S. y kościoły piękne pobudowali.

§. III. O FLORYDZIE.

Floryda czyli Luizyana jest kraj bardzo obszerny y rozległy, który niektórzy kraiopisarze dzielą na dwie znaczne prowincye; od północy nie jest jeszcze dobrze zwiedzony.

NAZWISKO. Ten kraj graniczy na północ z Kanadą, y oceanem północnym, na wschód z Karoliną y wielkim Oceanem, na południe z odnogą Meksykańską, a na zachód z dawnym y nowym Meksykiem. Hiszpani nazwali Florydą ten kraj, że gdy go odkryli znaleźli wielką moc rozmaitych kwiatow, Luizyaną zaś zowie się od imienia Ludwika XIV. za którego panowania Roku 1680. była znaleziona.

POWIETRZE. Luizyany albo Florydy powietrze umiarkowane, w południowej stronie gorętsze, w północnej zaś zimniejsze, ale arcy-zdrowe. Europejczycowie rzadko tam chorują, a rodacy prawie nigdy, y do późnej przychodzą starości.

ZIEMIA. Grunta są żyzne, obfitują w pszenicę

nicę Turecką, y inne zboża Europeyskie, wdrzewa palmowe, morwowe, y różne rośliny lekarckie: Rzeki rybne, pola ptaśtewm okryte, lasy wszelakiego zwierza pełne, obficie wszystko to szafują, co do żywności, wygody y handlu obywatelom służyć może.

TOWARY. Ten kray lubo nie wiele, ale bogate ma towary, iako to: złoto, srebro, perły, y drogie kamienie.

HANDEL. W tym kraju najwięcej prowadzą handel, Anglicy y Hiszpani, którzy w zamian wzwyż wspomnianych towarów, przywożą cynę, sukna, y materje bławatne.

OSOBLIWOSCI. Po niektórych mieyscach we Florydzie, znayduie się drzewo pewne, wielkością podobne do Jabłoni, z ktorego owoc wyciśniony tak wielką jest trucizną, że wpuściwszy choć iedną kroplę w Staw lub inną wodę stojącą, natychmiast czyni ją szkodliwą wszelkiemu zwierzęciu, tak dalece że skosztowawszy tej wody zdychać muszą. Ta zaś trucizna nie tylko z owocu, ale też z drzewa ułamawszy gałąź śący się.

OBYCZAJE. W kraju od morza usunionym, mieszkającą rodacy wzrostu przyzwoitego, koloru oliwkowego, który iednak nie jest przyrodzony, ale nacieraniem pewnych ziół sprawiony; bawią się iedynie naiazdami, rozboiem, rybitwą, y polowaniem. Inni zaś obywatele tego kraju są częścią Hiszpani, częścią Anglicy, którzy są obyczajów przyzwoitych swoim Narodom.

JĘZYK. W tym kraju podług różności Narodów, rozmaitym mówią językiem, Hiszpani y Anglicy swoy język zachowują.

RZĄD. Półwysp Florydy cały Anglikom poddany, na którym dwie Fortece: S. Augustyn y Pen-

Penfakola, od Hiszpanow Anglikom uftapione Roku 1763. Kray Florydy pulnocny zoftaie pod rządem Kacykow, to iest ftarszych nad pokoleniami panujących. Luizyana od zrzodła Miffiffipy aż do rzeki Iberwilli, a od tey aż do morza, należy do Anglikow; część zachodnia z miastem: nowym Aurelianem do Hiszpanow; a kray pulnocny do licznych Narodow Amerykańskich: Ilinanow, Affymbolanow, Panianow, Padukanow &c.

RELIGIA. Obywatele Florydy są grubi balwochwalczy, kłaniają się planetom Niebieskim a ofobliwie słońcu. Za Karola V. posłano do tego kraju wielu Miffyonarzow do nawracania, ale ci mało wtkorali dla dzikości tamtejszych mieszkańców. Hiszpani y Anglicy żyją podług swojej Religii.

§. IV. O KANADZIE.

Pod tytutem Kanady rozumiem te wszystkie kraie, ktore rozciągają się na putnoc aż do cieśniny Hudson. Co wszystko podzielam na Kanadę putnocną y południową.

KANADA PULNOCNA.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

Namykate. Kanada albo nowa Francya.
Nowa Brytania.
Ziemia Labrador.

Quebec.
Kasztel S. Ludwika.
Port S. Piotra.

nad R. S. Wawrzyń:
[smykiem *Hudzon*.
na pułn: nad prze-
nad morzem.

KANA-

KANADA POŁUDNIOWA.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

Zamyka te.	Akadya v. nowa Szkocya.	Annopol.	na brzegu morskim.
	Nowa Anglia.	Boston.	- - morskim.
	Nowy Iork v. nowa Hollandya.	New-Yorck.	nad R. S. Wawrz:
	Nowy Iersey v. nowa Szwecya.	Elżbieta.	na brzegu morskim.
	Pensylwania.	Filadelfia.	- - morskim.
	Maryland.	Święta Marya.	- - morskim.
	Wirginia.	James-Town.	- - morskim.
	Karolina.	Charles-Sown.	- - morskim.

K A N A D A

NAZWISKO. Kanada albo nowa Francya, na północ ma odnogę Hudsonską, na wschód ocean Atlancki, na południe Florydę y rzekę Missisipi, a na zachód kraie nieznaioime. Nazywa się od rzeki nazwaney *Kanada*.

POWIETRZE. We wszystkich Prowincyach wzwyż wspomnionych powietrze jest zimne, w osadach iednak Angielskich albo Kanadzie południowej, jest dosyć umiarkowane y zdrowe.

ZIEMIA. Grunta osobliwie w dzierżawach Angielskich są urodzayne, lasy wielkie, y zwierząd, wilkow, niedzwiedzi, łosiow, kun, ieleni, a naybardziey po rzekach bobrow pełne. W nowey Anglii rodzą się wszystkie zboża Europeyskie y Indyjskie; w nowym Yorku procz zboża rodzi się tytiun bardzo obficie, y inne zioła do Aptyk potrzebne, toż samo w Wirginii y Karolinie nayduie się.

TOWARY. W tych krajach nayznaczniysze towary są: futra drogie, ryby suche, sol, konopie,

nopie , len , zboże , tabaka , materyały a osobliwie drzewa okrętowe , które są daleko lepsze niż w Norwegii , woły , świnię , masło , syr , y inne żywności.

HANDEL. W tych krajach sami Anglicy niezmierny prowadzą handel , ktorzy z Europy przywożą herbatę , papier , sukna , cynę , naczynia różne y inne Europeyskie towary ; a wzamian biorą stokwisz , futra bardzo przednie a nadewszystko tabakę z Wirginii , ktorey na 150. okrętow co rok ładują y wywożą. Z Karoliny procz futer biorą indych , imbir , bawełnę , wina zachwalone podobne do Ryńskich , y iedwab który w Wirginii zbierają z pewnego ziela , tak iak u nas przedziwo. Porty nayznaczniejszye.

OSOBLIWOŚCI. 1mo. W Boston , y Annapol , w Nowey Anglii , znayduie się pewny owoc , który ma w sobie tłuściość podobną do masła , zkąd nazywają go orzechem maślanym. 2do. Na brzegach nowey Anglii , załawiają często rybę nazwaną *Monkfish* , która ma na głowie kaptur , bardzo podobny do zakonnego. 3tio. Między rozmaitym y nieznanym Europeyzykom ptactwem w Kanadzie , iest jeden rodzaj ptaków nazwanych *Troculus* , które są osobliwszych przymiotow ; nayprzod podobne są do iaskółki , a nogi mają tak krotkie że zdają się ich nie mieć ; potym gniazda ścielą po kominach iak iaskółki , ale prawie na powietrzu wiszące ; naostatek wywodząc dzieci z gniazda , zostawiają , zawsze iedno iakoby w nadgrode , y podziękowanie Gospodarzowi , że pozwolił w domu swoim przez lato gniezdzić się. 4to. W Pensylwanii znaydują się wody mineralne , osobliwie o dwie mili od Filadelfii Miasta stołecznego , które bardzo służą zdrowiu ludzkiemu y krew czyśczą.

OBYCZAIE. Rodacy tey krajny na trzygłowne dzielą się Narody: Jrokwanow Algonkwanow, y Huronow, ludzi okrutnych, mściwych, w biegu rącznych, z polowu ryb y polowania żyjących, y o całość wolności żarliwych. We wszystkich osadach pomorze zasiedli Anglicy, y miastami lub porządnymi zabudowali wsiami, ktorzy są wszyscy obyczaiow podobnych swemu narodowi. Odległe zaś od morza miejsca trzymają rodacy, ktorzy przez obcowanie z Anglikami nabywają trochę łagodności, ale nie porzucają obyczaiu życia leśnego.

JĘZYK. We wszystkich osadach y dzierzawach Angielskich, językiem mówią Angielskim; Rodacy zaś y narody dzikie mają swoy własny język, który podobny jest do Indyjskiego, y dzieli się na różne dyalekty. Kwakierowie także y Hollendrzy zachowują swoy język.

RZĄD. W tym kraju wszystkie prawie prowincye należą do Anglikow y zostają pod ich rządem. W Kanadzie północney wszystkie narody obierają sobie z pomiędzy siebie starszych, ktorzy niemi rządzą; nad Huronami zaś starsi gromadni, godność dziedzictwem otrzymują. Nowy Jork od Hollendrow Anglikiem dany Roku 1666. Nowy Yersey Szwedom Hollendrzy odebrali, a potym Anglikiem ustąpili. Pensylwania od Karola II. Króla Angielskiego Roku 1681 dziedzicznym prawem Kawalerowi Penn darowana, a od niego Kwakierami osadzona, ktorzy rzemiosłem się bawią, y w dziwney spokojności żyją.

RELIGIA. W tym kraju panująca Religia jest Kalwińska, którą sami Anglicy wyznają; Rodacy zaś lubo po części są nawroceni do Wiary Chrześci-

ściańskiey, nie równie iednak większa ich liczba, żyje bez religi, albo w ślepocie Pogańskiej.

§. V. O KRAIACH ARKTYCZNYCH.

Pod tytułem kraioy Arktycznych rozumiem te wszystkie, które leżą pod cyrkułem Polarnym Arktyckim, których nazwiska są następujące :

Nowa Wallia.	Spitzberg.
Nowa Dania.	Nowa Zemla.
Gronlandya.	Bolszaia Zemla.

NOWA WALLIA. Leży za przesmykiem Hudson, należy do Anglikow, którzy ją zaniedbali.

NOWA DANIA. Jest to kraj pod cyrkułem polarnym leżący, który Roku 1609. Admiral Duński Jan Munich wynalazł. Anglicy Traktatem Utrechtskim R. 1713. ten kraj sobie, wraz z innemi do Kanady należącemi przywłaszczyli.

GRONLANDYA. Ten kraj leży między wybrzeżem Basseńskim y Islandyą, na którym mieszkaią ludzie dzicy, żyjący surowemi rybami y tłuszcą wielorybią; morze albowiem Gronlandyi przyległe, obfituje w wieloryby, na których połow zbiegają się Okręty Hollenderskie, Angielskie, Duńskie y Francuskie. Ten kraj za panowania Chryściana IV. Króla Duńskiego, od Amirała Duńskiego Lindenau znaleziony, należy do Duńczykow, którzy tu mają swoją osadę nazwaną: *Got-haab*, do ktorey co rok dwa okręty żywnościami y odzieniem naładowane z kopenhagi zawiają.

SPITZBERG. Jest to Wyspa od Hollendrow odkryta. R. 1596. od wysokich y ostrych Gortak nazwana. Znajduie się na niej wiele reniferow,

niedzwiedzi białych, lisów, wołów dzikich, y rozmaitego ptactwa. Po kilka razy Hollendrzy kusic się zwiedzić ją we środku, ale albo od zwierza, albo od mrozu poginęli.

NOWA ZEMLA. Ta wyspa na północ na przeciwko Tartaryi Moskiewskiej położona, y od niej przefmykiem Wagatz oddzielona, bardzo wielkie cierpi mrozy, y ustawicznemi prawie, jest zawalona śniegami. Stronę iej północną same białe niedzwiedzie, wilki y lisy napelniają: w stronie południowej mieszkają ludzie wzrostu małego, głowy wielkie, twarzy szerokie, między wszystkiemi Tatarami nayszpetnieysi. W zimie mieszkają w lochach podziemnych, a lecie białą ryby y zwierzęta, których mięsem żyją, a skorami się odziewają. Kłaniają się Słońcu, Miesiącu, y Gwiazdom.

BOLSZAIA ZEMLA. Jest kraj obszerny niezdziedzony, który leży ku stronie Syberyi wschodniej. Moskale którzy go postrzegli nie dawno, tym go nazwiskiem nazwali.

§. VI. O ZIEMI TĘGIEY.

Terra firma albo Kastylia złota dzieli się na wschodnią y zachodnią.

W S C H O D N I A.

PROWINCYE.
Zamyka te.
Guianę.
Karybanią.
Paryą.
Kayennę.

STOŁECZNE.
S. Tomasz.
Surinam.
S. Ian.
Cayenna.

Leży.
nad Orenoką.
nad morzem.
na zachod Guiany.
nad morzem.

ZACHODNIA.

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Zamyka te. Panama.
Kartagena.
S. Marty.
Rio de la Hacha.
Marakaibo.
Wenezuela.
Komana.
Popayana.

Panama.
Kartagena.
S. Martha.
la Hacha.
Marakaibo.
Wenezuela.
Komana.
Popayan.

Leży. [dryen.
nad wybrzeżem A-
nad morz: na zach:
nad morz: na zach:
nao morz: na pułn:
nad odn: Wenezulań:
na pułn: nad morz:
na pułn: nad morz:
na południe Kraiu.

TERRA FIRMA.

NAZWISKO. Ten kray odkryty przez Hiszpanow y opanowany Roku 1514. graniczy na pułnoc y na wschod z Oceanem, na południe z krajem Amazońskim y Państwem Peru, a na zachod z Oceanem spokojnym y częścią Hiszpanii nowey. Hiszpani ktorzy tu naypierwey wysiedli, nazwali ten Kray Ziemią Tęgą, czyli częścią znaczną Łądu Ameryki.

POWIETRZE. W tym kraiu powietrze iest bardzo gorące, gdyż leży pod samym prawie Ekwatorem; wszędzie iest zdrowe, wyjąwszy Prowincyą Panamy, w ktorey są gęste ieziora y bagna.

ZIEMIA. Grunta uprawne rodzą obficie zboże wszelakie y owoce; Zwierza, ptastwa, y ryb iest dostatkiem; w gorach znayduią się znaczne szuby złote, srebrne miedziane; szmaragdy, kamienie drogie y perły ktore osobliwie w Prowincyi Rio de la Hacha polawiają, nie są jednak tak piękne, iako Oryentalne. W Prowincyi Wenezuela zbieraiają Kok, iak może być naylepszy. Maią także dostatkem bawełny, trzciny crkrowey y tabaki.

TOWARY. Znacznieysze towary są: Złoto,
G 3 fre.

frebro, y inne kruszce, balsam, żywica, gumy, pieprz podługowaty, szafir, iaspis y inne drogie kamienie, y perły.

HANDEL. W tym kraju handlują najwięcej złotem, frebrem, cukrem, bawełną, y innemi towarami krajowemi, które na zamian dają Europejczykom za towary Europejskie, a Afrykanom za Niewolników, których co rok w znaczney liczbie zakupują. W Panamie jest Port y skład towarów Peruańskich y Hiszpańskich. W Portobello, jest skład do którego złoto y frebro Peruańskie Hiszpani sprowadzają lądem z Parmy, y tu je na Okręty kładą.

OSOBLIWOSCI. 1mo. Na wybrzeżu *Surinam*, poławiają pewne ryby, które nazywają starą babą, które swoją postacią bardzo są podobne do nich. 2do. Nad odnogą Orynoki jest jedna katarakta, która przez gwałtowny spadek wody sprawia tak wielki szelest y huk, iakby kto z najpotężniejszych harmat ognia dawał. 3tio. Niedaleko przylądku *Breha* jest takie źródło, z którego woda wyrzuca materią podobną do żywicy, której używają do opatrowania Okrętów, y daleko jest lepsza niż winnych krajach, gdyż na najcięższe upały nigdy nie rozpuszcza się ani topnieje.

ARCYBISKUP: Arcybiskup rezyduje w stołecznym całego kraju, *Santa-Fe de Bogota*. Biskupów jest czterech: Popayaneński, Panameński, Kartageneński y S. Marty.

OBYCZAJE. Hiszpani y Indyanie posiadają Miasta y pomorza; Rodacy zaś mieszkają we wsiach, po lasach, y polach, bawią się iedynie łowieniem ryb y polowaniem; żony ich wychowują dzieci, y mają staranie o bydło.

JĘZYK. Hiszpani y Murzyni mówią własnym

fnym ięzykiem , rodacy zaś zachownią swow ięzyk , ktory podług różności Prowincyi różni się.

RZĄD. Lubo cały prawie ten kray został pod rządem Hiszpanow , albo Vice-Reja rezydującego w Meksyku , z tym wszystkim Portugalczykowie , w Guyanie trzymają porzecz zachodnie , Francuzi Prowincyą y wyspę Kayennę , Hollendrzy Surynam y Berbice , gdzie mają osady bardzo bogatę . We środku zaś kraiu są liczne Amerykanow hordy , Europeyzykom ieszcze nieznaione.

RELIGIA. Europeyzykowie w tym kraiu osiadli żyją podług swojej Religii ; inne zaś narody zostały dotąd w ślepcie Pogańskiej.

§. VII. O PAŃSTWIE PERUANSKIM.

Ten kray rozciąga się po nad morzem południowym , y dzieli się na trzy.

PROWINCYE.	STOŁECZNE.	Leży.
Kwitańska.	Quito.	na północ.
Limańska.	Lima.	nad morzem.
Los-Charcas.	Plata.	na południe.

P E R U W I A.

NAZWISKO. Ten kray odkryty przez Hiszpanow Roku 1525. graniczy na wschod z kraiem Amazonskim , na południe z Państwem Chili , na zachod z oceanem spokojnym , a na północ z częścią ziemi tegidy . O początku nazwiska kraiopisarze niezgadają się :

POWIETRZE. W tym kraiu powietrze ku północy jest bardzo gorące y suche ; po niektórych zaś mieyscach przerazliwe y zimne . W Prowincyi Los-Charcas nie znają grzmotow , ani deszczu , ani śniegu ; na gorach zaś *Andes* nazwanych , deszcze częste panują.

ZIEMIA. Ten kray gorami napelniony, grunta ma suche y po wielu mieyscach piaszczyste, rodzi się jednak dostatkem zboża, owocow y wszelkiey żywności; a nadewszystko obfituje w złote y srebrne kruszce; ktorych przed przyściem Hiszpanow, tak wielka była moc, że niemi domy miasta dachowki przykrywano. W gorach Andes, w świecie naybogatszych, iest iedna gora nazwana *Potosi*, z ktorey złota y srebra co roku naywięcey dobywają.

TOWARY. Nayznacznieysze w tym kraiu towary są: złoto, srebro, perły, bawełna, tabaka, balsam Peruwiański bardzo sławny, y różne lekarstwa.

HANDEL. Hiszpanii iako panowie tego kraiu, naywięcey ztąd wywożą złota y srebra, procz pereł, koralow y innych towarow. W Limie stołecznym kraiu iest port wielki do ktorego Okręty Hiszpańskie z towarami Europeyskiemi co roku zawinają. Miasto tegoż imienia nad portem iest bardzo bogate y ludne, lubo w R. 1746. trzęsieniem ziemi trochę nadpsute zostało.

OSOBLIWOSCI. *imo.* Niedaleko Miasta *Potosi* iest iedno iezioro bardzo gorące, w ktorego środku woda wre y przewraca się iak w garku, na przeciwko zaś tego ieziora, iest drugie, w którym woda zawsze iest zimna iak lod. *zdo.* W Mieście *Kuska*, ktore było stolicą dawnych Krolow iest ieszcze dotąd prawie cały Kościół Pogański, bardzo wspaniały, poświęcony Słońcu, w którym dach cały y ściany od wierzchu aż do dołu, były okryte blachą szczerozłotą, a we środku słońce wielkie zrobione ze złota y inne niezmierne bogactwa, ktorych teraz y znaku nie ma, procz gołych murow. *ztio.* Niedaleko przylądku S. Heleny są takie wody z ktorych zbierają żywicę bardzo dobrą, którą

oble-

oblewają okręty, y do innych krajów podobstakiem iey wysyłają.

ARCYBISKUP. Rezydencya Arcy-Biskupa iest w Limie. Biskupow rachuje się pięciu: Kuskanencki, Arekipaneński, Truxylloneński, Quamangański, y Kwitanencki.

OBYCZAJE. Amerykanie poddani Hiszpańscy, iedni mieszkają pod gorami, a drudzy na gorach. Podgorzanie podzieleni na pokolenia, mają rozum mierny, nie wymyślić niezdolny, do naśladowania iednak dosyć zdatny: żyją w wielkiej zgodzie y takiej ufności, że domow swych y składow kupieckich nigdy nie zamykają; niektore rzemiosła umieją y onemi się bawią, rownie iak rybitwą y polowaniem; twarzą są czerwone, pod samą zaś górą osiadli białey. Nadgorzanie są cale głupi y próżniacy, a używają ich w miastach do usług podłych, do oractwa y twardych prac.

JĘZYK. Lubo w tym kraju zachowuje się dotąd narodowy język, wszyscy iednak pospolicie mówią językiem Hiszpańskim.

RZĄD. Przedtym ten kraj miał swoich dziedzicznych Krolow; ale dostawszy się w ręce Hiszpanow, rządzi nim zawsze Vice-Rey, który rezyduje w Limie. Rodacy zaś osobliwie po gorach mieszkający mają swoich Rządcow nazwanych *Kacyki*..

RELIGIA. Hiszpani w tym kraju osiadli, y mała liczba nawroconych Chrześcian, są Religii Katolickiey. Jnni zaś kłaniają się słońcu, miesiącu y innym bałwanom.

§. VIII. O KRAJU AMAZONSKIM.

NAZWISKO. Amazonia przez Hiszpanow Roku

Roku 1541. odkryta, graniczy na północ z Ziemią tęgą, na wschód z Brezylją, na południe z Parakwaryą, a na zachód z Peruwią. Nazwisko bierze od rzeki Amazony, która z jeziora Peruwiańskiego wypłynąwszy, y około 1000, mil przebiegłszy, wpada do morza północnego.

POWIETRZE. Tey Krainy powietrze dla natężonego gorąca, szkodzi zdrowiu Europejczyków, którzy na porzeczu Amazony osady swoje założyli.

ZIEMIA. Amazonia obszerna w swych granicach, obfituje w grunta żyzne ale odlegiem od wieków leżące, w pastwiska bujne, w złoto, drzewo farbierskie, w zwierzęta różne, tygrysy, losie, papugi, małpy, gad wielki y jadowity; ryby różnego rodzaju, y krokodyl. Cały zaś ten rozległy kraj, wielkie y nieprzezwyciężalne lasy okrywają.

TOWARY. Plodem Ziemi w tym kraju jest: złoto, srebro, cukier, kok, heban, drzewo farbierskie y tabaka.

HANDEL. Ponieważ ten kraj Europejczykom dla swojej rozległości y dzikich narodów nie jest dobrze wiadomy, więc y handlu żadnego w nim dotąd nie założono.

OSOBLIWOSCI. Na rzece Amazonie jest jedna straszliwa Katarakta, w dosyć blizney odległości od morza, którą czynią dwie skały przepaściste wrzece tamujące bieg wody, która przedarłszy się przez nie spada z wielkim impetem y hukiem na dół. Dzicy rodacy tamtejsi zwykli z niesłychaną odwagą po tey Katarakcie spuszczać się na łódkach, bez żadnego szwanku y niebezpieczeństwa.

OBYCZAJE. Ludne Amerykanów narody po lasach y stepach Amazonii błąkają się y jedne przeciwko drugim dzikość y okrucieństwo wywierają.

Nie-

Niewiaſty tamteczne, że od Europeyczykow poſtrzeżone były uzbroione, odnioſły nazwiſko Amażonek; naytrudnieyſze prace ſą im zwyczajne. Powiadaia niektórzy o nich, że gdy dziecięciem zlegną, tedy mężowie miaſto nich w łożkach leżą, a one od zwyczajnych prac nie odrywaią ſię.

JĘZYK. Hiſzpani y Portugalczykowie w tym kraiu oſiadli, mowia ſwoim ięzykiem; inne zaś dziekie Narody, rozmaite maią ięzyki.

RZĄD. Tego kraiu iako rozległość, prowincye, y Narody nie ſą doſtatecznie nam wiadome, tak y o rządzie nic powiedzieć nie umiemy. To tylko pewna, że Hiſzpani y Portugalczykowie po brzegach Amazony, wywaliwszy nieprzeyrzane lafy, oſadami y miſſyami zaſadzili. Hiſzpani w ſtronie zachodniey, a Portugalczykowie w ſtronie południowey y północney aż do ſamego uſcia Amazony. Karubatuba ieſt niby Stołecznym kraiu.

RELIGIA. O dzikich y nieznaomych narodach w tym kraiu, nie można inaczey ſądzić tylko że ſą wſzyſcy pogańie. Miſſyonarze Europeyſcy wielu z nich nawrocili do Wiary S. ale nierownie więcey z nich żyie bez żadney Religii y wiadomości o Bogu.

§. IX. O B R E Z Y L I I.

O niezmierney rozległości tego kraiu wiedzieć doſkonale nie można; to tylko pewna, że Portugalczykowie wſzerz od brzegow morskich nie poſiadaia więcey nad 80. mil kraiu, wzdłuż zaś rozciągaią Państwo ſwoie od uſcia rzeki Amazonu, aż do drugiego uſcia rzeki frebrney, albo Plata naziowaney: Te zaś oſady ſwoie dzielą na 15. Prowincyi to ieſt

PRO-

PROWINCYE.

STOŁECZNE.

Leży.

Brezylia Zamyka te Prowincye.
 Para.
 Maragnan.
 Siara.
 Riogrand.
 Paraiba.
 Tamaraca.
 Pernambuco.
 Seregippa.
 Zatok Wszys: SS
 Rio des Ilheos.
 Porto Seguro.
 Spiritu Sancto.
 Rio Ianeiro.
 Osada S. Wincen:
 Osada S. Sakram:

Para.
 Maragnan.
 Siara.
 Riogrand.
 Paraiba.
 Tamaraka.
 Olinda.
 Seregippa.
 San-Salvador.
 Ilheos.
 Porto Seguro.
 Spiritu Sancto.
 S. Sebastyan.
 S. Paweł.
 S. Gabryel.

na pułn: Brezylji.
 na pułn: nad morz:
 na pułn: nad morz:
 na pułn: nad morz:
 nad morzem.
 na połud: Paraiby.
 na połud: Tamaraki.
 na połud: Olindy.
 na wsch: Brezylji.
 na połud: Zatoku.
 na wschod Brezylji.
 na wschod Brezylji.
 na połud: Brezylji.
 na połud: Brezylji.
 przy uściu Platy.

B R E Z Y L I A.

NAZWISKO. Ten kray odkryty przez Portugalczykow Roku 1501. otoczony jest na pułnoc y wschod oceanem wielkim, na południe morzem Brezylskim, a na zachod kraiem Amazońskim y Parakwaryą. O początku nazwiska tego kraiu, nie mamy nic pewnego.

POWIETRZE. Lubo ten kray Ekwatorem prawie y kresem słońca południowym jest zamknięty; iednakże w stronach mieszkanych od Europeyzykow, powietrze ma umiarkowane y zdrowe.

ZIEMIA. Grunta w tym kraiu są we wfzystko obfitujące, co tylko do żywności służyć może. W lasach rozmaite zwierza, w gorach kruszce y kamienie drogie, a nadewsfystko drzewo farbierskie, po naszym Brezylją nazwane, niezmiernie ten kray z bogactwami.

TOWARY. Znacznieysze towary w tym kraiu są: drzewo czerwone albo brezylia, cukier, balsam, żywica, tabaka, y tłustość rybia.

HAN-

HANDEL. W tym kraju najwięcej Portugalczycy prowadzą handel, przywożąc z Europy rozmaite towary, a biorąc na zamian cukier, tabakę brazylikańską zwaną kok, złoto które kopią w Osadzie S. Wincentego, y drzewo farbierskie, które najbardziej rośnie w Prowincyi nazwaney *Pernambuco*. Skład towarów wszelkich y Port najznaczniejszy jest w stołeczym kraju, nazwanym *San-Salvador*.

OSOBLIWOSCI. Imo. między rozmaitemi zwierzętami jest jedno osobliwsze nazwane *Sloth*, które tak powoli rusza się że przez 24. godzin, ledwie na 15. kroków postąpić może; przednie nogi ma dwarazy dłuższe niż zadnie, któremi obiawszy drzewo ledwie trzeciego albo czwartego dnia nań wleść może. *zdo.* Jest rodzaj niezwykłej wielkości niedzwiedziów, które tak wielki mają ogon, że się nim iak płachtą okrywają. *złio.* Po lasach znajdują się węże, większe od naszych połozów, które są bardzo iadowite, tak dalece, że za ukąszeniem ich, w 24. godzinach musi człowiek umierać.

ARCY-BISKUP: W tym kraju Arcy-Biskup jest jeden Portugalski, który rezyduje w San-Salvador. Biskupów jest kilku, ale o nazwisku ich nie pewnego nie mamy.

OBYCZAJE. We wszystkich osadach Portugalskich, rodacy tamtejsi, ludzkość, przyzwoitość, tudzież y złe y dobre obyczaje poprzeymowali od Portugalczyców. Kraj zaś wewnętrzny mieszkany jest od ludzi dzikich, frogich, mściwych, y samych siebie pożerających, których Portugalczycy z wielką trudnością z pomorza rugowali, y z ustawiczną ostrożnością muszą strzedz swych osad, przeciwko ich napaściom.

JĘZYK. Procz pospolitego języka Portugal-
skiego w tym kraju, rodacy mają swoy gruby ie-
zyk; ktorzy liter L.F.R. żadnym sposobem wyma-
wiać nie mogą.

RZĄD. Wszystkie Prowincye do Portugalii
należące mają swoich Gubernatorów, ktorzy depen-
dują od Vice-Reja Portugalskiego, rezydującego w
San-Salvador. Inne zaś narody iedne obierają z po-
między siebie rządcow, a drugie żyją bez prawa y
rządu.

RELIGIA. Lubo za staraniem uśilnym Portu-
galczykow, wielu w tym kraju po brzegach mor-
skich nawrocilo się do Wiary S. iednak w środku
kraiu wszystkie narody żyją w ślepotcie pogańskiej
y bałwochwaltwie.

§. X. O KRAIU CHILI.

*Ten kraj dzieli się na trzy wielkie Prowincye
to jest:*

PROWINCYE.

Chili przez się.
Imperial.
Chikwito.

STOŁECZNE.

San-Iago.
Baldiwa.
Mendoza.

Leży.

na zachod kraiu.
na połud: nad morze:
na pułn: kraiu.

C H I L I.

NAZWISKO. Ten kraj od Hiszpanow Roku
1539. znaleziony, graniczy na wschod z Parakwaryą
y kraiem Magellańskim, na południe z częścią te-
goż kraiu, na zachod z oceanem spokojnym, a na
pułnoc z Peruwią. Nazywa się od doliny obszerney
tegoż nazwiska.

POWIETRZE. W tym kraiu powietrze iako
w lecie jest zbyt gorące, tak w zimie nad zwyczaj
zimne,

zimne , tak dalece że wiele zwierza y ludzi zwykło ginąć od tęgich mrozów.

ZIEMIA. Doliny w zboże y owoce są żyzne; na pomorzu bujne rozkrzewiły się winnice , pola y lasy napelnia ptaństwo ; gołębie , synogarlice , kuropatwy , papugi &c. Bydła obfitość iest znaczna , a osobliwie barany tak wielkie , że ich do dzwigania ciężarów , miasto Wielbładow używają. W gorach znajduią się żupy złote , sżyby iaspisowe , y różne drzewa farbierskie.

TOWARY. Płodem ziemi w tym kraju iest : Złoto , srebro , miedź , iaspis y inne drogie kruszce.

HANDEL. W tym kraju tenże sam iest handel , co y w Peru ; procz złota y innych kruszców , wywożą ztąd Hiszpani łoy y skóry podobney wyprawy do Szafianu. Skład wielkich towarów iest w S. Jago , inne zaś Miasta handlowne są : Concepcya , Baldywa , Kokwimba , y Quintero.

OSOBLIWOSCI. W tym kraju iest ptak nazwany *Kondor* , osobliwszey wielkości , bardzo żarłoczny , który dopadłszy barana albo owcy , dziobem swym zabija , y prawie całkiem pożera ; a czasem gdy się ich razem dwóch zbierze , to y najsilniejszego wołu położą. Ludzi także zabiaią , gdy na niespodzianych napadną ; to tylko szczęście , że takich prakow iest mało , gdyż się bardzo rzadko mnożą.

ARCYBISKUP. W tym kraju Arcybiskupa nie ma , tylko dwóch Biskupów , którzy rezyduią , w S. Jago , y Concepcyi.

OBYCZAJE. Rodacy tego kraju wzrostu są silniejszego , y biali , silni , odważni , osobliwie Araukanie , których dotąd Hiszpani podbić sobie nie mogli. Odziewają się skorami zwierzęcemi.

JĘZYK. Wszyscy pospolicie w tym kraju mówią

wią po Hiszpańską; wyiawszy tych którzy nie mają społeczności z Hiszpanami y zachowują dawny swoy ięzyk.

RZĄD. Wszystkie prawie kray wyiawszy pomorza, rodacy posiadają, y ustawicznie Hiszpanow napastują. Najmocniejsi między niemi są Araukanie, y mieszkający na dolinach *Tukapen* y *Puren*, którzy żyją pod wolnie obranemi Kacykami albo Wodzami, y wolność nad życie przenoszą. Osadami Hiszpańskimi rządzi Gubernator, który rezyduje w Koncepcyi, y we wszystkim dokłada się Vice-Reja Peruwiańskiego.

RELIGIA. Wyiawszy Hiszpanow y tych którzy się nawrocili do Wiary S. są Poganie, którzy diabła pod imieniem *Eponamon*, mają y czczą za Boga.

§. XI. O P A R A K W A R Y I.

Ten kray bardzo wielki y obszerny, dzieli się na siedm prowincyi.

PROWINCYE.	STOLECZNE.	Leży.
Parakw: właściw.	Villa-Ricca.	na północ.
Chaka.	Conceptio.	na zachod.
<i>To jest.</i> Guaira albo Ontivera.	Civdad-Real.	nad R. Parana.
Plara.	Assumpcyja.	nad uśc. R. Plata.
Uraguaya.	Patos.	nad Plata.
Tukuman.	S. Iago.	na zachod.
Parana, albo Ziemia Missyonarska.		na wschod.

P A R A K W A R Y A.

NAZWISKO. Ten kray bardzo wielki y obszerny, styka się od wschodu z Brezylią, od północy z Amazonią, od zachodu z Peruwią y Chilem, a od

a od południa z Magellanią. Nazwisko ma od rzeki tegoż imienia; Hiszpani nazywają jeszcze ten kraj *Rio-dela Plata*, także od rzeki nazwaney *Plata*, w ktorey znayduią wielką moc srebra.

POWIETRZE. We wszystkich Prowincyach powietrze iest umiarkowane zdrowe y łagodne.

ZIEMIA. Kraj ten obituie w zboże, owoce, bawełnę, trzcinę cukrową, pastwiska wyborne, y bydło. Ma także dostatkiem złota, y innych kruszców a osobliwie srebra.

TOWARY. Znacznieysze towary w kraju: złoto, srebro, miedź, żelazo, cukier, Ametyst, bawełna, tabaka &c.

HANDEL. W tym kraju iest pewne ziele nazwane *Paragwayskie*, podobne do *The* ziela, z ktorego naywiększy prowadzą handel Hiszpani, rozwożąc do Peru y Chili; To bowiem ziele wszyscy prawie piją za ordynaryiny napoy. Wywożą także ztąd tytiun w listkach, bawełnę, cukier, a nadewszystko Złoto y srebro. Skład wszelkich towarów, y Port bardzo obszerny dla okrętów iest w Mieście nazwanym: *Buenos Ayres*, nad uściem Platy.

OSOBLIWOSCI. 1mo. W Prowincyi Tukumán tak gwałtowne bywają wiatry, że domy walą, y drzewa z korzenia wyrrywają. W teyż prowincyi iest góra bardzo wysoka, która gdy słońce świeci, zdaleka się błyszczy, y dla tego ją nazywają kryształową. 2do. Na pułnoc Parakwaryi iest płaszczyzna iedna rozległa na mil sześć, cała pokryta solą, ktorey pospolicie w tym kraju używają.

ARCY-BISKUP: W tym kraju iest Arcybiskup Platński, y Biskupów 4. to iest: S. Jago, Assumpcyi, Panary, y Paraguay.

OBYCZAIE. Rodacy są dzicy y nieobyczajni, do zemsty y gniewu skłonni, nie są jednak tak frodzy y okrutni, iako inne sąsiedzkie narody. Ci którzy pod rządem Misyjonarzow zostawali, przejęli wszystkie od nichże obyczaje.

JĘZYK. Procz języka Hiszpańskiego, mówią językiem tamtejszym niektorzy, który jest niemiły y twardy, podobny bardzo do Indyjskiego.

RZĄD. Hiszpani w prawdzie wielką część podbili tego kraiu, iednakże większa ieszcze należy do rodaków, ludzi dzikich, tak wiele iednak rozumnych, że wolności swej bronić nie przestają. *Parana* albo ziemia Misyjonarska mieszkana od 24. tysięcy familii Indyanow, do Wiary S. y społecznego życia, z wielką trudnością namowionych, przez długi czas rządzona była samowładnie przez Misyjonarzow, którzy byli Panami wielkiej części Parakwaryi; ale teraz wszystko Hiszpani pod swoją moc zagarnęli.

RELIGIA. W osadach Hiszpańskich y ziemi Misyjonarskiej panuje Religia Katolicka; dzikie zaś narody żyją w pogaństwie, skłonniejszy są jednak do nawrocenia się, niż inne Amerykańskie narody,

§. XII. O ZIEMI MAGELLANSKIEY.

Ten kray Roku 1520. od Ferdynanda Magellona znaleziony y nazwany, otacza na wschod y południe ocean Magellański, na zachod tenże ocean y kray Chili, a na północ część Parakwaryi. Kray ten dzikimi narodami osiadły nie jest żyzny, tak dalece że wszystkie osady Hiszpańskie
tu

tu zaprowadzone wyginęły z głodu y nędzy. Bydła iednak jest dostatkiem y koz Wigońskich, których sierść delikatna do różnych rękodzieł bardzo popłaca. Na samym końcu tego kraiu mieszka narod Patagonow albo olbrzymow Amerykańskich, o których iestności różni różnie utrzymują.

§. XIII. O KRAIACH ANTARKTYCZNYCH:

Pod tytułem krajow Antarktycznych, rozumiem te wszystkie, które leżą pod cyrkułem polarnym Antarktyczkim; których nazwiska są te:

Nowa Gwinea.	Nowa Zelandya.
Nowa Brytania.	Ziemia Obrzezania.
Nowa Hollandya.	Gonnewilla.
Karpentarya.	Ziemia Ognista.
Ziemia Diemen.	

NOWA GWINEA. Ta ziemia leży pod ekwatorem; odkrył ją Alwarcz Sawedra żeglarz Hiszpański Roku 1527. y nazwał ją Gwineą, dla tego że tam zastał ludzi z twarzy y włosów welnianych, podobnych do Gwineyczykow. Postrzeżono potym że na okolo tej ziemi jest wiele wysp wesołych, żyznych, y ludnych.

NOWA BRYTANIA. Ta ziemia leży na wschod nowej Gwinei, przesmykiem morskim od niej odłączona. Obywatele tego kraiu, tak iako y nowej Gwinei, są pracowici; znają się dobrze na rolnictwie, ale są dzicy y okrutni, umarłych nie grzebią, tylko na brzeg morski wyrzucają.

NOWA HOLLANDYA. Ten kray leży na południe wysp Moluckich, postrzegli go Hol-

lendrzy, y Hollandyą nazwali; wszecz y wzdłuż dosyć obszernie rozciąga swoje granicę, ale środek kraiu cale iest nieznaiony. Ludzie w tym kraiu byli znalezieni tak dzicy y głupi, że tylko postacią zdali się być podobni do ludzi.

KARPENTARYA. Ten kray leży na południe nowey Brytanii, nazwany iest od Karpentera Hollendra, [ktory go odkrył, należy do Hollendrow.

ZIEMIA DIEMEN. Ten kray leży na południe nowey Hollandyi, znaleziony Roku 1642. od Tasmana żeglarza Hollenderskiego, ktory ułyszawszy Murzyńską muzykę, wstąpił z ludźmi na ląd, postrzegł ślady zwierząt y dym z chałup kurzący się, ale wgląd kraiu zapuszczać się nie odważył.

NOWA ZELANDYA. Ten kray leży na zachod Magellanii, odkryty iest od Tasmana, ktory 60. mil nad pobrażem onego żeglował, y widział tamtejszych obywatelów dzikich, ktorzy wzrost mają wysoki, cerę żółtawą, y włos czarny na środek głowy zebrany z piorem utkwionym.

ZIEMIA OBRZEZANIA. Ta ziemia R. 1739 od Kapitana Francuskiego *de Lozier Bouvet*, iest postrzeżona, ktory dla mgły gęstej y lodów w kupę zsunionych, nie mógł zawinąć do lądu. Leży na południe Kafreryi.

GONNEVILLA. Ten kray leży na zachod Ziemi Obrzeżania, znaleziony iest od Kapitana Francuskiego tegoż nazwiska Roku 1503. gdzie zastał ludzi cale przyjemnych, y obfitość zboża y roślin farbierskich.

ZIEMIA OGNISTA. Ta ziemia leży na południe Magellanii, przesmykiem morskim oddzielona; nie iest mieszkana od ludzi, gdyż z gor straszliwe ognie

ognie wyrzuca, y dlatego tym nazwiskiem nazywa się.

§. XIV. O WYSP: AMERYKANSKICH.

Wysp Amerykańskich nazwiska są następujące: które dla łatwiejszego znaydowania na karcie podzielam na wschod, zachod, północ y południe.

NA ZACHOD AMERYKI.

Albo na Oceanie spokojnym.

WYSPY.	MIASTA.	Należą.
Salomonowe.	- - -	do Hiszpanow.
Trzech Królów.	- - -	do Hollendrow.
Mittelburg.	- - -	do Hollendrow.
Amsterdam.	- - -	do Hollendrow.
Rotterdam.	- - -	do Hollendrow.
Wyspy nowe.	- - -	do Hiszpanow.
Wyspa psia.	- - -	do Hollendrow.
Wyspa much.	- - -	do Hollen:
Wyspa Cocas.	- - -	do Hollen:
Wysp: zdraycow.	- - -	do Hollen:
Wyspa Nadzieia.	- - -	do Hollen:
Wyspa Horn.	- - -	do Hollen:

NA WSCH: AMERYKI PÓŁNOCNEY.

WYSPY.	MIASTA.	Należą.
Antylskie to iest:		
Kuba.	Hawana.	do Hiszpanow.
Hispaniola.	Święt: Dominik.	do Hiszp:
Port-Ricco.	Porto-Ricco.	do Hiszp:
Jamaika.	Jago dela Vega.	do Anglikow.

Karybań: to iest:		
Margarita.	Świę: Małgorzata.	do Hiszpanow.
Trynidada.	Święt: Jozef.	do Danii.
Bonair.	- - -	do Hollendrow.
Oruba.	- - -	do Hollen:
Kuracao.	- - -	do Hollen:
Martinica.	- - -	do Francuzow.
Barbada.	- - -	do Anglikow.
Wyspy Lukaysk:	Prowidencya.	do Angl.
Wyspy Bermudzkie	ktorych iest pięć.	do Anglikow.

N A P U Ł N O C.

WYSPY.	MIASTA.	Należą.
Nowa Ziemia.	Placencya.	do Anglikow
Wys: Jakubowe.	Kumberland.	do Angl.
Kap-Breton.	Luisburg.	do Angl.
Święt: Jana.	- - -	do Angl.
Antakosta.	- - -	do Angl.

N A P O Ł U D N I E.

WYSPY.	MIASTA.	Należą.
Maluwińskie.	- - -	do Anglikow.
Wyspy ogniste.	- - -	do Anglikow.
wys: SS. Ewang:	- - -	do Hiszpanow.
Wysp: Luperum.	- - -	do Hiszp:
Wyspa Chiloa.	- - -	do Hiszp:

*Procz tego iest ieszcze y innych bardzo wiele wysp Amerykańskich, ktore dla krotkości opuszczam, zwłaszcza że z położenia y nazwiska, mniej nam są znaiome. O niektórych zaś wzwyż wyrażonych w szczegulności namienić umyśli-
tem; a nayprzod.*

WYSPY SALOMONOWE. Te Wyspy Roku 1567. od Alwara Mendozy postrzeżone, mają być żyźnością y powietrzem umiarkowanym zaszczycone; Naywiększa między niemi iest Izabella.

WY-

WYSPA KUBA. Ta Wyspa iest gorzysta y nienrodzayna, ma minery złote, y iednę miedzianą; obfituie w kuropatwy, synogarlice, papugi, tabakę y cukier. Mialto Stołeczne Hawana wielkie, ludne y bogate, trzema mocnemi Zamkami warowne, port 1000. Okrętow obeymuie, weyście zaś tak ma ciasne, że ieden tylko Okręt, może przechodzić. Biskupa ma iednego, który rezyduie w S. Jago.

WYSPA HISPANIOLA. Ta Wyspa w drogie kruszce bogata iest bardzo, ale ich Hiszpani dla niedostatku ludzi nie tykają. Powietrze ma gorące y niezdrowe, obfituie w zboża rozmaite y owoce, trzcinę cukrową, imbir, y wino palmowe, Arcybiskup rezyduie w stołecznym tey wyspy S. Dominik.

WYSPA PORTO-RICCO. Ta wyspa od złotych miner tak nazwana, w ktore iest prawie naybogatsza; powietrze ma dosyć umiarkowane obfituie w trzcinę cukrową, imbir, y futra piękne, ktore ztąd do Europy wywożą. Na brzegach morskich różną drzewa, jad y truciznę w sobie mające. Biskup rezyduie w *Porto-Ricco*.

WYSPA IAMAICA. Ta wyspa iest naybogatsza y nayludnieysza ze wszystkich wysp Angielskich, obfituie w cukier, kakao, tabakę, bawelnę y wszelakie zboża; ma drzewa zawsze liściem, a pola zielonością okryte. M. S. *Ju. go dela Vega* od Hiszpanow zbudowane, a Hiszpanom od Anglikow z całą wyspą odebrane Roku 1655. Na tey wyspie znayduie się osobliwszy owoc podobny do iablek, który kolorem y smakiem dziwnie iest wdzięczny y przyjemny, ale ziadlszy go śmierć przynosi; zkąd nazywają go iablkiem Ewy.

WYSPA BARBADA. Ta wyspa rozciąga się

na ośm mil wzdłuż a na pięć wszereż, dzieli się na cztery prowincye ktoremi rządzi wielko-rządca od Krola Angielskiego wysadzony; utrzymuje zawsze w gotowości dwa regimienta konnych, a pięć infanteryi. Wpotrzebie składa Seym generalny, który we wszyfikim podobny iest do Parlamentu Angielskiego. Ta wyspa lubo ma powietrze gorące, y grunta opoczyste, obfituje jednak w cukier, tabakę, indych, bawełnę, imbir, rośliny różne y drzewa falbierskie, po ktore towary, bardzo wiele okrętow Angielskich zawiaa w roku, zwłaszcza że niewolno komu innemu ich przedawać, tylko Anglikom.

WYSPY LUKAYSKIE. Te wyspy Hiszpani wytraciwszy rodaków opuścili, dla tego iż się im zdaly mniej pożyteczne, y przystęp do nich niebezpieczny. Jednę tylko z nich nazwaną Prowidencya, Anglicy swoją ofadą zasadzili, założywszy miasto tegoż imienia.

WYSPY KARYBANSKIE. Te wyspy inaczej *Antylskie mnieysze* nazwane, rachuje się ich ośm, z ktorych *S. Troycy* w uściu rzeki Orinoki z miastem stołecznym handlownym *S. Iozef* nazwanym leżąca, iest bardzo sławna, powszechnym składem towarow, ktore Hiszpani sprowadzają z nowego Meksyku y Peru. Do wyspy także *S. Małgorzaty* nazwaney, uczęszczają Okręty dla pereł, ktore się tam obficie poławiają.

WYSPY BERMUDZKIE. Tych Wysp znaczniejszych rachują 5. ktore są wynalezione y nazwane od Jana Bermuda. Powietrze na tych Wyspach pogodne, zawsze tak iest zdrowe, że tamteysy obywatele, ktorych rachują na pięć tysięcy, nieznają żadney choroby y długo bardzo żyją. Zniwa obfite zbierają dwa razy na rok, ale ie zawsze zaraza przez połowę psunie.

WY-

WYSPY JAKOBOWE. Te Wyspy przefmykami Hudson y Davis oblane, od imienia Jakoba I. Krola Angielskiego nazwane; nayznacznieysza z nich nazywa się Kumberlandya.

NOWA ZIEMIA. Ta wyspa cała lasami zarosła, obfituje w pastwiska dobre, w zwierza, farny, ielenie, łosie, y ptaśtwo rozmaite. Mało bardzo ma mieszkańcow, ktorzy tylko polowaniem y łowieniem ryb bawią się.

WYSPY MALUWINSKIE. Te wyspy leżą na przeciwko przefmyku Magellańskiego, ledwie są znaiome, oprócz Falklandy od Anglikow osadzoney, którą im Hiszpani byli wydarli, ale potym wrocili.

WYSPY OGNISTE. Te wyspy (procz ziemi wzwyż wspomnioney tegoż nazwiska) leżą na południe Magellanii, gorami ognistemi napelnione, y wysokimi lasami zarosłe. Na tych wyspach ludzie są biali dzicy, niewymownie szpetni y ludoiedzcy.

KONIEC GEOGRAFII

❧   ❧   ❧ R E G E S T R.

ROZDZIAŁOW y PARAGRAFOW

R O Z D Z I A Ł I.

O   A   Z   Y   I.

			na karcie
§. I.	O Moskiewie Azyatyckiej	-	1
§. II.	O Tartaryi większey	- -	2
§. III.	O Chinach.	- - - -	6
§. IV.	O Turcyi Azyatyckiej	- -	15
§. V.	O Arabii.	- - - - -	22
§. VI.	O Persyi	- - - - -	27
§. VII.	O Indostanie	- - - - -	34
§. VIII.	O Indyach	- - - - -	40
§. IX.	O Japonii	- - - - -	45
§. X.	O Wyspach Azyatyckich	- -	51

R O Z D Z I A Ł II.

O   A   F   R   Y   C   E.

§. I.	O Egipcie	- - - - -	56
§. II.	O Barbaryi	- - - - -	60
§. III.	O Nigrycyi	- - - - -	64
§. IV.	O Gwiney	- - - - -	67
§. V.	O Kafreryi	- - - - -	72
§. VI.	O Etyopii	- - - - -	77
§. VII.	O Wyspach Afrykańskich	- -	81

❧ ❧ ❧

R O Z D Z I A Ł III.

O A M E R Y C E.

§. I.	O Nowey Hiszpanii - -	87
§. II.	O Nowym Meksyku - -	89
§. III.	O Florydzie - - - -	91
§. IV.	O Kanadzie - - - -	93
§. V.	O Kraiach Arktycznych -	97
§. VI.	O Ziemi tegiey - - - -	98
§. VII.	O Państwie Peruńskim -	101
§. VIII.	O Kraiu Amazon'skim - -	103
§. IX.	O Brezylji - - - -	105
§. X.	O Kraiu Chili - - - -	108
§. XI.	O Parakwaryi - - - -	110
§. XII.	O Ziemi Magellańskiey -	112
§. XIII.	O Kraiach Antarktycznych -	113
§. XIV.	O Wyspach Amerykańskich -	115

Halandya. wzd. 24. wzzerz 25.
Polska wzd. 200. wzzerz 220.

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

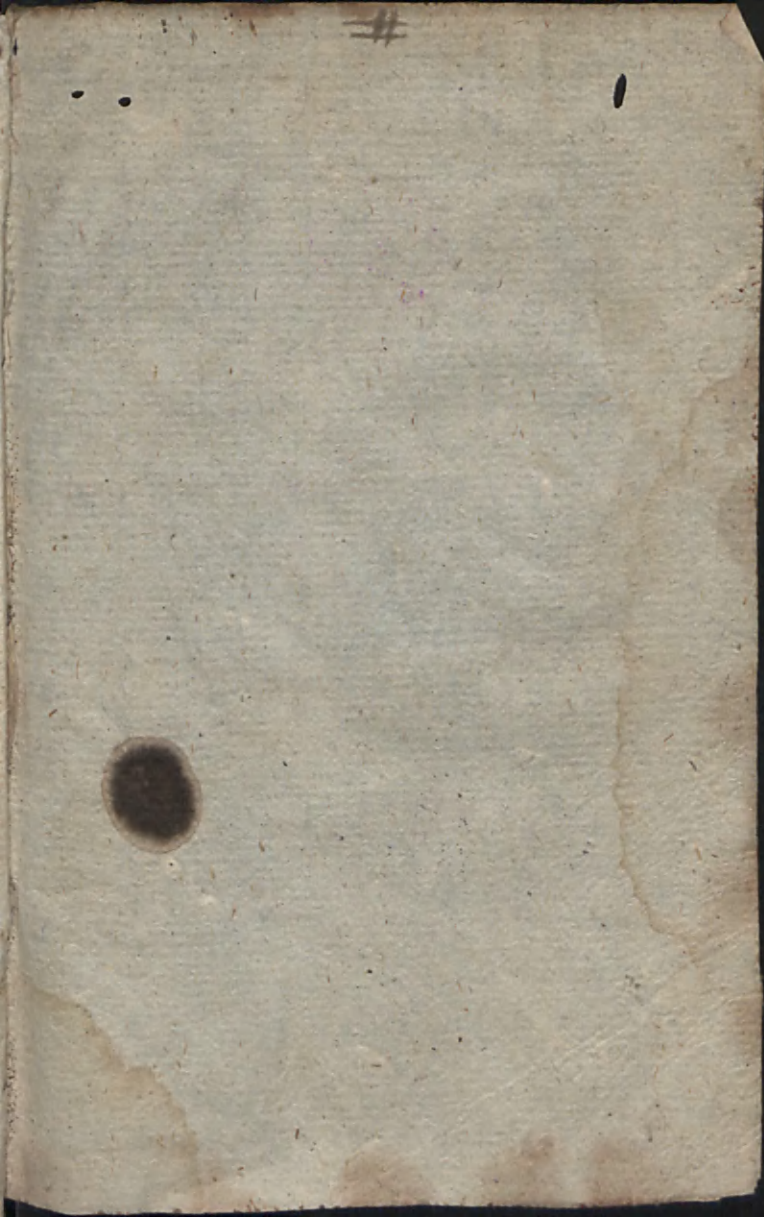
29

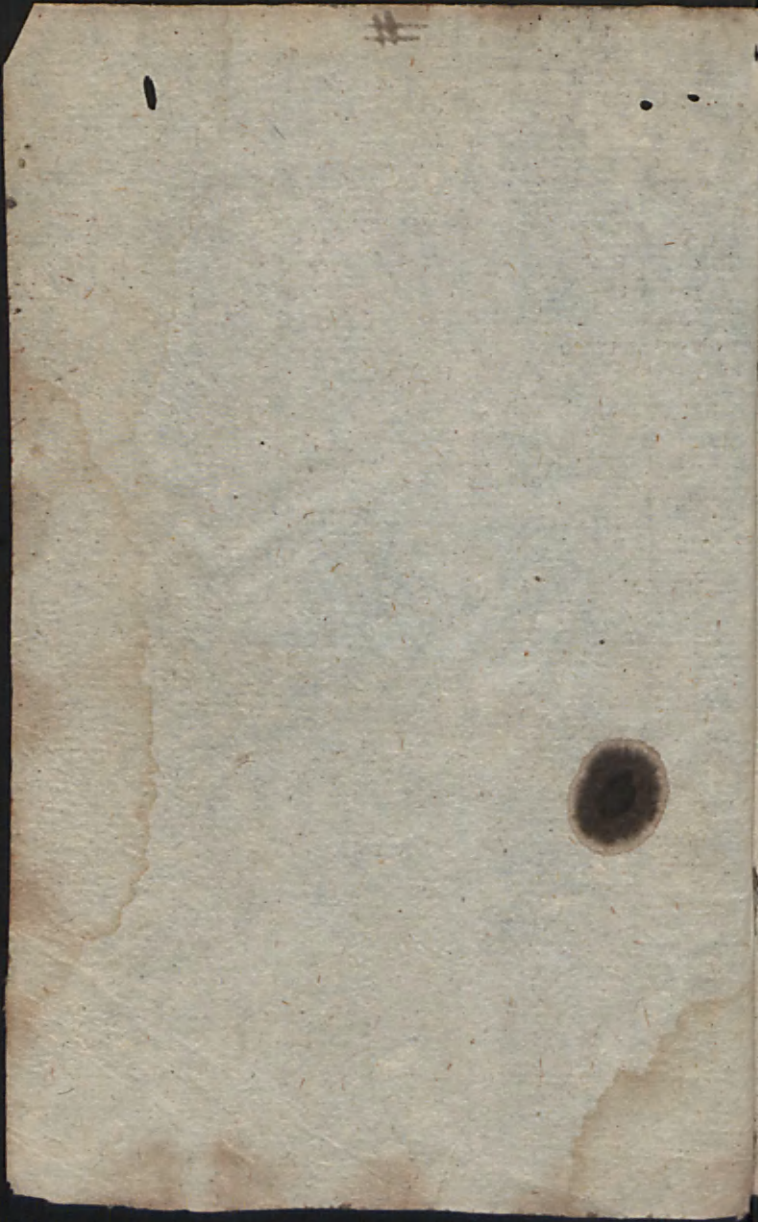
30

31

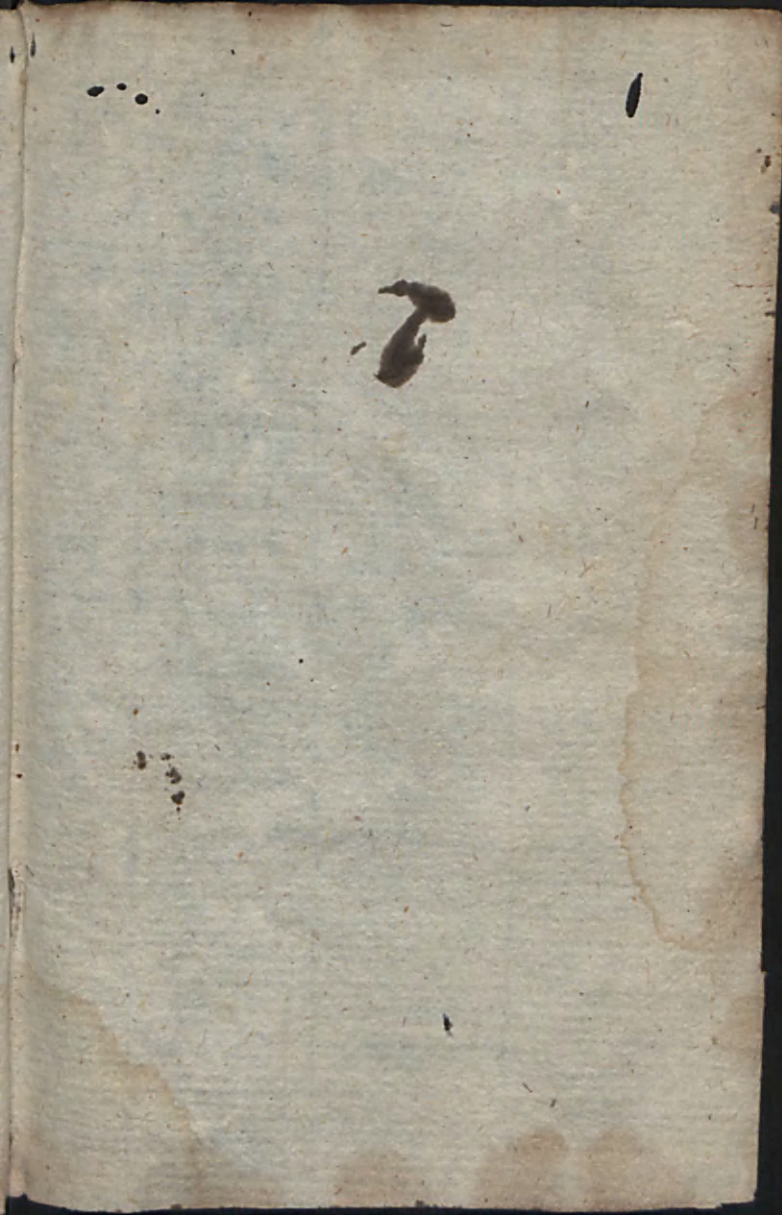
KSIĘGOCBIÓR
MARCINA ZAMOYSKIEGO
1953-KZ

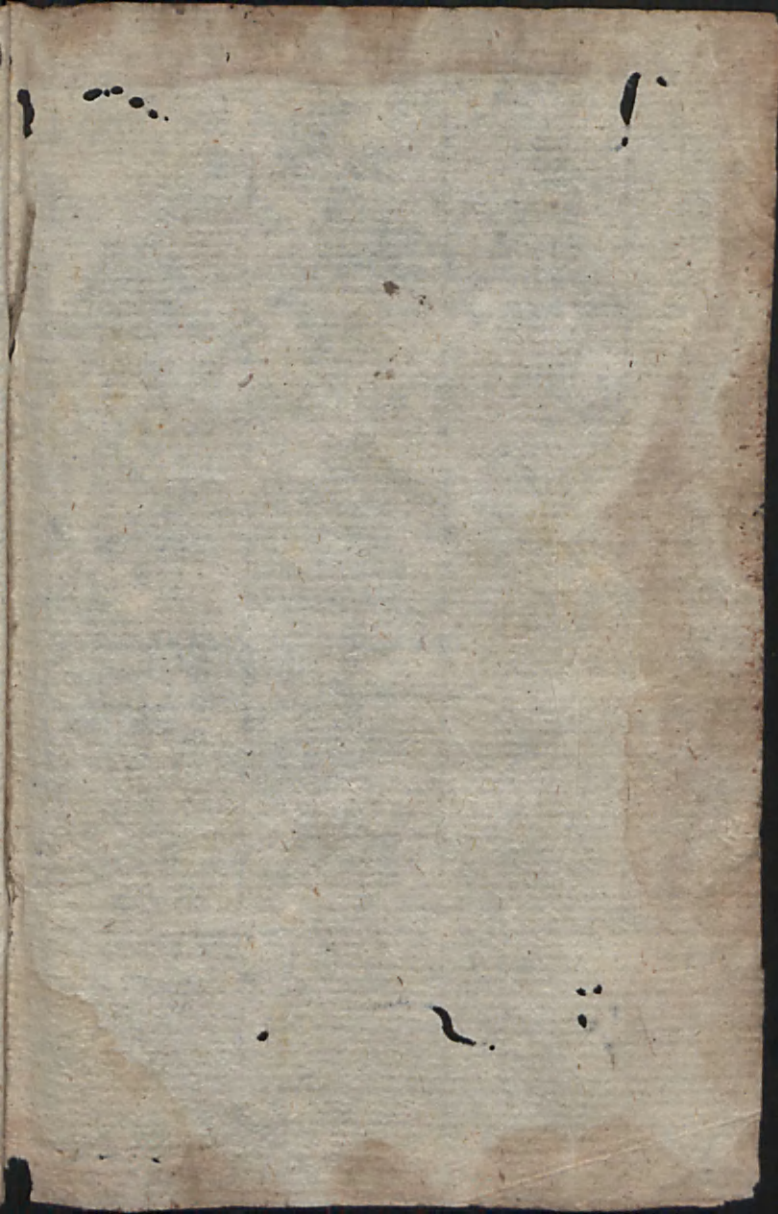

1952-K2

